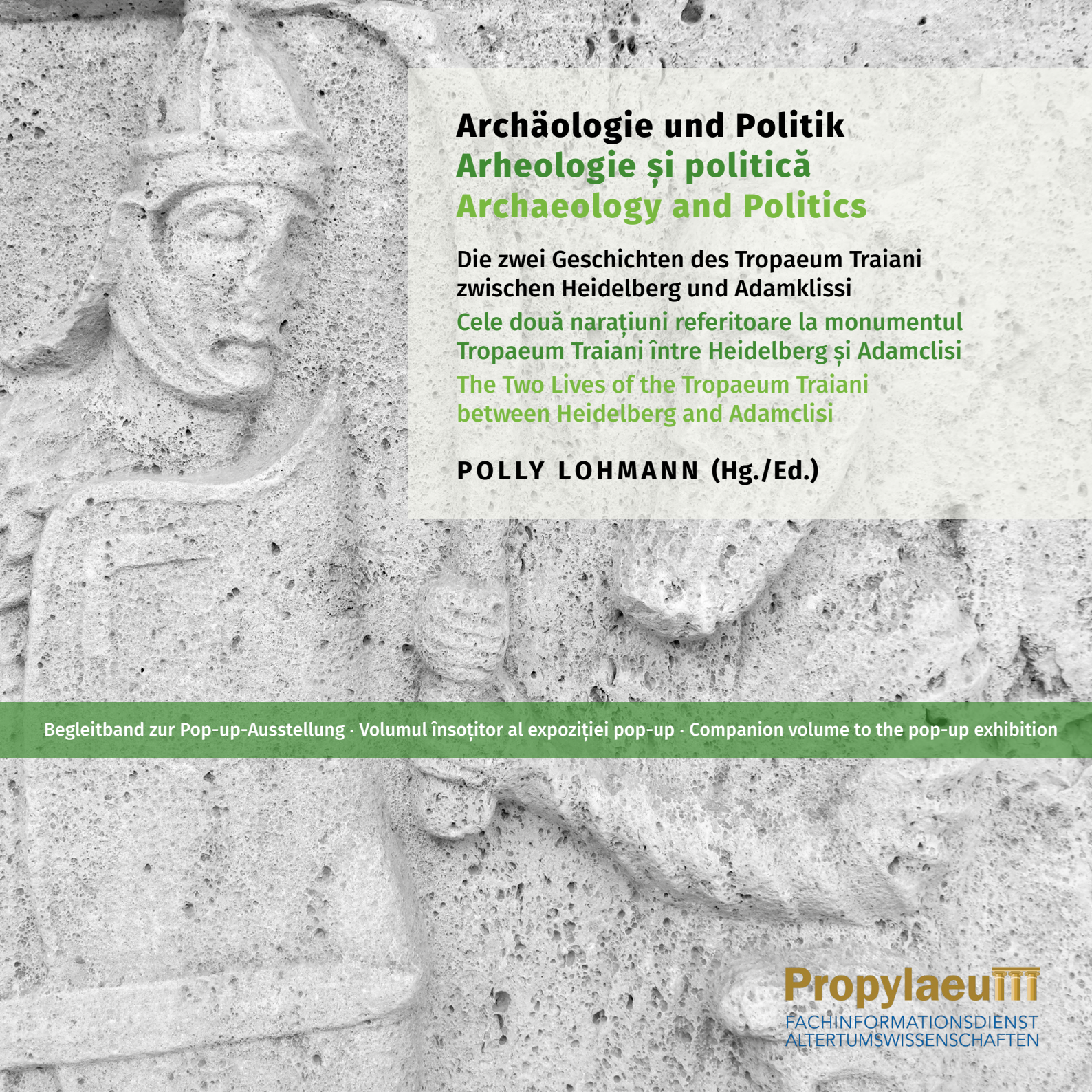

Archäologie und Politik
Arheologie și politică
Archaeology and Politics

Die zwei Geschichten des Tropaeum Traiani zwischen Heidelberg und Adamklissi
Cele două narațiuni referitoare la monumentul Tropaeum Traiani între Heidelberg și Adamclisi
The Two Lives of the Tropaeum Traiani between Heidelberg and Adamclisi

POLLY LOHMANN (Hg./Ed.)

Begleitband zur Pop-up-Ausstellung · Volumul însoțitor al expoziției pop-up · Companion volume to the pop-up exhibition

PropylaeuTM
FACHINFORMATIONSDIENST ALTERTUMSWISSENSCHAFTEN

Das Tropaeum Traiani 1918
Tropaeum Traiani 1918
The Tropaeum Traiani 1918
(Harald Hofmann)

Das Tropaeum Traiani nach Rekonstruktion 1977

Tropaeum Traiani după reconstrucția din 1977

The reconstructed Tropaeum Traiani 1977

(Online Communism Photo Collection, photo #LA483, 101/1977)

Das Tropaeum Traiani heute
Tropaeum Traiani în prezent
The Tropaeum Traiani today
(Polly Lohmann)

Tropaeum Traiani,
digitale 3D-Rekonstruktion

Tropaeum Traiani,
reconstrucție digitală 3D

Tropaeum Traiani,
digital 3D reconstruction

(Jürgen Süß)

POLLY LOHMANN (Hg. / Ed.)

Archäologie und Politik

Die zwei Geschichten des Tropaeum Traiani zwischen Heidelberg und Adamklissi

Begleitband zur Pop-up-Ausstellung

Arheologie și politică

Cele două narațiuni referitoare la monumentul Tropaeum Traiani între Heidelberg și Adamclisi

Volumul însoțitor al expoziției pop-up

Archaeology and Politics

The Two Lives of the Tropaeum Traiani between Heidelberg and Adamclisi

Companion volume to the pop-up exhibition

Propylaeum
FACHINFORMATIONSDIENST ALTERTUMSWISSENSCHAFTEN

Herausgegeben von
Polly Lohmann

Ein Projekt der Antikensammlung des Heidelberg Center for Cultural Heritage und des Instituts für Klassische Archäologie und Byzantinische Archäologie der Universität Heidelberg.

Projektleitung
Polly Lohmann

Katalogredaktion
Polly Lohmann, Sascha Marschner

Übersetzungen
Petra Olosz, Keith Breitwieser

Innengestaltung und Satz
Nicolai Dollt (nicolai.dollt@mailbox.org)

Schrift
Fira Sans von Erik Spiekermann, SIL Open Font License (OFL).

Abbildungen
Die Bildnachweise stehen bei den Abbildungen. Für die Bildrechte der Beiträge sind die jeweiligen Autorinnen und Autoren selbst verantwortlich.

Umschlagabbildung
Metope XXI, Original im Museum von Adamklissi (Vorderseite) und Heidelberger Gussform (Rückseite). Fotos: Polly Lohmann.

Finanzierung
Finanziert mit Mitteln der Förderlinie Exzellenzuniversität des Bundes und der Länder im Field of Focus 3 ›Cultural Dynamics in Globalised Worlds‹ und der Flagship Initiative ›Transforming Cultural Heritage‹ der Universität Heidelberg.

Propylaeum
FACHINFORMATIONSDIENST ALTERTUMSWISSENSCHAFTEN

Publiziert bei Propylaeum,
Universitätsbibliothek Heidelberg 2021.

Diese Publikation ist auf https://www.propylaeum.de dauerhaft frei verfügbar (Open Access).
URN: urn:nbn:de:bsz:16-propylaeum-ebook-739-2
DOI: https://doi.org/10.11588/propylaeum.739

Text © 2021. Das Copyright der Texte liegt bei den jeweiligen Autorinnen und Autoren.

ISBN 978-3-948465-95-7 (Softcover)
e-ISBN 978-3-948465-94-0 (PDF)

Druck und Bindung
Books on Demand GmbH, Norderstedt

Bibliografische Information der Deutschen Nationalbibliothek
Die Deutsche Nationalbibliothek verzeichnet diese Publikation in der Deutschen Nationalbibliografie; detaillierte bibliografische Daten sind im Internet über http://dnb.dnb.de abrufbar.

Lizenz
Dieses Werk ist unter der Creative Commons-Lizenz CC BY-NC-ND 4.0 veröffentlicht.
Die Umschlaggestaltung (Universitätsbibliothek Heidelberg) unterliegt der Creative-Commons-Lizenz CC BY-ND 4.0.

Inhalt
Cuprins
Contents

Vorwort Cuvânt-înainte Preface

11 POLLY LOHMANN

Wie politisch ist Archäologie? Und wie objektiv sind wir?
Hintergrund, Umsetzung und Problematiken einer Ausstellung der etwas anderen Art

Cât de politică este arheologia? Și cât de obiectivi suntem?
Fundal, implementare și problematicile unei expoziții de alt gen

How Political is Archaeology? And How Objective Are We?
Motives, Implementation, and Problems of an Exhibition of a Different Kind

Entstehung Originea Origins

27 1 CHRISTIAN WITSCHEL

Römische Außenpolitik
Kaiser Trajan, die Dakerkriege und die Donauprovinzen

Politica externă romană
Împăratul Traian, războaiele dacice și provinciile dunărene

Roman Foreign Policy
Emperor Trajan, the Dacian Wars and the Danube Provinces

53 2 ALEXANDRU BARNEA & POLLY LOHMANN

Ein Monument am Rande des Imperiums
Architektur und Bildprogramm des Tropaeum Traiani

Un monument la marginea Imperiului Roman
Arhitectura și imaginile sculptate de pe monumentul Tropaeum Traiani

A Monument at the Edge of the Roman Empire
Architecture and Images of the Tropaeum Traiani

Reproduktion Reproducerea Reproduction

83 3 ROBERT BORN

Zwischen Kulturschutz und Kulturgutraub
Deutsche Archäologie in Rumänien vor und während der Besatzungszeit (1916–1918)

De la protejarea patrimoniului cultural la furtul bunurilor culturale
Arheologia germană în România înainte și în timpul ocupației (1916–1918)

Between Cultural Protection and Looting
German Archaeology in Romania before and during the Occupation (1916 to 1918)

107 4 POLLY LOHMANN

Eine ganz eigene Geschichte
Die Abgüsse des Tropaeum Traiani in der Heidelberger Antikensammlung

O istorie cu adevărat unică
Mulajele monumentului Tropaeum Traiani din Colecția de Antichități din Heidelberg

A Story All Its Own
The Plaster Casts of the Tropaeum Traiani in the Heidelberg Collection of Classical Antiquities

5 HENRY KEAZOR 135

Originale und Kopien in Kunst und Kunstgeschichte
Ein spannungsvolles Verhältnis

Originale și copii în artă și istoria artei
O relație tensionată

Originals and Copies in Art and Art History
A Tense Relationship

Rezeption Receptarea Reception

6 ADRIANA PANAITE & ALEXANDRU BARNEA 155

Gebrauch und Missbrauch von Geschichte
Das Tropaeum Traiani von Adamklissi im 20. Jahrhundert

Uz și abuz de istorie
Tropaeum Traiani de la Adamclisi în secolul al XX-lea

Use and Abuse of History
The Tropaeum Traiani at Adamclisi in the 20th Century

7 ADRIANA PANAITE & GABRIEL TALMAȚCHI 179

Neueste Ausgrabungen und Denkmalpflege in Adamklissi

Săpături arheologice recente la Adamclisi și protecția patrimoniului arheologic

Latest Excavations and Heritage Protection at Adamclisi

Anhang Anexă Appendix

***In memoriam* Alexandru Barnea 17.2.1944 – 8.5.2020**
Nachruf von Adriana Panaite

***In memoriam* Alexandru Barnea 17.2.1944 – 8.5.2020**
Necrolog de Adriana Panaite

***In memoriam* Alexandru Barnea 17.2.1944 – 8.5.2020**
Obituary by Adriana Panaite

201

Weiterführende Literatur
Archäologie, Antikenrezeption und das Tropaeum Traiani

Lecturi suplimentare
Arheologie, receptarea antichității și monumentul Tropaeum Traiani

Further Reading
Archaeology, Reception of Antiquity and the Tropaeum Traiani

207

Glossar Glosar Glossary 213

Palmettenband des Tropaeum Traiani
Arhitrave cu palmete de pe Tropaeum Traiani
Palmette frieze of the Tropaeum Traiani
(Polly Lohmann)

Vorwort
Cuvânt-înainte
Preface

POLLY LOHMANN

Wie politisch ist Archäologie? Und wie objektiv sind wir?
Hintergrund, Umsetzung und Problematiken einer Ausstellung der etwas anderen Art

Cât de politică este arheologia? Și cât de obiectivi suntem?
Fundal, implementare și problematicile unei expoziții de alt gen

How Political is Archaeology? And How Objective Are We?
Motives, Implementation, and Problems of an Exhibition of a Different Kind

DE

Mit dem Titel ›Archäologie und Politik‹ mischen sich die Ausstellung und das vorliegende Begleitbuch in eine komplexe Debatte um die aktuelle gesellschaftspolitische Rolle der Archäologie und die Aufarbeitung der Geschichte des Fachs ein. Dahinter stehen vor allem Fragen nach Besitz und Besitzrechten: Wem gehört kulturelles Erbe? Wer darf sich (welche) Vergangenheit aneignen? Welche Länder und Institutionen verwahren die archäologischen Überreste der Menschheitsgeschichte – und mit welchem Recht? Diese Fragen bilden ein Spannungsfeld, das vor allem nationale Befindlichkeiten berührt: Denn Archäologie und Geschichte bilden die Grundlagen verschiedenster Identitäts- und Vergangenheitskonstruktionen [1; 5; 7]. Mit dem selektiven Fokus auf jeweils bestimmte Epochen oder spezifische Volksgruppen wurden und werden territoriale genauso wie Superioritätsansprüche begründet.

Im Europa des 19. Jahrhunderts lässt sich dabei vor allem ein starker Rückbezug auf die Antike konstatieren, der jeweils das Narrativ eines historisch begründeten Zusammenhalts in den sich bildenden Nationalstaaten formte: Römer, Germanen, Kelten, Belger, Helvetier, Daker, Illyrer, Makedonen, Griechen u. a. bildeten als vermeintliche Vorfahren die Brücke von der Vergangenheit in die Gegenwart (›Kontinuitätstheorie‹) [2; 4; 6; 9; 10]. Bis heute sind solche Narrative gesellschaftlich tief verwurzelt, und archäologische Hinterlassenschaften werden als deren handfeste Belege herangezogen. Ob man an die gezielten Zerstörungen des

RO

Prin intermediul titlului ›Arheologie și politică‹, expoziția și catalogul care o însoțește îndeamnă la o dezbatere complexă despre rolul socio-politic actual al arheologiei în revizuirea istoriei acestei discipline academice. Pe fundalul acestei discuții, se află în primul rând întrebările legate de proprietate și dreptul de proprietate: Cine deține patrimoniul cultural? Cine își poate însuși trecutul sau doar o parte a lui? Care țări și instituții păstrează relictele arheologice ale istoriei umane – și cu ce drept? Aceste întrebări formează o relație tensionată care afectează în special sensibilitățile naționale: arheologia și istoria stau la baza unei mari varietăți de construcții identitare și ale trecutului [1; 5; 7]. Punând un accent selectiv pe epoci sau grupuri etnice specifice, au fost și sunt justificate revendicări teritoriale, precum și afirmațiile de superioritate.

În Europa secolului al XIX-lea, se poate constata o trimitere puternică la antichitate, care formează în fiecare stat național în curs de dezvoltare, narațiunea de coeziune fondată istoric: romanii, germanii, celții, belgae, helveții, dacii, ilirii, macedonenii, grecii ș. a. au creat, în rolul de presupuși strămoși, legătura din trecut până în prezent (›teoria continuității‹) [2; 4; 6; 9; 10]. Până în zilele noastre, astfel de narațiuni sunt adânc înrădăcinate în societate, iar vestigiile arheologice sunt folosite ca dovezi tangibile ale acestora. Indiferent dacă ne gândim la distrugerile țintite săvârșite de statul islamic în Siria sau la disputa privind numele ›Macedonia‹ dintre Grecia și (între timp)

EN

As the title ›Archaeology and Politics‹ suggests, the exhibition and this accompanying book enter into the complex debates concerning the socio-political role of archaeology today and the history of this academic discipline. The debate is fuelled by questions regarding possession and rights of possession: who owns cultural heritage? Who has the right to make use of the past for their own narratives, and of which past? Which nations and institutions keep and manage archaeological and historical artefacts, and is this legitimate? These questions bring up conflicting priorities which mostly affect national sensitivities because archaeology and history are the basis for the construction of various identities and historical narratives [1; 5; 7]. These constructs focus on selected periods of time or ethnic groups and justify both territorial demands and claims to superiority.

In 19th century Europe, references to classical antiquity were used to construct narratives of uniform peoples and nation-building: Romans, Teutons, Celts, Belgae, Helvetians, Dacians, Illyrians, Macedonians, and Greeks, among others, formed a supposed bridge from the past to the present (›Theory of Continuity‹) [2; 4; 6; 9; 10]. Such narratives are still deeply rooted in today's societies and archaeological remains serve as their material proof. No matter if we think of the targeted destructions of archaeological sites in Syria by ISIS or of the dispute about the denomination ›Macedonia‹ between Greece and (in the meantime) Northern Macedonia, antiquity is an ideal point of reference

Islamischen Staats in Syrien denkt oder an den Streit um den Namen ›Makedonien‹ zwischen Griechenland und (inzwischen) Nordmazedonien, ist die Antike ideeller Bezugspunkt im aktuellen Zeitgeschehen. In extremer Form, und mit Hilfe ›alternativer‹ Geschichtsbilder, bedienen sich rechtspopulistische Gruppen, teils auch Subkulturen der Re-enactment- und Musikszene, der Vergangenheit. Durch diese Vereinnahmung ›von außen‹ ist die Archäologie als Wissenschaft zwangsläufig politisch – ob sie es will oder nicht. Die Ausstellung ›Archäologie und Politik‹ zeigt jedoch, dass die historischen Verflechtungen beider Felder vielfältig sind und sich ›Innen‹ und ›Außen‹ dabei schwer trennen lassen [12, p. 267].

2008 hat Charlotte Trümpler unter Mitwirkung zahlreicher Kolleg:innen in einem imposanten Werk mit dem Untertitel ›Archäologie und Politik‹ zu einer gleichnamigen Ausstellung die Hintergründe und Motive archäologischer Grabungen und Expeditionen im Zeitalter des Kolonialismus beleuchtet [15]. 2011 hat sich Hermann Parzinger in seiner Rolle als Präsident der ›Stiftung Preußischer Kulturbesitz‹ in einem Vortrag mit dem Verhältnis von Archäologie und Politik auf verschiedenen Ebenen beschäftigt und dabei Missbrauch und Diebstahl, Provenienzen und Restitutionen von Kulturgut thematisiert [13]. Der vorliegende Band und die Pop-up-Ausstellung ›Archäologie und Politik‹ bewegen sich dazwischen: Sie widmen sich der politischen Aneignung und Instrumentalisierung von kulturellem Erbe mit dem verengten Blick auf ein

DE

Macedonia de Nord, antichitatea este punctul de referință ideal în cadrul evenimentelor actuale. Sub o formă extremă și prin intermediul unor imagini ›alternative‹ ale istoriei, grupurile populiste de dreapta, uneori și subculturi ale scenei de reenactment și ale scenei muzicale, folosesc trecutul. Prin această însușire ›din exterior‹, arheologia ca știință are inevitabil caracter politic – indiferent dacă intenționează asta sau nu. Expoziția ›Arheologie și politică‹ arată, însă, că relațiile istorice dintre cele două domenii sunt diverse și că separarea dintre ›din interior‹ și ›din exterior‹ este dificilă [12, p. 267].

În 2008, Charlotte Trümpler, a prezentat cu ajutorul a numeroși colegi, într-o lucrare impresionantă cu subtitlul ›Arheologie și politică‹ pentru o expoziție cu același nume, fundalul și motivele săpăturilor și expedițiilor arheologice din epoca colonialismului [15]. În 2011, Hermann Parzinger, în rolul său de președinte al ›Fundației Patrimoniului Cultural Prusian‹ *(Stiftung Preußischer Kulturbesitz),* a susținut o prelegere despre relația dintre arheologie și politică, punând accentul pe diverse aspecte, abordând abuzul și furtul, proveniența și restituirea patrimoniului cultural [13]. Volumul de față și expoziția pop-up ›Arheologie și politică‹ se află undeva la mijloc: acestea sunt dedicate arogării politice și instrumentalizării patrimoniului cultural, cu focusul țintit asupra unui singur monument. Acesta ilustrează în mod exemplar modul în care unul și același monument poate fi receptat foarte diferit în funcție de context și astfel

RO

in current developments. An extreme form of appropriation of the past takes place when ›alternative‹ histories are co-opted by right-wing populist groups, or by subcultures like the re-enactment or specific music scenes. This ›external‹ appropriation makes the academic field of archaeology political, whether it wants to or not. The exhibition ›Archaeology and Politics‹ shows, however, that archaeology and politics are historically intertwined on many levels, making it almost impossible to separate the ›internal‹ from the ›external‹ influences on archaeology [12, p. 267].

In 2008, Charlotte Trümpler published an impressive tome with the subtitle ›Archaeology and Politics‹. Together with an exhibition of the same name, the book dealt with the motives and historical background of archaeological excavations and expeditions in the period of colonialism [15]. In 2011, Hermann Parzinger, president of the ›Prussian Cultural Heritage Foundation‹ *(Stiftung Preußischer Kulturbesitz)* made the interrelation of archaeology and politics the subject of a lecture published as a booklet in which he problematised misuse and looting as well as provenances and restitution of cultural artefacts [13]. The present book and the pop-up exhibition oscillate between them: They deal with the political appropriation and instrumentalisation of cultural heritage, narrowing the focus to the history of a single ancient monument. By focusing on one example, they show how the same monument can be received differently according to its historical context and

EN

einziges Monument. Es zeigt exemplarisch, wie ein und dasselbe Denkmal in verschiedenen Kontexten ganz unterschiedlich rezipiert werden kann und sensibilisiert damit sowohl für Deutungsspielräume und Perspektiven als auch für problematische Geschichtskonstruktionen. Implizit wirft es damit auch die Frage auf, inwieweit Archäologie und Geschichtswissenschaft sich heute als politisch begreifen sollten und dürfen [11; 12; 14].

Die Biografie(n) des Tropaeum Traiani, oder: Rezeptionsszenarien

In dem großen Zeitrahmen von fast 2.000 Jahren zwischen dem Bau des Tropaeum Traiani und seiner Geschichte bis heute werden schlaglichtartig verschiedene Zeitpunkte beleuchtet, die seine Rezeption beeinflusst haben. Die ›Biografie‹ des Monuments bildet also den Ausgangspunkt und roten Faden der Ausstellung, chronologisch beginnend mit den Dakerkriegen und der ›Geburtsstunde‹ des Tropaeum Traiani 108/109 n. Chr. sowie seiner Wiederentdeckung und Erforschung im 19. Jahrhundert. Mit der Herstellung der Gipsabgüsse des Monuments im Ersten Weltkrieg teilt sich der Erzählstrang und folgt einerseits den Abgüssen nach Heidelberg, andererseits wird parallel dazu die Rezeptionsgeschichte des Originalmonuments im rumänischen Adamklissi weitererzählt. Besonders in den 1960er und 1970er Jahren ergibt sich mit den ›68er-Protesten‹ in Deutschland und dem

DE

sensibilizează atât față de zona interpretativă și perspective, cât și față de construcțiile istorice problematice. De asemenea, ridică în mod implicit întrebarea, în ce măsură ar trebui și ar avea voie în ziua de astăzi, arheologia și studiile istorice, să se considere politice [11; 12; 14].

Biografiile monumentului Tropaeum Traiani, sau: Scenarii de receptare

În intervalul de aproape 2000 de ani dintre realizarea monumentului Tropaeum Traiani și istoria sa până astăzi, sunt evidențiate diverse momente care au influențat receptarea acestuia. ›Biografia‹ monumentului formează astfel punctul de plecare și firul comun al expoziției, începând cronologic cu războaiele dacice și ›ceasul nașterii‹ monumentului Tropaeum Traiani în 108/109 d. Hr., precum și redescoperirea și investigarea acestuia în secolul al XIX-lea. Odată cu producția pieselor turnate în ghips a monumentului în perioada Primului Război Mondial, firul narativ este împărțit. Pe de o parte, urmărește proiectele desfășurate la Heidelberg, iar pe de altă parte, se concentrează, în paralel, asupra istoriei recepției a monumentului original din Adamclisi. În special în anii 1960 și 1970, protestele din 1968 din Germania și regimul comunist Nicolae Ceaușescu din România au dus la o palpitantă juxtapunere a două scenarii de receptare, care – deși paralele din punct de vedere temporal – cu greu ar putea fi mai diferite. Reconstrucția

RO

sensitise their audience to different possible perspectives and interpretations but also to problematic constructions of history [11; 12; 14].

The Biographies of the Tropaeum Traiani, or: Reception Scenarios

The time spanning from the building of the Tropaeum Traiani until today covers almost 2,000 years, which are represented by moments of time relevant for its history of reception. Starting chronologically with the Dacian Wars and the ›birth‹ of the Tropaeum in 108/109 CE and its rediscovery and investigation in the late 19th century, the ›biography‹ of the monument forms the starting point and theme of the exhibition. The production of the plaster casts for the University of Heidelberg during the First World War marks the division of the storyline in two different plots: the transport of the casts to Heidelberg, their exhibition there, and the use of the original Tropaeum Traiani in Adamclisi. Especially the 1960s and 1970s offer an intriguing frame for two contrary, although contemporary, scenarios with the 1968 student movement in Germany on the one hand and the communist regime of Nicolae Ceaușescu on the other. The reconstruction of the Tropaeum Traiani on site in 1977 eventually represented the ideologically charged ›rebirth‹ of the monument as it can be seen today.

Due to the limited size and the concept of the pop-up exhibition, the different historical contexts are only presented in a shorter format, focussing

EN

kommunistischen Regime Nicolae Ceaușescus in Rumänien eine spannende Gegenüberstellung zweier Rezeptionsszenarien, die – obwohl zeitlich parallel – unterschiedlicher kaum sein könnten. Die 1977 am ursprünglichen Ort errichtete Rekonstruktion des Tropaeum Traiani bedeutete schließlich eine ideologisch aufgeladene ›Wiedergeburt‹ des Monuments in der Form, wie sie bis heute vor Ort steht.

Dem begrenzten Umfang und dem Format der Pop-up-Ausstellung entsprechend, können die verschiedenen historischen Kontexte nur knapp, und hauptsächlich ereignisgeschichtlich, vorgestellt werden. Zugunsten einer Erzählstrategie, welche die staatliche oder institutionelle Vereinnahmung des Tropaeum Traiani in wechselnden politischen Systemen oder Bewegungen darstellt, werden individuelle Erfahrungshorizonte nur am Rande thematisiert, was insbesondere die Gewalterfahrungen der rumänischen Bevölkerung unter der deutschen Besatzung des Ersten Weltkriegs und unter kommunistischer Herrschaft betrifft. Der Schwerpunkt der Darstellung liegt dagegen auf den Akteuren aus Politik und Wissenschaft, die mit ihren Thesen und Inszenierungen die Wahrnehmung des Monuments als Symbol einer jeweils unterschiedlich betrachteten Vergangenheit geprägt haben. Für das rumänische Selbstverständnis spielten dabei – mit wechselnder Gewichtung – die dakische und römische Ursprungstheorie eine Rolle, für die deutsche Forschung vor 100 Jahren waren dagegen mögliche Darstellungen

DE

monumentului Tropaeum Traiani în 1977 pe locul original, a însemnat în cele din urmă o ›renaștere‹ a monumentului, în forma pe care o păstrează și astăzi, încărcată din punct de vedere ideologic.

Datorită spațiului limitat al expoziției pop-up, diferitele contexte istorice pot fi prezentate doar succint, concentrându-se în principal pe istoria evenimentelor. În favoarea unei strategii narative, care înfățișează însușirea națională sau instituțională a monumentului Tropaeum Traiani în contextul schimărilor de sisteme sau al mișcărilor politice, experiențele individuale sunt discutate doar marginal, în special în ceea ce privește experiențele violente trăite de populația română sub ocupația germană în timpul Primului Război Mondial și sub stăpânirea comunistă. În cadrul prezentării, accentul se pune asupra actorilor din mediul politic și al științei care, prin intermediul tezelor și înscenărilor lor, au influențat percepția asupra monumentului ca simbol al unui trecut interpretat în moduri diferite. Pentru conștiința românească, atât teoria dacică cât și cea romană a originii au jucat, alternativ, un rol important. Pe de altă parte, pentru cercetările germane de acum 100 de ani, posibilele reprezentări ale germanilor pe Tropaeum în sensul ideologiilor naționaliste, erau centrale. În acest sens, monumentul triumfal a servit ca suprafață de proiecție pentru cerințe (politice) foarte diferite.

RO

on the history of events. The narration strategy of the exhibition builds on the official, governmental or institutional, appropriation of the Tropaeum Traiani in changing political systems and movements. The range of individual experiences, especially the violence experienced by the Romanians under the German occupation during the First World War and during the Romanian communist regime can therefore only partly be touched on. The main emphasis is on the academic and political parties which influenced the perception of the monument as a symbol of a differently read past. In Romania, the varying degrees of emphasis on the Roman and Dacian past played a key role in forming their national identity. Similarly, the German scholars 100 years ago saw foundations for their own nationalist ideologies in the possible depictions of Germanic warriors on the Tropaeum Traiani. These two lines of interpretation show that the Roman victory monument could satisfy diverse (political) needs.

Possibilities and Necessities: External and Internal Perception

With its emphasis on the historical developments and modes of reception of the Tropaeum and its plaster casts, the exhibition is necessarily selective. For example, the National Socialist era is not included, which may seem surprising at first glance. Despite the massive ideological abuse of archaeology under the National Socialists rule,

EN

von Germanen auf dem Tropaeum im Sinne nationalistischer Ideologien zentral. Insofern diente das Siegesmonument als Projektionsfläche für ganz unterschiedliche (politische) Bedürfnisse.

Was kann, was muss?
Innen- und Außenwahrnehmung

Durch den Fokus auf die für das Tropaeum und seine Gipsabgüsse relevanten historischen Entwicklungen und Rezeptionsformen muss die Ausstellung zwangsläufig selektiv bleiben: So wird man, was vielleicht zunächst überraschend scheinen mag, nichts zur Zeit des Nationalsozialismus in Heidelberg lesen – nicht etwa, weil die Archäologie in diesem Regime nicht massiv ideologisch missbraucht worden wäre, sondern weil die Abgüsse des Tropaeum Traiani zu dieser Zeit vergessen auf einem Heidelberger Dachboden lagerten. Umso intensiver haben wir in der Vorbereitung der Ausstellung diskutiert, inwieweit die Gewaltverbrechen der Besatzer während des Ersten Weltkriegs in Rumänien thematisiert werden können und müssen. Denn auch wenn wir uns um differenzierte Darstellungen bemühen, ist die Ausstellung dennoch eine deutsche – und eine vornehmlich altertumswissenschaftlich bestimmte noch dazu –, die an der Universität Heidelberg im Rahmen eines Seminars mit Studierenden konzipiert wurde. Für uns schwer zugängliche oder rumänischsprachige Literatur bildete dabei eine zusätzliche Herausforderung.

DE

Ce poate, ce trebuie?
Percepția interioară și exterioară

Datorită concentrării asupra dezvoltărilor istorice și a formelor de receptare relevante pentru Tropaeum și mulajele sale, expoziția trebuie să rămână inevitabil selectivă: Poate părea surprinzător la început, însă nu s-a scris nimic despre Heidelberg în timpul național-socialismului – nu pentru că arheologia nu ar fi fost abuzată masiv din punct de vedere ideologic în timpul acestui regim, ci pentru că mulajele monumentului Tropaeum Traiani au fost depozitate și uitate într-o mansardă din Heidelberg în acea perioadă. În pregătirea expoziției, am discutat cu atât mai intens, în ce măsură pot fi și trebuie aduse în discuție violențele ocupanților în timpul Primului Război Mondial în România. Chiar dacă încercăm să diferențiem prezentarea, expoziția este în continuare una germană – și una care se bazează în primul rând pe studii antice –, fiind concepută la Universitatea Heidelberg, în cadrul unui seminar, cu studenții. Pentru noi, literatura dificil de accesat sau în limba română a constituit un obstacol probă suplimentar. În acest sens, expoziția reprezintă inevitabil o viziune externă asupra unor fragmente din istoria României, la fel cum reprezentările de pe Tropaeum Traiani reflectă doar perspectiva externă a romanilor asupra adversarilor daci. Nu cunoaștem nicio sursă scrisă ›a dacilor‹, care ar putea arăta un punct de vedere alternativ – și strict vorbind nu știm nici măcar cum s-au numit ei înșiși [3, p. 39]. În cercetare, dacii

RO

the casts of the Tropaeum Traiani were stored in a remote attic and virtually forgotten at the time. Since the copies of the monument had spent that time without discussion, we discussed all the more intensively how, and to what extent, to deal with the violent acts of the occupying forces, during the First World War in Romania. This was one crucial point in the making of the exhibition because even if we strive for objectivity and differentiated perspectives, the exhibition remains one conceptualised by Germans – and one that primarily takes an archaeological perspective. As a project conducted with students in the course of a seminar at the University of Heidelberg, it faced challenges such as language barriers and access to special literature. The exhibition inevitably presents an external (German) perspective on periods of Romanian history, just like the reliefs of the Tropaeum Traiani only represent the external (Roman) perspective on the local Dacians. There are no surviving textual sources by the Dacians themselves which could offer us an alternative perspective. We do not even know how ›the Dacians‹ called themselves [3, p. 39]. Scholars generally assume that Dacians are equivalent to the Getae; the Dacians, therefore, being synonymously called Getae or Daco-Getae.

For the Romans, Dacia and Moesia were border regions at the far end of the Roman Empire, a characteristic which has been transmitted to the modern perception of Romania as a country between ›East‹ and ›West‹, and today's

EN

Insofern repräsentiert die Ausstellung unvermeidlich eine Außensicht auf Ausschnitte rumänischer Geschichte, so wie auch das Tropaeum Traiani in seinen Bildern nur die Außenperspektive der Römer auf ihre dakischen Gegner widerspiegelt. Von ›den Dakern‹ kennen wir keine eigenen Textquellen, die eine alternative Sicht zeigen könnten – und strenggenommen wissen wir nicht einmal, wie sie sich selbst nannten [3, p. 39]. In der Forschung werden die Daker häufig auch pauschal mit den Geten gleichgesetzt und synonym als Geten oder Geto-Daker bezeichnet.

Schon für die Römer eine Grenzregion am Rande des Imperiums, hat sich der liminale Charakter in die moderne Wahrnehmung Rumäniens übertragen – als Übergang zwischen ›Orient‹ und ›Okzident‹ und heutige Außengrenze der EU [8]. Diese geografisch bedingte ›Marginalität‹ ist also prägendes Element Rumäniens in der Innen- und Außenwahrnehmung. Filippo Carlà-Uhink hat erst kürzlich zu Recht darauf hingewiesen, dass Betrachtungen nationaler Identitätskonstruktionen nicht vor nationalen Grenzen haltmachen sollten, denn: Identität entsteht in Abgrenzung zu ›Anderen‹ – i. d. R. den unmittelbaren geografischen Nachbarn [16, p. 95]. Im Falle der Pop-up-Ausstellung zur Rezeptionsgeschichte des Tropaeum Traiani haben wir es jedoch mit einer etwas anderen Art der Grenzüberschreitung zu tun: Anstelle benachbarter Nationen wird hier die deutsche der rumänischen Geschichte und Antikenrezeption gegenübergestellt. Zwar sind diese beiden

DE

sunt adesea echivalați cu geții și sinonimi cu geții sau geto-dacii.

Chiar și pentru romani, teritoriul reprezenta o regiune de frontieră de la marginea imperiului, caracterul liminal fiind preluat în percepția modernă a României – ca tranziție între ›orient‹ și ›occident‹ și actuala frontieră externă a UE [8]. Această ›marginalitate‹ determinată geografic este un element definitoriu al percepției interne și externe a României. Filippo Carlà-Uhink a subliniat recent în mod justificat faptul că considerațiile privind construcțiile de identitate națională nu ar trebui să se oprească la granițele naționale, deoarece: identitatea rezultă din delimitarea de ›ceilalți‹ – de regulă de vecinul geografic imediat [16, p. 95]. În cazul expoziției pop-up despre istoria receptării monumentului Tropaeum Traiani, avem de-a face cu un tip de trecere a frontierei oarecum diferit: În locul națiunilor vecine, istoria germană este contrastată cu cea românească și cu receptarea antichității. Deși aceste două nu au luat naștere ca răspuns unul la altul, Tropaeum Traiani – și odată cu ocuparea României din 1916, arheologia locală în general – a trezit nevoi de ambele părți. În același timp, sunt evidențiate astfel legăturile dintre știința germană și cea românească până la Primul Război Mondial.

Revenind la percepția internă și externă a României și a Daciei antice, una dintre cele mai remarcabile schimbări de paradigmă se referă la ›barbarie‹: În timp ce romanii considerau inițial toate popoarele străine ca fiind ›barbare‹, inclusiv dacii, imaginea

RO

external border of the EU [8]. This geographical ›marginalisation‹ has been a characterising element of Romania, both in its internal and external perception. Filippo Carlà-Uhink has rightly claimed only recently that constructions of national identities should not just be analysed through the limited scope within national borders because identity is always constructed in opposition to ›others‹ – usually, direct geographical neighbours, which should also be taken into account [16, p. 95]. In the case of this pop-up exhibition on the reception history of the Tropaeum Traiani, however, we are dealing with a slightly different kind of crossing borders: instead of neighbouring nations, German and Romanian histories are being compared. The reception of antiquity in both of these countries has not developed in response to one another, but the Tropaeum Traiani (and, during the occupation, from 1916 on, Romanian Archaeology in general) has sparked interest and created needs on both sides. At the same time, the exhibition shows the German-Romanian scientific connections before and until the First World War.

Building on the topic of external and internal perception of Romania and ancient Dacia, one of the most striking observations is the shift of meaning or the changing attribution of the notion of ›barbarianism‹. The Romans considered all foreign peoples, including the Dacians, to be ›barbarians‹. This label of backwardness was mirrored in the concept of ›orientalism‹ of the Central European nations towards Romania

EN

nicht in Reaktion aufeinander entstanden, doch hat das Tropaeum Traiani – und mit der Besetzung Rumäniens ab 1916 die dortige Archäologie im Allgemeinen – Bedürfnisse auf beiden Seiten geweckt. Gleichzeitig zeigen sich dabei auch die Verflechtungen deutscher und rumänischer Wissenschaft bis zum Ersten Weltkrieg.

Zurückkommend auf die Innen- und Außenwahrnehmung Rumäniens und des antiken Dakien betrifft wohl einer der bemerkenswertesten Paradigmenwechsel das ›Barbarentum‹: Galten den Römern alle Fremdvölker zunächst als ›barbarisch‹, worunter somit auch die Daker fielen, trug sich das Bild des Rückschrittlichen im ›Orientalismus‹ der zentraleuropäischen Nationen gegenüber den Rumänen im späten 19. und 20. Jahrhundert fort. Eine Umkehrung dieses Narrativs sollte jedoch im Ersten Weltkrieg stattfinden, als die Angst vor den deutschen ›Barbaren‹ – von deren Gewalttaten an der Westfront man gehört hatte – sich in Rumänien ausbreitete.

Ideenfindung:
Es war einmal ein dunkler Keller

So wie auch die Entstehung der Abgüsse für die Antikensammlung der Universität Heidelberg einem Zufall geschuldet ist, ist auch die Idee zu diesem Ausstellungsprojekt ein Zufallsprodukt: In der ersten Arbeitswoche als frischgebackene Sammlungskuratorin in einen Keller der Universität geschickt, sah ich mich mit einem ganzen Raum voller

DE

retrogradului din ›*orientalism*‹ a dăinuit față de români în percepția națiunilor din Europa Centrală până la sfârșitul secolelor XIX și XX. O inversare a acestei narațiuni avea să aibă loc în Primul Război Mondial, când teama față de ›barbarii‹ germani – ale căror acte de violență fuseseră auzite pe frontul de vest – s-a răspândit în România.

Fundadul:
A fost odată o pivniță întunecată

Așa cum mulajele pentru Colecția de Antichități de la Universitatea Heidelberg au fost create întâmplător, ideea pentru acest proiect de expoziție a fost, de asemenea, rezultatul întâmplării: În prima mea săptămână la locul de muncă ca nou curator al colecției, am fost trimisă într-o pivniță a universității și m-am trezit într-o cameră plină de mulaje de ghips în format mare. Discuțiile cu colegii au dezvăluit că era vorba despre matrițele mulajelor monumentului realizate după Tropaeum Traiani, pe lângă care trecusem ani de zile ca studentă, fără să știu despre ce este vorba. Au urmat trei zile în adâncul pivniței pentru a vizualiza și documenta toate obiectele, precum și multe ceasuri de cercetare în Arhivele Generale de Stat din Karlsruhe în vara anului 2018: Două acte conțin corespondența pentru cererea și producția mulajelor și pentru transportul lor la Heidelberg. Consecința necesară a fost o vacanță de mai multe săptămâni în România în 2019, în timpul căreia nu numai că am putut vedea componentele originale și

RO

in the late 19th and 20th century. An inversion of this label happened during the First World War when reports of the German ›barbarians‹ and their violent acts at the western front reached Romania.

Background Story:
Finds from the Underground

Just like the Heidelberg plaster casts of the Tropaeum Traiani were a product of chance, the idea for the exhibition project was inspired by coincidence. During my first week as the new curator of the Collection of Classical Antiquities at the University of Heidelberg, I was sent into the basement of the main university building. Being confronted with a room full of large plaster moulds, I asked some colleagues about them and found out that these are the negatives of the plaster casts from the Tropaeum Traiani, which my friends and I had passed cluelessly for many years during our studies. Three days of intense documentation work in the basement followed as well as many hours of research at Karlsruhe's General State Archive in the summer of 2018. Two files contained the correspondence concerning the permission for and the production of the plaster casts as well as their transport to Heidelberg. A holiday trip to Romania over several weeks, in 2019, was the necessary next step in order to see the surviving original parts and the reconstruction of the Tropaeum Traiani in Adamclisi. The trip also made me fall in

EN

großformatiger Gipsabgussformen konfrontiert. Rückfragen bei Kolleg:innen ergaben, dass es sich um die Formen der Abgüsse des Tropaeum Traiani handelte, die man als Studentin jahrelang ahnungslos passiert hatte, ohne zu wissen, worum es sich handelte. Es folgten drei Tage in den Tiefen des Kellers, um alle Stücke zu sichten und zu dokumentieren, sowie viele Stunden der Recherchen im Generallandesarchiv Karlsruhe im Sommer 2018: Zwei Akten beinhalten dort die Korrespondenz zur Beantragung und Herstellung der Abgüsse sowie zu ihrem Transport nach Heidelberg. Die notwendige Konsequenz war 2019 ein mehrwöchiger Rumänienurlaub, bei dem ich mir nicht nur die originalen Bauteile und die Rekonstruktion des Tropaeum Traiani in Adamklissi anschauen konnte, sondern mich auch ein wenig in die hübschen Städtchen Siebenbürgens und die Landschaft der Karpaten verliebte.

Diese Reise war die Inspiration dafür, ein studentisches Ausstellungsprojekt umzusetzen, das als gemeinsame Exkursion den Weg der Abgüsse von Heidelberg bis nach Bukarest und Adamklissi zurückwandert und unterwegs für jeweils einen Tag an einem Ort gezeigt wird. Für das Format der Pop-up-Ausstellung, die klein und mobil ist, ließ sich die Universität Heidelberg schnell gewinnen, so dass zwei Seminare anvisiert werden konnten: Eine praktische Übung im Wintersemester 2019/2020 zusammen mit Jürgen Süß diente der Erstellung einer digitalen Applikation zur Architektur und Geschichte des Tropaeum Traiani, eine

DE

reconstrucția monumentului Tropaeum Traiani din Adamclisi, ci m-am îndrăgostit puțin și de frumoasele orașe din Transilvania și de peisajul Carpaților.

Această călătorie a fost inspirația pentru realizarea unui proiect de expoziție studențească, care, sub forma unei excursii, face drumul înapoi al mulajelor de la Heidelberg la București și Adamclisi și este prezentat în fiecare pentru o zi. Universitatea Heidelberg a putut fi ușor convinsă de formatul expoziției pop-up, care este mică și mobilă, astfel încât să poată fi organizate două seminarii: Un exercițiu practic în semestrul de iarnă 2019/2020 împreună cu Jürgen Süß, a servit la crearea unei aplicații digitale despre arhitectura și istoria monumentului Tropaeum Traiani, un al doilea exercițiu în semestrul de vară 2020 împreună cu Tanja Penter de la Departamentul de Istorie a Europei de Est al Institutului de Istorie, s-a ocupat cu conținutul expoziției propriu-zise. Toate textele expoziției au fost pregătite de și împreună cu studenții.

Despre acest volum

Volumul actual nu este un catalog expozițional în sensul convențional, deoarece expoziția pop-up nu se bazează pe obiecte de expoziție propriu-zise, ci pe informații din texte și imagini. Astfel publicația este un volum însoțitor pentru aprofundarea aspectelor individuale. Autorii săi provin din domeniile istoriei artei, arheologiei clasice și istoriei antice. În conformitate cu natura trilingvă a expoziției, această carte este

RO

love with Transylvanian cities and the Carpathian landscapes.

These experiences were the source of inspiration for the pop-up exhibition to be designed together with students. The aim was to travel the original route of the plaster casts back from Heidelberg to Bucharest and Adamclisi as a joint excursion and to let the exhibition pop-up for one day at each place. The flexible concept of a small and mobile exhibition quickly found such support at the University of Heidelberg that two successive seminars on applied museum sciences could be conducted. The first seminar in the winter of 2019/2020, co-taught by Jürgen Süß, was a digital application on the way the architecture and history of the Tropaeum Traiani was designed. In the second seminar in 2020, co-taught by Tanja Penter from the Department of Eastern European History, we worked out the contents of the exhibition. The students wrote or contributed to all of the exhibition's texts.

About this Book

Since the pop-up exhibition does not work with actual exhibits but rather with (analogue and digital) texts and images, this book is not a real exhibition catalogue but rather an accompanying book which offers further reading on individual topics. Its authors have backgrounds in Art History, Classical Archaeology, and Ancient History. This book, like the exhibition, is trilingual: German, Romanian, and English. The

EN

zweite Übung im Sommersemester 2020 zusammen mit Tanja Penter von der Abteilung für Osteuropäische Geschichte des Historischen Seminars den Inhalten der eigentlichen Ausstellung. Alle Ausstellungstexte sind also von und mit Studierenden erarbeitet worden.

Zu diesem Buch

Da die Pop-up-Ausstellung nicht auf eigentliche Ausstellungsobjekte, sondern auf Informationen in Texten und Bildern setzt, ist der vorliegende Band kein Ausstellungskatalog im herkömmlichen Sinn, sondern ein Begleitband zur Vertiefung einzelner Aspekte. Seine Autor:innen stammen aus den Bereichen der Kunstgeschichte, Klassischen Archäologie und Alten Geschichte. Der Dreisprachigkeit der Ausstellung entsprechend, ist auch dieses Buch in den drei Ausstellungssprachen Deutsch, Rumänisch und Englisch verfasst. Die Übersetzungen entsprechen sich dabei nicht immer ganz genau, da zum besseren Verständnis der Leser:innen Personen, Institutionen und Ereignisse in den jeweils anderen Sprachen zusätzlich erklärt werden.

Die Beiträge sind chronologisch geordnet und beschäftigen sich zunächst mit dem Originalmonument (Alexandru Barnea† und Polly Lohmann) und seinem historischen Kontext (Christian Witschel). Da das Tropaeum Traiani per se politisch ist, weil es als Siegesmonument der Römer über die Daker errichtet wurde, ist dieser Entstehungskontext zentral für das Verständnis seiner

DE

scrisă și ea în cele trei limbi ale expoziției, germană, română și engleză. Traducerile nu corespund întotdeauna cu exactitate, deoarece, pentru o mai bună înțelegere a cititorilor, oamenii, instituțiile și evenimentele sunt explicate adițional în celelalte limbi.

Articolele sunt ordonate cronologic și tratează monumentul original (Alexandru Barnea† și Polly Lohmann) și contextul său istoric (Christian Witschel). Monumentul Tropaeum Traiani este politic în sine, deoarece a fost construit ca monument triumfal de către romani în urma victoriei asupra dacilor, acest context de dezvoltare fiind esențial pentru înțelegerea receptării sale ulterioare. Următoarele două contribuții abordează cooperarea arheologică dintre ocupanți și ocupați în timpul Primului Război Mondial (Robert Born) și, pe acest fundal, istoria mulajelor de la Heidelberg (Polly Lohmann). În acest context, textul lui Henry Keazor servește în a oferi o înțelegere generală a conceptului de mulaje și copii: Pentru ce sunt făcute? Care este valoarea lor pentru cercetarea și predarea arheologică și istorică a artei – și ca obiecte independente? În cele din urmă, Adriana Panaite și Gabriel Talmațchi explică săpăturile și cercetările actuale de la Adamclisi, iar Adriana Panaite și Alexandru Barnea se dedică receptării Tropaeum-ului original până în prezent, dovedind că unele narațiuni ideologice au fost variate doar minimal în contextul schimbării sistemelor politice. Cu toate acestea, expoziția și volumul de față nu se percep pe sine înșeși ca indicatori pentru alții sau pentru oamenii de știință

RO

versions in the different languages are not always one hundred per cent equivalent because things are explained differently, depending on the language.

The articles are presented in chronological order. They deal with the original monument (Alexandru Barnea† and Polly Lohmann) and its historical context (Christian Witschel). As a monument celebrating the Roman victory over the Dacians, the Tropaeum Traiani is inherently political; this background information is, therefore, necessary in order to understand the history of its reception. The following two contributions focus on archaeological cooperation between the occupiers and the occupied during the First World War (Robert Born) as well as the history of the Heidelberg plaster casts (Polly Lohmann). In this context, the contribution by Henry Keazor explains the concept of plaster casts and copies, answering questions like: Why are they made? What is their value for research and teaching in the fields of archaeology and art history? Do they have a value on their own? Gabriel Talmațchi and Adriana Panaite illustrate the latest excavation and research projects in Adamclisi. Additionally, Adriana Panaite and Alexandru Barnea address how the reception of the Tropaeum Traiani through time demonstrates that some ideological narratives did not change, despite the change of the political system. Nonetheless, the exhibition and this book do not mean to point a finger at others, especially former scholars, because it would be presumptuous to believe that we too are not just

EN

späteren Rezeption. Die beiden anschließenden Beiträge thematisieren die archäologischen Kooperationen von Besatzern und Besetzten im Ersten Weltkrieg (Robert Born) sowie, vor diesem Hintergrund, die Geschichte der Heidelberger Abgüsse (Polly Lohmann). In diesem Zusammenhang dient der Text Henry Keazors dem allgemeinen Verständnis des Konzepts von Gipsabgüssen und Kopien: Wozu werden sie hergestellt? Was ist ihr Wert für die archäologische und kunsthistorische Forschung und Lehre – und als eigenständige Objekte? Adriana Panaite und Gabriel Talmaţchi erläutern schließlich aktuelle Grabungen und Forschungen in Adamklissi, und Adriana Panaite und Alexandru Barnea widmen sich der Rezeption des originalen Tropaeum bis heute, wobei sie aufzeigen, dass sich bei wechselnden politischen Systemen manche ideologischen Narrative kaum verändert haben. Dennoch verstehen sich die Ausstellung und dieses Buch nicht als Fingerzeigen auf Andere, und auf frühere Wissenschaftler – denn es wäre vermessen, zu denken, dass wir nicht selbst auch nur ›Kinder unserer Zeit‹ sind. Deshalb kann das Beispiel des Tropaeum Traiani uns einmal mehr an das Ethos und die Aufgabe der Wissenschaft als objektive Instanz erinnern.

Danksagung

Adriana Panaite war die erste ›Verbündete‹ für dieses Projekt, das sie von Anfang an auf vielfältige Weise unterstützt hat – organisatorisch, durch

DE

anteriori – deoarece ar fi pretenţios să pretindem că nu suntem şi noi la rândul nostru, doar ›copiii timpului nostru‹. Prin urmare, exemplul monumentului Tropaeum Traiani ne poate aminti încă o dată de etosul şi sarcina ştiinţei ca autoritate obiectivă.

Mulţumiri

Adriana Panaite a fost primul ›aliat‹ al acestui proiect, pe care l-a susţinut încă de la început într-o varietate de moduri – din punct de vedere organizatoric, prin găsirea persoanelor de contact, prin traduceri şi punerea la dispoziţie a imaginilor. Jürgen Süß a implementat cu mare angajament concepţia şi crearea aplicaţiei digitale, modelul 3D al monumentului Tropaeum Traiani şi numeroase hărţi şi grafici.

Sascha Marschner a sprijinit întreaga organizare şi editare a textului ca asistent auxiliar; Procedând astfel, el a atenuat, de asemenea, incertitudinile şi întârzierile din program, nu în ultimul rând din cauza crizei generată de pandemia de COVID-19. Petra Olosz şi Keith Breitwieser au gestionat cu multă dedicare traducerile cuprinzătoare în limbile română şi engleză. Christian Witschel, Diamantis Panagiotopoulos şi Nele Schneidereit au acceptat imediat cu entuziasm provocarea acestui proiect. Acest lucru a permis finanţarea prin Field of Focus III al Universităţii Heidelberg. Robert Born a adus o contribuţie esenţială în materie de lingvistică şi terminologie. Tanja Penter a însoţit şi

RO

products of our time. The example of the Tropaeum Traiani can therefore help to remind us of the ethos and role of science as an objective entity.

Acknowledgements

Adriana Panaite was the first ›ally‹ who has, from the very beginning, supported this project in many ways. Among other things, she provided organisational help, facilitated contacts, translated texts, and contributed images for use in this endeavour. Jürgen Süß has invested an enormous amount of time and energy in the concept and design of the digital application, the 3D model of the Tropaeum Traiani, and the drawing of maps and graphics.

Sascha Marschner has, as a student assistant, helped with the overall organisation of the exhibition tour and the text editing. He also compensated for the unfathomable and the postponements due to the Corona crisis with spontaneous work shifts. Petra Olosz and Keith Breitwieser handled the large task of the Romanian and English translations. Christian Witschel, Diamantis Panagiotopoulos, and Nele Schneidereit have supported the idea for the exhibition project and made funding through the Field of Focus III of the University of Heidelberg possible. Robert Born generously shared his knowledge and also provided valuable help with language and terminology questions. Tanja Penter assisted and advised the content production of the exhibition.

EN

Kontaktvermittlung, mit Übersetzungen und Bereitstellung von Bildmaterial. Jürgen Süß hat die Konzeption und Erstellung der digitalen Applikation, des 3D-Modells des Tropaeum Traiani und zahlreicher Karten und Grafiken mit großem Einsatz umgesetzt.

Sascha Marschner hat als Hilfskraft die gesamte Organisation und die Textredaktion unterstützt; dabei hat er auch die Unwägbarkeiten und Verschiebungen im Zeitplan, nicht zuletzt durch die Coronakrise, mit aufgefangen. Petra Olosz und Keith Breitwieser haben die umfangreichen rumänischen und englischen Übersetzungen mit großem Engagement gestemmt. Christian Witschel, Diamantis Panagiotopoulos und Nele Schneidereit haben die erste Idee für das Projekt sofort begeistert aufgegriffen; so wurde eine Förderung durch das Field of Focus III der Universität Heidelberg ermöglicht. Robert Born hat mit vielerlei inhaltlichen Hinweisen und sprachlichen wie terminologischen Fragen geholfen. Tanja Penter hat das Seminar und die Erstellung der Ausstellungstexte inhaltlich begleitet und beraten.

Das Generallandesarchiv Karlsruhe und das Universitätsarchiv Heidelberg haben Aktenmaterial und Bilder zur Verfügung gestellt, die Heidelberger Universitätsbibliothek hat die Publikation über Propylaeum ermöglicht. Zahlreiche Kolleginnen und Kollegen haben die Kooperation mit ihren Institutionen als Ausstellungsorte möglich gemacht, darunter Gabriel Talmațchi, Ioan Opriș, Marion Meyer und Georg Plattner. Michaela Böttner begleitete die nicht

DE

a consiliat conținutul seminarului și crearea textelor expoziționale.

Arhivele Generale de Stat din Karlsruhe și Arhivele Universității Heidelberg au pus la dispoziție fișiere și imagini, iar Biblioteca Universității Heidelberg a făcut posibilă publicarea prin Propylaeum. Numeroși colegi au făcut posibilă cooperarea cu instituțiile lor ca locații pentru expoziție, printre care Gabriel Talmațchi, Ioan Opriș, Marion Meyer și Georg Plattner. Michaela Böttner a însoțit organizarea destul de complicată a proiectului, Nicolai Dollt a contribuit în mare măsură cu idei creative în conceperea acestui volum. Johanna Baumgärtel, Friederike Elias și Kevin Licht au inițiat sprijinul filmului pentru proiect. Edda Binder-Iijima, Christian Kolb, Gabriel Meyer, Edith Olosz și Mehtap Sünter au ușurat prin ajutorul lor realizarea proiectului.

Mulțumiri speciale sunt adresate studenților exercițiului practic pentru munca lor dedicată în concepția expoziției Rouven Bälz, Jakob Bauer, Marco Böhm, Felix Böttcher, Elena Bott, Patrick Dörr, Andrea Lembens, Sebastian Mesch, Sebastian Rohlederer, Fritzi Sauerteig, Julia Stübe, Eszter Toldi și Fabian Simon Zink, și studenților exercițiului practic pentru concepția aplicației digitale Jessica Baader, Desiree Fohr, Kim Jungkamp, Tristan Heuer, Hendrik Melchers, Simon Mensing, Rebecca Nuszbaum, Ricarda Röthlingshöfer și Jennifer Wicher, precum și autorilor volumului de față.

RO

The General State Archive in Karlsruhe and the Heidelberg University Archive offered access to research materials and images, where the Heidelberg University Library accepted the publication via Propylaeum. Among many other colleagues, Gabriel Talmațchi, Ioan Opriș, Marion Meyer, and Georg Plattner facilitated cooperation with various institutions and exhibition venues. Michaela Böttner managed the administration of the project, Nicolai Dollt layouted the catalogue and implemented creative ideas. Johanna Baumgärtel, Friederike Elias and Kevin Licht initiated the filming of the entire project. Edda Binder-Iijima, Christian Kolb, Gabriel Meyer, Edith Olosz and Mehtap Sünter eased the progression of this project in various ways.

Special thanks goes to the dedicated students who participated in the making of the exhibition (Rouven Bälz, Jakob Bauer, Marco Böhm, Felix Böttcher, Elena Bott, Patrick Dörr, Andrea Lembens, Sebastian Mesch, Sebastian Rohlederer, Fritzi Sauerteig, Julia Stübe, Eszter Toldi, Fabian Simon Zink), the students who worked on the conception of the digital app (Jessica Baader, Desiree Fohr, Kim Jungkamp, Tristan Heuer, Hendrik Melchers, Simon Mensing, Rebecca Nuszbaum, Ricarda Röthlingshöfer, Jennifer Wicher), as well as the contributing authors of this book.

EN

unkomplizierte Organisation des Projekts, Nicolai Dollt setzte mit kreativen Ideen die Gestaltung dieses Bandes um. Johanna Baumgärtel, Friederike Elias und Kevin Licht initiierten die filmische Begleitung des Projekts. Edda Binder-Iijima, Christian Kolb, Gabriel Meyer, Edith Olosz und Mehtap Sünter haben durch ihre Hilfe die Umsetzung des Projekts erleichtert.

Besonders gedankt für ihre engagierte Mitarbeit sei den Studierenden der Praktischen Übung zur Ausstellungsgestaltung Rouven Bälz, Jakob Bauer, Marco Böhm, Felix Böttcher, Elena Bott, Patrick Dörr, Andrea Lembens, Sebastian Mesch, Sebastian Rohlederer, Fritzi Sauerteig, Julia Stübe, Eszter Toldi und Fabian Simon Zink, den Studierenden der Praktischen Übung zur Konzeption der digitalen App Jessica Baader, Desiree Fohr, Kim Jungkamp, Tristan Heuer, Hendrik Melchers, Simon Mensing, Rebecca Nuszbaum, Ricarda Röthlingshöfer und Jennifer Wicher, ebenso wie den Autorinnen und Autoren dieses Buches.

DE

Zitierte Literatur | Literatura citată | Cited Works

[1] S. Berger – C. Conrad (2015), The Past as History. National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe (Basingstoke).
[2] J. Breuilly, ed. (2013), The Oxford Handbook of Nationalism (Oxford).
[3] K. Brodersen (2020), Dacia Felix. Das antike Rumänien im Brennpunkt der Kulturen (Darmstadt).
[4] M. Diaz-Andreu (2007), A World History of Nineteenth Century Archaeology. Nationalism, Colonialism, and the Past, Oxford Studies in the History of Archaeology (Oxford).
[5] M. Diaz-Andreu – T. Champion, eds. (1996), Nationalism and Archaeology in Europe (London).
[6] T. Fögen – R. Warren, eds. (2016), Graeco-Roman Antiquity and the Idea of Nationalism in the 19th Century. Case-Studies (Berlin – Boston).
[7] Y. Hamilakis (1996), Through the Looking Glass. Nationalism, Archaeology and the Politics of Identity, Antiquity 70, 975–978.
[8] E. R. Hanscam (2017), Frontiers of Romania. Nationalism and the Ideological Space of the Roman Limes, Ex Novo Journal of Archaeology 2, 63–83.
[9] P. L. Kohl (1998), Nationalism and Archaeology. On the Constructions of Nations and the Reconstructions of the Remote Past, Annual Review of Anthropology 27.1, 223–246.
[10] C. G. Krüger – M. Lindner, eds. (2009), Nationalismus und Antikenrezeption (Oldenburg).
[11] R. McGuire (2008), Archaeology as Political Action (Berkeley).
[12] T. Meier (2019), Archäologie und die Pflicht zum Politischen. Die Berner Erklärung der European Association of Archaeologists, Archäologische Informationen 42, 267–275.
[13] H. Parzinger (2012), Archäologie und Politik. Eine Wissenschaft und ihr Weg zum kulturpolitischen Global Player (Münster).
[14] C. N. Popa (2019), The Responsibility of European Archaeologists, European Journal of Archaeology 22.2, 1–14.
[15] C. Trümpler (2008), Das große Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860–1940) (Cologne).
[16] F. Carlà-Uhink (2019), Die Tabula Traiana und Drăgans Decebalus. Symbolische Auseinandersetzungen zwischen Serbien und Rumänien an der Donau, in: F. Carlà-Uhink – M. Gori, eds., Modern Identities and Classical Antiquity, Thersites 10, 94–127.

Metope I, römischer Kavallerist (Detail)
Metopa I, cavalerist roman (detaliu)
Metope I, Roman cavalryman (detail)
(Polly Lohmann)

Metope II, römischer Kavallerist (Detail)
Metopa II, cavalerist roman (detaliu)
Metope II, Roman cavalryman (detail)
(Polly Lohmann)

Tropaeum Traiani, Rekonstruktion heute

Tropaeum Traiani, reconstrucția in prezent

Tropaeum Traiani, reconstruction at present

(Polly Lohmann)

1

CHRISTIAN WITSCHEL

Römische Außenpolitik
Kaiser Trajan, die Dakerkriege
und die Donauprovinzen

Politica externă romană
Împăratul Traian, războaiele dacice
și provinciile dunărene

Roman Foreign Policy
Emperor Trajan, the Dacian Wars
and the Danube Provinces

Im Zentrum dieses Bandes steht ein imposantes Monument, das der römische Kaiser Trajan (reg. 98–117 n. Chr.) zur Erinnerung an seine Siege über das Volk der Daker errichten ließ: das Tropaeum Traiani bei Adamklissi [4]. Es befindet sich südlich der Donau, in der Landschaft Dobrudscha ganz im Südosten des heutigen Rumänien. Angesichts des Standortes des Tropaeum stellt sich unmittelbar eine Frage: Warum wurde dieses nicht im Kernland des von Trajan eroberten Dakerreiches, also nördlich der Donau, erbaut, sondern weit entfernt davon in der römischen Provinz *Moesia Inferior*? Um hierauf eine Antwort zu finden, muss etwas weiter ausgeholt werden.

Rom und die Daker:
Konfrontationen im 1. Jh. n. Chr.

Als sich das *Imperium Romanum* in der Regierungszeit des ersten Princeps Augustus bis zur Donau auszudehnen begann, wurde es auch mit den Bevölkerungsgruppen konfrontiert, die jenseits des großen Stromes siedelten. Im Gebiet des heutigen Rumänien waren dies neben den ursprünglich aus dem Steppenraum zugezogenen Sarmaten (Jazygen und Roxolanen) sowie Germanen (so den Bastarnern) insbesondere Menschen thrakischen Ursprungs, die von den Römern als *Daci* bezeichnet wurden. Ihre Siedlungsschwerpunkte lagen im Bereich der (westlichen) Walachei und in Transsylvanien (Siebenbürgen). Dort hatte sich seit dem 1. Jh. v. Chr. eine relativ hochstehende Kultur

DE

În centrul acestui volum se află un monument impunător, înălțat de împăratul roman Traian (domnie: 98–117 d. Hr.) pentru a comemora victoriile sale asupra poporului dacilor: Tropaeum Traiani, de la Adamclisi [4]. Acesta este situat la sud de Dunăre, în peisajul Dobrogei, în sud-estul României de astăzi. Având în vedere locația monumentului, survine nemijlocit întrebarea: de ce nu a fost edificat în interiorul Regatului Dac, cucerit de Traian, anume la nord de Dunăre, ci la mare distanță, în provincia romană *Moesia Inferior*? Pentru a găsi un răspuns la această întrebare, va fi nevoie să mergem ceva mai departe.

Roma și dacii:
Confruntări în secolul I d. Hr.

Pe măsură ce *Imperium Romanum* a început să se extindă până la Dunăre în timpul domniei primului Princeps Augustus, a fost confruntat pentru prima oară cu popoarele care trăiau dincolo de marele fluviu. Pe teritoriul actual al României, acestea au fost, pe lângă sarmații (iazigii și roxolanii) veniți din zona stepelor și triburile germanice (de exemplu bastarnii), îndeosebi oameni de origine tracă, denumiți ›daci‹ de către romani. Principalele așezări erau situate în vestul Munteniei și în Transilvania. Acolo evoluase, încă din secolul I î. Hr., o cultură relativ înaintată, în care, alături de influențele grecești, se pot distinge și contacte cu *Imperium Romanum* [6, p. 6–20; 10]. Apariția mai multor centre, uneori puternic fortificate,

RO

At the centre of this volume stands an imposing monument built by the Roman emperor Trajan (r. 98–117 CE) to commemorate his victories over the Dacian people: The Tropaeum Traiani at Adamclisi [4]. It is located south of the Danube, in the Dobruja landscape in southeast Romania. Given the location of the Tropaeum, one question immediately arises: Why was it not built in the heartland of the Dacian Empire conquered by Trajan, i. e. north of the Danube, but far away from it in the Roman province of *Moesia Inferior*? In order to answer this question, the bigger picture needs to be examined.

Rome and the Dacians:
Confrontations in the 1st Century CE

When the *Imperium Romanum* began to expand as far as the Danube under the first princeps Augustus, it was also confronted with the populations that settled on the other side of this great river. This term encompassed, among others, the Sarmatians (who originated from the steppes and included both the Iazyges and Roxolani); Germanic tribes, the Bastarnae; and especially the peoples originating in Thrace, called *Daci* by the Romans. Their main settlements were in the area of (western) Wallachia and in Transylvania. Since the 1st century BCE, a relatively high culture had developed there, in which both Greek influences and contact with the Roman Empire can be identified [6, p. 6–20; 10]. These regions seemed to begin developing a network of decentralised, Dacian ›principalities‹ as evidenced by the emergence

EN

herausgebildet, in der neben griechischen Einflüssen auch Kontakte mit dem *Imperium Romanum* auszumachen sind [6, p. 6–20; 10]. Die Entstehung mehrerer, teilweise stark befestigter Zentren in Höhenlagen sowie Hinweise in den literarischen Quellen deuten darauf hin, dass es eine Reihe dakischer ›Fürstentümer‹ gab, die zunächst nicht unter einer zentralisierten Führung standen.

Einzelne dakische, aber auch sarmatische Verbände kamen immer wieder einmal in Konflikt mit dem Römischen Reich. So rühmte sich Augustus in seinem ›Tatenbericht‹ (*Res gestae divi Augusti*), über die Donau vorgedrungene Daker zurückgeschlagen, jenseits des Flusses verfolgt und unter die Oberhoheit Roms gezwungen zu haben (RGDA 30). Zu größeren Übergriffen kam es dann nach dem Tod Neros, als das Römische Reich zeitweise durch Bürgerkriege geschwächt war. Letztlich konnten auch diese Invasoren bezwungen werden, und es wurden Verträge mit den nördlich der Donau siedelnden Gruppen abgeschlossen (Tac. hist. 3, 46; Iord. Get. 76). Diese Vereinbarungen wurden von den Dakern erst in der Regierungszeit des Kaisers Domitian (reg. 81–96 n. Chr.) gebrochen, da man offenbar dessen Härte fürchtete. Hieraus entwickelte sich ab dem Jahr 85 n. Chr. eine langwierige Auseinandersetzung, in deren Verlauf die Daker den römischen Truppen mehrere schwere Niederlagen beibringen konnten [32]. In diesem Kontext trat erstmals Decebalus in Erscheinung, der in einem der dakischen ›Fürstentümer‹ im südwestlichen Siebenbürgen an die Herrschaft

DE

la altitudini înalte, precum și referințe din sursele literare, indică existența unei serii de ›principate‹ dacice, care inițial nu se aflau sub o conducere centralizată.

Unele grupări dacice, dar și sarmatice au intrat în mod repetat în conflict cu Imperiul Roman. Astfel, Augustus s-a lăudat în ›raportul faptelor proprii‹ (*Res gestae divi Augusti*) că a respins atacul dacilor care au traversat Dunărea, și apoi i-a urmărit până pe malul opus și i-a supus suveranității Romei (RGDA 30). Atacuri majore au avut loc după moartea lui Nero, când Imperiul Roman a fost slăbit temporar datorită războaielor civile. În cele din urmă, și acești invadatori au fost învinși și au fost încheiate tratate cu grupurile de la nord de Dunăre (Tac. Hist. 3, 46; Iord. Get. 76). Aceste acorduri au fost încălcate de către daci, abia în timpul domniei împăratului Domitian (domnie: 81–96 d. Hr.), deoarece aceștia probabil s-au temut de intransigența acestuia. Începând cu anul 85 d. Hr., din această situație s-a dezvoltat un conflict de lungă durată, în cursul căruia dacii au reușit să provoace o serie de înfrângeri grave trupelor romane [32]. În acest context, a intrat în scenă pentru prima dată Decebal, care a ajuns la putere într-unul dintre ›principatele‹ dacice din sud-vestul Transilvaniei, devenind apoi principalul adversar al romanilor. În 88 d. Hr., aceștia din urmă au repurtat o victorie semnificativă asupra dacilor, însă pe măsură ce situația s-a agravat pe alte fronturi, Domitian a fost dispus să încheie pace cu Decebal în anul următor. Pentru Decebal, termenii tratatului

RO

of elevated, often fortified settlements and mentions of this advancement in primary sources of the time.

Time and again, individual Dacian and Sarmatian associations came into conflict with the Roman Empire. Augustus therefore boasts in his ›Deeds of the Divine Augustus‹ *(Res gestae divi Augusti)* that he had beat back the Dacians who had crossed the Danube, pursued them across the river, and forced them under the sovereignty of Rome (RGDA 30). More significant attacks occurred after the death of Nero, when the Roman Empire was temporarily weakened by civil wars. In the end, these invaders were also defeated, and treaties were closed with the groups settling north of the Danube (Tac. hist. 3, 46; Iord. Get. 76). These agreements weren't broken by the Dacians until the reign of emperor Domitian (r. 81–96 CE), as they seemed to fear his ruthlessness. This led to a protracted conflict Starting in 85 CE, during which the Dacians were able to inflict several serious defeats on the Roman troops [32]. Decebalus first appeared in this context, when he came to power in one of the Dacian ›principalities‹ in southwestern Transylvania and became the Romans' main competition. In 88 CE the latter succeeded in a significant victory over the Dacians. The situation on other fronts, however, had deteriorated to an extent that Domitian was ready to make peace with Decebalus the following year. The terms of the treaty were not unfavourable for Decebalus and he largely adhered to them at first. He was also able

EN

kam und daraufhin zum Hauptkonkurrenten der Römer wurde. 88 n. Chr. gelang Letzteren zwar ein bedeutender Sieg über die Daker, aber da sich die Situation an anderen Fronten verschlechterte, war Domitian im folgenden Jahr bereit, Frieden mit Decebalus zu schließen. Die Vertragsbedingungen waren für Decebalus nicht ungünstig, und er hat sich hieran zunächst weitgehend gehalten. Er konnte zudem seinen Einfluss in Siebenbürgen zunehmend ausdehnen und so in diesem Raum zum dakischen Gesamtherrscher aufsteigen. Sichtbar wurde dies nicht zuletzt an dem starken Ausbau seiner Herrschaftszentren *(basileia)* in den Orăștie-Bergen, wo Befestigungs- und Terrassenanlagen in einer spezifischen Mauertechnik sowie größere Heiligtümer entstanden. Irgendwo hier muss auch die Residenz des Decebalus gelegen haben, die offenbar *Sarmizegetusa* hieß (Ptol. 3, 8, 4). Man hat diese mit der besonders opulent ausgestatteten Anlage von Grădiștea Muncelului identifiziert und sie daher als *›Sarmizegetusa Regia‹* benannt; sicher ist das allerdings nicht. Auf der römischen Seite ist in der domitianischen Epoche eine deutliche Verlagerung des militärischen Schwerpunktes von Britannien und Germanien in den Donauraum zu beobachten. Das manifestierte sich in der Verlegung mehrerer zusätzlicher Legionen in diesen Raum, aber auch in der Zweiteilung der nun immer wichtiger werdenden Provinz *Moesia* an der unteren Donau. An dieser Konstellation konnte wenige Jahre später Trajan anknüpfen.

DE

nu erau defavorabili și inițial i-a respectat în mare măsură. El, de asemenea, a reușit să-și extindă din ce în ce mai mult influența în Transilvania, devenind astfel stăpânitorul dac al întregului teritoriu. Acest fapt s-a manifestat, nu în ultimul rând, prin fortificarea intensivă a centrelor sale de putere *(basileia)* din Munții Orăștiei, unde folosind o tehnică specifică de zidire, au fost construite fortificații și terase, precum și sanctuare mai mari. În această zonă trebuie să fi fost amplasată și reședința lui Decebal, care se pare că era numită *Sarmizegetusa* (Ptol. 3, 8, 4). Aceasta a fost identificată cu complexul deosebit de opulent, de la Grădiștea Muncelului și denumită din acest motiv *›Sarmizegetusa Regia‹*, acestă identificare însă nu este sigură. Pentru romani, în epoca lui Domitian, se poate observa o deplasare clară a interesului militar din Britannia și Germania către spațiul Dunării. Acest lucru s-a manifestat prin relocarea mai multor legiuni în această zonă, dar și prin împărțirea în două zone a provinciei tot mai importante, *Moesia,* aflată în zona inferioară a Dunării. Câțiva ani mai târziu, Traian a profitat de această situație.

Traian și războaiele ›sale‹ dacice

Senatorul Marcus Ulpius Traianus, originar din sudul Hispaniei, a fost adoptat în 97 d. Hr, după o carieră ce nu fusese strălucitoare până atunci, de către Nerva care a domnit doar o perioadă scurta, în mijlocul unei crize politice interne severe. După moartea lui

RO

to increasingly extend his influence in Transylvania, thus rising to become the primary Dacian ruler in this region. This became visible in the strong expansion of his centres of power *(basileia)* in the Orăștie Mountains, as shown by the hallmarks of larger sanctuaries, fortifications, and terraces, which were built using a specific wall construction technique. Decebalus' residence, which was apparently called *Sarmizegetusa*, must have been somewhere in this region (Ptol. 3, 8, 4). This residence has been named *›Sarmizegetusa Regia‹* by researchers as its probable location has been identified within the particularly opulent complex of Grădiștea Muncelului. During this same time, there was a clear shift in Roman military focus from Britain and Germania to the Danube region. This manifested itself both in the transfer of several additional legions to this area and in the division of the now increasingly important province of *Moesia* in the lower Danube Basin. A few years later Trajan was able to tie in with this military constellation.

Trajan and ›his‹ Dacian Wars

In 97 CE, Nerva, a politician of mediocre career, who was only emperor for a short time amid serious domestic political crises, adopted the senator Marcus Ulpius Traianus from southern Hispania. After Nerva's death in January 98 CE, Trajan rose to become emperor of Rome [1; 13; 25; 33]. Soon thereafter, he started a war with Decebalus' Dacian empire. It ended 106 CE with the dead

EN

Trajan und ›seine‹ Dakerkriege

Der aus dem südlichen Hispanien stammende Senator Marcus Ulpius Traianus wurde nach einer bis dahin wenig brillanten Karriere im Jahr 97 n. Chr. von dem nur kurzzeitig regierenden Nerva inmitten einer schweren innenpolitischen Krise adoptiert und stieg nach dem Tod Nervas im Januar 98 n. Chr. zum Kaiser auf [1; 13; 25; 33]. Bald darauf begann er einen Krieg mit dem Dakerreich des Decebalus, der im Jahr 106 n. Chr. mit dessen Tod und der Einrichtung einer römischen Provinz *Dacia* endete [29; 31; 37].

Trotz der Bedeutung der Feldzüge sind diese im Detail eher schlecht bekannt. Das liegt an einer unbefriedigenden Quellenlage: Obwohl mehrere Zeitgenossen hierüber ausführlich berichtet haben, darunter nicht zuletzt Trajan selbst, der eine Art Feldzugsbericht (die ›*Dacica*‹) verfasste, ist davon fast nichts erhalten geblieben. Die einzige zusammenhängende Darstellung, auf die wir zurückgreifen können, stammt von dem Geschichtsschreiber Cassius Dio (frühes 3. Jh. n. Chr.); allerdings ist auch sie nicht im Original überliefert, sondern nur in stark verkürzten Auszügen, die im byzantinischen Mittelalter angefertigt wurden. Hinzu kommen die Reliefdarstellungen auf der im Jahr 113 n. Chr. eingeweihten Trajanssäule in Rom (s. u.) [9; 12]. Einige Forscher haben angenommen, an der Säule sei so etwas wie ein detaillierter ›Bildkommentar‹ zu den ›*Dacica*‹ Trajans verwirklicht worden. Hierbei ist jedoch Vorsicht geboten:

DE

Nerva, în ianuarie 98 d. Hr., Marcus Ulpius Traianus a fost numit împărat [1; 13; 25; 33]. La scurt timp după aceea, el a început un război cu Regatul Dac al lui Decebal, care s-a încheiat în anul 106 d. Hr. odată cu moartea lui Decebal și înființarea unei provincii romane, *Dacia* [29; 31; 37].

În ciuda importanței campaniilor, ele nu sunt bine cunoscute în detaliu. Acest lucru se datorează situației nesatisfăcătoare a surselor scrise: Deși mai mulți contemporani au consemnat evenimentele în detaliu, printre care, nu în ultimul rând, Traian însuși, care a scris un fel de raport de campanie (›*Dacica*‹ – ›Despre Războiul Dacic‹), aproape nimic nu a supraviețuit. Singura relatare coerentă, la care putem recurge, provine de la istoricul Cassius Dio (începutul secolului al III-lea d. Hr.); deși nici ea nu este disponibilă în original, ci doar în fragmente foarte reduse, care au fost produse în Evul Mediu bizantin. La acestea se adaugă basoreliefurile de pe Columnei lui Traian din Roma, inaugurată în 113 d. Hr. (vezi mai jos) [9; 12]. Unii cercetători au presupus că pe suprafața coloanei a fost realizat un comentariu în imagini al lucrării ›*Dacica*‹ a lui Traian. Totuși, se impune prudență în această situație: Deși se poate recunoaște clar o secvență cronologică formată din scene inspirate din realitate, acestea au fost supuse, în ciuda bogăției vizuale, unei selecții atente și au reprezentat mai degrabă virtuți ideale ale împăratului și ale armatei romane [7; 26]. Prin urmare, nu este clar în ce măsură se pot reconstrui detaliile războiului cu suficientă certitudine pe baza monumentului.

RO

of Decebalus and the establishment of a Roman province, *Dacia* [29; 31; 37].

Despite the importance of the campaigns, an unsatisfactory amount of surviving sources leaves their details rather poorly known. Although several contemporaries reported on this in detail, most importantly Trajan himself, who wrote a kind of campaign report (the ›*Dacica*‹), little has survived the passage of time. The only coherent account that we can refer to is that of the historian Cassius Dio (early 3rd century CE); where, instead of the original, only highly abbreviated excerpts, drawn up in the Byzantine Middle Ages have been preserved. Additionally, the relief sequence on Trajan's Column in Rome (consecrated in 113 CE, see below) allows further insight [9; 12]. Some researchers have assumed that the column depicts something like a detailed ›pictorial commentary‹ on Trajan's ›*Dacica*‹; however, caution is strongly advised. Although there is an unmistakable chronological sequence of individual scenes based on reality, these scenes were subject to a harsh selection process, which despite their numbers were chosen primarily to represent the idealistic virtues of the emperor and the Roman army [7; 26]. It is therefore unclear to what extent details of the Dacian Wars can be extrapolated with sufficient accuracy.

After careful preparation and a mass raising of troops, Trajan himself travelled to the Danube in the spring of 101 CE and, after crossing the river, opened the attack on the Dacian Empire. He advanced with his main

EN

»Den schwersten Krieg hatten die Römer zu dieser Zeit mit den Dakern zu führen, die damals unter dem König Decebalus standen. Dieser Herrscher wusste ausgezeichnet Bescheid im Kriegswesen. [...] Infolgedessen stand er lange Zeit als ebenbürtiger Feind den Römern gegenüber«

(Cassius Dio 68, 6)

»Cel mai însemnat război de atunci al romanilor a fost cel împotriva dacilor, asupra cărora în vremea aceea domnea Decebal. El era foarte priceput la planurile de război şi iscusit în înfăptuirea lor. [...] Din această pricină, multă vreme a fost un dușman de temut pentru romani«

(Cassius Dio 68, 6)

»The most difficult war the Romans had to fight at that time was with the Dacians, who were then ruled by king Decebalus. This ruler had an excellent knowledge of warfare. [...] As a result, he was a worthy opponent of the Romans for a long time«

(Cassius Dio 68, 6)

Obwohl unverkennbar eine an der Realität orientierte, chronologische Abfolge einzelner Szenen vorliegt, waren diese trotz ihres Bilderreichtums doch einer starken Selektion unterworfen und repräsentierten eher idealtypische Tugenden des Kaisers und des römischen Heeres [7; 26]. Es ist daher unklar, inwieweit sich hieraus Einzelheiten des Kriegsgeschehens mit hinreichender Sicherheit rekonstruieren lassen.

Nach sorgfältiger Vorbereitung und der Zusammenziehung einer großen Heeresgruppe reiste Trajan im Frühjahr 101 n. Chr. selbst an die Donau und eröffnete nach Überschreitung des Stromes den Angriff auf das Dakerreich. Er rückte mit seiner Hauptstreitmacht von Westen her gegen das Zentrum des Decebalus im südlichen Siebenbürgen vor. Dieser stellte sich erst bei einem der wichtigsten Übergänge durch die Karpaten, dem Eisernen Tor-Pass (dem antiken *Tapae*), zum Kampf. Obwohl diese Schlacht für die Römer günstig verlief, ist nicht sicher, ob ihnen bereits jetzt ein Durchbruch gelungen ist, zumal sie zunächst durch die Verlagerung des Geschehens auf einen anderen, weiter entfernten Kriegsschauplatz abgelenkt wurden (s. u.). Im folgenden Jahr konnte Trajan dann in das dakische Kernland vordringen und durch die systematische Erstürmung von Bergfestungen sowie flankierende Angriffe den Dakerkönig in so arge Bedrängnis bringen, dass dieser schließlich einem Frieden zu für ihn deutlich verschlechterten Bedingungen zustimmen musste. Hierzu zählte der Verbleib einer größeren Anzahl römischer Truppen in Dakien, welche den

DE

După o pregătire temeinică și concentrarea unei forțe considerabile, Traian însuși a călătorit la Dunăre în primăvara anului 101 d. Hr. și, după traversarea fluviului, a pornit atacul asupra Regatului Dac. El a înaintat dinspre vest cu forța armată principală, spre centrul regatului lui Decebal, în sudul Transilvaniei. Decebal s-a angajat în luptă abia la una dintre cele mai importante trecători prin Carpați, strâmtoarea Poarta de Fier a Transilvaniei (denumirea antică fiind aceea de *Tapae*). Deși această bătălie a decurs în mod favorabil pentru romani, nu este sigur dacă au reușit deja o străpungere, îndeosebi pentru că inițial au fost distrași de mutarea acțiunii pe un alt teatru de război mai îndepărtat (vezi mai jos). În anul următor, Traian a reușit să pătrundă în interiorul Regatului Dac și, prin asediul sistematic al cetăților de munte și lansând atacuri flancante, l-a adus pe regele dac într-o situație atât de dificilă, încât în cele din urmă acesta a fost nevoit să accepte pacea în condiții care erau semnificativ mai dezavantajoase pentru el. Acestea au prevăzut staționarea unui număr mare de trupe romane în Dacia, care urmau să asigure controlul asupra lui Decebal, confirmat de Traian drept rege clientelar al Romei. Înainte de sfârșitul anului 102 d. Hr., Traian s-a întors la Roma, unde a i-a fost decernat titlul onorific *Dacicus* și a celebrat triumful asupra dacilor. În perioada următoare, Decebal, se pare că, nu a fost mulțumit cu rolul care i-a fost atribuit. Oricum, el a fost acuzat de romani că a urmărit o reînarmare (Cass. Dio 68, 10, 3). Se pare că Traian a fost

RO

force from the west towards the centre of Decebalus' empire in southern Transylvania. Decebalus only joined the fight at one of the most important crossings through the Carpathians, the Iron Gate Pass (the ancient *Tapae*). Although this battle went well for the Romans, it is not certain whether they had already succeeded in making a breakthrough, especially since they were initially distracted by the conflict theatre being moved to a more distant front (see below). In the following year, Trajan was able to penetrate the Dacian heartland by systematically storming mountain fortresses and launching flanking attacks. This offensive brought the Dacian king into such dire straits that he was compelled to agree to peace on far less favourable terms. The terms included a large occupation force of Roman troops in Dacia, who with Decebalus as the Trajan confirmed ›client king‹ were meant to control the Dacian province. Before the end of 102 CE, Trajan returned to Rome, where he accepted the title of *Dacicus* and celebrated a triumph over the Dacians.

In the period that followed, Decebalus apparently did not want to settle for the role he had been given. Whether or not this rings true, the Romans accused him of rearmament (Cass. Dio 68, 10, 3). Trajan appears to have been somewhat surprised by this, as he did not set off for his Second Dacian War until the middle of 105 CE. Decebalus now found himself in an unfavourable starting position, additionally weakened by secession upheavals. He therefore attempted

EN

- Frühes römisches Lager nördlich der Donau
  Castru roman timpuriu la nord de Dunăre
  Early Roman camp north of the Danube
- Legionslager
  Castru de legiune
  Roman legion camp
- Auxiliarkastell
  Castru auxiliar
  Fort of auxiliar troops
- Römische Siedlung/Stadt
  Așezare romană
  Roman settlement/city
- Dakische Festung/Siedlung
  Așezare dacică
  Dacian fort/settlement
- 1 Costești
- 2 Piatra Roșie
- 3 Fețele Albe
- 4 Blidaru
- A Östliches-Tor-Pass
  Pasul Poarta Orientală
  Eastern Gate Pass
- B Eisernes-Tor-Pass
  Pasul Poarta de Fier
  Iron Gate Pass
- C Vulkan-Pass
  Pasul Vulcan
  Vulcan Pass
- D Roter-Turm-Pass
  Pasul Turnu Roșu
  Red Tower Pass
- Schlacht
  Bătălie
  Battle
- Goldbergwerk
  Mină de aur
  Gold-mine
- Pass
  Pas
  Pass
- Brücke
  Pod
  Bridge

Abb. 1: Dakien und die Nachbarregionen in der Phase der Dakerkriege (102–106 n. Chr.) (Grafik: Jürgen Süß; wissenschaftliche Betreuung: Christian Witschel).

Fig. 1: Dacia și regiunile învecinate în timpul războaielor dacice (102–106 d. Hr.) (grafic: Jürgen Süß; sprijin științific: Christian Witschel).

Fig. 1: Dacia and its neighbouring regions during the Dacian Wars (102–106 CE) (graphics: Jürgen Süß; scientific support: Christian Witschel).

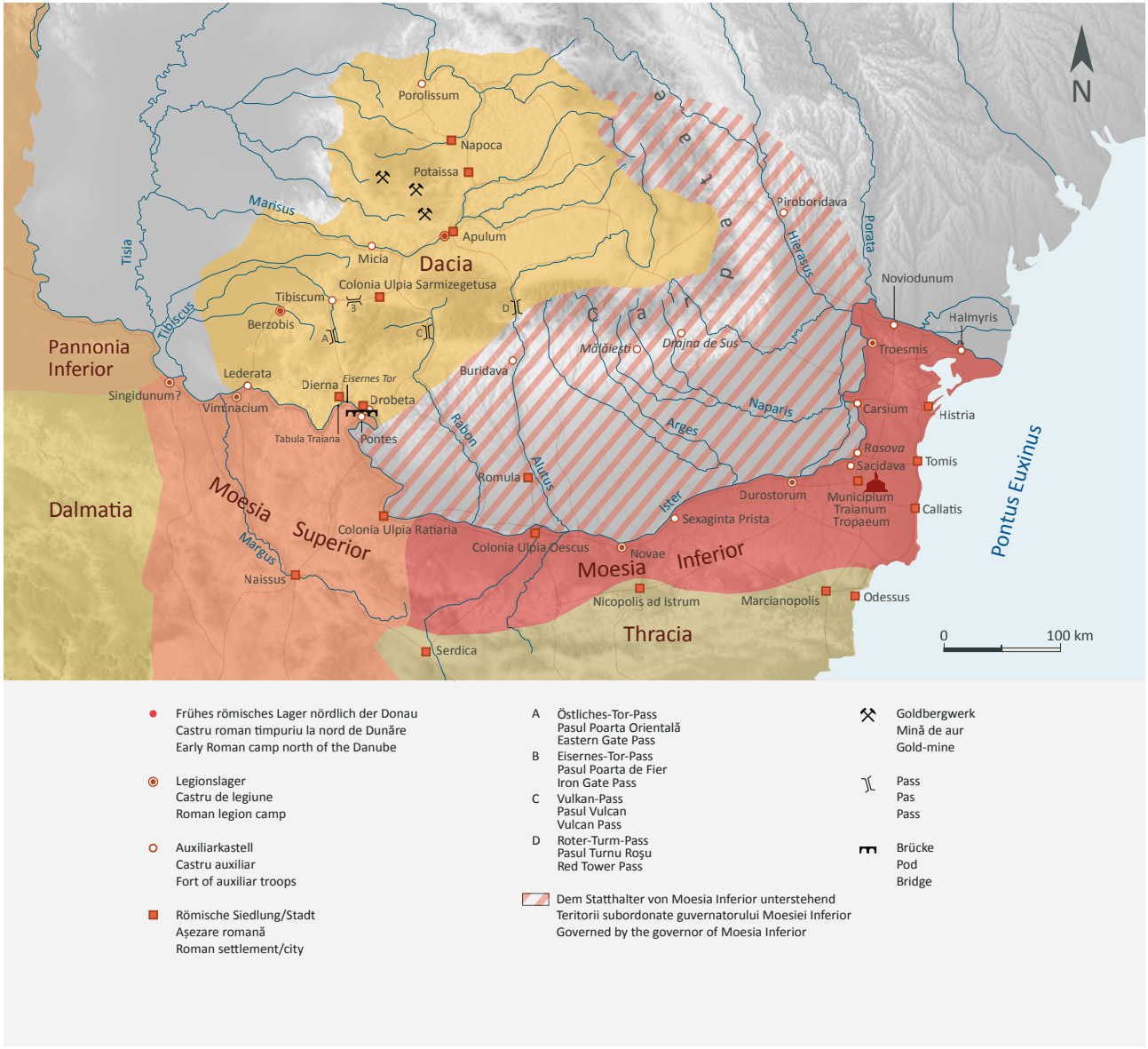

Abb. 2: Dakien und die Nachbarregionen nach den Dakerkriegen (106–118 n. Chr.) (Grafik: Jürgen Süß; wissenschaftliche Betreuung: Christian Witschel).

Fig. 2: Dacia și regiunile învecinate după războaiele dacice (106–118 d. Hr.) (grafic: Jürgen Süß; sprijin științific: Christian Witschel).

Fig. 2: Dacia and its neighbouring regions after the Dacian Wars (106–118 CE) (graphics: Jürgen Süß; scientific support: Christian Witschel).

von Trajan als Klientelkönig bestätigten Decebalus kontrollieren sollten. Noch vor dem Ende des Jahres 102 n. Chr. kehrte Trajan nach Rom zurück, wo er den Siegestitel *Dacicus* annahm und einen Triumph über die Daker feierte.

In der Folgezeit hat sich Decebalus offenbar nicht mit der ihm zugedachten Rolle zufriedengeben wollen. Jedenfalls wurde ihm von römischer Seite vorgeworfen, eine erneute Aufrüstung betrieben zu haben (Cass. Dio 68, 10, 3). Trajan scheint hiervon teilweise überrascht worden zu sein, denn er brach erst Mitte des Jahres 105 n. Chr. zu seinem Zweiten Dakerkrieg auf. Decebalus befand sich nunmehr in einer ungünstigen Ausgangslage; zudem wurde er durch Abfallbewegungen geschwächt. Er versuchte daher eine Guerilla-Taktik: Nachdem ein Mordkomplott gegen Trajan gescheitert war, gelang es ihm, den römischen Oberkommandierenden Pompeius Longinus gefangen zu nehmen. Er wollte diesen als Druckmittel einsetzen, doch Longinus beging Selbstmord. Im Frühjahr 106 n. Chr. eröffnete Trajan dann den Großangriff auf das dakische Kernland. Decebalus hatte dem wenig entgegenzusetzen. Bereits im Sommer fiel *Sarmizegetusa*, und am 11. August zeichnete der Kaiser besonders verdiente Auxiliarsoldaten mit dem römischen Bürgerrecht aus (CIL XVI 160). Decebalus war zunächst entkommen, konnte aber im Frühherbst aufgespürt werden. Im letzten Moment entzog er sich der Gefangennahme durch Selbstmord (Cass. Dio 68, 14, 3). Sein abgeschlagenes Haupt wurde von Trajan den Truppen präsentiert

DE

parțial surprins de acest lucru, deoarece nu a pornit de abia la mijlocul anului 105 d. Hr cel de-al doilea război împotriva dacilor. Decebal se afla acum într-o poziție defavorabilă, fiind slăbit în plus și de mișcările de răsturnare a sa. Prin urmare, a încercat o tactică de gherilă: după ce complotul pentru asasinarea lui Traian a eșuat, a reușit să-l captureze pe comandantul trupelor romane, Pompeius Longinus. El a vrut să-l folosească ca presiune, însă Longinus s-a sinucis. În primăvara anului 106 d. Hr., Traian a lansat apoi atacul major asupra centrului teritoriului dac. Decebal nu a reușit să se opună atacului. *Sarmizegetusa* a căzut în urma asediului deja la începutul verii, iar pe 11 august, împăratul a acordat cetățenia romană soldaților auxiliari care s-au remarcat (CIL XVI 160). Decebal, care initial a reușit să scape, a fost reperat la începutul toamnei. În ultimul moment, el a ales să se sinucidă pentru a evita capturarea (Cass. Dio 68, 14, 3). Capul regelui dac a fost prezentat de Traian trupelor romane și apoi trimis la Roma, unde a fost expus public. În primăvara anului 107 d. Hr., împăratul însuși s-a întors la Roma unde a organizat jocuri opulente pentru a serba victoria.

Există o serie de controverse în cercetare cu privire la războaiele dacice. Probabil cea mai importantă, este cea legată de motivele conflictului cu dacii, în special în cazul primului război [9, p. 277–282; 27]. Motivul proclamat oficial a fost faptul că Decebal s-a dovedit a nu fi de încredere și datorită puterii sale militare în creștere, reprezenta o amenințare pentru provinciile

RO

a guerrilla tactic: after an assassination attempt against Trajan had failed, he succeeded in capturing the Roman supreme commander Pompeius Longinus. Before Decebalus could use him as leverage though, Longinus committed suicide. Then in the spring of 106 CE, Trajan opened his main campaign on the Dacian heartland. Decebalus could provide only little opposition, and *Sarmizegetusa* fell in the summer. The particularly deserving auxiliary soldiers were then awarded Roman citizenship by their emperor on 11 August (CIL XVI 160). Though Decebalus had initially escaped, he was hunted and found in early autumn, when he narrowly escaped capture by ritual suicide (Cass. Dio 68, 14, 3). Trajan presented the enemy's severed head to his troops and then sent it to Rome where it was on public display. In the spring of 107 CE, the emperor returned to Rome and held magnificent games celebrate his victory.

Trajan's Dacian Wars are the source of several research controversies. The most important, perhaps being about the reasons for the conflicts with the Dacians, especially the first war [9, p. 277–282; 27]. The official justification for this offensive was that Decebalus had proved to be an unreliable ruler and that his increasing military strength posed a danger to the Roman Danube provinces (Cass. Dio 68, 6, 1; Jul. Caes. 327). This cannot be denied, since earlier experiences had shown the Dacians capable of larger operations. Though this perceived instability represented an imminent threat necessary for a ›just war‹ *(bellum iustum),*

EN

und dann nach Rom geschickt, wo es öffentlich ausgestellt wurde. Im Frühjahr 107 n. Chr. kehrte der Kaiser selbst nach Rom zurück und ließ dort aus Anlass des Sieges umfangreiche Spiele veranstalten.

In Bezug auf die Dakerkriege Trajans gibt es eine Reihe von Forschungskontroversen. Die vielleicht wichtigste dreht sich um die Gründe für die Auseinandersetzungen mit den Dakern, insbesondere für den ersten Krieg [9, p. 277–282; 27]. Die offiziell verkündete Begründung hierfür war, dass sich Decebalus als unzuverlässig erwiesen habe und durch seine zunehmende militärische Stärke eine Gefahr für die römischen Donauprovinzen darstelle (Cass. Dio 68, 6, 1; Jul. Caes. 327). Das ist keineswegs von der Hand zu weisen, hatten doch frühere Erfahrungen gezeigt, dass die Daker durchaus zu größer angelegten Operationen fähig waren. Allerdings stellte dies auch eine traditionelle römische Begründung für einen ›gerechten Krieg‹ *(bellum iustum)* dar, der zur Verteidigung der eigenen Sicherheitsinteressen geführt werden müsse, obwohl Decebalus sich grundsätzlich an den mit Domitian geschlossenen Vertrag gehalten zu haben scheint. Insofern sind vermutlich weitere Motive bei Trajan selbst zu suchen: Dieser hatte sich – entgegen späterer Verlautbarungen – bis zum Beginn seiner Herrschaft kaum militärisch auszeichnen können und stand daher auf diesem Feld hinter Domitian zurück, der sich betont als Kriegsherr gegeben hatte. Da gerade in der frühen Phase der Regierung Trajans intensiv daran gearbeitet wurde,

DE

dunărene ale Imperiului Roman (Cass. Dio 68, 6, 1; Jul. Caes. 327). Acest argument nu poate fi infirmat, deoarece evenimentele anterioare au arătat că dacii erau capabili de operațiuni pe scară largă. Totuși, acest lucru a reprezentat și o justificare romană tradițională pentru un ›război drept‹ *(bellum iustum),* care trebuia condus în apărarea propriilor interese de securitate, chiar dacă se pare că Decebal a respectat condițiile din tratatul de pace încheiat cu Domitian. În această privință, există probabil și alte motive legate de Traian însuși: Contrar declarațiilor ulterioare, el nu a reușit să se distingă din punct de vedere militar până la începutul domniei sale și, prin urmare, se afla în urma lui Domitian în acest domeniu, care și-a prezentat cu insistență calitățiile de războinic. Întrucât tocmai în faza timpurie a domniei lui Traian, au fost depuse eforturi intense pentru a-l pune în scenă pe acesta drept un conducător ideal, în comparație cu imaginea negativă a ›tiraniei‹ lui Domitian, a fost important pentru Traian să-și dobândească faima în calitate de războinic și, de asemenea, să-și întreacă astfel predecesorul. Pe acest fundal, dacii s-au dovedit a fi oponenți puternici, mai ales pentru că Domitian nu reușise să îl subjuge complet pe Decebal, ci doar să încheie un acord, care începând cu acest moment a fost discreditat ca o ›pace rușinoasă‹.

O altă dezbatere se referă la obiectivele de război ale lui Traian: S-a intenționat de la început eliminarea lui Decebal, cucerirea Regatului Dac și stabilirea unei noi provincii romane acolo?

RO

a war waged in defence of Roman security interests, Decebalus' seeming adherence to the peace terms with Domitian contradicts the justification of the Roman offensive. This discrepancy points back to Trajan himself to find further motives. Contrary to later announcements, Trajan's meagre military achievements before his coronation provided both a stark contrast and a perceived shortcoming compared to Domitian, who had an emphatic reputation as a warlord. Though in the early days of Trajan's rule he put tremendous effort in emphasizing himself as an ideal ruler and foil to Domitian's ›tyranny‹, it was still necessary for Trajan to acquire military glory and outdo his predecessor in this particular department. The Dacians offered the opportunity to remedy this shortcoming as they had both proven themselves strong opponents and Decebalus' incomplete subjugation under Domitian had denigrated into a ›disgraceful peace‹.

Another debate concerns the aim of Trajan's war. Had it always been his intention to eliminate Decebalus, conquer the Dacian Empire and establish a new Roman province there? Some researchers have even suspected that Trajan had been pursuing a master plan to this end since the beginning of his reign. This theory seems to be contradicted by the fact that in 102 CE, when Trajan stood before Decebalus' capital, Trajan made peace with the Dacian king rather than overthrow him. The emperor's initial aim (and eventual outcome) seems to have been to attack the Dacian king with a carefully prepared

EN

diesen als idealen Herrscher vor der Negativfolie der ›Tyrannei‹ des Domitian zu inszenieren, galt es für Trajan, eigenen Kriegsruhm zu erwerben und auch darin seinen Vorgänger zu übertrumpfen. Hierfür boten sich die Daker als starker Gegner an, zumal Domitian eben keine völlige Unterwerfung des Decebalus gelungen war, sondern lediglich eine nunmehr als ›Schandfrieden‹ verunglimpfte Vereinbarung.

Eine weitere Debatte betrifft die Kriegsziele Trajans: War es von Anfang an vorgesehen, Decebalus auszuschalten, das Dakerreich zu erobern und dort eine neue römische Provinz einzurichten? Einige Forscher haben gar vermutet, Trajan habe seit Beginn seiner Herrschaft einen entsprechenden Masterplan verfolgt. Dagegen spricht jedoch, dass Trajan im Jahr 102 n. Chr., als er schon kurz vor der Residenz des Decebalus stand, diesen nicht stürzte, sondern Frieden mit ihm schloss. Das zunächst anvisierte (und auch erreichte) Ziel scheint es somit gewesen zu sein, dem Dakerkönig mit einem sorgfältig vorbereiteten Feldzug so zuzusetzen, dass dieser sich in ein erneutes Vertragsverhältnis als Klientelherrscher zwingen ließ, und zwar mit deutlich verbesserten Konditionen für die römische Seite, was sich als erheblichen militärischen Erfolg sowie als ›Rache‹ für zuvor erlittenes Unrecht verkaufen ließ. Gleichzeitig trug dies zur Sicherung der Donaugrenze bei. Erst als sich Decebalus partout nicht in diese neue Ordnung fügen wollte, entschloss man sich in Rom im Jahr 105 n. Chr. – offenbar recht spontan – zur direkten

DE

Unii savanți au bănuit chiar că Traian ar fi urmărit un plan general în acest scop, încă de la începutul domniei sale. Însă, argumentul care ar putea infirma această ipoteză, este că Traian nu l-a alungat pe Decebal în anul 102 d. Hr., când se afla chiar în fața reședinței acestuia, ci a încheiat pace cu el. Obiectivul vizat inițial (și totodată atins) pare să fi fost să-l atace pe regele dac printr-o campanie pregătită cu atenție, astfel încât să poată fi forțat la o nouă relație contractuală ca rege clientelar, cu condiții îmbunătățite semnificativ pentru partea romană, ceea ce ar putea fi interpretat ca un succes militar considerabil, precum și ca ›răzbunare‹ pentru nedreptatea suferită anterior. În același timp, acest lucru a contribuit la securizarea frontierei dunărene. Abia după ce Decebal a refuzat absolut să se supună acestui nou ordin, s-a decis la Roma în anul 105 d. Hr. – aparent în mod spontan – anexarea Daciei și provincializarea regiunii. Resursele minerale ale Daciei ar fi putut, de asemenea, să fi jucat un rol în această decizie, în special depozitele bogate de aur, care au fost apoi exploatate rapid sub stăpânirea romană. Trebuie reamintit, totuși, că costurile anexiunii directe a Daciei au fost mari, în special pentru protecția militară a provinciei expuse, astfel Roma era legată pe termen lung – deci motivele economice au avut probabil o importanță secundară.

Cursul războaielor dacice este, de asemenea, subiectul unor discuții controversate: Așa cum s-a menționat mai sus, reconstruirea în detaliu a acestora nu este deloc ușoară, datorită penuriei

RO

campaign in such a way that he was forced into a new contractual relationship as client king, with considerably improved conditions for Rome. This could be sold as a considerable military success and ›revenge‹ for the before suffered injustice. Simultaneously, this campaign helped secure the border on the Danube. It was only when Decebalus wholly refused to submit to this new order that Rome decided, quite abruptly, to take direct possession of Dacia and to provincialise the region (105 CE). Dacia's mineral resources may also have played a role in this; especially the rich gold deposits, which were rapidly exploited under Roman rule. Such economic motives, however, may have only been of secondary importance as the costs of the direct seizure of Dacia were high. The provincialisation of Dacia meant that Rome was economically bound to this region for the long term with its military occupation and protection requiring substantial capital.

The course of the Dacian Wars is also controversially debated. As previously discussed, scarce and incomplete primary sources make the Dacian Campaigns difficult to reconstruct in detail. This is demonstrated by a problem that is particularly important for our topic, which concerns the war events in the late year 101 CE. The chronological order of the depiction on Trajan's Column indicates that at that time, after the first victory of the Roman troops in the advancement towards Decebalus' centre of power, a second campaign took place in another geographical area. A campaign, which the excerpts from

EN

Inbesitznahme Dakiens und zur Provinzialisierung der Region. Dabei mögen auch die Bodenschätze Dakiens eine Rolle gespielt haben, insbesondere die reichen Goldvorkommen, deren Abbau unter römischer Herrschaft rasch vorangetrieben wurde. Allerdings ist zu bedenken, dass die Kosten für die direkte Inbesitznahme von *Dacia* hoch waren, insbesondere für die militärische Absicherung der exponierten Provinz, und Rom hierdurch langfristig gebunden war – wirtschaftliche Motive dürften daher von untergeordneter Bedeutung gewesen sein.

Kontrovers diskutiert wird außerdem der Ablauf der Dakerkriege: Wie schon oben angedeutet wurde, ist es aufgrund der dürftigen Quellenlage nicht einfach, diesen im Detail zu rekonstruieren. Das sei an einem für unser Thema besonders wichtigen Problem aufgezeigt, welches das Kriegsgeschehen im Spätjahr 101 n. Chr. betrifft: Die in chronologischer Reihenfolge angeordnete Darstellung auf der Trajanssäule deutet an, dass es damals nach einem ersten Sieg der römischen Truppen beim Vormarsch auf das Herrschaftszentrum des Decebalus in einem anderen geografischen Raum zu einer zweiten Kampagne gekommen ist. In den Exzerpten aus dem Geschichtswerk des Cassius Dio ist hiervon allerdings nichts zu erkennen. Das macht die genaue Rekonstruktion der Ereignisse und insbesondere deren Lokalisierung problematisch. Es gibt jedoch eine Reihe von Hinweisen darauf, dass sich diese Kämpfe weit entfernt vom dakischen Kernland auf dem Gebiet der Provinz *Moesia Inferior*

DE

de surse. Acest aspect poate fi ilustrat pe baza unei probleme care este deosebit de importantă pentru subiectul nostru, care privește evenimentele războiului de la sfârșitul anului 101 d. Hr.: Scenele de pe Columna lui Traian, dispuse în ordine cronologică, indică faptul că, după o primă victorie a trupelor romane în avans spre centrul puterii lui Decebal, a avut loc o a doua campanie într-o altă zonă geografică. Informațiile din operele istorice ale lui Cassius Dio nu oferă însă nicio dovadă în acest sens. Acest lucru face problematică reconstrucția exactă a evenimentelor și, în special, localizarea acestora. Cu toate acestea, o serie de elemente indică faptul că aceste bătălii au avut loc departe de centrul Daciei, pe teritoriul provinciei *Moesia Inferior* [31, p. 177–186; opus 1, p. 92f.; 21]. Devine evident că Decebal a reușit să organizeze un fel de atac de exonerare, efectuat de grupuri dacice, dar mai ales de triburi germane aliate și roxolani.

Aceștia au traversat Dunărea de Jos, în zona Dobrogei de astăzi, care la acea vreme nu era securizată decât prin fortificații romane, și au înaintat de acolo spre vest. Din acest motiv, Traian a fost nevoit să se grăbească – călătorind și cu nava – să ajungă la teatrul de război din *Moesia Inferior*, unde a reușit să respingă atacatorii în mai multe bătălii. Conform reprezentărilor de pe Columna lui Traian, ultima dintre aceste bătălii victorioase, trebuie să fi fost deosebit de acerbă și să fi dus la pierderi grele pentru romani. Localizarea exactă a câmpurilor de luptă rămâne o problemă (nerezolvată) – au fost luate în

RO

the historical work of Cassius Dio make no mention. This makes an exact reconstruction of the events and especially their localisation problematic. However, there are several indications that these battles took place far from the Dacian heartland in the territory of the province of *Moesia Inferior* [31, p. 177–186; differently 1, p. 92f.; 21]. Obviously, Decebalus had succeeded in organizing a reinforcing attack, which was not only carried out by Dacian groups but more importantly by the allied Germanic tribes and Roxolani. They crossed the lower course of the Danube in today's Dobruja region, which at that time was sparsely fortified by the Romans, and advanced westwards from there. Trajan therefore rushed – partly by ship – to the Lower Moesian theatre of war, where he succeeded in fending off the attackers in several battles. According to the depictions on Trajan's column, the last of these victorious battles must have been particularly violent and yielded high Roman casualties. The localisation of the battle sites remains a problem. Though the places where the ›victory city‹ (*Nicopolis*) and the Tropaeum of Adamclisi (see below) were later built have been considered, a direct connection cannot be established.

The Consequences of the Dacian Wars for the Provinces on the Lower Danube

Shortly after the end of the Second Dacian War, the new province, *Dacia* was formally established in the greater part of the conquered territory [18].

EN

abgespielt haben [31, p. 177–186; anders 1, p. 92f.; 21]. Offenbar war es Decebalus gelungen, eine Art Entlastungsangriff zu organisieren, der von dakischen Gruppen, vor allem aber von verbündeten Germanen und Roxolanen vorgetragen wurde. Diese überquerten den Unterlauf der Donau im Bereich der heutigen Dobrudscha, welcher zu dieser Zeit nur schwach durch römische Befestigungsanlagen gesichert war, und stießen von dort nach Westen vor. Trajan musste deswegen – teilweise zu Schiff – auf den niedermoesischen Kriegsschauplatz eilen, wo es in mehreren Gefechten gelang, die Angreifer abzuwehren. Die letzte dieser siegreichen Schlachten dürfte nach den Darstellungen auf der Trajanssäule besonders heftig gewesen sein und zu hohen römischen Verlusten geführt haben. Ein Problem bleibt die Lokalisierung der Schlachtorte – man hat hierbei an die Stellen gedacht, an denen später die ›Siegesstadt‹ *Nicopolis* sowie das Tropaeum von Adamklissi (s. u.) errichtet wurden, aber ein direkter Zusammenhang kann nicht gesichert werden.

Die Folgen der Dakerkriege für die Provinzen an der unteren Donau

Bereits kurz nach Beendigung des Zweiten Dakerkrieges wurde in dem größeren Teil des eroberten Gebietes eine neue Provinz *Dacia* formell eingerichtet [18]. Da in der Provinz ein erhebliches Militäraufgebot stationiert war, wurde diese einem erfahrenen Senator als Statthalter zugeteilt. Die

DE

considerare siturile unde au fost edificate ulterior ›orașul victoriei‹ *Nicopolis*, precum și Tropaeum din Adamclisi (vezi mai jos), însă o legătură directă este incertă.

Efectele războaielor dacice asupra provinciilor de la Dunărea de Jos

La scurt timp după încheierea celui de-al doilea război dacic, o nouă provincie, *Dacia*, a fost creată formal, în cea mai mare parte a teritoriului cucerit [18]. Întrucât un contingent militar semnificativ era staționat în provincie, aceasta a fost repartizată unui senator cu experiență ca guvernator. Zonele din sudul și sud-estul Carpaților, asigurate, de asemenea, prin posturi militare, au aparținut inițial de *Moesia Inferior*. Se știe puțin despre primul guvernator al Daciei. Cu toate acestea, se presupune că structurile armatei provinciale au fost fondate sub auspiciile sale, precum cele două tabere de legiuni de la *Berzobis* și *Apulum*, care astfel a devenit cel mai important centru militar din Dacia, care la rândul său a fost înconjurat de așezări civile mai mari. În plus, au fost construite forturi pentru trupe auxiliare în locații importante din punct de vedere strategic pentru asigurarea hotarelor, de exemplu la *Tibiscum* în vestul și la *Porolissum* în nordul Daciei [5]. În total, aproximativ 35.000 de soldați romani au fost probabil staționați în Dacia lui Traian. Concomitent au început lucrările pentru stabilirea unei infrastructuri pentru a face legătura între cele mai importante locuri: Știm,

RO

Since a considerable military contingent was stationed in the province, an experienced senator was assigned governorship. The areas south and southeast of the Carpathians, which were also secured by military posts, initially belonged to *Moesia Inferior*. Little is known about the first governor of Dacia. Nevertheless, the structures of the provincial army were probably established under his aegis. Most notably two legionary camps at *Berzobis* and *Apulum*, which became the most important military centre in Dacia and in turn was surrounded by larger civil settlements. Additionally, forts for auxiliary troops were established at strategically important places, such as in *Tibiscum* in the west and in *Porolissum* in northern Dacia [5]. At this time, Trajan appears to have had 35,000 Roman soldiers stationed in Dacia. At the same time, the establishment of an infrastructure to connect the most important places had begun. For instance, we know that in 108 CE, Trajan had a road built connecting *Potaissa* and *Napoca* (CIL III 1627). Soon after the First Dacian War, construction began on a bridge crossing the Danube at *Drobeta*. This bridge was considered a masterpiece of Roman engineering (Cass. Dio 68, 13).

After the second governor of Dacia, Terentius Scaurianus, took office in 109 CE, another important measure began: namely the foundation of a colony of Roman citizens (AE 2006, 1140). This colony was given the name of the old Dacian royal residence *Sarmizegetusa*. Although it was in a completely different locale, on the western edge of the

EN

ebenfalls durch Militärposten gesicherten Gebiete südlich und südöstlich der Karpaten gehörten hingegen zunächst zu *Moesia Inferior*. Über den ersten Statthalter von *Dacia* ist nur wenig bekannt. Immerhin dürften unter seiner Ägide die Strukturen des Provinzheeres begründet worden sein, so zwei Legionslager in *Berzobis* und in *Apulum*, das dadurch zum bedeutendsten militärischen Zentrum in Dakien aufstieg, welches wiederum von größeren Zivilsiedlungen umgeben war. An strategisch wichtigen Stellen wurden zudem zur Grenzsicherung Kastelle für Hilfstruppen angelegt, so in *Tibiscum* im Westen sowie in *Porolissum* im Norden Dakiens [5]. Insgesamt dürften im trajanischen Dakien ca. 35.000 römische Soldaten stationiert gewesen sein. Gleichzeitig wurde mit der Etablierung einer Infrastruktur begonnen, um die wichtigsten Orte miteinander zu verbinden: So wissen wir, dass Trajan im Jahr 108 n. Chr. eine Straße von *Potaissa* nach *Napoca* anlegen ließ (CIL III 1627). Schon nach dem Ersten Dakerkrieg war mit dem Bau einer großen Donaubrücke bei *Drobeta* begonnen worden, die als Meisterleistung römischer Ingenieurskunst galt (Cass. Dio 68, 13).

Unter dem zweiten Statthalter von *Dacia*, Terentius Scaurianus, der ab 109 n. Chr. im Amt war, wurde eine weitere wichtige Maßnahme umgesetzt, nämlich die Gründung einer Kolonie römischer Bürger (AE 2006, 1140). Diese erhielt den Namen der alten dakischen Königsresidenz *Sarmizegetusa*, obwohl sie an einer ganz anderen Stelle lag, nämlich am Westrand der Haţeg-Ebene.

DE

de exemplu, că Traian a construit un drum de la *Potaissa* la *Napoca* în anul 108 d. Hr. (CIL III 1627). Construcția unui mare pod peste Dunăre lângă *Drobeta*, considerat ca o capodoperă a ingineriei romane, începuse deja după primul război dacic (Cass. Dio 68, 13).

O altă măsură importantă a fost implementată sub al doilea guvernator militar al Daciei, Terentius Scaurianus, care a ocupat acest post încă din 109 d. Hr., și anume fondarea unei colonii de cetățeni romani (AE 2006, 1140). Aceasta a primit numele vechii reședințe regelui dac, *Sarmizegetusa*, deși era situată într-un loc complet diferit, și anume pe marginea vestică a Câmpiei Haţeg. Anterior, nu a existat nici o așezare dacică mai mare în acel loc. Este însă controversat dacă *colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa* a fost construită pe locul inițial, ocupat de o tabără legionară romană, care a existat în zona respectivă câțiva ani, sau dacă este vorba de un complex nou, construit cu ajutorul soldaților [2, p. 89–103; 14]. Coloniei i s-a alocat un teritoriu foarte mare, care a fost împărțit în mai multe subunități *(pagi)* cu așezări secundare proprii. Primii coloniști, printre care și mulți veterani ai legiunii, erau în mare parte originari din Italia. În plus, pot fi găsiți imigranți și din regiunea Dunării, Dalmația și estul Greciei, precum și persoane indigenedace [16]. *Sarmizegetusa* a fost, de asemenea, un important centru administrativ, care poate a servit inițial ca reședință a guvernatorului, ulterior însă, *Apulum* a preluat această funcție. În plus, în Dacia lui Traian nu existau

RO

Haţeg plain. This location was not previously host to any larger Dacian settlements. It is however, disputed whether the *colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa* was built on a Roman legionary camp, which might have existed at this site for some years, or a new complex built with the help of soldiers [2, p. 89–103; 14]. The colony was assigned a vast territory that was divided into several subunits *(pagi),* with their own secondary settlement centres. The first colonists, among them many legionary veterans, were mostly from Italy. Additionally, immigrants from the Danube region, Dalmatia, and the Greek East also lived alongside the native Dacians [16]. *Sarmizegetusa* was also an important administrative centre and may have initially served as the governor's residence; a function that was later transferred to *Apulum*. Though under the Roman aegis other settlements were quickly established that were later granted a high city charter, in Trajan's Dacia, only *Sarmizegetusa* held that status. Contrary to other provinces of the Roman Empire, there is no evidence here of *civitates* based on indigenous structures and their elites.

The new province of *Dacia* was thus marked to a large extent by the influx of Roman soldiers and colonists from other parts of the empire. This raises the question of the fate of the indigenous population [23]. There is no doubt that the often-brutal Roman warfare had led to considerable destruction and loss of life, especially in the Dacian heartland. An author from late antiquity even claims that Dacia had been largely

EN

Dort gab es keine größere dakische Vorgängersiedlung. Umstritten ist hingegen, ob die *colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa* auf ein römisches Legionslager folgte, das an dieser Stelle für einige Jahre bestanden haben könnte, oder ob es sich um eine neue Anlage handelte, die unter Mithilfe von Soldaten aufgebaut wurde [2, p. 89–103; 14]. Der Kolonie wurde ein sehr großes Territorium zugewiesen, das in mehrere Untereinheiten *(pagi)* mit eigenen, sekundären Siedlungszentren gegliedert war. Die ersten Kolonisten, darunter viele Legions-Veteranen, stammten mehrheitlich aus Italien; daneben lassen sich auch Einwanderer aus dem Donauraum, Dalmatien und dem griechischen Osten sowie einige einheimisch-dakische Elemente fassen [16]. *Sarmizegetusa* war zudem ein wichtiges Verwaltungszentrum, das zunächst als Statthalterresidenz gedient haben könnte, während diese Funktion später von *Apulum* übernommen wurde. Daneben gab es im trajanischen Dakien keine anderen Gemeinden mit höherem Stadtrecht, aber unter der römischen Ägide entstanden rasch weitere Siedlungen, die dann später einen solchen Status erhielten. Hingegen fehlen Hinweise auf Gemeinwesen *(civitates),* die auf einheimischen Strukturen und deren Eliten aufbauten, was einen deutlichen Unterschied zu anderen Provinzen des Römischen Reiches darstellt.

Die neue Provinz *Dacia* war somit in hohem Maße vom Zustrom römischer Soldaten sowie von Kolonisten aus anderen Reichsteilen geprägt. Das wirft die Frage nach dem Schicksal der

DE

alte comunități cu statut de oraș mai înalt, însă sub egida romană au apărut rapid alte așezări, care au primit ulterior acest statut. Pe de altă parte, nu există dovezi ale existenței unor comunități *(civitates),* bazate pe structuri indigene și elitele lor, ceea ce reprezintă o diferență clară în comparație cu alte provincii ale Imperiului Roman.

Noua provincie, Dacia, a fost astfel marcată în mare măsură de afluxul soldaților și coloniștilor romani din alte părți ale imperiului. Acest lucru ridică problema destinului populației autohtone [23]. Fără îndoială că strategia militară romană, uneori brutală, a dus la distrugeri considerabile, în special în interiorul Regatului Dac și că a costat, în plus, multe vieți. Un autor din antichitatea târzie susține chiar, că Dacia ar fi fost în mare parte depopulată de »războiul prelungit al lui Decebal« (Eutr. 8, 6, 2). Aceasta este cu siguranță o exagerare, deoarece între timp există o serie de indicii al supraviețuirii unor părți ale populației de origine dacică. Cu toate acestea, rămâne frapant faptul că nu se poate recunoaște o continuitate a structurilor dacice, spre exemplu în domeniul religios, ci că mai degrabă cultura romană, care a fost la rândul ei destul de eterogenă, și-a lăsat amprenta dominantă asupra Daciei.

Războaiele dacice, au avut și consecințe asupra celor două provincii moesiene, pe al căror teritoriu au fost purtate luptele: În timp ce *Moesia Superior* devenise acum în mare parte o provincie internă, din care multe trupe auxiliare au fost transferate în Dacia, în *Moesia Inferior*, situată pe secțiunea cea

RO

depopulated by the »protracted war of Decebalus« (Eutr. 8, 6, 2). This is surely exaggerated, as contemporary research shows diverse indications of the survival of sections of the Dacian population. It remains striking, however, that despite the quite heterogeneous Roman culture, it overpowers any comprehensible continuity in Dacian structures, especially in the religious realm.

Even the two Moesian provinces experienced significant consequences, as the Dacian Wars were largely fought on their soil. While *Moesia Superior* was now primarily an inland province and lost many of its auxiliary troops to their new post occupying Dacia, *Moesia Inferior* was subject to considerable expansion of military structures in 102/103 CE as its border on the easternmost section of Danube Limes proved vulnerable in the First Dacian War [21; 24; 34]. Trajan subsequently established a colony in each of the two Moesian provinces: namely *Ratiaria* and *Oescus* [20]. Even more closely connected to the Dacian Wars were two other cities Trajan founded in this area. Next to the Victory Monument of Adamclisi, the *municipium Traianum Tropaeum* was established, whose inhabitants erected a statue of the emperor as early as 116 CE (CIL III 12470). In the neighbouring province of *Thracia*, Trajan was particularly active in founding cities. He therefore founded the city *Nicopolis ad Istrum* according to the Greek model about 50 km south of the Danube. Two authors from late antiquity explicitly report that this was a demonstrative gesture to underscore the victory over the Dacians or the

EN

indigenen Bevölkerung auf [23]. Es steht außer Zweifel, dass die teilweise brutale römische Kriegsführung zu erheblichen Zerstörungen gerade im dakischen Kernland geführt und auch viele Menschenleben gekostet hatte. Ein spätantiker Autor behauptet gar, Dakien sei durch den »langwierigen Krieg des Decebalus« weitgehend entvölkert gewesen (Eutr. 8, 6, 2). Das ist sicherlich übertrieben, denn es gibt mittlerweile eine Reihe von Hinweisen auf ein Fortleben dakischer Bevölkerungsteile. Es bleibt aber auffällig, dass wir eine Kontinuität dakischer Strukturen, etwa im religiösen Bereich, kaum fassen können, sondern die römische Kultur, die ihrerseits durchaus heterogen war, in Dakien sehr dominant wirkt.

Auch für die beiden moesischen Provinzen hatten die Dakerkriege, die wesentlich von ihrem Boden aus geführt worden waren, Folgen: Während *Moesia Superior* nunmehr weitgehend eine Binnenprovinz war, aus der viele Hilfstruppen nach Dakien versetzt wurden, kam es in *Moesia Inferior* am östlichsten Abschnitt des Donaulimes, der sich im Ersten Dakerkrieg als verwundbar erwiesen hatte, ab 102/103 n. Chr. zu einem erheblichen Ausbau der militärischen Strukturen [21; 24; 34]. Zudem etablierte Trajan in jeder der beiden moesischen Provinzen eine Kolonie, nämlich in *Ratiaria* und in *Oescus* [20]. Noch enger mit den Dakerkriegen verbunden waren zwei weitere Stadtgründungen Trajans in diesem Raum: Neben dem Siegesdenkmal von Adamklissi entstand das *municipium Traianum Tropaeum*, dessen Einwohner

DE

mai estică a limesului danubian, care s-a dovedit vulnerabilă în primul război dacic, a avut loc o extindere considerabilă a structurilor militare începând cu 102/103 d. Hr. [21; 24; 34]. În plus, Traian a stabilit câte o colonie în fiecare din cele două provincii moesiene, și anume la *Ratiaria* și la *Oescus* [20]. Alte două orașe întemeiate de Traian în această zonă au fost și mai strâns legate de războaiele dacice: Pe lângă monumentul triumfal de la Adamclisi, a fost fondat *municipium*-ul Traianum Tropaeum, al cărui locuitori au ridicat deja în anul 116 d. Hr. o statuie în cinstea împăratului (CIL III 12470). În provincia vecină *Tracia*, Traian s-a implicat în mod deosebit ca promotor al orașelor. Astfel, a fondat orașul Nicopolis ad Istrum, la aproximativ 50 km sud de Dunăre, urmând modelul grecesc. Două surse din antichitatea târzie raportează în mod explicit, că acest lucru ar fi fost o certificare a victoriei asupra dacilor și a sarmaților (Amm. 31, 5, 16; Iord. Get. 101), o afirmație care poate fi legată probabil de campania de toamnă din anul 101 d. Hr. (vezi mai sus).

Prezentarea mediatică a războaieler dacice

Moneda traianică este cea care a oglindit inițial importanța victoriilor răsunătoare în războaiele dacice: Au fost emise mai multe serii pentru a comemora cucerirea Daciei și »victoria asupra dacilor«, precum și »noua provincie a împăratului« Traian. Monumentul central pentru slăvirea victoriei

RO

Sarmatians (Amm. 31, 5, 16; Iord. Get. 101), most likely referring to the autumn campaign in 101 CE (see above).

The Media Treatment of the Dacian Wars

The great importance of the victory in the Dacian Wars is first reflected in the minting of Trajan coinage. Multiple series of coins celebrated Trajan's conquest of Dacia, the »Dacian victory«, and »the emperor's new province«. The central monument to glorify victory over Dacia was the in 112 CE inaugurated Trajan's Forum in Rome, which the emperor himself financed from the spoils of war [11; 15]. On this enormous square were several monuments which the Senate and the people of Rome dedicated to the emperor. Among them stood several colossal statues of the ruler and most notably Trajan's Column (CIL VI 960), on which the events were recorded in a continuous spiral relief frieze (see above). The omnipresent subject matter in the complex was that of the subjugation of the Dacian Empire. Depictions of this theme include the numerous statues of Dacians in chains and the bronze insignias of troops that had taken part in the fighting (Gell. 13, 25, 1–2). This theme commemorating the victory over the Dacians was also built in stone from imperial funding (AE 2007, 1203) on the Forum of the *colonia Sarmizegetusa* (see above) [3; 17; 19]. To support this theme, the complex displays figures of captured Dacians and a large

EN

bereits im Jahr 116 n. Chr. eine Statue des Kaisers errichteten (CIL III 12470). In der benachbarten Provinz *Thracia* tat sich Trajan besonders intensiv als Städteförderer hervor. So gründete er ca. 50 km südlich der Donau nach griechischem Modell die Stadt *Nicopolis ad Istrum*. Zwei spätantike Quellen berichten explizit, dies sei zur Demonstration des Sieges über die Daker bzw. die Sarmaten geschehen (Amm. 31, 5, 16; Iord. Get. 101), was sich wohl auf die Herbstkampagne des Jahres 101 n. Chr. beziehen lässt (s. o.).

Die mediale Verarbeitung der Dakerkriege

Die hohe Bedeutung der siegreichen Dakerkriege spiegelt sich zunächst in der trajanischen Münzprägung wider: Hier wurden in mehreren Serien die Eroberung Dakiens und der »dakische Sieg«, aber auch die »neue Provinz des Kaisers« Trajan gefeiert. Das zentrale Monument zur Verherrlichung des Dakersieges war das im Jahr 112 n. Chr. eingeweihte Trajansforum in Rom, das der Kaiser selbst aus der Kriegsbeute finanziert hat [11; 15]. Auf dieser gewaltigen Platzanlage standen einige Monumente, die Senat und Volk von Rom dem Kaiser widmeten, darunter neben mehreren Kolossalstatuen des Herrschers insbesondere die Trajanssäule (CIL VI 960), auf welcher die Geschehnisse in einem langen Reliefband festgehalten waren (s. o.). Das Thema der Unterwerfung des Dakerreiches war in dem Komplex allgegenwärtig, etwa

DE

asupra dacilor a fost Forul lui Traian de la Roma, inaugurat în anul 112 d. Hr., pe care împăratul l-a finanțat din prăzile de război [11; 15]. În această piață uriașă au fost amplasate mai multe monumente, pe care Senatul și poporul roman le-au dedicat împăratului, între ele, pe lângă mai multe statui colosale ale suveranului, iese în evidență Columna lui Traian (CIL VI 960), unde pe un basorelief continuu au fost prezentate evenimentele din decursul războiului (vezi mai sus). Subiectul subjugării Regatului Dac a fost omniprezent în complex, spre exemplu prin intermediul numeroaselor statui ale dacilor sau al stindardelor din bronz ale trupelor care participaseră la lupte (Gell. 13, 25, 1–2). Victoria asupra dacilor a fost comemorată de asemenea și în forul coloniei *Sarmizegetusa* (vezi mai sus), care a fost construit în piatră, pe vremea lui Traian pe baza unei donații imperiale (AE 2007, 1203) [3; 17; 19]: Aceasta reiese din reprezentarea figurilor dacilor prizonieri, precum și printr-un monument mare în centrul pieței, dedicat fondatorului coloniei, Traian (AE 2003, 1515).

O altă formă de comemorare a războaielor dacice au fost decorațiile militare, pe care ofițerii și soldații le-au primit și care au fost invocate ulterior în inscripții. Astfel, inscripția onorifică a unui senator, găsită la Roma, conținea informații conform cărora bărbatul ar fi deținut posturi înalte de comandă în ambele războaie dacice, »când împăratul Traian a biruit pe daci și pe regele Decebal într-un război« (CIL VI 1444). O altă inscripție onorifică din Corint a

RO

monument in the centre of the square dedicated to the colony's founder – Trajan (AE 2003, 1515).

Another lasting form of remembrance of the Dacian Wars were the military awards that officers and soldiers had received, which were later mentioned in inscriptions. For instance, the inscription in honour of a Senator found in Rome stated that the man had held high command posts in both Dacian Wars »when the emperor Trajan overcame the Dacian people and king Decebalus in one war« (CIL VI 1444). Another inscription of honour from Corinth was dedicated to a knight who as a military tribune in Dacia had rendered outstanding services to the troops »during the second expedition in which all of Dacia was defeated« and had received several medals from Trajan (AE 1934, 2). Particularly remarkable is a grave stele found near the Macedonian Philippi, which tells of the long military career of a man named Tiberius Claudius Maximus [28]. As a calvary scout, he had done something at the end of the Dacian Wars which earned him a promotion: »Because he picked up Decebalus and brought his head to him (Trajan) in Ranisstorum« (AE 1969/1970, 583). This important event was also received in the far reaches of the empire, including North Africa [22]. Notably, a Cyrenian priest's tenure, which began in September of 106 CE, was described as »in whose year of office, emperor Traianus seized the king(?) Decebalus« (SEG 9, 101).

This brings us back to the starting point of our considerations where the

EN

»[…] nachdem das Heer des Dakerkönigs Decebalus bezwungen worden war«

(AE 1972, 521)

»[…] după ce armata regelui dac Decebal a fost învinsă«

(AE 1972, 521)

»[…] after the army of the Dacian king Decebalus had been defeated«

(AE 1972, 521)

DE

in den zahlreichen Statuen von Dakern oder in den bronzenen Feldzeichen der Truppen, die an den Kämpfen teilgenommen hatten (Gell. 13, 25, 1–2). Auch auf dem Forum der *colonia Sarmizegetusa* (s. o.), das noch unter Trajan aufgrund einer kaiserlichen Stiftung in Stein ausgebaut worden war (AE 2007, 1203), wurde des Sieges über die Daker gedacht [3; 17; 19]: Hierfür sprechen die Figuren gefangener Daker sowie ein großes Monument im Zentrum des Platzes, das dem Koloniegründer Trajan galt (AE 2003, 1515).

Eine weitere Form der Erinnerung an die Dakerkriege waren die militärischen Auszeichnungen, welche Offiziere und Soldaten erhalten hatten und die später in Inschriften angeführt wurden. So enthielt die in Rom gefundene Ehreninschrift für einen Senator die Angabe, der Mann habe in beiden Dakerkriegen hohe Kommandoposten bekleidet, »als der Kaiser Trajan das Volk der Daker und den König Decebalus in einem Krieg überwand« (CIL VI 1444). Eine weitere Ehreninschrift aus Korinth galt einem Ritter, der als Militärtribun in Dakien von Trajan mehrere Orden bekommen und sich um die Versorgung der Truppen verdient

RO

fost dedicată unui cavaler, care a primit mai multe medalii de la Traian în calitate de tribun militar în Dacia și care a avut un rol important în aprovizionarea trupelor »în timpul celei de-a doua expediții, în care toată Dacia a fost învinsă« (AE 1934, 2). Deosebit de frapantă este o stelă găsită în apropierea orașului macedonean Philippi, care relatează lunga carieră militară a unui om pe nume Tiberius Claudius Maximus [28]. Acesta făcuse, la sfârșitul războaielor dacice, ca cercetaș pentru o unitate de cavalerie, o faptă pentru care a fost promovat: »Pentru că l-a capturat pe Decebal și a adus capul la el (Traian) în Ranisstorum« (AE 1969/1970, 583). Acest eveniment semnificativ s-a transmis și în regiuni îndepărtate ale imperiului, cum ar fi în Africa de Nord [22]: La Cirene, un preot și-a desfășurat activitatea, începând din septembrie 106 d. Hr., »în anul în care împăratul Traian a pus mâna pe regele (?) Decebal« (SEG 9, 101).

Acest lucru ne readuce la punctul de plecare al considerațiilor noastre: Monumentul Tropaeum Traiani de la Adamclisi a fost finalizat în 109 d. Hr. După cum aflăm din inscripție, Traian a dedicat monumentul zeului ›Marte

EN

Tropaeum Traiani at Adamclisi was completed in 109 CE. As we read in its inscription, Trajan dedicated the monument to ›avenging Mars‹ (*Mars Ultor*), »after the army of the Dacian king Decebalus had been defeated« (AE 1972, 521). The rich decoration of the monument serves as an additional reminder, especially the metopes, which display fights with different ›barbarians‹. The Tropaeum however, was far from isolated and stood as part of a larger memorial complex [21, p. 523–526; 30; 35]. This complex included a circular building of unknown function as well as a large altar; the sides of which were engraved with a long list of names of soldiers who »had died for the state« (CIL III 14213). The dating of the individual parts of this complex has been much discussed in recent years. It has been suggested that the lists of fallen soldiers were based on one of the defeats by the Dacians during Domitian's reign (see above). However, it seems more plausible to assume that although the rotunda and the altar were built somewhat earlier than the Tropaeum, they were still built under Trajan. The altar, which as a soldier's memorial is almost unique in

»Für die in der Schlacht gefallenen Soldaten aber ließ er einen Altar errichten und befahl, darauf alle Jahre Totenopfer darzubringen«
(Cassius Dio 68, 8)

»In honor of the soldiers that had died in battle he ordered an altar erected and the performance of funeral rites annually«
(Cassius Dio 68, 8)

»A poruncit să se ridice un altar soldaţilor căzuţi în luptă şi să li se aducă în fiecare an jertfă pentru morţi«
(Cassius Dio 68, 8)

DE

gemacht hatte »während der zweiten Expedition, bei der ganz Dakien besiegt wurde« (AE 1934, 2). Besonders auffällig ist eine in der Nähe des makedonischen Philippi gefundene Grabstele, welche die lange militärische Karriere eines Mannes namens Tiberius Claudius Maximus überliefert [28]. Dieser hatte als Kundschafter einer Reitereinheit am Ende der Dakerkriege eine Tat vollbracht, aufgrund derer er befördert wurde: »Weil er den Decebalus aufgegriffen und dessen Haupt zu ihm (Trajan) nach Ranisstorum gebracht hat« (AE 1969/1970, 583). Dieses bedeutende Ereignis wurde auch in weit entfernten Regionen des Reiches rezipiert, so in Nordafrika [22]: In *Kyrene* war ab September 106 n. Chr. ein Priester tätig, »in dessen Amtsjahr Kaiser Traianus den König(?) Decebalus ergriffen hat« (SEG 9, 101).

RO

Răzbunătorul‹ (Mars Ultor), »după ce armata regelui dac Decebal a fost învinsă« (AE 1972, 521). La aceste evenimente fac referire și bogatele decorațiuni ale monumentului, în special metopele, care prezintă lupte cu diferiți ›barbari‹. Tropaeum-ul nu a fost însă izolat, ci a făcut parte dintr-un complex comemorativ mai amplu [21, p. 523–526; 30; 35]. Acesta includea o clădire circulară cu funcție necunoscută și un altar mare, pe laturile căruia era gravată o lungă listă cu numele soldaților »căzuți pentru stat« (CIL III 14213). În ultimii ani s-a discutat mult despre datarea diferitelor părți ale acestui complex. S-a sugerat că listele celor căzuți ar putea fi legate de una dintre înfrângerile suferite în lupta contra dacilor în timpul domniei lui Domitian (vezi mai sus). Cu toate acestea, pare mai plauzibilă presupunerea că structura circulară și altarul

EN

the Roman world, must have served as a reminder of a losing battle, but not necessarily one of Roman defeat [8; 36]. This structure fits the statement of Cassius Dio (68, 8, 2) that Trajan had already had an altar built in the first year of the war, which would host annual celebrations in honour of the deceased soldiers. Where in the autumn of 101 CE, in the greater Adamclisi area, the final battle against the ›barbarians‹ who had advanced to *Moesia Inferior,* the battle perceived by the romans as the turning point of the Dacian Wars, took place (see above). Therefore, the memorial complex both commemorated this local event and celebrated Rome's total victory over the Dacians. A total victory, which laid the foundations for Trajan's rise to become the ›best ruler‹ *(optimus princeps).*

Damit kommen wir zurück zum Ausgangspunkt unserer Betrachtungen: Im Jahr 109 n. Chr. wurde das Tropaeum Traiani von Adamklissi fertiggestellt. Wie wir aus dessen Inschrift erfahren, weihte Trajan das Monument dem »rächenden Mars« (*Mars Ultor*), und zwar »nachdem das Heer des Dakerkönigs Decebalus bezwungen worden war« (AE 1972, 521). Daran erinnerte auch der reiche Bildschmuck des Denkmals, insbesondere die Metopen, welche Kämpfe mit verschiedenen ›Barbaren‹ zeigten. Das Tropaeum stand aber nicht isoliert, sondern war Teil eines größeren Gedächtniskomplexes [21, p. 523–526; 30; 35]. Hierzu gehörten ein Rundbau unbekannter Funktion sowie ein großer Altar, in dessen Seiten lange Listen mit den Namen von Soldaten eingraviert wurden, die »für den Staat gefallen waren« (CIL III 14213). Über die Datierung der einzelnen Bestandteile dieses Komplexes ist in den letzten Jahren viel diskutiert worden. So wurde vorgeschlagen, dass sich die Gefallenen-Listen auf eine der Niederlagen gegen die Daker in der Regierungszeit des Domitian bezogen hätten (s. o.). Es erscheint jedoch plausibler anzunehmen, dass zwar der Rundbau und der Altar etwas früher als das Tropaeum, aber ebenfalls unter Trajan entstanden sind. Der Altar, der als Kriegerdenkmal in der römischen Welt fast einzigartig ist, muss an eine verlustreiche Schlacht erinnert haben, jedoch nicht notwendigerweise an eine römische Niederlage [8; 36]. Dazu könnte die Angabe des Cassius Dio (68, 8, 2) passen, dass Trajan bereits im ersten Kriegsjahr einen Altar errichten ließ, an dem jährlich Feiern zu Ehren der verstorbenen Soldaten veranstaltet werden sollten. Somit dürfte im weiteren Umfeld von Adamklissi im Herbst 101 n. Chr. der abschließende Kampf gegen die nach *Moesia Inferior* vorgedrungenen ›Barbaren‹ stattgefunden haben (s. o.), der auf römischer Seite als eigentlicher Wendepunkt der Dakerkriege wahrgenommen wurde. In dem Gedächtnisbezirk wurde schließlich sowohl an dieses lokale Ereignis erinnert als auch der Gesamtsieg über die Daker gefeiert, der den Grundstein für Trajans Aufstieg zum ›besten Herrscher‹ *(optimus princeps)* gelegt hatte.

DE

au fost construite puțin mai devreme decât Tropaeum-ul dar, de asemenea, sub conducerea lui Traian. Altarul, care ca memorial de război este aproape unic în lumea romană, trebuie să fi amintit de o luptă marcată de pierderi mari, dar nu neapărat de o înfrângere romană [8; 36]. Acesta ar putea fi altarul menționat de către Cassius Dio (68, 8, 2), construit la ordinul lui Traian în primul an de război, la care urmau să fie organizate anual sărbători în onoarea soldaților căzuți. Astfel, bătălia finală împotriva ›barbarilor‹, care au pătruns în *Moesia Inferior* (vezi mai sus), s-a petrecut în toamna anului 101 d. Hr. (vezi mai sus), cel mai probabil, în zona mai largă de la Adamclisi, un eveniment care fost perceput de partea romană drept adevărata cotitură a războaielor dacice.

Ansamblul memorial a fost folosit atât pentru a comemora acest eveniment local, cât și pentru a celebra victoria asupra dacilor, care a pus piatra de temelie pentru ascensiunea lui Traian la rangul ›celui mai bun împărat‹ *(optimus princeps)*.

RO

Zitierte Literatur | Literatura citată | Cited Works

[1] J. Bennett (1997), Trajan. Optimus Princeps. A Life and Times (London).

[2] A. Diaconescu (2004), The Towns of Roman Dacia. An Overview of Recent Archaeological Research, in: W. S. Hanson – I. P. Hayes, eds., Roman Dacia. The Making of a Provincial Society, Journal of Roman Archaeology Supplement 56 (Portsmouth, RI) 87–142.

[3] A. Diaconescu – E. Bota (2009), Le Forum de Trajan à Sarmizegetusa. Architecture et Sculpture (Cluj-Napoca).

[4] F. B. Florescu (1965), Das Siegesdenkmal von Adamklissi. Tropaeum Traiani (Bonn – Bucharest).

[5] N. Gudea (1997), Der dakische Limes. Materialien zu seiner Geschichte, Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 44, 497–609.

[6] N. Gudea – T. Lobüscher (2006), Dacia. Eine römische Provinz zwischen Karpaten und Schwarzem Meer (Mainz).

[7] T. Hölscher (2017), Ideologie der Realität – Realität der Ideologie. Narrative Struktur, Sachkultur und (Un-)Sichtbarkeit eines bildlichen Kriegsberichts, in: F. Mitthof – G. Schörner, eds., Columna Traiani – Trajanssäule. Siegesmonument und Kriegsbericht in Bildern. Beiträge einer Tagung in Wien 2013, Tyche Supplement 9 (Vienna) 15–38.

[8] V. M. Hope (2003), Trophies and Tombstones. Commemorating the Roman Soldier, World Archaeology 35, 79–97.

[9] F. Lepper – S. Frere (1988), Trajan's Column. A New Edition of the Cichorius Plates. Introduction, Commentary and Notes (Gloucester).

[10] K. Lockyear (2004), The Late Iron Age Background to Roman Dacia, in: W. S. Hanson – I. P. Hayes, eds., Roman Dacia. The Making of a Provincial Society, Journal of Roman Archaeology Supplement 56 (Portsmouth, RI) 33–74.

[11] R. Meneghini (2014), Il Foro di Traiano alla luce dei nuovi scavi e studi, in: I. Piso – R. Varga, eds., Trajan und seine Städte. Kolloquium Cluj-Napoca 2013 (Cluj-Napoca) 69–85.

[12] F. Mitthof – G. Schörner, eds. (2017), Columna Traiani – Trajanssäule. Siegesmonument und Kriegsbericht in Bildern. Beiträge einer Tagung in Wien 2013, Tyche Supplement 9 (Vienna).

[13] A. Nünnerich-Asmus, ed. (2002), Traian. Ein Kaiser der Superlative am Beginn einer Umbruchszeit? (Mainz).

[14] C. H. Opreanu (2016), From Legionary Fortress to a Veteran Colony. The Case of Ulpia Traiana Sarmizegetusa in Dacia, in: G. Grabherr – B. Kainrath – J. Kopf – K. Oberhofer, eds., Der Übergang vom Militärlager zur Zivilsiedlung. Akten des internationalen Symposiums Innsbruck 2014 (Innsbruck) 205–226.

[15] J. E. Packer (1997), The Forum of Trajan in Rome. A Study of the Monuments (Berkeley et al.).

[16] I. Piso (1993), Die soziale und ethnische Zusammensetzung der Bevölkerung in Sarmizegetusa und in Apulum, in: W. Eck, ed., Prosopographie und Sozialgeschichte. Studien zur Methodik und Erkenntnismöglichkeit der kaiserzeitlichen Prosopographie. Kolloquium Köln 1991 (Cologne – Vienna – Weimar) 315–337.

[17] I. Piso, ed. (2006), Le Forum vetus de Sarmizegetusa I. L'archéologie, l'épigrafie (Bucharest).

[18] I. Piso (2008), Les débuts de la province de Dacie, in: I. Piso, ed., Die römischen Provinzen – Begriff und Gründung. Colloquium Cluj-Napoca 2006 (Cluj-Napoca) 297–331.

[19] I. Piso (2014), Die Trajansfora. Politische Botschaft, in: I. Piso – R. Varga, eds., Trajan und seine Städte. Kolloquium Cluj-Napoca 2013 (Cluj-Napoca) 255–273.

[20] I. Piso – R. Varga, eds. (2014), Trajan und seine Städte. Kolloquium Cluj-Napoca 2013 (Cluj-Napoca).

[21] A. G. Poulter (1986), The Lower Moesian Limes and the Dacian Wars of Trajan, in: Studien zu den Militärgrenzen Roms III. 13. Internationaler Limeskongreß Aalen 1983 (Stuttgart) 519–528.

[22] J. Reynolds (1975/76), Lunch at Cyrene in AD 106 and the Closing Incidents of Trajan's Second Dacian War, Seventh Annual Report of the Society for Libyan Studies, 11–18.

[23] D. Ruscu (2004), The Supposed Extermination of the Dacians. The Literary Tradition, in: W. S. Hanson – I. P. Hayes, eds., Roman Dacia. The Making of a Provincial Society, Journal of Roman Archaeology Supplement 56 (Portsmouth, RI) 75–85.

[24] T. Sarnowski (2016/17), Novae und die Legio I Italica unter Trajan und Hadrian, Archeologia (polon.) 67, 57–71.
[25] G. Seelentag (2004), Taten und Tugenden Traians. Herrschaftsdarstellung im Principat, Hermes Einzelschriften 91 (Stuttgart).
[26] G. Seelentag (2006), Die Traianssäule – Bilder des Sieges, in: E. Stein-Hölkeskamp – K.-J. Hölkeskamp, eds., Erinnerungsorte der Antike. Die römische Welt (Munich) 401–418.
[27] M. A. Speidel (2002), Belliocissimus princeps, in: A. Nünnerich-Asmus, ed., Traian. Ein Kaiser der Superlative am Beginn einer Umbruchszeit? (Mainz) 23–40.
[28] M. P. Speidel (1970), The Captor of Decebalus. A New Inscription from Philippi, Journal of Roman Studies 60, 142–153.
[29] A. S. Stefan (2005), Les guerres daciques de Domitien et de Trajan. Architecture militaire, topographie, images et histoire, Collection de l'École Française de Rome 353 (Rome).
[30] A. S. Stefan (2009), Tropaeum Domitiani à Adamclissi (Mésie inférieure), in: C. Marangio – G. Laudizi, eds., Palaia Philia. Studi di topografia antica in onore di Giovanni Uggeri (Galatina) 613–634.
[31] K. Strobel (1984), Untersuchungen zu den Dakerkriegen Trajans. Studien zur Geschichte des mittleren und unteren Donauraumes in der Hohen Kaiserzeit, Antiquitas 1.33 (Bonn).
[32] K. Strobel (1989), Die Donaukriege Domitians, Antiquitas 1.38 (Bonn).
[33] K. Strobel (2010), Kaiser Traian. Eine Epoche der Weltgeschichte (Regensburg).
[34] O. Ţentea (2016), About the Roman Frontier on the Lower Danube under Trajan, in: A. Panaite – R. Cîrjan – C. Căpiţă, eds., Moesica et Christiana. Studies in Honour of Professor Alexandru Barnea (Brăila) 85–93.
[35] L. Trenkler (2016), Überlegungen zum dreiteiligen Komplex von Adamklissi, Caiete – Arhitectură, Restaurare, Arheologie 7, 281–295.
[36] B. Turner (2013), War Losses and Worldview. Re-Viewing the Roman Funerary Altar at Adamclisi, American Journal of Philology 134, 277–304.
[37] E. L. Wheeler (2010), Rome's Dacian Wars. Domitian, Trajan, and Strategy on the Danube, Part I, Journal of Military History 74, 1185–1227.

Metope XXI, Germane (?) mit Haarknoten *(nodus)* (Detail)
Metope XXI, german (?) cu părul strâns în coc *(nodus)* (detaliu)
Metope XXI, Germanic warrior (?) with topknot *(nodus)* (detail)
(Polly Lohmann)

Metope XXXIX, Kampfszene mit angreifendem Römer (Detail)
Metopă XXXIX, scenă de luptă cu un roman în atac (detailu)
Metope XXXIX, fight scene with Roman soldier attacking (detail)
(Polly Lohmann)

Metope XLVIII, zwei Römer, links eventuell Trajan (Detail)
Metopa XLVIII, doi romani, în stânga eventual Traian (detailu)
Metope XLVIII, two Romans, the left one perhaps Trajan (detail)
(Polly Lohmann)

2

ALEXANDRU BARNEA
& POLLY LOHMANN

Ein Monument am Rande des Imperiums

Architektur und Bildprogramm des Tropaeum Traiani

Un monument la marginea Imperiului Roman

Arhitectura și imaginile sculptate de pe monumentul Tropaeum Traiani

A Monument at the Edge of the Roman Empire

Architecture and Images of the Tropaeum Traiani

Abb. 1: Das Tropaeum Traiani heute (Rekonstruktion von 1977 in Adamklissi, Foto: Polly Lohmann).

Fig. 1: Monumentul Tropaeum Traiani astăzi (așa cum a fost reconstruit pe locul original în 1977; foto: Polly Lohmann).

Fig. 1: The Tropaeum Traiani today (as reconstructed on site in 1977; photo: Polly Lohmann).

Der vorliegende Beitrag wurde von Alexandru Barnea begonnen, konnte jedoch aufgrund seines plötzlichen Todes nicht mehr zu Ende geführt werden. Größere Textteile mussten deshalb von Polly Lohmann ergänzt werden, ohne dass Alexandru Barnea die Möglichkeit hatte, seine Zustimmung zu geben.

Prezentul articol a fost început de Alexandru Barnea, dar, având în vedere circumstanțele triste ale morții sale subite, a fost completat de Polly Lohmann. Prin urmare, au fost adăugate părți ale textului fără acordul lui Alexandru Barnea.

Alexandru Barnea started writing this contribution but was unable to complete it due to his sudden death. Therefore, it was necessary for Polly Lohmann to complete large parts of the text without Alexandru Barnea's explicit consent.

Forschungsgeschichte und -fragen

Das Tropaeum Traiani (Abb. 1) ist der wichtigste Überrest eines Ensembles von drei römischen Denkmälern in Adamklissi, die auf die kriegerischen Auseinandersetzungen zwischen Römern und Dakern zurückgehen. Wie die Trajanssäule in Rom zeigt es Szenen dieser Kampfhandlungen, teilweise in grausamen Details (Abb. 2). Obwohl schon in Reiseberichten aus dem früheren 19. Jahrhundert erwähnt [10; 17], wurde das Tropaeum erstmals systematisch zwischen 1882 und 1890 von Grigore G. Tocilescu (1850–1909) erforscht, dem ersten rumänischen Archäologen von europäischem Rang. Die antike Anlage umfasst auch einen Grabhügel *(tumulus),* in dem sich das Grab eines nicht identifizierten Militärbefehlshabers befindet, sowie einen Gefallenenaltar mit den Namen von 3.000 oder 4.000 römischen Soldaten, der ein in dieser Form für die Antike singuläres Denkmal darstellt. Möglicherweise handelt es sich bei den namentlich Genannten um die Gefallenen der Kämpfe, die 102 n. Chr. unter Trajan wohl in der Region stattfanden [3; u. a.]. Die zeitliche Einordnung von *tumulus* und Altar ist jedoch umstritten – auch eine Datierung in die Zeit der Feldzüge Domitians (86–89 n. Chr.) ist nicht mit Sicherheit auszuschließen [14; u. a.].

Zumindest das Tropaeum selbst war aber wohl das Ergebnis der trajanischen Dakerkriege. Um das Opfer der Soldaten zu würdigen, weihte Kaiser Trajan es dem rächenden Kriegsgott *Mars Ultor*, wie aus der Analyse der Fragmente der

DE

Istoricul cercetării și întrebările de cercetare

Monumentul triumfal de la Adamclisi (fig. 1) este cel mai important vestigiu aparținând unui complex de trei monumente romane, care amintește de conflictele militare dintre romani și daci. Ca și Columna lui Traian din Roma, prezintă scene din aceste bătălii, unele redând chiar cruzimea confruntărilor (fig. 2). Deși apărea menționat în jurnalele de călătorie din secolul al XIX-lea [10; 17], Tropaeum-ul a fost cercetat prima dată între 1882 și 1890 de către Grigore G. Tocilescu (1850–1909), primul arheolog român de talie europeană. Complexul mai cuprinde un *tumulus*, ce adăpostește mormântul unui comandant militar rămas anonim și un altar funerar cu numele a 3.000 sau 4.000 de soldați romani, un monument unic în antichitatea romană. Numele lor ar putea fi ale soldaților care au murit în timpul luptelor duse de Traian în această regiune în 102 d. Hr. [3; et al.]. Datarea altarului și a tumulului constituie totuși subiect de dezbatere – cele două structuri putând să dateze la fel de bine din timpul operațiunilor militare ale împăratului Domitian dintre 86 și 89 d. Hr. [14; et al.].

Tropaeum-ul a fost, însă, ridicat după războaiele lui Traian. Pentru a celebra jertfa soldaților, monumentul a fost dedicat de către împărat zeului *Mars Ultor*, Marte Răzbunătorul, așa cum rezultă și din lectura fragmentelor inscripției dedicatorii descoperite în timpul cercetărilor arheologice efectuate de Grigore G. Tocilescu. Erau astfel comemorate victoria împăratului

RO

Research History and Questions

The Tropaeum Traiani (fig. 1) is the most important vestige of an ensemble of three Roman monuments in Adamclisi which goes back to the military conflicts between Romans and Dacians. Like Trajan's Column in Rome, it depicts scenes from these battles, partly in gruesome detail (fig. 2). Although already mentioned in travel reports of the earlier 19th century [10; 17], the Tropaeum was first systematically researched between 1882 and 1890 by Grigore G. Tocilescu (1850–1909), the first European-class Romanian archaeologist. The ancient memorial complex also includes a *tumulus* which houses the tomb of an unidentified military commander, and a funerary altar with the names of 3,000 to 4,000 Roman soldiers, which is a unique monument in Roman antiquity. The names may reflect the identities of soldiers who died during the Trajanic fights in this region in 102 CE [3; et al.]. The dating of the altar and *tumulus,* however, is the subject of debate; the two structures could just as well date back to the military operations of the emperor Domitian between 86 and 89 CE [14; et al.].

At least it seems clear that the Tropaeum was the result of the Trajanic wars. As discovered through the fragments of the dedicatory inscription discovered during the archaeological researches conducted by Grigore G. Tocilescu, emperor Trajan dedicated this monument to the avenging Mars, *Mars Ultor*, to honour the sacrifice of his soldiers. In addition to commemorating

EN

Weihinschrift hervorgeht, die bei den ersten archäologischen Untersuchungen von Grigore G. Tocilescu entdeckt wurden. Das Monument erinnert somit an den Sieg Trajans und die römischen Soldaten, die bei den Kämpfen in der Region ums Leben kamen. Vielleicht, so vermutete Teohari Antonescu, war Adamklissi der Ort der letzten Schlacht, an dem deshalb das Tropaeum errichtet wurde (zu dieser Kontroverse s. den Beitrag von C. Witschel, Kap. 1).

Die militärische Konfrontation war wohl das Ergebnis eines Ablenkungsmanövers, das der Dakerkönig Decebalus am Ende des Ersten Dakischen Krieges (101–102 n. Chr.) mit Hilfe seiner Verbündeten östlich der Karpaten organisiert hatte. Ziel war es, die römischen Truppen zu überraschen und ihre Stellungen südlich der unteren Donau, in *Moesia Inferior*, anzugreifen. Am Ende des Krieges gelang es Trajan und seinen Truppen, die Eindringlinge in der Dobrudscha abzuwehren. In Erinnerung an diesen Sieg gründete Trajan zwei Städte – *Nicopolis ad Istrum* (›die Stadt des Sieges an der Donau‹, heute das Dorf Nikiup, Bulgarien) und *Marcianopolis* (benannt nach Trajans Schwester, Marciana, heute die Stadt Devnya, Bulgarien) – und ließ das Siegesdenkmal von Adamklissi errichten, das 108/109 n. Chr. eingeweiht wurde. Die römische Stadt, die in unmittelbarer Nähe des Monuments, wohl mit dem Rang eines *municipium*, gegründet oder neugegründet wurde, verdankt ihren Namen dem benachbarten Denkmal: *Tropaeum Traiani* / *Traianum Tropaeum* (s. zur Siedlung den Beitrag von A. Panaite und G. Talmațchi, Kap. 7).

DE

și sacrificiul soldaților romani pieriți în luptele din regiune. Adamclisi va fi fost probabil, așa cum sugerează Teohari Antonescu, locul ultimei bătălii și motivul pentru care Tropaeum-ul este construit aici (pentru această discuție vezi cap. 1, C. Witschel).

Este posibil ca înfruntarea militară să fi fost rezultatul diversiunii organizate de Decebal la sfârșitul primului război dacic din 101–102 d. Hr. cu ajutorul aliaților săi de la est de Munții Carpați. Scopul acesteia era acela de a-i lua prin surprindere pe romani și de a le ataca pozițiile deținute la sudul Dunării de Jos. Concentrați după primul război în extremitatea nord-vestică a provinciei *Moesia Inferior,* Traian și trupele sale au reușit în cele din urmă să-i respingă pe invadatori în zona Dobrogei. În amintirea celor căzuți în lupte, Traian va fonda două orașe – *Nicopolis ad Istrum* (›orașul victoriei dinspre Dunăre‹, azi satul Nikiup, Bulgaria) și *Marcianopolis* (numit astfel după numele surorii lui Traian, Marciana, azi orașul Devnya, Bulgaria) și va construi monumentul triumfal de la Adamclisi, inaugurat în 108/109 d. Hr. Orașul roman fondat, sau refondat, în imediata apropiere a monumentului, probabil cu rang de *municipium* își va lua numele de la monument, *Tropaeum Traiani* / *Traianum Tropaeum* (pentru orașul roman vezi cap. 7, A. Panaite și G. Talmațchi).

Dacă ›campania moesică‹, care a motivat construirea monumentului Tropaeum Traiani în acest loc, a avut loc cu adevărat, nu poate fi dovedit din punct de vedere istoric. Câteva scene de pe Columna lui Traian de la

RO

the sacrifice of the Roman soldiers who lost their lives during the fierce battles in the region, it underscored the emperor's victory. As theorised by Teohari Antonescu, Adamclisi was most likely the site of the last battle, which could explain why the Tropaeum was erected there (on this discussion see the article by C. Witschel, chap. 1).

The military confrontation at the end of the First Dacian War (101–102 CE) appears to have been the result of the diversion Decebalus organised with the help of his allies from east of the Carpathian Mountains. Its purpose was to surprise the Romans and attack their military bases located south of the Lower Danube. Trajan and his troops finally managed to fend off the invaders at Dobruja by concentrating their efforts in the northwestern part of *Moesia Inferior* at the end of the war. In commemoration of the fallen, Trajan founded two cities: *Nicopolis ad Istrum* (›the city of victory at the Danube‹, today the village of Nikiup, Bulgaria) and *Marcianopolis* (named after Trajan's sister, Marciana, today the city of Devnya, Bulgaria). He then built the triumphal monument at Adamclisi, which was inaugurated in 108/109 CE. The Roman town founded, or re-founded, not far away from the monument was named *Tropaeum Traiani* / *Traianum Tropaeum* after the monument and most likely held the rank of a *municipium* (on the settlement, see the article by A. Panaite and G. Talmațchi, chap. 7).

Whether such a ›Moesian campaign‹ motivating the construction of the Tropaeum Traiani in this place really happened cannot be historically proven or

EN

Abb. 2: Metope XIX des Tropaeum Traiani: Ein Römer ersticht einen dakischen Gegner mit dem Schwert, unten rechts ein wohl schon toter, zweiter Daker (Foto: Polly Lohmann).

Fig. 2: Metopa XIX monumentului Tropaeum Traiani: Un soldat roman înjunghie un inamic dac cu spada, în colțul din dreapta jos se află un dac mort (foto: Polly Lohmann).

Fig. 2: Metope XIX of the Tropaeum Traiani: A Roman soldier stabs a Dacian enemy with his sword, in the lower right hand corner lies one dead Dacian (photo: Polly Lohmann).

Abb. 3: Szene XXXII der Trajanssäule in Rom: Kämpfe zwischen Römern und Dakern, möglicherweise in *Moesia Inferior* (https://it.wikipedia.org/wiki/Rilievi_della_colonna_Traiana).

Fig. 3: Scena XXXII de pe Columna lui Traian din Roma: O luptă între romani și daci, poate pe teritoriul provinciei *Moesia Inferior* (https://it.wikipedia.org/wiki/Rilievi_della_colonna_Traiana).

Fig. 1: Scene XXXII of Trajan's Column in Rome: A battle between Romans and Dacians, maybe on the territory of *Moesia Inferior* (https://it.wikipedia.org/wiki/Rilievi_della_colonna_Traiana).

Ob es eine solche moesische Kampagne wirklich gab, auf die der Bau des Tropaeums – bzw. die Wahl seines Standorts – zurückgeht, kann nicht geklärt werden. Mehrere Szenen der Trajanssäule (XXXI–XLIV) scheinen Kämpfe in Niedermoesien zu veranschaulichen: Sie zeigen Daker, die einen Fluss (die Donau?) überqueren und ein römisches Militärlager auf der anderen Seite angreifen (Abb. 3); literarisch belegt sind diese Vorfälle jedoch nicht. Es ist trotzdem auf dieser Grundlage postuliert worden, dass aus historischer und künstlerischer Sicht die Trajanssäule in Rom und das Tropaeum Traiani in Adamklissi zwei einander komplementäre Monumente bilden. Wie sehr sich ihr Bildprogramm dennoch unterscheidet, wird im Folgenden zu sehen sein.

Zur Konzeption des Monuments

Bogenmonumente, Reiterstatuen und Statuengruppen gehörten zu den typischen Formen römischer Siegesmonumente, ebenso wie seit republikanischer Zeit Türme, Pfeiler und Säulen mit Beutestücken errichtet wurden [12]. Es gab aber auch alternative Bauformen wie das Tropaeum des Pompeius auf dem Col de Panissars (ca. 70 v. Chr.) oder das Tropaeum Alpium bei La Turbie (7/6 v. Chr.), das in seiner Form häufig als Vorbild des Tropaeum Traiani gesehen wird. Diese Denkmäler erinnerten fernab der Hauptstadt Rom, in den Provinzen, an deren Eroberung. Als gebaute Umsetzungen temporärer *tropaea* – d. h. am Ort einer erfolgreichen

DE

Roma (XXXI–XLIV) par să reprezinte bătălii în *Moesia Inferior*: Îi arată pe dacii care traversează un râu (Dunărea?) și atacă un lagăr militar roman de cealaltă parte (fig. 3). Cu toate acestea, nu există dovezi scrise pentru a le susține. Chiar și așa, savanții au susținut pe această bază ipotetică că Tropaeum Traiani și Columna lui Traian ar putea fi văzute ca monumente complementare. Cât de mult se diferențiază unul de celălalt prin programul lor decorativ, vom vedea în acest capitol.

Concepția monumentului

Arcurile de triumf, statuile ecvestre și grupurile sculpturale aparțin tipurilor standard de monumente romane ale victoriei, la fel ca și turnurile sau coloanele ridicate din epoca republicană [12]. Există, de asemenea, și forme arhitecturale alternative, cum ar fi Trofeul lui Pompei de la Col de Panissars (cca 70 î. Hr.) sau Tropaeum Alpium de la La Turbie (7/6 î. Hr.), care este adesea văzut ca model arhitectural pentru Tropaeum Traiani. Departe de capitala Roma, aceste monumente comemorau cuceririle romane. Construite cu caracter permanent, spre deosebire de trofeele temporare – ridicate pe locul bătăliilor victorioase – ele transmiteau fără echivoc puterea Romei.

Chiar din momentul ridicării lor, Tropaeum Traiani și Columna, ca parte a Forumului lui Traian, nu puteau fi comparate, cele două monumente diferențiindu-se semnificativ unul de celălalt, în ceea ce privește arhitectura

RO

disproven. Several scenes on Trajan's Column in Rome (XXXI–XLIV) seem to show battles in Lower Moesia. They show Dacians crossing a river (most likely the Danube) and attacking a Roman military camp on the other side (fig. 3). There is, however, no literary evidence of these incidents. Nonetheless, scholars have argued on this hypothetical basis that the Tropaeum Traiani and Trajan's Column could be seen as complementary monuments. The next section will demonstrate how much these two monuments differ from each other in their pictorial program.

On the Concept of the Monument

In addition to the towers, pillars, and columns that were erected starting in the Republican age, standard types of Roman victory monuments include triumphal arches, equestrian statues, and statue groups [12]. Alternative architectural forms for these kinds of monuments include the Trophy of Pompey at the Col de Panissars (ca. 70 BCE) or the Tropaeum Alpium at La Turbie (7/6 BCE), which is often seen as the architectural model for the Tropaeum Traiani. Far away from the capital of Rome, these monuments commemorated the Roman conquests. As permanent realisations of temporary *tropaea* (trophies erected on the site of victorious battles), they unequivocally communicated the power of Rome.

Both the Tropaeum Traiani and Trajan's Column as part of Trajan's Forum were architectonically incomparable at the time, however they also differed

EN

Schlacht aufgestellte Trophäen – kommunizierten sie vor Ort unmissverständlich die Macht Roms.

Sowohl das Tropaeum Traiani wie auch die Trajanssäule als Teil des Trajansforums waren architektonisch zu ihrer Zeit ohnegleichen. Doch auch voneinander unterscheiden sich die beiden trajanischen Monumente nicht nur in ihrer Architektur, sondern v. a. in ihrer Erzählstrategie signifikant: Wo die Trajanssäule beide Dakerkriege in einem fortlaufenden Fries darstellt, zeigt das Tropaeum Traiani in einzelnen fensterartigen Bildfeldern (Metopen) voneinander getrennte Szenen. Diese stereotypischen Darstellungen von Kampfpaaren Römer gegen ›Barbaren‹, Reihungen römischer Infanteristen oder dakischer Familien sind so unspezifisch, dass man konkrete Kampfhandlungen und Orte nur schwer zu erkennen vermag, zumal jegliche Landschaftsangaben fehlen. Wo die Säule räumlich gestaffelte Figuren, Berge und Wasser, Militärlager und Städte zeigt, sind die Figuren des Tropaeums parataktisch vor einen leeren Hintergrund gesetzt (vgl. Abb. 2 und 3); eine Vielzahl differenzierter Handlungen für das stadtrömische Publikum steht einem weit kleineren Repertoire an Motiven in der Provinz gegenüber. Stil und Motive des Monuments in der Hauptstadt lassen sich deshalb schwer mit den reduzierten Bildern seines Pendants am östlichen Rand des Römischen Imperiums vergleichen.

Dennoch sollte das Tropaeum nicht als hässliches Geschwisterchen der Trajanssäule gesehen werden: Wie Luca Bianchi betont hat, muss man zwischen

DE

și strategia lor narativă. În vreme ce Columna lui Traian prezintă cele două războaie dacice pe o friză continuă, Tropaeum Traiani cuprinde un registru decorativ principal, format din metope separate, asemănătoare unor ferestre. Aceste ilustrații stereotipe ale luptelor dintre romani și ›barbari‹, rândurile de soldați romani de infanterie în marș sau cele câteva familii de daci fac aproape imposibilă recunoașterea unor operațiuni militare specifice sau locul de desfășurare al acestora, nu în ultimul rând pentru că imaginile nu conțin indicii de peisaj. În timp ce Columna lui Traian prezintă figuri umane, orașe și tabere, râuri și stânci, pe diverse niveluri spațiale, personajele de pe metopele Tropaeum-ului sunt practic plasate pe un fundal gol. Varietatea acțiunilor prezentate publicului din Roma este contrastată de un repertoriu redus prezentat la marginea cea mai de răsărit a Imperiului Roman.

Chiar și așa, Tropaeum nu ar trebui confundat cu fratele mai mic și urât al Columnei lui Traian; planificarea și execuția sa, așa cum a subliniat Luca Bianchi, pot fi puse în evidență [2, p. 42]. Autorul consideră că specialiști din capitala romană, oameni care cunoșteau foarte bine narațiunile imperiale, și nu cineva din provincie, sunt responsabili pentru compoziția seriei picturale. Stilul metopelor, care au fost adesea caracterizate ca rezultatul unei arte provinciale de proastă calitate, s-ar fi putut de fapt datora unei decizii conștiente: în ceea ce privește publicul țintă, o comunicare vizuală clară și simplă era mai potrivită decât o decorație cu detalii

RO

greatly from each other in their architecture and narrative strategy. Whereas Trajan's Column represented the First and Second Dacian War on a continuous frieze, the Tropaeum Traiani showed a strip of individual pictorial scenes in the separated, window-like metopes. These stereotypical illustrations of combats between Romans and ›barbarians‹, rows of marching Roman infantry soldiers or Dacian families render it almost impossible to recognise specific military operations or locations, especially because the images lack any indications of landscapes. The figures on the metopes of the Tropaeum are paratactically placed against an empty background (cf. fig. 2 and 3). Trajan's Column displays a stark difference by staging human figures, cities, camps, rivers, and rocks on various spatial levels. The variety of scenes presented to the audience in the city of Rome is contrasted by a reduced repertoire displayed at the Eastern edge of the Roman Empire. It is therefore difficult to compare the motifs and style of the monument in Rome's capital with its counterpart in the outlying province.

Nonetheless, the Tropaeum should not be mistaken for the ugly little sibling of Trajan's Column. As Luca Bianchi has emphasised, one must differentiate between design and execution [2, p. 42]. He considers professionals in the Roman capital, not on-site in the province, responsible for the composition of the pictorial series: people who knew imperial narratives very well. The style of the metopes which has often been attributed to poor provincial craftmanship

EN

Entwurf und Ausführung unterscheiden [2, p. 42]. Die Komposition des Metopenbandes führt er auf Profis zurück, die mit kaiserlichen Bildprogrammen und hauptstädtischen Triumphdenkmälern vertraut waren – die also in der Hauptstadt arbeiteten und dort das Monument planten, und nicht in der Provinz, wo der Bau ausgeführt wurde. Dem Stil der Bilder, der gerne mit mangelnden Qualitäten provinzieller Handwerker begründet wurde, mag vielmehr eine bewusste Entscheidung zu Grunde liegen: die Ausrichtung auf ein Zielpublikum, das eine klare und schlichte bildliche Kommunikation eher verstand als überfrachtete, kleinteilige Bildkomplexe [4, p. 321]. Ebenso könnten die scheinbar redundanten Marschbilder römischer Legionäre vor leerem Hintergrund Teil einer Inszenierungsstrategie gewesen sein, die durch szenische Wechsel einen stärkeren Kontrast des wilden Kampfgetümmels auf anderen Metopen suchte.

Der derzeitige Zustand des Siegesdenkmals von Adamklissi ist das Ergebnis einer baulichen Rekonstruktion an seiner ursprünglichen Stelle, für die leichtgewichtigere Kopien der originalen Bau- und Dekorelemente verwendet wurden. Diese wurden auf einem Metallrahmen über der ursprünglichen Bausubstanz (s. p. 164) montiert und 1977 fertiggestellt (zu den Plänen dieser baulichen Rekonstruktion und dessen politischer Inszenierung unter Nicolae Ceaușescu, s. den Beitrag von A. Panaite und A. Barnea, Kap. 6). Der Gesamthöhe des Denkmals entsprechend, beträgt der Durchmesser des zylindrischen

DE

complexe [4, p. 321]. Scenele de marș, aparent redundante, din cadrele goale de fundal ar putea fi așadar, parte a unui program mai amplu de prezentare care, prin crearea de contraste, pune un accent special pe scenele vii de luptă.

Forma actuală a monumentului triumfal reprezintă rezultatul reconstrucției pe locul original al monumentului, prin folosirea unor copii mai ușoare ale elementelor constructive și decorative originale, montate pe un schelet metalic așezat deasupra nucleului original (vezi p. 164) și încheiată în 1977 (pentru planificarea reconstrucției și instrumentalizarea ei politică de către Nicolae Ceaușescu, vezi cap. 6, A. Panaite și A. Barnea). Pe un tambur cilindric din piatră și mortar, cu diametrul egal cu înălțimea totală a monumentului și măsurând cca 40 m, la care se ajunge urcând o scară circulară formată din 7 trepte de piatră, au fost montate 54 (din care se mai păstrează astăzi 48) de blocuri de calcar, împodobite cu scene sculptate în relief (metope), încadrate la rândul lor de alte blocuri de piatră, de asemenea decorate în relief, dar cu motive vegetale sau arhitectonice. Deasupra succesiunii de metope și decorând partea superioară a tamburului se află reprezentări ale prizonierilor luați de romani, 23 de reliefuri (merloane) păstrate dintr-un total de 26. Acestea reprezintă, proporțional, toate neamurile care au participat la bătăliile din sudul Dunării de Jos până în Dobrogea. Grație reliefurilor sculptate, monumentul triumfal constituie un document remarcabil și unic în lume. Este una din rarele ocazii când istoricul găsește la un

RO

may well have been a conscious decision. With regard to the target audience, clear and simple visual communication seemed more fitting than an overload of complex details [4, p. 321]. The seemingly redundant marching scenes set on empty backgrounds could also be part of a greater presentation strategy which set special focus on the lively fighting scenes by creating visual contrast.

The present form of the triumphal monument is the result of the reconstruction carried out at its original site, for which lighter copies of the original construction and decorative elements were used. These were mounted on a metal frame surrounding the original structure (cf. p. 164) and completed in 1977 (for the planning of the reconstruction, and its political instrumentalisation by Nicolae Ceaușescu, see the article by A. Panaite and A. Barnea, chap. 6). Like the total height of the monument, the diameter of the cylindrical body is approx. 40 m. It consists of stone and mortar and is reached via a staircase consisting of seven stone steps. Of the 54 sculpted limestone blocks (metopes) that had originally decorated the cylinder, 48 are still preserved today. They are framed by blocks with vegetal and architectural motifs.

Above the metopes and decorating the upper part of the cylindrical drum are representations of the prisoners taken by the Romans. These were 26 relief blocks (merlons), of which only 23 have survived. They probably represent all the groups that participated in the battles from the south of the Lower Danube down to Dobruja. Thanks to its

EN

Sockels ca. 40 m. Er besteht aus Stein und Mörtel und kann über eine aus sieben Steinstufen bestehende Treppe erreicht werden. Von den einst 54 in seinem mittleren Bereich montierten Kalksteinblöcken (Metopen) sind heute nur noch 48 erhalten; diese figürlichen Szenen werden von Steinblöcken eingerahmt, die mit pflanzlichen und architektonischen Motiven dekoriert sind.

Über der Metopenabfolge befinden sich Darstellungen Kriegsgefangener der Römer, die auf Zinnen den oberen Teil des zylindrischen Unterbaus schmücken. Dabei handelte es sich um 26 Reliefblöcke, von denen sich insgesamt 23 erhalten haben. Diese stellen vermutlich stellvertretend die Volksgruppen dar, die an den Schlachten südlich der Donau bis in die Dobrudscha teilgenommen haben. Aufgrund seiner Reliefs ist das Siegesdenkmal von Adamklissi ein bemerkenswertes, weltweit einzigartiges Dokument, liefert es doch vor Ort detaillierte Darstellungen derjenigen Bevölkerungsgruppen, die im 1. und 2. Jh. n. Chr. ebendort, in Südosteuropa, lebten oder nach Südosteuropa abgewandert waren.

Über dem runden Unterbau des rekonstruierten Monuments erhebt sich ein kegelstumpfförmiges Dach aus steinernen Schuppen, auf dem sich zwei hexagonale Prismen befinden. Das obere, schmalere Prisma trägt die Weihinschrift an *Mars Ultor*. Der vom Kaiser in Auftrag gegebene Inschriftentext kommt der monumentalen, fragmentarisch erhaltenen Inschrift sehr nahe, die um das Jahr 2000 auf dem Trajansforum in Rom entdeckt wurde. Dabei

DE

loc reprezentări detaliat executate ale populațiilor care locuiau în sau care au migrat către sud-estul Europei în secolele I–II d. Hr.

În ceea ce privește reconstrucția *in situ* trebuie menționat că monumentul era protejat de un acoperiș tronconic format din solzi de piatră. Deasupra se găseau două prisme hexagonale suprapuse. Prisma superioară, mai subțire, purta pe două laturi opuse, două inscripții cu text identic, dedicația lui Traian către *Mars Ultor*. Deasupra se găsea trofeul roman propriu-zis, de asemenea din piatră. În ceea ce privește formularea, inscripția de la Adamclisi, comandată de către împărat, este foarte apropiată de inscripția monumentală, fragmentară, descoperită în jurul anului 2000 în Forumul lui Traian de la Roma. Era o dedicație a aceluiași împărat, la nominativ, ca și la Adamclisi, pentru o divinitate rămasă necunoscută (fragment pierdut) a Pantheonului roman.

Deasupra inscripției, o friză cu armament sculptat – un element tipic al monumentelor romane ale victoriei – conducea spre platforma pe care era poziționat trofeul de aproape 14 m înălțime, din piatră, ca și restul monumentului. Pe platforma de la picioarele trofeului erau așezate statui ale unor daci capturați.

Imagini ale ›barbarilor‹

Reprezentarea inamicilor învinși și a armelor capturate era parte integrantă a decorației monumentelor victoriei romane, captivii înlănțuiți – ca și

RO

carved reliefs, the triumphal monument stands as a remarkable and unique document of the Roman world. It is a rare occasion when a historian finds detailed representations on site of the populations that lived in or migrated to this very region, i. e. South-Eastern Europe in the 1st and 2nd century CE.

The cylindrical body of the reconstructed monument is covered by a conical roof made of stone scales and two superimposed hexagonal prisms. The upper, thinner prism bears the inscription with Trajan's dedication to *Mars Ultor*. The inscription commissioned by the emperor for Adamclisi bears a close resemblance to the fragmented monumental inscription discovered in 2000 in Trajan's Forum in Rome. It was a dedication from the same emperor (in the nominative case, as in Adamclisi) to an unknown deity (unknown because the fragment is lost) of the Roman pantheon. Above the inscription is a frieze of sculpted weaponry (a typical element of Roman victory monuments), which leads to the platform on which the trophy itself was positioned. The trophy proper is almost 14 m tall and made of stone, like the rest of the monument. At its feet, statues of captured Dacians were installed on the platform.

Images of ›Barbarians‹

The depiction of defeated enemies and captured weaponry was an integral part of the imagery of Roman victory monuments. Chained captives such as

EN

handelte es sich ebenfalls um eine Weihung Trajans – im Nominativ, wie in Adamklissi – an eine unbekannte Gottheit des römischen Pantheons (das entsprechende Fragment ist verloren). Oberhalb der Inschrift schloss sich ein Fries mit der Darstellung erbeuteter Waffen an – ein typisches Element auf römischen Siegesdenkmälern –, und auf der darüberliegenden Plattform befand sich das ebenfalls aus Stein gefertigte, fast 14 m hohe Tropaeum selbst, zu dessen Füßen gefangene Daker in Form von Statuen dargestellt waren.

›Barbarenbilder‹

Die Darstellung besiegter Gegner und erbeuteter Waffen war integraler Bestandteil des Bildprogramms römischer Siegesmonumente, wobei u. a. das Motiv des gefesselten Gefangenen – wie auch auf Münzen gefesselte personifizierte Provinzen – zum üblichen Repertoire gehörten. In der ausgedehnten Darstellung von Kampfhandlungen unterscheiden sich Trajanssäule und Tropaeum Traiani jedoch von anderen Siegesdenkmälern. Das betrifft insbesondere die chronologische Schilderung und detaillierte Bebilderung des Kampfgeschehens auf der Säule, die mit einer differenzierten Darstellung auch verschiedener Personengruppen – sowohl des römischen Militärs und seiner Verbündeten als auch ihrer Gegner – einhergehen. In Analogie dazu hat die Forschung versucht, auch am Tropaeum auf dakischer Seite verschiedene Ethnien zu identifizieren.

DE

personificările provinciilor cucerite pe monede – aparținând repertoriului obișnuit. Însă, cu descrierea extinsă a scenelor de luptă, Columna lui Traian și Tropaeum Traiani diferă de alte monumente ale victoriei. Acest lucru privește în special structura cronologică și reprezentările detaliate de luptă de pe Columnă, inclusiv grupurile diferite de protagoniști romani și non-romani. Ca urmare, savanții au încercat, în paralel, să identifice grupuri etnice individuale între daci și aliații lor.

Deja Grigore G. Tocilescu și colaboratorii săi, Otto Benndorf și Georg Niemann, se refereau, în prima publicație monografică dedicată monumentului și apărută în germană și română (două volume separate), la Viena, în 1895 [15], la trei grupe diferite de populații. Arheologul german Adolf Furtwängler a adus, de asemenea, argumente în favoarea a trei, și câțiva ani mai târziu patru, grupuri etnice înfățișate: daci / geți, traci, moesi și bastarni [8, p. 68; 9, pag. 495–497]. Bastarnii – un trib germanic – au fost un element cheie al ipotezei lui Furtwängler, care s-a bazat în principal pe relatarea lui Cassius Dio despre luptele lui Marcus Licinius Crassus împotriva geților și bastarnilor în 29 î. Hr. (51,23–27). Aceste bătălii au dus la înființarea provinciei *Moesia* în timpul împăratului Augustus. Ca urmare, Furtwängler a atribuit Tropaeum-ul perioadei lui Augustus. Identificarea bastarnilor propusă de el a fost susținută, printre alții, de Teohari Antonescu, care i-a succedat lui Tocilescu în interpretarea monumentului [1, p. 162], el și Furtwängler îmbunătățind în

RO

the chained personifications of conquered provinces on coins belong to the usual repertoire. With the extended pictorial description of battle scenes, however, Trajan's Column and the Tropaeum Traiani differ from other Roman victory monuments. This especially regards the chronological structure and detailed combat depictions on the column, including the differentiated groups of Roman protagonists, their non-Roman allies, and the barbaric antagonists. Scholars have, therefore tried to analogously identify individual ethnic groups among the Dacians and their allies.

In the first monograph dedicated to the monument, Grigore G. Tocilescu and his collaborators, Otto Benndorf and Georg Niemann had already referred to three different groups of peoples in 1895. It was published in Vienna in two separate volumes, in both German and Romanian [15]. The German archaeologist Adolf Furtwängler recognised three and some years later four depicted ethnic groups: namely the Dacians / Getae, Thracians, Mysians and Bastarnae [8, p. 68; 9, p. 495–497]. The Bastarnae, a Germanic tribe, were a key element of Furtwängler's hypothesis which was based mainly on Cassius Dio's account of the battles of Marcus Licinius Crassus against the Getae and Bastarnae in 29 BCE (51,23–27). These battles had led to the establishment of the province *Moesia* under emperor Augustus. Furtwängler, therefore, attributed the Tropaeum to the Augustan period. Among others, his identification of Germanic people was supported by Teohari

EN

DE

Bereits Grigore G. Tocilescu und seine Wiener Mitarbeiter, Otto Benndorf und Georg Niemann, verwiesen in der ersten dem Denkmal gewidmeten monografischen Publikation 1895 auf drei verschiedene Bevölkerungsgruppen. Ihre Studie wurde in zwei separaten Bänden – auf Deutsch und Rumänisch – veröffentlicht [15]. Der deutsche Archäologe Adolf Furtwängler meinte ebenfalls drei, einige Jahre später sogar vier ethnische Gruppen am Tropaeum zu erkennen: Daker / Geten, Thraker, Myser und Bastarner [8, p. 68; 9, p. 495–497]. Die Bastarner – ein germanischer Volksstamm – waren für Furtwänglers Interpretation zentral, denn er stützte sich maßgeblich auf die Beschreibungen Cassius Dios (51, 23–27) von dem Sieg des Marcus Licinius Crassus gegen die Geten und Bastarner 29 v. Chr.; diese Kämpfe hatten zu der ersten Einrichtung der Provinz *Moesia* unter Kaiser Augustus geführt. Furtwängler datierte dementsprechend das Tropaeum in augusteische Zeit. Die Identifizierung von Germanen teilte u. a. Teohari Antonescu, der Tocilescus archäologische Arbeiten am Tropaeum fortführte [1, p. 162]. Furtwängler war es auch, der basierend auf Tocilescus und Niemanns Entwurf einen überzeugenden Rekonstruktionsvorschlag für die Architektur des Tropaeum Traiani vorlegte (Abb. 4–5). Seine frühe Datierung des Monuments fand dagegen in der späteren Forschungsgeschichte keine Unterstützung, war aber für die zeitgenössische deutsche Forschung von großer Bedeutung, entfachte sie doch das Interesse an diesen vermeintlich frühesten mod convingător reconstrucția grafică a arhitecturii monumentului sugerată de Tocilescu și Niemann (fig. 4–5). În schimb, datarea propusă de el pentru monument nu a fost acceptată și de alții. Dezbaterea aceasta a stârnit însă interesul savanților germani din acea vreme și a oferit un motiv pentru realizarea mulajelor metopelor pentru Universitatea Heidelberg (vezi cap. 4, P. Lohmann). Alte ipoteze au inclus identificarea sarmaților yazigi și roxolani pe Tropaeum [1, p. 171].

RO

În a doua jumătate a secolului al XX-lea, în studiul său dedicat monumentului și publicat în limbile română (1961) [5] și germană (1965) [6], Florea Bobu Florescu, operând în special cu criterii etnografice, îi identifica pe daci, ca fiind singurii prizonieri ce apar pe Tropaeum. Pe baza coafurii și îmbrăcămintei celor reprezentați, Florescu identifică șapte combinații de diferite părți ale portului și aranjării părului. Acestea, potrivit lui, nu duc la o diferențiere etnică, ci la distingerea de grupuri funcționale: războinici, refugiați și captivi [6, p. 589f.].

În volumul al doilea al seriei monografice ›Tropaeum Traiani‹ sunt prezentate rezultatele cercetărilor arheologice întreprinse în zona complexului celor trei monumente de pe dealul de la Adamclisi, în vederea lucrărilor de reconstrucție a monumentului triumfal. În acest context, Mihai Sâmpetru revine și asupra problematicii reprezentărilor ce conțin prizonieri [11]. Bazându-se pe concluziile aparținând lui Tocilescu, Benndorf și Niemann, el a identificat trei grupe de populații:

EN

Antonescu who succeeded Tocilescu in the research of the monument [1, p. 162]. It was also Furtwängler, who presented a convincing proposal for the architectural reconstruction of the Tropaeum Traiani by enhancing Tocilescu's and Niemann's design (fig. 4–5). His early dating of the Tropaeum, on the contrary, found no support in later research. It did, however, spark the interest of contemporary German scholars and offered grounds for the production of the plaster casts of the metopes for the University of Heidelberg (see the article by P. Lohmann, chap. 4). Further hypotheses included the identification of Jazyges and Roxolani, peoples belonging to the Sarmatians, on the Tropaeum [1, p. 171].

In the second half of the 20th century, Florea Bobu Florescu presented a comprehensive study of the whole monument. The reconstruction he suggested largely followed Furtwängler's concept: claiming, however, the Dacians as the only non-Roman ethnic group represented on the Tropaeum. The respective chapter of his study on the monument that he published in Romanian (Bucharest 1961) [5] and German (Bucharest – Bonn 1965) [6], operated in particular on ethnographic criteria. Basing his analysis on the presented costumes, including hairstyle, headwear, and clothing; Florescu counted seven combinations of costume components. According to his findings, these combinations do not yield ethnic differentiation but rather functional groups: warriors, refugees, and captives.

Germanendarstellungen und lieferte damit auch ein Argument für die Anschaffung der Gipsabgüsse der Metopen durch die Universität Heidelberg (s. den Beitrag von P. Lohmann, Kap. 4). Weitere Hypothesen betrafen die Darstellung von Sarmaten – zu denen die Jazygen und Roxolanen gehörten – am Tropaeum [1, p. 171].

In der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts legte Florea Bobu Florescu eine umfassende Untersuchung des Tropaeum Traiani vor; seine Rekonstruktion folgte im Wesentlichen der Vorlage Adolf Furtwänglers. Allerdings identifizierte er auf dem Monument ausschließlich Daker. Das entsprechende Kapitel seiner Studie, die auf Rumänisch (Bukarest 1961) [5] und Deutsch (Bonn 1965) [6] veröffentlicht wurde, basiert hauptsächlich auf ethnografischen Kriterien. Aus den unterschiedlichen Elementen der Tracht – Haartracht / Kopfbedeckung und Kleidung – bestimmte Florescu insgesamt sieben verschiedene Kombinationsmöglichkeiten. Die verschiedenen Kombinationen ließen sich seiner Auffassung nach allerdings keinen ethnischen, sondern vielmehr funktionalen Gruppen zuweisen: Kriegern, Fliehenden und Gefangenen [6, p. 589f.].

Im zweiten Band der monografischen Reihe ›Tropaeum Traiani‹ wurden die Ergebnisse der archäologischen Untersuchungen publiziert, die einer Restaurierung des Siegesdenkmals dienen sollten. Darin widmete sich schließlich Mihai Sâmpetru erneut der Frage der Gefangenendarstellungen auf den Zinnen [11]. Basierend auf den

DE

– Merloanele II (fig. 6.1) și XXIV (fig. 6.2): luptători cu bonetă și cu cămașă despicată în părți, considerați daci;
– Merloanele I (fig. 6.3) și XVII (fig. 6.4): luptători cu bustul gol și cu un nod la tâmplă, considerați de origine germanică, buri sau suebi, așa cum apar ei descriși de Tacitus în *›Germania‹;*
– Merloanele X (fig. 6.5) și XVI (fig. 6.6): captivi cu capul neacoperit, îmbrăcați într-un veșmânt cu mâneci lungi ce ajunge până la gambă, descheiat în față de la piept în jos, considerați a fi un neam de munteni ce locuia în nord.

Totodată, Sâmpetru a fost primul cercetător care, operând aceste identificări, a propus un fel de studiu statistic al prizonierilor figurați pe cele 23 de merloane păstrate, numărând, în ordinea de mai sus, respectiv 12, 6 și 5 prizonieri. Revenind la descrierea lor, Alexandru Barnea consideră că cei din urmă erau parți. Aceasta nu numai datorită îmbrăcămintei și pieptănăturii specifice, ci și implicării acestora în conflict, fapt care rezultă din documentarea contactelor diplomatice dintre Decebal și regele parților, Pacorus.

Pe Columna lui Traian apar doar primele două grupuri identificate de Sâmpetru, mai exact în scenele XXXI–XLIV. În schimb, cel de-al treilea neam nu apare deloc. Pe de altă parte, sarmații apar figurați înaintea bătăliei de la *Nicopolis ad Istrum*, dar nu sunt printre prizonierii figurați la Adamclisi. Acest lucru arată că nu există o corelație perfectă a inamicilor romani descriși pe Tropaeum și

RO

The results of the archaeological research undertaken to restore the triumphal monument were presented in the second volume of the ›Tropaeum Traiani‹ monographic series. Mihai Sâmpetru then returned to the problem of the depictions of prisoners on the battlements [11]. Based on the conclusions of Tocilescu, Benndorf and Niemann, he identified three groups of peoples:

– Merlons II (fig. 6.1) and XXIV (fig. 6.2): fighters with felt hats and side slit shirts, considered to be Dacians.
– Merlons I (fig. 6.3) and XVII (fig. 6.4): bare-chested warriors with their hair tied in a knot at their temples – considered of Germanic origin, Burians or Suevians, as described in Tacitus' *›Germania‹*.
– Merlons X (fig. 6.5) and XVI (fig. 6.6): captives with their heads uncovered, wearing long-sleeved garments, which reach below the knee and are untied from the chest downwards – considered to be Muntenian people, living in the north.

At the same time, Sâmpetru was the first researcher who, using these criteria, undertook a kind of statistical study of the prisoners depicted on the 23 surviving merlons. According to the above order, Sâmpetru identified twelve, six, and five prisoners respectively. Returning to their description, Alexandru Barnea's opinion was that the latter were Parthians. This assumption is not only based on their specific clothing and hairstyle but also on the literary sources which prove Parthian

EN

Abb. 4: Rekonstruktionsvorschlag Georg Niemanns und Grigore G. Tocilescus, 1895 ([15], Taf. 1).

Fig. 4: Reconstituirea sugerată de Georg Niemann și Grigore G. Tocilescu, 1895 ([15], pl. 1).

Fig. 4: Suggested reconstruction by Georg Niemann and Grigore G. Tocilescu, 1895 ([15], pl. 1).

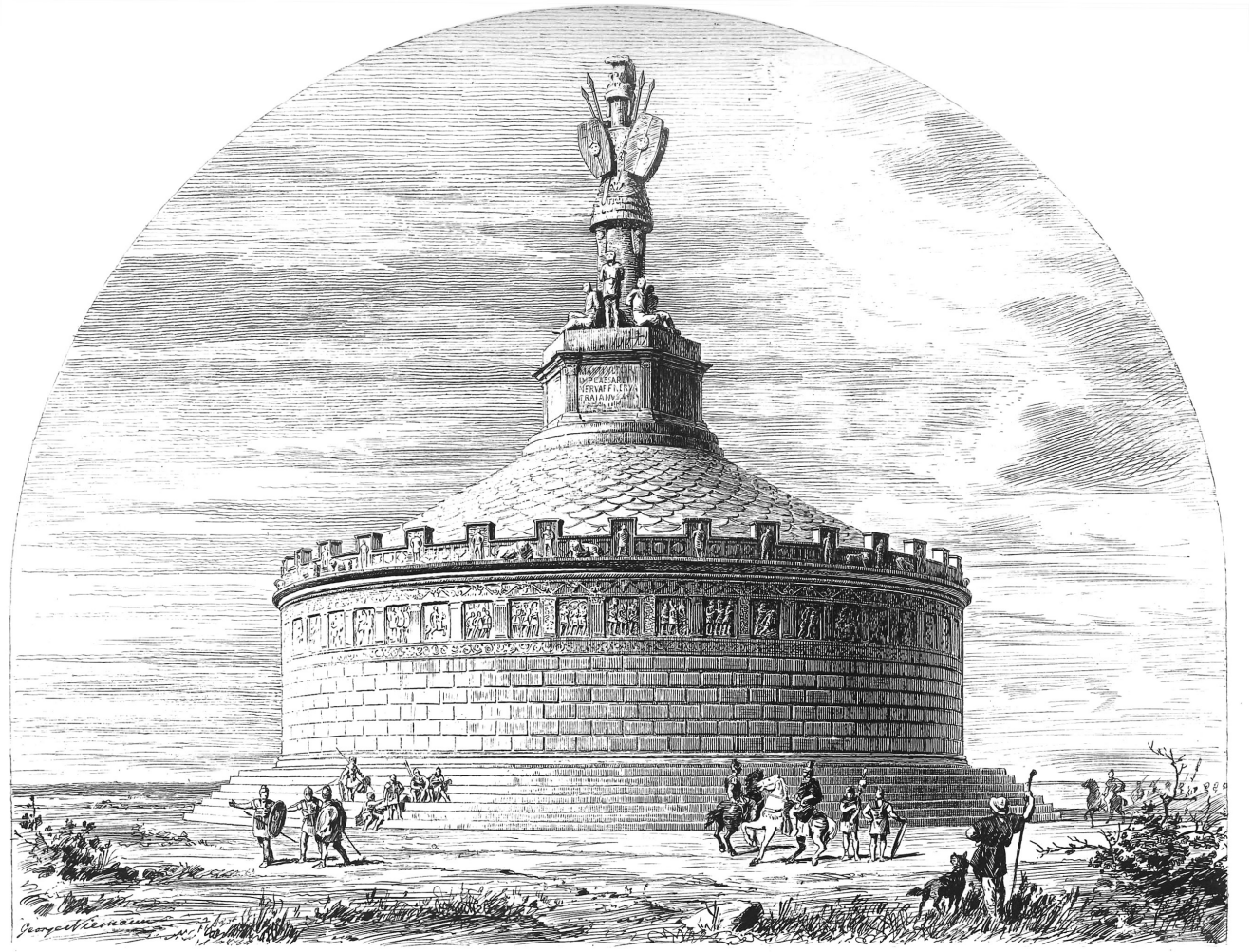

Abb. 5: Rekonstruktionsvorschlag Adolf Furtwänglers, 1903 ([9], Taf. 1).

Fig. 5: Reconstituirea sugerată de Adolf Furtwängler, 1903 ([9], pl. 1).

Fig. 5: Suggested reconstruction by Adolf Furtwängler, 1903 ([9], pl. 1).

6.1

6.2

6.3

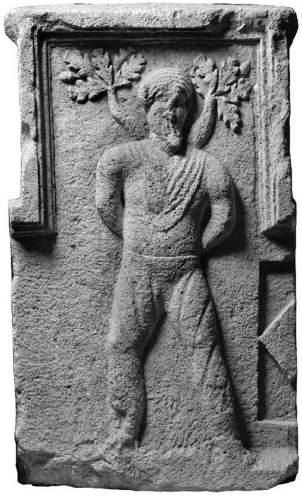

6.4

6.5

6.6

Abb. 6: Verschiedene ›Barbarentypen‹ auf den Zinnen des Tropaeum (Fotos: Alexandru Barnea).

Fig. 6: Diferite tipuri de ›barbari‹ înfățișate pe merloanele monumentului Tropaeum Traiani (fotografii: Alexandru Barnea).

Fig. 6: Different types of ›barbarians‹ depicted on the merlons of the Tropaeum (photos: Alexandru Barnea).

Schlussfolgerungen von Tocilescu, Benndorf und Niemann identifizierte er drei Gruppen:

- Zinnen II (Abb. 6.1) und XXIV (Abb. 6.2): Kämpfer mit Haube und an den Seiten aufgeschlitzten Hemden, die als Daker betrachtet werden;
- Zinnen I (Abb. 6.3) und XVII (Abb. 6.4): Krieger mit freiem Oberkörper und Haarknoten an der Schläfe, die als Germanen aufgefasst werden, also Buren oder Sueben, wie sie von Tacitus in seinem Werk ›*Germania*‹ beschrieben wurden;
- Zinnen X (Abb. 6.5) und XVI (Abb. 6.6): Gefangene mit unbedecktem Kopf, die in ein langärmeliges Gewand gekleidet sind, das bis zum Unterschenkel reicht und von der Brust abwärts offen ist. Jene Bevölkerungsgruppe gilt als ein Volk aus Muntenien, das im Norden lebte.

Gleichzeitig war Sâmpetru der erste Forscher, der unter Verwendung dieser Identifikationen eine Art statistischer Untersuchung der Gefangenen auf den 23 erhaltenen Zinnen vornahm. Gemäß der obigen Reihenfolge wurden von Sâmpetru respektive zwölf, sechs und fünf Gefangene identifiziert. Alexandru Barnea ging davon aus, dass Letztere Parther seien. Diese Annahme basiert nicht nur auf der dargestellten Kleidung und spezifischen Frisur der Figuren, sondern lässt sich auch mit der Beteiligung der Parther an dem Konflikt begründen, die sich aus den in literarischen Quellen belegten diplomatischen Kontakten zwischen Decebalus und

DE

pe Columna lui Traian, la fel cum există diferențe generale în ceea ce privește îmbrăcămintea și armamentul.

Întrebarea cea mai importantă: metopele

Pornind de la imaginile figurate pe ele, cele 54 de metope ale monumentului pot fi împărțite în trei grupuri generale: soldați romani (20 de metope), dușmanii lor – familii de daci (cinci), daci capturați sau uciși (patru) – și scene de luptă mixte între cele două grupuri (19). Șase dintre metope nu au supraviețuit sau s-au păstrat doar fragmentar. Cele păstrate, cu excepția uneia singure, transportată la Constantinopol în perioada otomană și păstrată în Muzeul de Arheologie de la Istanbul (XXXII), se află în muzeul din Adamclisi, deschis în 1977, împreună cu Tropaeum-ul reconstruit (fig. 7). Acestea sunt expuse pe două etaje, pentru a putea fi văzute de la nivelul ochiului.

Așa cum am discutat mai sus, în comparație cu Columna lui Traian, identificarea operațiunilor militare individuale și a locului de desfășurare a acestora nu este posibilă pe metopele Tropaeum-ului. În schimb, imaginile lor arată evenimente generale precum marșul purtătorilor romani de stindarde (X, XI, XII, XXIX, XLV) și de corn (XIII, XIV), infanteriști înarmați (XXXII, XXXIII, XXXVI, XLVI, XLVII) și călăreți care poartă cămăși de zale (I, II, III), precum și grupuri de doi bărbați, care aparent discută despre mersul lucrurilor (IX, XXXI, XLVIII, XLIX) (fig. 8). Acestea din urmă au fost

RO

involvement in the conflict: a result of diplomatic contact between Decebalus and the Parthian king, Pacorus. On Trajan's Column, only the first two groups identified by Sâmpetru appear, namely in scenes XXXI–XLIV. In contrast, the third group does not appear at all. Instead, the Sarmatians appear on the Column before the battle of *Nicopolis ad Istrum* but are not represented among the prisoners from the monument at Adamclisi. This shows that there is no perfect correlation of the Roman enemies depicted on the Tropaeum and Trajan's Column, as there are great discrepancies in the depicted clothing and armour.

The Biggest Topic of Dispute: the Metopes

The figurative images on the 54 metopes of the Tropaeum Traiani, based on their motifs, can be divided into three general groups: Roman soldiers (20 metopes), their enemies (nine metopes) and mixed combat scenes between the two groups (19 metopes). The depictions of the enemies of Rome encompass Dacian families (five metopes) and captured or killed Dacians (four metopes). Six of the metopes have survived only in small fragments or not at all. All but one surviving metope, which had been transported to Constantinople during the Ottoman period and has remained in Istanbul (metope XXXII), is located in the museum of Adamclisi that opened in 1977, together with the reconstructed Tropaeum

EN

dem Partherkönig Pacorus ergibt. Auf der Trajanssäule erscheinen in den Szenen XXXI–XLIV nur die ersten beiden der von Sâmpetru identifizierten Bevölkerungsgruppen; die Parther kommen dort hingegen überhaupt nicht vor. Andererseits sind auf der Trajanssäule Sarmaten schon vor der Schlacht von *Nicopolis ad Istrum* abgebildet, jedoch gehören sie nicht zu den Gefangenen, die am Siegesdenkmal von Adamklissi vorkommen. Eine genaue Übereinstimmung der unterschiedlichen Gruppen römischer Gegner in den Darstellungen am Tropaeum und an der Trajanssäule lässt sich also nicht feststellen – so wie insgesamt große Unterschiede der Bewaffnung und Kleidung festzustellen sind.

Die Metopen: Der größte Streitfaktor

Die figürlichen Bilder auf den 54 Metopen des Tropaeum Traiani lassen sich motivisch in drei große Gruppen unterteilen: Römische Soldaten (zwanzig Metopen), ihre nicht-römischen Gegner – dakische Familien (fünf) und gefangene oder tote Daker (vier) – sowie gemischte Kampfszenen (neunzehn); sechs der Metopen sind nicht oder nur in wenigen Fragmenten erhalten. Bis auf eine Metope, die bereits in osmanischer Zeit nach Konstantinopel verbracht worden war und sich noch heute in Istanbul befindet (XXXII), sind die noch erhaltenen Metopen zusammen mit den übrigen originalen Bauteilen im Museum von Adamklissi ausgestellt, das

DE

1977 zeitgleich mit der baulichen Rekonstruktion des Tropaeum Traiani errichtet

interpretate de Tocilescu și Florescu ca înfățișându-l pe Traian consultându-și consilierii sau adresându-se trupelor (›*adlocutio*‹, fig. 9). Coafura, îmbrăcămintea și alte atribute au fost folosite în sprijinul acestei idei. Direcția generală de mișcare pe metope, în special a soldaților romani care privesc înainte, este de la stânga la dreapta (din perspectiva privitorului). Acest fapt sugerează o serie de imagini care se succed de-a lungul unei circumferințe. Există, totuși, excepții, precum metopele care arată doi bărbați întorși spre stânga, privind înapoi (XXXVI, XLVIII). Ar putea fi împăratul, urmărind lupta de la distanță?

Printre dușmanii romanilor se numără un cuplu dac (LIII), femei cu copii (LIV), familii cu căruțe (XL, XLII) și o turmă de bovine (XLIV). O metopă arată mai multe cadavre de daci unul peste altul, având în centru un dac căzând, cu spatele întors către privitor (XXXV). Pe toate metopele, la fel ca și pe merloane, apar diferite tipuri de ›barbari‹, dintre care unii poartă căciuli, unii nodus, iar alții părul liber; ei sunt diferit îmbrăcați și înarmați. În scenele mixte, dacii sunt puși în lanțuri și escortați de romani (L, LI, LII), sau un soldat roman luptă cu unul sau mai mulți războinici daci (IV, V, VI, VII, XVII, IXX–XXVIII, XXXIV, XXXVII, XXXIX, XLI, XLIII), categoria aceasta prezentând cele mai mari variații între grupurile tematice figurate pe Tropaeum.

Pe baza lor, Grigore G. Tocilescu reconstruise ordinea metopelor în funcție de fazele generale ale unui război: lupta de cavalerie, lupta de infanterie,

RO

împăratul care se adresează trupelor, prezentarea prizonierilor de război

(fig. 7). The metopes and battlements are displayed on two floors, so as to be seen at eye-level.

As discussed above in comparison with Trajan's Column, the identification of individual military operations and specific locations is not possible in the metopes of the Tropaeum Traiani. Instead, their images show general occurrences like marching Roman standard bearers (X, XI, XII, XXIX, XLV), horn blowers (XIII, XIV), armed infantrymen (XXXII, XXXIII, XXXVI, XLVI, XLVII), horsemen wearing chain mail (I, II, III), and groups of two men seemingly entrenched in serious discussion (IX, XXXI, XLVIII, XLIX) (fig. 8). The latter have been interpreted by Tocilescu and Florescu as Trajan consulting with his advisors or addressing his troops (›*adlocutio*‹, fig. 9). The depicted hairstyles, clothing, and attributes have been used to underpin this interpretation. The overall direction of movement on the metopes, mainly of the Roman soldiers pressing forward, is from left to right (from the viewer's perspective). This fact suggests one circumferential series of images. There are, however, exceptions like the metopes showing two men turned to the left, looking back (XXXVI, XLVIII). Do they show the emperor, watching a battle from a distance?

Depictions of Roman enemies include a Dacian couple (LIII), women with children (LIV), families on carts (XL, XLII), and a livestock herd (XLIV). One metope shows a muddle of Dacian

EN

corpses, where the central figure is a naked Dacian warrior falling with his back

Abb. 7: Museum von Adamklissi (Foto: Polly Lohmann).

Fig. 7: Muzeul din Adamclisi (foto: Polly Lohmann).

Fig. 7: The museum at Adamclisi (photo: Polly Lohmann).

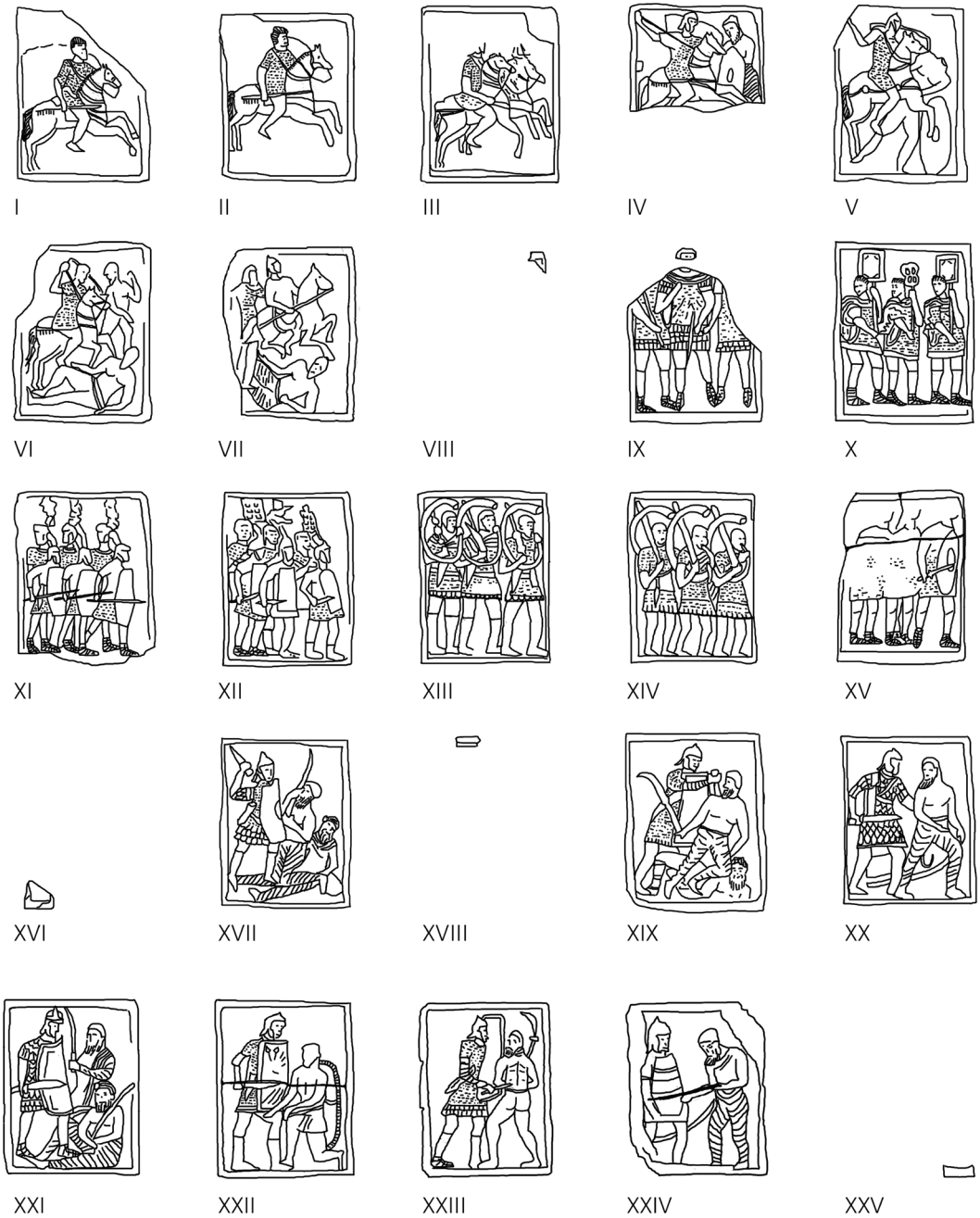

Abb. 8: Skizzenhafte Darstellung der Motive der Metopen; Nummerierung nach Florea Bobu Florescu [6] (Umzeichnungen: Polly Lohmann, nach [6], Taf. 7]).

Fig. 8: Prezentare schematică a metopelor; numerotarea după Florea Bobu Florescu [6] (liniile desenate: Polly Lohmann, după [6], pl. 7]).

Fig. 8: Schematic overview of the metopes; numbering after Florea Bobu Florescu [6] (line-drawings: Polly Lohmann, after [6], pl. 7]).

XXVI

XXVII

XXVIII

XXIX

XXX

XXXI

XXXII

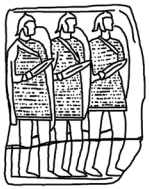
XXXIII

XXXIV

XXXV

XXXVI

XXXVII

XXXIX

XL

XLI

XLII

XLIII

XLIV

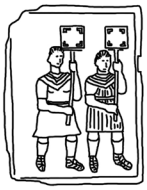
XLV

XLVI

XLVII

XLVIII

XLIX

L

LI

LII

LIII

LIV

Abb. 9: Darstellung Trajans mit erhobener Hand bei der ›*adlocutio*‹ auf dem Tropaeum Traiani (Metope XLIX, Foto: Polly Lohmann) und auf der Trajanssäule (Szene X, https://it.wikipedia.org/wiki/Rilievi_della_colonna_Traiana).

Fig. 9: Reprezentări ale lui Traian ridicând mâna în cadrul unei ›*adlocutio*‹ pe o metopă a monumentului Tropaeum Traiani (XLIX, foto: Polly Lohmann) și într-o scenă de pe Columna lui Traian (X, https://it.wikipedia.org/wiki/Rilievi_della_colonna_Traiana).

Fig. 9: Depictions of Trajan raising his hand during an ›*adlocutio*‹ on a metope of the Tropaeum Traiani (XLIX, photo: Polly Lohmann) and in a scene of Trajan's Column (X, https://it.wikipedia.org/wiki/Rilievi_della_colonna_Traiana).

wurde (Abb. 7). Auf zwei Etagen kann man dort als Besucher Zinnen und Metopen auf Augenhöhe komfortabel ablaufen.

Wie bereits im Vergleich mit der Trajanssäule thematisiert, ist eine Identifizierung spezifischer Kriegsmanöver und Orte in den Metopen des Tropaeum Traiani nicht möglich. Stattdessen zeigen die Bildfelder allgemeine Szenen wie Aufmärsche römischer Standartenträger (X, XI, XII, XXIX, XLV) und Hornbläser (XIII, XIV), bewaffnete Infanteristen (XXXII, XXXIII, XXXVI, XLVI, XLVII) sowie Reiter in Kettenhemden (I, II, III) und Zweiergruppen von Männern, die im beratenden Gespräch vertieft zu sein scheinen (IX, XXXI, XLVIII, XLIX) (Abb. 8). Letztere Darstellungen wurden deshalb von Tocilescu und Florescu als Trajan gedeutet, der die Lage berät oder zum Heer spricht (›*adlocutio*‹, Abb. 9); auch der Frisurtypus, die Kleidung und Attribute der Figuren werden zur Begründung herangezogen. Die allgemeine Bewegungsrichtung der Figuren auf den Metopen – d. h. hauptsächlich der vorpreschenden Römer – ist vom Betrachter aus von links nach rechts, woraus man eine komplett umlaufende Szenenreihung annehmen könnte. Es gibt jedoch Ausnahmen, wie z. B. die Darstellung zweier nach links, also zurückgewandter, Männer (XXXVI, XLVIII). Handelt es sich hierbei um den Kaiser, der die Schlacht beobachtet?

Unter den Gegnern der Römer sind ein dakisches Paar (LIII), Frauen mit Kindern (LIV), Familien auf Wagen (XL, XLII) und einmal eine Viehherde abgebildet (XLIV). Eine Metope zeigt ein Gewimmel toter Daker, im Zentrum ein rücklings

DE

împăratului, o ofrandă adusă zeilor. În 1895, Tocilescu și colaboratorii săi, Otto Benndorf și Georg Niemann, au publicat o versiune revizuită a interpretării lor, conform căreia nu unul, ci ambele războaie dacice au fost înfățișate pe monument [15]. Atât versiunea mai veche, cât și cea mai nouă au funcționat împreună, mai exact o pereche de povești, fiecare acoperind o jumătate din corpul circular al Tropaeum-ului, cu scene specifice marcând punctele de trecere. Spre deosebire de aceștia, Teohari Antonescu și-a prezentat în 1905 propria interpretare a secvenței de imagini de pe monument [1].

Florea Bobu Florescu a revizuit definitiv studiile lui Tocilescu. Pe lângă grupurile și motivele tematice, el a acordat o atenție deosebită locurilor de descoperire, detaliilor de construcție și încadrării arhitecturale a metopelor [6, p. 391–416]. Înainte de primele săpături ale lui Tocilescu, vreme de secole, monumentul a fost jefuit și multe fragmente au fost scoase și reutilizate. Unele dintre ele au fost redescoperite de Florescu care, a putut adăuga astfel elemente noi cercetărilor lui Tocilescu.

Florescu a fost de acord cu Tocilescu, Niemann și Benndorf că ambele războaie dacice au fost înfățișate pe metope. Conform acestei ipoteze, primul război dacic se încheie exact la mijlocul (180°) tamburului monumentului, moment indicat de imaginea împăratului învingător, strivind un inamic cu calul un inamic (metopă XXVIII). Picioarele din spate ale calului lui Traian stau pe o structură dreptunghiulară, care ar putea indica un piedestal. În acest caz,

RO

towards the viewer (XXXV). On all of the metopes, just like on the merlons, different types of ›barbarians‹ in various types of dress and armour are depicted. Some of them wear caps, some *nodus*, and some wear their hair down. In the mixed scenes, Dacians are being put in chains and walked off by Romans (L, LI, LII), or one Roman soldier fights at least one Dacian warrior (IV, V, VI, VII, XVII, IXX–XXVIII, XXXIV, XXXVII, XXXIX, XLI, XLIII). These mixed battle scenes show the greatest variations among the groups of themes presented on the Tropaeum.

Based on the thematic groups, Grigore G. Tocilescu had reconstructed an order of the metopes according to the general phases of Roman war: the cavalry fighting, the infantry fighting, the emperor addressing his troops, the presentation of captives to the emperor, and sacrifices to the gods. In 1895, Tocilescu and his collaborators Otto Benndorf and Georg Niemann published a revised version according to which not one, but both Dacian Wars were depicted [15]. Both the older and the younger version worked with a dichotomic system, i. e. a pair of storylines, each of which covered half of the circumference of the Tropaeum with specific scenes marking the borders. Teohari Antonescu, however, proposed his alternative interpretation of the image sequence in 1905 [1].

Florea Bobu Florescu later revisited Tocilescu's studies and published a new work that would become a fundamental work on the Tropaeum Traiani. Besides the thematic groups and motifs, Florescu paid special attention to the find

EN

zu Boden fallender getroffener nackter Krieger (XXXV). Auf allen Metopen sind, wie auf den Zinnen, verschiedene ›Barbarentypen‹ dargestellt, die teils Kappe, teils *nodus*, teils offene Haare tragen und unterschiedlich bekleidet und bewaffnet sind. In den gemischten Szenen werden ein oder zwei Daker von einem Römer abgeführt (L, LI, LII), oder ein Römer kämpft gegen einen oder mehrere Daker (IV, V, VI, VII, XVII, IXX–XXVIII, XXXIV, XXXVII, XXXIX, XLI, XLIII). Diese Kampfszenen zeigen die größten Variationen innerhalb der einzelnen Themen am Tropaeum.

Aus den verschiedenen thematischen Gruppen hatte Grigore G. Tocilescu eine Reihenfolge der Metopen gemäß der üblichen Stadien eines Krieges abgeleitet: den Kampf der Kavallerie, Kampf der Infanterie, eine Ansprache des Kaisers an sein Heer, die Vorführung von Gefangenen vor dem Kaiser und eine Opferszene. In einer überarbeiteten Version plädierte Tocilescu 1895 mit seinen Kollegen Otto Benndorf und Georg Niemann dann für eine neue Anordnung, da nicht ein Krieg, sondern beide Dakerkriege am Tropaeum dargestellt seien [15]. Beide Versionen arbeiteten mit einem dichotomischen Prinzip, d. h., dass zwei zusammengehörige große Handlungsstränge jeweils eine Hälfte des runden Baukörpers umliefen, wobei spezielle Szenen mittig die Grenzen bildeten. Teohari Antonescu schlug dagegen 1905 eine neue, eigene Anordnung vor [1].

Florea Bobu Florescu war es schließlich, der sich für seine Neupublikation des Tropaeums – die ein Grundlagenwerk darstellt – Tocilescus Arbeiten

DE

metopa poate arăta un grup de statui în loc de un eveniment real (fig. 10). Separarea vizuală dintre primul și cel de-al doilea război dacic își găsește o paralelă în zeița Victoria, care îndeplinește aceeași funcție pe Columna lui Traian.

Ordinea metopelor este încă un subiect de discuție și chiar Florescu însuși nu a exclus posibilitatea ca descoperiri viitoare să-i poată modifica interpretarea [6, p. 399]. Prin urmare, pentru reconstrucția completă a monumentului a fost ales un sistem care să permită schimbarea ordinii metopelor [4, p. 314]. Un concept diferit a fost prezentat de Radu Florescu, care și-a imaginat o serie de șase grupuri de câte nouă metope fiecare. Această idee se bazează pe simetrii, ce pornesc de la cele șase metope despre care se presupune că l-ar reprezenta pe Traian, în raport cu numărul total de 54 de metope. Pentru reconstrucția efectuată la Adamclisi între 1975 și 1977, a fost urmată sugestia sa privind înălțimea de la nivelul solului la care să fie dispuse metopele (la înălțime medie, în loc de capătul superior al cilindrului). Unii cercetători au adus argumente contra teoriei lui Florescu, precum Maria Alexandrescu Vianu [16]. Mai multe sugestii au fost făcute, printre alții, de Mihai Sâmpetru și Luca Bianchi [11; 2]. Discuțiile nu sunt încă încheiate.

Multe întrebări, puține răspunsuri?

Pe lângă datarea și arhitectura Tropaeum-ului, ordinea metopelor a fost una dintre întrebările centrale ale discuțiilor din lumea științifică. Nu este

RO

spots, the construction details, and the architectural framing of the metopes [6, p. 391–416]. Since before Tocilescu's first excavations the monument had lain exposed for centuries, many pieces had been taken away and re-used to build various other structures. Florescu rediscovered a number of them who was thereby able to add new material to Tocilescu's work.

Florescu took up the theory constructed by Tocilescu, Niemann, and Benndorf that both Dacian Wars were depicted on the metopes. According to this hypothesis, the First Dacian War ends exactly in the middle (at 180°) of the monument's drum, as indicated by a special image of the victorious emperor on his horse, trampling down an enemy (metope XXVIII). The rear legs of Trajan's horse stand on a rectangular structure which could signify a pedestal. In this case, the metope might depict a statue group instead of a real event (fig. 10). The visual separation of The First and Second Dacian War by a central figure would be analogous to the depiction of the goddess Victoria who has the same function on Trajan's Column.

The order of the metopes is still a subject of discussion and even Florescu himself did not exclude the possibility that future finds could change his concept [6, p. 399]. In light of this uncertainty, the full-scale reconstruction on-site chose a display structure that would allow the position of the metopes to be switched easily [4, p. 314].

A different concept was presented by *Radu* Florescu who imagined a

EN

Abb. 10: Metope XXVIII des Tropaeum mit einem Römer (Trajan?) zu Pferd, der einen Feind niederreitet (Foto: Polly Lohmann).

Fig. 10: Metopa XXVIII de pe monumentul Tropaeum, reprezentând un soldat roman (Traian?), strivind cu calul un inamic (foto: Polly Lohmann).

Fig. 10: Metope XXVIII of the Tropaeum, showing a Roman soldier (Trajan?) on a horse, overrunning his enemy (photo: Polly Lohmann).

noch einmal vornahm. Neben den inhaltlichen und motivischen Zusammenhängen der Metopen untereinander legte Florescu dabei ein besonderes Augenmerk auf deren Fundorte sowie auf die architektonische Einheit der Metopen und der sie rahmenden ornamentalen Bauelemente [6, p. 391–416]. Da das Monument vor den Ausgrabungen Tocilescus über viele Jahrhunderte exponiert in der Landschaft gestanden hatte, waren Bauteile in den Dörfern der Umgebung z. T. als Viehtränken, Brunnenanlagen und anderes Baumaterial verwendet worden. Etliche von ihnen machte erst Florescu ausfindig und konnte damit neue Funde in Tocilescus Überlegungen einbeziehen.

Den Vorschlag Tocilescus, Niemanns und Benndorfs, dass am Tropaeum beide Dakerkriege Trajans in chronologischer Reihenfolge abgebildet seien, übernahm Florescu. Demnach endete der Erste Dakerkrieg auf dem Tropaeum genau mittig (bei 180°) mit der Darstellung des siegreichen Kaisers, der auf dem Pferd einen Gegner niedertrampelt, bzw. einem entsprechenden Reiterstandbild: Die Metope XXVIII zeigt eine Art kleines Podest unter den Hufen des Pferdes, was das Ganze als Statue ausweisen könnte, anstelle einer realen Kampfszene (Abb. 10). Die bildliche Trennung des Ersten und Zweiten Dakerkriegs durch eine zentrale Figur wäre eine Parallele zur Trajanssäule, in der die Siegesgöttin Victoria diese Funktion einnimmt.

Gänzlich unumstritten ist die Reihenfolge der Metopen im Einzelnen dennoch nicht, und auch Florescu selbst räumte ein, dass zukünftige Funde

DE

clar dacă sunt reprezentate secvențe ale ambelor războaie dacice sau doar scene generale cu soldați romani și acțiuni tipice (topoi). Argumentele depind de identificarea potențială a lui Traian în unele imagini și de scenele pe care Tocilescu și Florea Bobu Florescu le văd ca reprezentând care așezate în cerc sau lupte de munte [6, p. 494f.]. Metopa XXXIV, de exemplu, arată un arcaș dac într-un un copac, dar faptul că este așezat în colțul din dreapta sus al imaginii nu înseamnă neapărat că este undeva în munții – poziția sa ar fi putut fi doar o modalitate de a folosi eficient cadrul dreptunghiular al imaginii. În egală măsură, un munte nu este singura explicație pentru căderea dacilor morți (XXXV): în schimb, se poate susține că, în ceea ce privește mărimea și proporțiile cifrelor, nu exista nici un alt mod de a arăta cadavrele care căzuseră deja, decât prin utilizarea întregului spațiu al imaginii. Nu în ultimul rând, o posibilă colorare a monumentului sau a reliefurilor sale figurative nu a fost încă discutată. Oricum ar fi, monumentul Tropaeum Traiani arată că chiar și 140 de ani de dezbateri științifice pot lăsa încă unele întrebări fără răspuns.

RO

constellation of six groups of nine metopes each. This theory is based on perceived symmetries using the six metopes presumed to depict Trajan or his officers relative to the total number of 54 metopes. For the reconstruction conducted in Adamclisi between 1975 and 1977, it was Radu Florescu's suggestion for the height of the metopes above the ground (at medium height, instead of the upper end of the cylinder) that was followed. Among other scholars, Maria Alexandrescu Vianu spoke out against this symmetrical arrangement [16]. More suggestions have been made by Mihai Sâmpetru und Luca Bianchi, among others [11; 2]. Discussions on this topic have not yet come to an end.

Many Questions, Few Answers?

Other than the dating and the architecture of the Tropaeum Traiani, the order of its metopes has been one of the central controversies in academia surrounding the Tropaeum Traiani. It remains unclear whether the sequences of both Dacian Wars are represented, or only generalised scenes depicted featuring stereotyped members of the Roman army and formulaic procedures (*topoi*). Opinions on this matter generally depend on the potential identification of Trajan in some images, and on scenes which Tocilescu and Florea Bobu Florescu interpret as wagon camps and mountain battles [6, p. 494f.]. Metope number XXXIV, for example, shows a Dacian archer on a tree, placed in the upper

EN

bisher unbekannter Bauteile Änderungen seiner Rekonstruktion zur Folge haben könnten [6, p. 399]. Bei der baulichen Umsetzung vor Ort wählte man deshalb ein Konstruktionssystem, das einen späteren Austausch und Positionswechsel der nachgebildeten Metopen noch möglich machen würde [4, p. 314]. Eine andersartige Komposition von sechs Gruppen mit jeweils neun Metopen postulierte Radu Florescu; seine Annahme basiert auf Symmetrien, die sich aus der Gesamtanzahl von 54 Metopen sowie den sechs vermuteten Darstellungen Trajans oder seiner Offiziere ergeben [7]. Radu Florescu war es auch, der die Metopen auf mittlerer Höhe am zylindrischen Unterbau rekonstruierte, wie es auch beim Bau der Rekonstruktion 1975 bis 1977 umgesetzt wurde. – Gegen eine vorhandene Symmetrie sprach sich Maria Alexandrescu Vianu aus [16]. Weitere Thesen zur Reihenfolge der Metopen kamen u. a. von Mihai Sâmpetru und Luca Bianchi [11; 2], und ein Ende der Forschungsdebatten ist nicht in Sicht.

Viele Fragen, wenige Antworten?

Neben der Datierung und dem architektonischen Aufbau des gesamten Monuments bildete die Reihenfolge der Metopen eine der zentralen Kontroversen in der Forschungsgeschichte des Tropaeum Traiani. Ob tatsächlich beide Dakerkriege in Episoden oder nur pauschal die Personengruppen des römischen Heeres und allgemein erkennbare Vorgänge eines Krieges formelhaft dargestellt sind (*topoi*), mag dahingestellt bleiben. Hier scheiden sich die Geister an den Identifizierungen Trajans und an Szenen, die von Tocilescu und Florea Bobu Florescu als Wagenlager oder als Gebirgskampf gedeutet werden [6, p. 494f.]. Dass ein dakischer Bogenschütze auf einem Baum oben rechts im Bild zu sehen ist (Metope XXXIV), muss nicht zwangsläufig eine räumliche Höhe (= Berg) bedeuten, sondern kann auch auf eine möglichst effiziente Nutzung des vorhandenen Platzes im Bildfeld zurückzuführen sein. Auch der rücklings fallende tote Daker kann nicht nur einen Fall aus der Höhe der Berge verdeutlichen, sondern alternativ schlicht die einzige Möglichkeit bilden, bei der Größe der Figuren im Bildfeld fallende Tote darzustellen (XXXV). Und nicht zuletzt ist eine mögliche Farbgebung des Monuments bzw. seiner figürlichen Reliefs bisher nicht diskutiert worden. Insofern zeigt das Tropaeum Traiani, dass auch 140 Jahre Forschung noch etliche Fragen offen lassen.

DE

right corner of the image. This position does not necessarily indicate spatial height (that he is, for instance, on a mountain) but could just as well have been a way to make the most effective use of the rectangular image frame. Equally, a mountain is not the only explanation for the dead Dacian falling backwards (XXXV). Instead, one could also argue that regarding the size and proportions of the figures, there was no other way of showing corpses falling down than by using the entirety of the allotted space for the image. Last but not least, a possible colouring of the monument or its figural reliefs has not yet been discussed. In this respect, the Tropaeum Traiani shows that even 140 years of intense research can still leave significant questions unanswered.

EN

Zitierte Literatur | Literatura citată | Cited Works

[1] T. Antonescu (1905), Le trophée d'Adamclisi (Iaşi).

[2] L. Bianchi (2006), Il trofeo di Adamclisi nel quadro dell'arte di stato romana, Rivista dell'Istituto Nazionale d'Archeologia e Storia dell'Arte 61, 9–61.

[3] C. Cichorius (1904), Die römischen Denkmäler in der Dobrudscha. Ein Erklärungsversuch (Berlin).

[4] A. L. C. Emmerson (2017), Reception of the Tropaeum Traiani. Former Paths and Future Directions, in: Z. M. Torlone – D. Lacourse Munteanu – D. Dutsch, eds., Handbook to Classical Reception in Eastern and Central Europe (Chichester) 312–325.

[5] F. B. Florescu (1961), Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani (Bucharest).

[6] F. B. Florescu (1965), Das Siegesdenkmal von Adamklissi. Tropaeum Traiani (Bucharest – Bonn).

[7] R. Florescu (2002–2003), L'épisode moesique de la première guerre dacique: une parallèle entre les reliefs de la colonne Trajane et ceux du Monument triomphal de Adamclisi, Pontica 35/36, 133–159.

[8] A. Furtwängler (1896), Intermezzi. Kunstgeschichtliche Studien (Leipzig – Berlin) 51–77.

[9] A. Furtwängler (1903), Das Tropaion von Adamklissi und provinzialrömische Kunst (Munich).

[10] H. von Moltke (1893), Reise durch Rumelien, Bulgarien und Dobrudscha. Der Trajanswall, in: Briefe über die Zustände und Begebenheiten in der Türkei. Gesammelte Schriften und Denkwürdigkeiten des General-Feldmarschalls Grafen Helmuth von Moltke, vol. 8 (Berlin) 164–176.

[11] M. Sâmpetru (1984), Tropaeum Traiani. Monumentele romane 2 (Bucharest).

[12] S. Schipporeit (2014), Triumphal- und Siegesdenkmäler außerhalb von Rom, in: E. Trinkl, ed., Akten des 14. Österreichischen Archäologentages. Veröffentlichungen des Instituts für Archäologie der Karl-Franzens-Universität Graz 11 (Vienna) 331–340.

[13] F. Studnizka (1904), Tropaeum Traiani. Ein Beitrag zur Kunstgeschichte der Kaiserzeit (Leipzig).

[14] G. G. Tocilescu (1900), Fouilles et recherches en Roumanie. Communications faites à l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres de Paris, 1892–1899 (Bucharest).

[15] G. G. Tocilescu – O. Benndorf – G. Niemann (1895), Monumentul de la Adamklissi (Vienna).

[16] M. A. Vianu (1995/96), Tropaeum Traiani. L'ensemble commemoratif d'Adamclisi, Il Mar Nero 2, 145–188.

[17] C. W. Wutzer (1860), Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's (Elberfeld).

Metope II, römischer Kavallerist (Detail)
Metopa II, cavalerist roman (detaliu)
Metope II, Roman cavalryman (detail)
(Polly Lohmann)

Metope LI, Römer führt zwei Daker in Ketten ab (Detail)
Metopa LI, un roman însoțește doi daci în lanțuri (detaliu)
Metope LI, a Roman soldier putting in chains two Dacians (detail)
(Polly Lohmann)

3

ROBERT BORN

Zwischen Kulturschutz und Kulturgutraub

Deutsche Archäologie in Rumänien vor und während der Besatzungszeit (1916–1918)

De la protejarea patrimoniului cultural la furtul bunurilor culturale

Arheologia germană în România înainte și în timpul ocupației (1916–1918)

Between Cultural Protection and Looting

German Archaeology in Romania before and during the Occupation (1916 to 1918)

Abb. 1: Alexandru Tzigara-Samurcaș gemeinsam mit Kaiser Wilhelm II. und Feldmarschall August von Mackensen vor der Kirche in Curtea de Argeș im September 1917 (A. Tzigara-Samurcaș, Curtea de Argeș, Rumanien in Wort und Bild 1.19/20, 1917, 3–5).

Fig. 1: Alexandru Tzigara-Samurcaș împreună cu Împăratul German Wilhelm al II-lea și Mareșalul August von Mackensen la biserica Curtea de Argeș în septembrie 1917 (Alexandru Tzigara-Samurcaș. Curtea de Argeș, în: Rumanien in Wort und Bild 1.19/20, 1917, 3–5).

Fig. 1: Alexandru Tzigara-Samurcaș together with the German emperor Wilhelm II and Field Marshal August von Mackensen at the Church in Curtea de Argeș in September 1917 (A. Tzigara-Samurcaș, Curtea de Argeș, Rumanien in Wort und Bild 1.19/20, 1917, 3–5).

Die Übersetzungen dieses Artikels stammen vom Autor selbst.
Traducerile acestui articol au fost realizate de către autor.
The translations of this article have been produced by the author.

Als Kaiser Wilhelm II. im Herbst 1917 im Rahmen einer Balkanreise länger in Rumänien weilte, besuchte er neben den für die weitere Kriegsführung wichtigen Ölfeldern in der Großen Walachei auch die königlichen Gräber von Carol I. (1839–1914) und dessen Gattin Elisabeth zu Wied (1843–1916) in Curtea de Argeş (Abb. 1). Der Kunsthistoriker Alexandru Tzigara-Samurcaş (1872–1952), der als offizieller Führer fungierte, berichtet, dass auch ein Besuch der von Carl Schuchhardt (1859–1943) geleiteten Grabung bei Cernavodă geplant war, jedoch kurzfristig abgesagt wurde [24]. Die Einbindung der Visite der Grabungsstätte am Unterlauf der Donau in das offizielle Besuchsprogramm erfolgte vermutlich nicht nur aufgrund des bekannten Enthusiasmus des Herrschers für die archäologische Feldarbeit.

Die nachfolgende Analyse der archäologischen Aktivitäten während der Okkupationszeit (1916–1918) erfolgt aus der Perspektive einer Verflechtungsgeschichte *(›histoire croisée‹).* Dabei werden neben den Verbindungen mit den Kunstschutz-Initiativen vor allem die Interaktionen zwischen den Besatzungsmächten und den Institutionen und gesellschaftlichen Kräften in den besetzten Territorien in den Blick genommen.

Die Erforschung der vorgeschichtlichen und antiken Stätten in den besetzten Gebieten zwischen 1916 und 1918 war kein ›Nebenprodukt‹ der Kampfhandlungen, sondern erfolgte weitestgehend geplant mit dem Ziel, archäologische Ressourcen für die Forschung zu sichern. Bei eingehender Betrachtung erweisen sich die Aktivitäten

DE

În cadrul unei călătorii în Balcani în toamna anului 1917, împăratul Wilhelm al II-lea a petrecut o perioadă mai lungă de timp în România. Cu această ocazie a vizitat câmpurile petroliere din Muntenia, care au avut o importanță deosebită pentru războiul în curs de desfășurare, precum și mormintele regale ale lui Carol I (1839–1914) și al soției sale Elisabeta (Elisabeth) zu Wied (1843–1916) la Curtea de Argeș (fig. 1). Istoricul de artă Alexandru Tzigara-Samurcaș (1872–1952), care a servit drept ghid oficial, relatează că o vizita la săpăturile de la Cernavodă, conduse de Carl Schuchhardt (1859–1943), planificată inițial, a fost anulată cu puțin timp înainte [24]. Integrarea vizionării sitului de pe Dunărea de Jos în programul oficial de vizită probabil că nu s-a datorat doar entuziasmului cunoscut al împaratului pentru lucrările arheologice pe teren.

Analiza ce urmează va aborda activitățile arheologice din perioada de ocupație (1916–1918) din perspectiva unei istorii conectate *(›histoire croisée‹).* Alături de conexiunile cu inițiativele de protejare a monumentelor, vor fi examinate interacțiunile dintre puterile ocupante cu instituțiile și forțele sociale din teritoriile ocupate.

Explorarea siturilor preistorice și antice din teritoriile ocupate între 1916 și 1918 nu a fost un ›produs secundar‹ al luptelor, ci a fost planificată în mare măsură cu scopul de a asigura resurse pentru cercetare. La o examinare mai atentă, activitățile arheologilor, antropologilor și istoricilor de artă se dovedesc a fi un conglomerat de inițiative individuale și instituționale, din care

RO

In the autumn of 1917, emperor Wilhelm II had an extended stay in Romania as part of a trip to the Balkans where he visited the royal tombs of Carol I (1839–1914) and his wife, Elisabeth zu Wied (1843–1916), in Curtea de Argeş (fig. 1) and the oil fields in Greater Wallachia, which were important for the continuation of the war. Alexandru Tzigara-Samurcaş (1872–1952), the art historian who served as the emperor's official guide, reported that a visit to the excavation led by Carl Schuchhardt (1859–1943) at Cernavodă was also planned but cancelled on short notice [24]. Though Wilhelm II had a well-known enthusiasm for archaeological field work, it was likely not the sole reason for this visit to the excavation site at the lower course of the Danube being on the official itinerary.

The following analysis of archaeological activities during the occupation period (1916–1918) is done from the perspective of an entangled history *(›histoire croisée‹).* In addition to the monument protection initiatives, the interactions between the occupying powers and the institutions and social forces in the occupied territories will be examined.

The exploration of ancient and prehistoric sites in the occupied territories between 1916 and 1918 was not a ›byproduct‹ of the fighting, but was largely planned with the aim of securing resources. On closer examination, the activities of the archaeologists, anthropologists, and art historians turn out to be a conglomerate of individual and institutional initiatives in which

EN

der Archäologen, Anthropologen und Kunsthistoriker als ein Konglomerat von individuellen und institutionellen Initiativen, bei denen es bisweilen auch zu Kooperationen zwischen Besatzern und Besetzten kam. Der letztgenannte Aspekt blieb in Rumänien lange Zeit tabuisiert, da die unmittelbar nach Kriegsende geprägten Narrative, welche unverändert die kommunistische Periode überdauerten, die Zusammenarbeit als Verrat an der nationalen Sache bewerteten. Eine Öffnung für neue Fragestellungen zeichnete sich erst in den letzten beiden Jahrzehnten ab, als die ›unbekannte‹ rumänische Front und vor allem die Politik der Besatzungsmächte im Kontext des Zentenariums des Ersten Weltkriegs den Schwerpunkt von Forschungsinitiativen im In- und Ausland bildete [10; 8].

Im Sinne einer genaueren Kontextualisierung der Aktivitäten unter den Bedingungen der militärischen Besetzung werden im Folgenden einleitend die wichtigsten Stationen in der Entwicklung der Archäologie in Rumänien und der in diesem Rahmen initiierten Erforschung des Tropaeum Traiani vorgestellt.

Archäologie und Nation-Building im jungen Nationalstaat Rumänien

Die eingangs erwähnte Visite von Wilhelm II. in Curtea de Argeş erscheint paradigmatisch für die komplexen Beziehungen zwischen dem Deutschen Reich und Rumänien. Aus einer deutschen Perspektive konnte der Besuch der Gräber als ein Ausdruck der

DE

ocazional au rezultat cooperări între ocupanți și ocupați. Ultimul aspect a rămas tabu în România pentru mult timp, întrucât narațiunile conturate imediat după sfârșitul războiului și care au supraviețuit neschimbate și perioada comunistă, au considerat cooperarea ca o trădare a cauzei naționale. O deschidere față de noi întrebări de cercetare a avut loc doar în ultimele două decenii, când frontul românesc ›necunoscut‹ și îndeosebi politica puterilor ocupante au constituit centrul inițiativelor de cercetare la nivel intern și în străinătate în cadrul centenarului Primului Război Mondial [10; 8].

În scopul unei contextualizări mai precise a activităților în condițiile ocupației militare, vor fi prezentate în prealabil principalele etape de dezvoltare ale arheologiei în România și ale cercetărilor la monumentul Tropaeum Traiani lansate în acest context.

Arheologia și construcția națiunii în tânărul stat național român

Vizita lui Wilhelm al II-lea la Curtea de Argeș, menționată în introducere, pare paradigmatică pentru relațiile complexe dintre Imperiul German și România. Din perspectiva germană, vizita mormintelor regale poate fi citită ca o expresie a atașamentului față de Carol I, un descendent al familiei Hohenzollern-Sigmaringen. Simultan, prin această înscenare propagandistică s-a profitat și de aprecierea deosebită de care s-a bucurat regele în România. Acesta a decedat la scurt timp după izbucnirea

RO

cooperation between the occupying forces and occupied sometimes took place. The latter aspect remained taboo for a long time, as the narratives that were shaped immediately after the end of the war that continued unchanged through the communist period assessed such cooperation as a betrayal of the national cause. An opening for new questions only became apparent in the last two decades when in the context of the centenary of the First World War the ›unknown‹ Romanian front and, above all, the politics of the occupying powers became a focus of research initiatives at home and abroad [10; 8].

To further contextualise various actions under the conditions of the military occupation, the following aims to present the main stages of archaeological development in Romania and the investigation of the Tropaeum Traiani in this context.

Archaeology and Nation-Building in the New Nation-State of Romania

The aforementioned visit of Wilhelm II to Curtea de Argeş appears to illustrate the paradigm of the complex relations between the German Empire and Romania. From a German perspective, the visit to the royal graves may be read as an expression of the attachment to Carol I, who belonged to the House of Hohenzollern-Sigmaringen. Simultaneously, this staging of propaganda exploited the great esteem in which the Romanian ruler, who died immediately after the outbreak of the World War, was

EN

Verbundenheit mit dem aus dem Hause Hohenzollern-Sigmaringen stammenden Carol I. gelesen werden. Zeitgleich nutzte man mit dieser Propaganda-Inszenierung auch die hohe Wertschätzung, die dem unmittelbar nach dem Ausbruch des Weltkriegs verstorbenen Herrscher in Rumänien entgegengebracht wurde. Der 1866 auf Vorschlag Napoleons III. als Kompromisskandidat an die Spitze des jungen Fürstentums Rumänien eingesetzte Carol I. wurde als Schöpfer eines modernen Nationalstaats verehrt. Unter seiner langen Herrschaft war Rumänien zu einem bedeutenden politischen Akteur in Südosteuropa aufgestiegen; einen entscheidenden Schritt bildete dabei die erfolgreiche Teilnahme an der Seite des Zarenreichs an dem Krieg 1877–1878 gegen das Osmanische Reich. Auf dem nachfolgenden Berliner Kongress wurde die staatliche Unabhängigkeit des Landes international anerkannt; zudem erhielt Rumänien den zentralen und den nördlichen Teil der Dobrudscha zugesprochen. Die Rechtmäßigkeit dieses Besitzes wurde durch Bulgarien, dessen Unabhängigkeit auch auf dem Berliner Kongress anerkannt wurde, infrage gestellt. Vor diesem Hintergrund intensivierte die Bukarester Regierung ihre Bemühungen, die Zugehörigkeit des Gebiets zwischen Donau und Schwarzem Meer zu Rumänien historisch zu legitimieren [26].

Die Erforschung der antiken Stätten in der Dobrudscha festigte ab 1880 die Stellung der noch jungen Disziplin der Archäologie im Prozess des Nation-Building. Die für die Ausformulierung des

DE

conflagrației mondiale. Carol I, care în 1866 a fost desemnat drept candidat de compromis în fruntea tânărului Principat Român la propunerea lui Napoleon al III-lea, a devenit venerat ca fiind creatorul unui stat național modern. Sub lunga sa domnie, România se ridicase pentru a deveni un important actor politic în sud-estul Europei; Un pas decisiv pe această cale a fost participarea cu succes la războiul Imperiului Țarist împotriva Imperiului Otoman între 1877 și 1878. La ulteriorul Congres de la Berlin, independența țării a fost recunoscută pe plan internațional; de asemenea, România a primit partea centrală și nordică a Dobrogei. Legitimitatea acestei posesiuni a fost contestată în repetate rânduri de Bulgaria, a cărei independență de stat a fost de asemenea recunoscută la Congresul de la Berlin. Pe acest fundal, guvernul de la București și-a intensificat eforturile pentru a legitima istoric apartenența teritoriului dintre Dunăre și Marea Neagră la România [26].

Explorarea siturilor antice din Dobrogea, pornită din 1880, a contribuit considerabil la consolidarea poziției tinerei discipline a arheologiei în procesul de construcție a națiunii. Prima generație de arheologi profesioniști, precum și alți intelectuali, care au marcat formularea paradigmei naționale, a fost influențată semnificativ de pozițiile școlii germane de istoriografie, îndeosebi de conceptele de istorie culturală [2; 9, p. 291]. Acest lucru este valabil și pentru Grigore G. Tocilescu (1850–1909), care a preluat conducerea șantierului de la Adamclisi la scurt timp după terminarea

RO

held. In 1866, Carol I was appointed as a compromise candidate to the head of the young Principality of Romania on the proposal of Napoleon III Carol I was later revered as the creator of a modern nation state. During his long reign, Romania had risen to become a significant political player in Southeastern Europe. A decisive milestone was the successful participation in the war of 1877–1878, siding with the Tsarist Empire, against the Ottoman Empire. At the subsequent Berlin Congress, Romania's independence was internationally recognised and the country was awarded the central and northern parts of Dobruja. The legitimacy of this possession was challenged by Bulgaria, whose independence had also been officially recognised at the Berlin Congress. As a response, the Bucharest government increased its efforts to historically legitimise Romania's claim to the area between the Danube and the Black Sea [26].

The research of the ancient sites in Dobruja from 1880 onwards strengthened the status of the emerging discipline of archaeology within the nation-building process. Along with other intellectuals, the first generation of professional archaeologists were influential in the formulation of the national paradigm. Their stance in this context was influenced by the positions of the German school of historiography, especially by the concepts of cultural history discussed there. [2; 9, p. 291]. The same applies to Grigore G. Tocilescu (1850–1909), who shortly after receiving his doctorate at Prague's

EN

nationalen Paradigmas einflussreiche erste Generation von professionellen Archäologen, wie auch weiteren Intellektuellen, wurde wesentlich durch die Positionen der deutschen Schule der Historiografie, vor allem die Konzepte der Kulturgeschichte beeinflusst [2; 9, p. 291]. Dies gilt auch für Grigore G. Tocilescu (1850–1909), der kurz nach seiner Promotion an der Prager Karl-Ferdinands-Universität (1876) die Leitung der Arbeiten in Adamklissi übernommen hatte.

Das Tropaeum Traiani und die deutsche Archäologie in Rumänien vor dem Ersten Weltkrieg

An der Erforschung des als ›Geburtsurkunde der rumänischen Nation‹ apostrophierten Tropaeum Traiani waren von Anbeginn prominente Vertreter der Disziplin aus dem deutschsprachigen Raum wie Otto Benndorf (1838–1907), der bis 1877 eine Professur in Prag innehatte, oder der Architekt Georg Niemann (1841–1912) beteiligt (s. den Beitrag von A. Panaite und A. Barnea, Kap. 6). Weitestgehend in Vergessenheit geraten sind Architekten wie Gustav von Cube (1873–1931) oder Heinrich Jacobi (1866–1946), die bei der Abwesenheit von Tocilescu die Grabungen in der 2 km westlich des Siegesdenkmals gelegenen römischen Stadtanlage *Tropaeum Traiani / Traianum Tropaeum* leiteten [1; 26, p. 125].

Heinrich Jacobi, Sohn des Pioniers der provinzialrömischen Archäologie Louis Jacobi (1836–1910), und späterer Direktor des Saalburgmuseums, erforschte auch punktuell den sog.

DE

doctoratului la Universitatea Karl-Ferdinand din Praga (1876).

Tropaeum Traiani și arheologia germană din România înainte de Primul Război Mondial

Încă de la început, reprezentanți proeminenți ai disciplinei din spațiul germanofon, precum Otto Benndorf (1838–1907), profesor la Praga până în 1877, sau arhitectul Georg Niemann (1841–1912) au participat la cercetarea monumentului Tropaeum Traiani, declarat drept ›certificatul de naștere al poporului Român‹ (vezi cap. 6, A. Panaite și A. Barnea). Astăzi, în mare parte dați uitării sunt arhitecți precum Gustav von Cube (1873–1931) sau Heinrich Jacobi (1866–1946), care în absența lui Tocilescu au condus lucările în cetatea romană *Tropaeum Traiani / Traianum Tropaeum,* situată la 2 km spre vest față de monumentul triumfal [1; 26, p. 125].

Heinrich Jacobi, fiul lui Louis Jacobi (1836–1910), un pionier al arheologiei romane provinciale, și ulterior directorul Muzeului Saalburg, a cercetat punctual Valul lui Traian [17]. Complexul, care se desfășoară între Dunăre și Marea Neagră l-a impresionat deja pe Helmuth von Moltke (1800–1891) în decursul activităților sale pentru Statul Major Otoman în 1837 [23, p. 6]. Descrierea structurilor lungi de 61 km în ›Scrisorile din Turcia‹ i-a fost cunoscută și preistoricianului german Carl Schuchhardt, care a examinat fortificațiile în paralel cu activitatea sa de îndrumător al fiilor principelui Alexandru Bibescu (1883–1885) [23, p. 6].

RO

Charles-Ferdinand-University (1876), had become the director of the work in Adamclisi.

The Tropaeum Traiani and German Archaeology in Romania Before the First World War

From the very beginning, prominent representatives of this discipline from German-speaking academia, such as the architect Georg Niemann (1841–1912) or Otto Benndorf (1838–1907), who held a professorship in Prague until 1877, have participated in the exploration of the Tropaeum Traiani, which was later touted as the ›birth certificate of the Romanian nation‹ (see the contribution of A. Panaite and A. Barnea, chap. 6). Architects such as Gustav von Cube (1873–1931) and Heinrich Jacobi (1866–1946) who, in Tocilescu's absence, directed the excavations in the Roman city *Tropaeum Traiani / Traianum Tropaeum,* 2 km west of the victory Monument, have largely been forgotten [1; 26, p. 125].

Heinrich Jacobi, the son of Louis Jacobi (1836–1910), a pioneer of Archaeology of the Roman Provinces, and later director of the Saalburg Museum, also selectively explored the so-called Trajan's Wall [17]. These structures extending between the Danube and the Black Sea had already impressed Helmuth von Moltke (1800–1891) during his time working for the Ottoman General Staff in 1837 [23, p. 6]. His description of the 61 km long earthen fortifications in his ›Letters from Turkey‹ was also familiar to

EN

Trajanswall [17]. Die zwischen Donau und Schwarzem Meer verlaufende Anlage hatte schon Helmuth von Moltke (1800–1891) während seiner Tätigkeit im osmanischen Generalstab 1837 beeindruckt [23, p. 6]. Seine Beschreibung der 61 km langen Strukturen in den ›Briefen aus der Türkei‹ kannte auch der deutsche Prähistoriker Carl Schuchhardt, der parallel zu seiner Tätigkeit als Hauslehrer der Söhne des Fürsten Alexandru Bibescu (1883–1885) eine Prospektion der Wälle vornahm [23, p. 6]. Das gute Verhältnis zum Fürstenhaus Bibescu ebnete Schuchhardt den Weg zum rumänischen Hochadel. Schuchhardt hatte u. a. in Heidelberg studiert und wurde dort 1882 von Friedrich von Duhn auch promoviert. Nach seiner Berufung zum Direktor der Vorgeschichtlichen Abteilung des Völkerkunde-Museums Berlin 1908 intensivierte er seine Aktivitäten in Südosteuropa mit dem Ziel einer Erweiterung der Berliner Sammlung. Hierbei knüpfte er Kontakte zu Privatsammlern und Antiquitätenhändlern und handelte in Bukarest mit Regierungsbeamten und Tocilescu die Rahmenbedingungen für gemeinsame rumänisch-deutsche Grabungen in Cucuteni und Sărata-Monteoru aus. Schlussendlich wurde 1909 und 1910 unter der Leitung von Hubert Schmidt (1864–1933) nur in Cucuteni in der nördlichen Moldau gegraben. An der letzten Kampagne war auch Gerhard Bersu (1889–1964), der spätere Direktor der Römisch-Germanischen-Kommission in Frankfurt a. M. (1931–1935) beteiligt. Die durch die Rudolf-Virchow-Stiftung finanzierten Grabungen brachten reiches

DE

Relația bună a lui Schuchhardt cu Casa Domnească Bibescu a deschis calea pentru stabilirea relațiilor cu înalta aristocrație română. Schuchhardt a studiat la Heidelberg, unde în 1882 și-a luat doctoratul la Friedrich von Duhn. După ce a fost numit director al departamentului preistoric al Muzeului Regal de Etnologie din Berlin în 1908, și-a intensificat activitățile în sud-estul Europei cu obiectivul de a îmbogăți colecția din Berlin. În acest context a intrat în contact cu colecționari privați și anticari și, de asemenea, a negociat la București cu oficialii guvernamentali și Tocilescu cadrul pentru efectuarea unor săpături comune româno-germane la Cucuteni și Sărata-Monteoru. În cele din urmă, în 1909 și 1910, au avut loc lucrări numai la Cucuteni în nordul Moldovei, conduse de Hubert Schmidt (1864–1933). La ultima campanie a participat și Gerhard Bersu (1889–1964), care ulterior a devenit director la *›Comisia Romano-Germanică‹ (Römisch-Germanische Kommission)* din Frankfurt a. M., (1931–1935). Săpăturile, finanțate de Fundația Rudolf Virchow, au adus la lumină un material arheologic bogat, care a fost apoi împărțit între muzeele din Iași și Berlin. În același timp, metoda stratigrafică aplicată de Hubert Schmidt a oferit un model pentru procedurile de periodizare și clasificare ale arheologiei preistorice românești în curs de dezvoltare [2, p. 17–19].

De asemenea influent, deși amator, a fost Raymund Netzhammer (1862–1945). Ca arhiepiscop al capitalei, a menținut după 1905 un contact personal strâns cu Carol I, care rămăsese catolic. Alături

RO

the German prehistorian Carl Schuchhardt, who surveyed the ramparts in addition to his work teaching the sons of Prince Alexandru Bibescu (1883–1885) [23, p. 6]. Having a strong relationship with the Bibescu dynasty paved the way for Schuchhardt to establish connections with Romanian high nobility. Schuchhardt had most notably studied in Heidelberg, where in 1882, he was awarded his doctorate degree under the tutelage of Friedrich von Duhn. Following his 1908 appointment as Director of the Prehistoric Department of the Royal Museum of Ethnology in Berlin, he intensified his activities in Southeastern Europe with the objective of enlarging the Berlin collection. In this role he not only forged contacts with private collectors and antique dealers but also negotiated with government officials and Tocilescu in Bucharest on the framework for joint Romanian-German excavations in Cucuteni and Sărata-Monteoru. In 1909 and 1910, excavations under the direction of Hubert Schmidt (1864–1933) were carried out, but only in Cucuteni in northern Moldavia. Gerhard Bersu (1889–1964), who later became the director of the *›Roman-Germanic Commission‹ (Römisch-Germanische-Kommission)* in Frankfurt a. M. (1931–1935), was also involved in the final campaign. These excavations, financed by the Rudolf Virchow Foundation, brought rich archaeological material to light, which was then divided between the museums in Iaşi and Berlin. At the same time, the stratigraphic method applied by Hubert Schmidt provided a blueprint for

EN

DE

Fundmaterial zu Tage, das zwischen den Museen in Iaşi und Berlin aufgeteilt wurde. Gleichzeitig lieferte die von Hubert Schmidt angewandte stratigrafische Methode eine Blaupause für die Periodisierungs- und Klassifizierungsverfahren der sich entwickelnden rumänischen prähistorischen Archäologie [2, p. 17–19].

Nicht minder einflussreich, obwohl als Amateur tätig, war Raymund Netzhammer (1862–1945). Als Erzbischof von Bukarest stand er nach 1905 in engem Kontakt zu dem katholisch gebliebenen Carol I. Neben seiner pastoralen Tätigkeit verfasste Netzhammer bedeutende numismatische Studien und wirkte als Pionier bei der Erforschung der Anfänge des Christentums in der Dobrudscha [3, p. 217].

Die archäologischen Aktivitäten in dem Gebiet zwischen Donau und Schwarzem Meer erhielten im zweiten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts eine neue Qualität durch die Initiativen von Vasile Pârvan (1882–1927), dem wohl bedeutendsten rumänischen Archäologen aus der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts, der eine neue nationale Vorgeschichte etablierte. Pârvan wurde in Breslau (heute Wrocław) promoviert und trat später die Nachfolge von Tocilescu als Universitätsprofessor und Direktor des ›Nationalen Antikenmuseums‹ an. Nachdem Rumänien nach der bulgarischen Niederlage im Zweiten Balkankrieg 1913 die Süd-Dobrudscha zugesprochen wurde, initiierte Pârvan erste Forschungen in diesem Gebiet. 1914 begannen dann die groß angelegten Grabungen in der vormaligen

RO

de activitatea pastorală, Netzhammer a fost autorul unor studii numismatice importante și un pionier al cercetărilor începuturilor creștinismului în Dobrogea [3, p. 217].

Activitățile arheologice din zona dintre Dunăre și Marea Neagră au primit o nouă calitate în a doua decadă a secolului al XX-lea prin inițiativele lui Vasile Pârvan (1882–1927), probabil cel mai important arheolog român din prima jumătate a secolului al XX-lea, care a pus bazele unei noi preistorii naționale. Pârvan și-a luat doctoratul la Breslau (azi Wrocław) și, ulterior, a devenit succesorul lui Tocilescu ca profesor universitar și director al ›Muzeului Național de Antichități‹. După înfrângerea în cel de-al Doilea Război Balcanic în 1913, Bulgaria a cedat României Dobrogea de Sud (Cadrilaterul). Pârvan a inițiat ulterior primele cercetări în acest teritoriu. În 1914 au început săpăturile pe scară largă în fosta colonie greacă *Istros* / *Histria* de pe coasta Mării Negre. Lucrările au fost suspendate în 1916, când România a intrat în război [23].

Intrarea României în război și ocuparea de către Puterile Centrale

România a abordat inițial, împotriva voinței lui Carol I, o poziție neutră în conflict. Acest curs a fost schimbat după intrarea Italiei în război, în mai 1915, și mai presus după ce puterile Antantei au garantat alipirea Transilvaniei la România în cazul unei victorii. Declarația de război a României către Austro-Ungaria a avut loc pe 27 august 1916.

EN

the periodisation and classification procedures for the developing field of Romanian prehistoric archaeology [2, p. 17–19].

Though he worked as an amateur, the efforts of Raymund Netzhammer (1862–1945) were also influential. Since he was ordained Archbishop of Bucharest in 1905, he was able to maintain personal contact with Carol I, who had remained Catholic. Along with his pastoral work, he published several important studies on numismatics and pioneered research on the early days of Christianity in Dobruja [3, p. 217].

In the second decade of the 20th century, the archaeological activities in the region between the Danube and the Black Sea gained a completely new quality due to the initiatives of Vasile Pârvan (1882–1927), who established a new understanding of the national prehistory and is arguably the most important Romanian archaeologist of the early 20th century. Pârvan was awarded his doctorate in Breslau (today Wrocław) and went on to succeed Tocilescu as university professor and director of the ›National Museum of Antiquities‹. Following the Bulgarian defeat in the Second Balkan War in 1913, Romania was awarded South Dobruja and Pârvan was able to initiate the first research projects in this area. In addition, large-scale excavations began in 1914 in the former Greek colony of *Istros* / *Histria* on the Black Sea coast. The work was suspended in 1916 when Romania entered the First World War [23].

griechischen Kolonie *Istros* / *Histria* an der Schwarzmeerküste. Die Arbeiten wurden 1916 mit dem Eintritt Rumäniens in den Krieg eingestellt [23].

Der Kriegseintritt Rumäniens und die Besetzung durch die Mittelmächte

Rumänien hatte zunächst, entgegen dem Willen von Carol I., eine neutrale Haltung in dem Konflikt eingenommen. Zur Abkehr von diesem Kurs kam es nach dem italienischen Kriegseintritt im Mai 1915 und vor allen den von den Entente-Mächten in Aussicht gestellten Gebietsgewinnen (Siebenbürgen). Die Kriegserklärung an Österreich-Ungarn erfolgte am 27. August 1916. Als Reaktion erklärten dessen Verbündete – das Deutsche Reich, Bulgarien und das Osmanische Reich – Rumänien den Krieg. Der erfolgreiche rumänische Vorstoß nach Siebenbürgen geriet schnell ins Stocken und wurde durch die Gegenoffensive der IX. Deutschen Armee zurückgedrängt. Zeitgleich gelang es der aus deutschen, österreichisch-ungarischen, bulgarischen und osmanischen Verbänden zusammengesetzte Donau-Armee unter dem Kommando des Feldmarschalls August von Mackensen (1849–1945) die rumänischen und russischen Truppen immer weiter nach Norden zu verdrängen.

Im Angesicht des herannahenden Feindes und der Zeppelin-Angriffe auf Bukarest begann die Regierung mit der Verlegung der Institutionen nach Iaşi. Unter der Leitung von Tzigara-Samurcaş wurden wertvolle Kunst-

DE

Ca răspuns, aliații săi – Imperiul German, Bulgaria și Imperiul Otoman – au declarat război României. Ofensiva română în Transilvania s-a oprit deja după scurt timp și a fost împinsă înapoi de contraofensiva Armatei a IX-a Germane. În același timp, Armata Dunării, compusă din unități germane, austro-ungare, bulgare și otomane, sub comanda mareșalului de câmp August von Mackensen (1849–1945), a fost capabilă să împingă trupele române și ruse tot mai spre nord.

În fața avansului inamicului și a bombardamentului Bucureștului din zeppeline, guvernul a început să mute instituțiile la Iași. Sub coordonarea lui Tzigara-Samurcaș, au fost colectate obiecte de artă prețioase pentru a fi transferate în capitala Moldovei. Tezaurul statului a fost chiar transferat la Moscova, împreună cu Tezaurul de la Pietroasa, care la acea vreme a fost asociat cu Athanarich, conducător al Thervingilor, o populație gotică [11, p. 103]. Vasile Pârvan, la fel ca mulți alți directori, s-a refugiat la Iași în noiembrie 1916. În calitate de adjunct al acestuia din urmă, Ioan Bogdan (1864–1919) a supravegheat obiectele Muzeului Național de Antichități rămase la București, incluzând și reliefurile monumentului Tropaeum Traiani. Această procedură a fost conformă cu politica adoptată de guvernul român. Înainte de a se refugia în Moldova, autoritățile de stat au numit geranții care urmau să rămână ca reprezentanți ai celor mai importante ministere la București [2, p. 20]. Sarcina acestui grup, recrutat dintre demnitarii germanofili, a fost să îi ajute

RO

Romania's Entry into the War and the Occupation by the Central Powers

Against the will of Carol I, Romania had initially taken a neutral stance in the conflict. This course was changed after Italy's entrance into the war in May 1915, and more importantly after the territorial gains promised by the Allied Powers (Transylvania). On August 27, 1916, the Romanian government issued a declaration of war against Austria-Hungary. In response, its allies, the German Empire, Bulgaria, and the Ottoman Empire, declared war on Romania. The successful Romanian offensive into Transylvania quickly stalled and was pushed back by the counter-offensive of the IX German Army. At the same time, the Danube Army, composed of German, Austro-Hungarian, Bulgarian, and Ottoman units, under the command of Field Marshal August von Mackensen (1849–1945), was able to push the Romanian and Russian troops further north.

In the face of the oncoming enemy and the zeppelin raids on Bucharest, the government started to relocate its institutions to Iaşi. Under the direction of Tzigara-Samurcaş, precious artifacts were also collected to be brought to the Moldavian capital. The state property was even transferred to Moscow, together with the Pietroasa Treasure, which at the time was associated with Athanarich, the leader of the Terwings, a Gothic people [11, p. 103]. Vasile Pârvan, like many other executives, also moved to Iaşi in November 1916. As Pârvan's deputy, Ioan Bogdan (1864–1919) supervised the remaining holdings

EN

gegenstände zusammengetragen, um ebenfalls in die Hauptstadt der Moldau gebracht zu werden. Der staatliche Wertbesitz wurde gemeinsam mit dem damals mit Athanarich, dem Anführer der Terwinger, einem gotischen Verband, in Verbindung gebrachte Hortfund von Pietroasa sogar nach Moskau ausgelagert [11, p. 103]. Wie viele andere Führungskräfte wechselte auch Vasile Pârvan im November 1916 nach Iaşi. Als dessen Stellvertreter beaufsichtigte Ioan Bogdan (1864–1919) die in Bukarest verbliebenen Bestände des Nationalmuseums, darunter auch die Reliefs des Tropaeum Traiani. Dieses Vorgehen entsprach der von der rumänischen Regierung verfolgten Linie. Vor deren Abreise in die Moldau hatte diese für die wichtigsten Ministerien Vertreter (rum. *geranți*) bestimmt, die in Bukarest blieben [2, p. 20]. Aufgabe dieser aus dem Kreis der deutschfreundlichen Honoratioren rekrutierten Gruppe war es, den Okkupanten bei der Organisation der Herrschaft zu helfen und dabei gleichzeitig zu versuchen, die rumänischen Interessen zu wahren. Auch Tzigara-Samurcaş zählte zu diesem Kreis der Verweser und verblieb als Repräsentant des Herrscherhauses und der königlichen Domänen in der Hauptstadt.

Kunst- und Kulturgüterschutz im besetzten Rumänien

Die Kriegshandlungen wurden auch von Teilen der deutschen Altertumsforscher, allerdings aus diametral entgegengesetzten Gründen, mit Sorge beobachtet.

DE

pe ocupanți în organizarea stăpânirii lor și, în același timp, să protejeze interesele românești. Tzigara-Samurcaș a aparținut și el acestui cerc de administratori și a rămas în capitală ca reprezentant al casei și al domeniilor regale.

Protejarea artei și a bunurilor culturale în România ocupată

Ostilitățile militare au fost, de asemenea, observate cu îngrijorare de o parte din cercetătorii germani ai Antichității, însă din motive diametral opuse. Au existat temeri că atât structurile păstrate la Adamclisi, cât și reliefurile transferate la București la sfârșitul secolului al XIX-lea, ar putea fi deteriorate. De când Adolf Furtwängler (1853–1907) a interpretat unele dintre figurile pe reliefuri ca bastarni, o populatie germanică localizată în partea inferioară a Dunării, și a datat monumentul în perioada imperială timpurie, reliefurile au fost considerate cele mai vechi reprezentări ale germanilor (vezi cap. 4, P. Lohmann). În acest context, următoarea afirmație a lui Gustaf Kossinna (1858–1931), o personalitate proeminentă în cercetarea preistorică și, în același timp, un exponent al conceptelor conotate rasial în cadrul acestei discipline, este exemplară: »[...] sperăm că bombele avioanelor noastre, care au adus Bucureștiului o pedeapsă justă, vor cruța aceste comori, care sunt și sanctuarele noastre [...]. Ideea exprimată la vremea respectivă de partea românească de a reconstrui monumentul de la Adamclisi în întregime

RO

of the National Museum in Bucharest, including the reliefs of the Tropaeum Traiani. This procedure was in accordance with the policy adopted by the Romanian government. Prior to leaving for Moldova, the Romanian government had appointed representatives for the main ministries (Rom. *geranți*) to remain in Bucharest [2, p. 20]. The task of this group, recruited from among the German-friendly dignitaries, was to assist the occupiers in organizing their rule while still safeguarding Romanian interests. Tzigara-Samurcaş also belonged to this circle of administrators and remained in the capital as representative of the ruling house and the royal domains.

Protection of Art and Cultural Assets in Occupied Romania

The war activities were viewed with concern by some German scholars of ancient studies, albeit from diametrically opposed angles. There was concern that both the preserved structures in Adamclisi and the reliefs transferred to Bucharest at the end of the 19th century could be damaged. Adolf Furtwängler (1853–1907) had interpreted some of the figures as belonging to the Germanic Bastarnae people who settled on the lower course of the Danube. The dating of the construction to the early imperial period led to the assumption that the reliefs preserved the earliest depictions of the Germans (see the contribution of P. Lohmann, chap. 4). In this context, the following statement from

EN

»[…] mögen die Bomben unserer Flieger, die Bukarest in gerechte Strafe genommen haben, diese Schätze verschonen, die auch unsere Heiligtümer sind […]«

(Gustaf Kossinna [14, p. 461])

»[…] sperăm ca bombele avioanelor noastre, care au adus Bucureștiului o pedeapsă justă, vor cruța aceste comori, care sunt și sanctuarele noastre […].«

(Gustaf Kossinna [14, p. 461])

»[…] may the bombs of our planes, which have inflicted just punishment on Bucharest, spare these treasures, which are also our shrines […]«

(Gustaf Kossinna [14, p. 461])

DE

Man befürchtete sowohl eine Beschädigung der erhaltenen Strukturen in Adamklissi wie auch der Ende des 19. Jahrhunderts nach Bukarest überführten Reliefs. Nachdem Adolf Furtwängler (1853–1907) einige der Figuren als Angehörige des am Unterlauf der Donau siedelnden germanischen Verbandes der Bastarner gedeutet und den Bau in die frühe Kaiserzeit datiert hatte, galten die Reliefs als früheste Germanendarstellungen (s. dazu den Beitrag von P. Lohmann, Kap. 4). Exemplarisch erscheint in diesem Kontext die Äußerung von Gustaf Kossinna (1858–1931), prominente Figur der Vorgeschichtsforschung und gleichzeitiger Exponent rassisch konnotierter Konzepte innerhalb dieser Disziplin: »[…] mögen die

RO

la București, care prin urmare ar fi fost bijuterie unică plină de farmec a acestui oraș, va rămâne acum îngropată pentru totdeauna la București, nu numai din cauza neadevărului istoric (al reconstruție RB), (ci) din cauza pierderii Dobrogei pentru România.« [14, p. 461]. Dorința, de asemenea exprimată de Kossinna, ca structurile originale de la Adamclisi să poată supraviețui ostilitățile fără daune a fost îndeplinită doar parțial. În timp ce nucleul monumentului triumfal a rămas nedeteriorat, muzeul local a fost probabil prădat și, în mare parte, distrus de trupele bulgare care au fost adăpostite acolo. Evenimente similare au avut loc și la alte muzee și situri arheologice din Dobrogea [5, p. 249, documentul 9].

EN

Gustaf Kossinna (1858–1931), a prominent personality in prehistoric research and at the same time an exponent of racially connotated concepts within this discipline, is symptomatic: »[…] may the bombs of our planes, which have inflicted just punishment on Bucharest, spare these treasures, which are also our shrines […]. The idea that the Romanians expressed at the time to completely rebuild the monument of Adamclisi in Bucharest itself, thus giving this city a unique and glorious jewel, will now remain buried forever in Bucharest, not to mention its historical untruth, due to the loss of Dobruja to Romania« [14, p. 461]. This hope expressed by Kossinna, that the original structures in Adamclisi may survive the hostilities

Bomben unserer Flieger, die Bukarest in gerechte Strafe genommen haben, diese Schätze verschonen, die auch unsere Heiligtümer sind […]. Der seinerzeit von rumänischer Seite geäußerte Gedanke, das Denkmal von Adamklissi in Bukarest selbst vollständig von Neuem wieder erstehen zu lassen und dieser Stadt damit einen einzigartigen, glanzvollen Schmuck zu schenken, wird nunmehr, ganz abgesehen von seiner geschichtlichen Unwahrheit, infolge des Verlustes der Dobrudscha für Rumänien in Bukarest wohl für immer begraben bleiben« [14, p. 461]. Der von Kossinna ebenfalls geäußerte Wunsch, die originalen Strukturen in Adamklissi mögen die Kampfhandlungen unbeschadet überstehen, erfüllte sich nur partiell. Während der Kern des Siegesmonuments intakt blieb, wurde das lokale Museum vermutlich durch die dort einquartierten bulgarischen Truppen geplündert und weitestgehend zerstört. Ähnliches widerfuhr weiteren archäologischen Museen und Ausgrabungen in der Dobrudscha [5, p. 249, Dokument 9].

Aufgrund der bereits geschilderten komplizierten Vorgeschichte wurde die Dobrudscha zu einer Dauerbelastung des Verhältnisses zwischen den vier Besatzungsmächten in Rumänien. Die langfristigen strategischen Überlegungen des Deutschen Reichs und Österreich-Ungarns sahen in dieser Region eine wichtige Verbindung zum Orient. Als Reaktion auf das eigenmächtige Handeln, insbesondere auf die bulgarischen Gräueltaten gegen die Bevölkerung, erfolgte dann eine Unterteilung der Dobrudscha in zwei Bereiche

DE

Datorită istoriei complicate deja descrise, Dobrogea a devenit o povară permanentă pentru relația dintre cele patru puteri ocupante din România. Considerațiile strategice pe termen lung ale Imperiului German și ale Austro-Ungariei au văzut în această regiune o rută importantă de legătură cu Orientul. Ca răspuns la acțiunile arbitrare, în special la atrocitățile bulgare împotriva populației, Dobrogea a fost subdivizată în două sectoare [28; 20, p. 44f.]: În zona dintre Mangalia la sud și Tulcea în nord, se afla așa-numita ›Administrația Germană de Etapă‹ (Deutsche Etappenverwaltung), care din ianuarie 1917 a fost subordonată Administrației Militare a lui Mackensen. La nord era situată zona operațională a Armatei 3 Bulgare. Acolo conducerea armatei și Ministerul Bulgar al Educației au inițiat în 1917 o serie de proiecte, inclusiv săpături arheologice, cu scopul de a oferi dovezi științifice pentru apartenența regiunii la Bulgaria.

Conflicte comparabile au apărut și în capitala României, care a fost ocupată din decembrie 1916. Printre primele măsuri luate, reprezentanții Puterilor Centrale l-au desemnat pe Tzigara-Samurcaș drept prefect al poliției. Acesta și-a folosit noua poziție pentru a proteja colecțiile și monumentele din capitală. Un alt pas important a fost înființarea Departamentului de Artă și Protecția Monumentelor în martie 1917, care a fost subordonat Biroului de Tipărituri și Carte legat de personalul de conducere al Administrației Militare din România. Heinz Braune (1880–1957), din 1912 director la ›*Neue Pinakothek*‹

RO

unscathed, was only partially fulfilled. Whereas the core of the victory monument remained undamaged, the local museum was presumably looted and largely destroyed by the Bulgarian troops who had been quartered there. Similar events occurred at other archaeological museums and excavations in Dobruja [5, p. 249, document 9].

As a result of the complicated situation described earlier, Dobruja was a constant burden for the relationship among the four occupational powers in Romania. The long-term strategic considerations of the German Empire and Austria-Hungary envisaged this region as an important connecting route to the Orient. In response to the unauthorised actions, especially the Bulgarian atrocities against the local population, the Dobruja region was divided into two sectors [28; 20, p. 44f.]. In the area between Mangalia in the south and Tulcea in the north, was the so-called ›German Stage Administration‹ (Deutsche Etappenverwaltung), which was under the military administration of Mackensen starting in January 1917. North of it lay the operational area of the Bulgarian III Army. In this sector, the army leadership and the Bulgarian Ministry of Education initiated several projects in 1917, including archaeological excavations with the objective of providing scientific proof of the region's affiliation with Bulgaria.

Comparable conflicts emerged in the Romanian capital whose occupation began in December 1916. Among the first measures taken, the representatives of the Central Powers appointed

EN

[28; 20, p. 44f.]: Auf dem Gebiet zwischen Mangalia im Süden und Tulcea im Norden entstand die sog. Deutsche Etappenverwaltung, die ab Januar 1917 der Militärverwaltung Mackensen unterstellt war. Nördlich davon lag das Operationsgebiet der Bulgarischen III. Armee. Dort initiierten die Armeeführung und das bulgarische Bildungsministerium 1917 eine Reihe von Projekten, darunter auch archäologische Ausgrabungen, mit dem Ziel, die Zugehörigkeit dieser Region zu Bulgarien wissenschaftlich zu untermauern.

Vergleichbare Konflikte traten auch in der ab Dezember 1916 besetzten rumänischen Hauptstadt auf. Als eine der ersten Maßnahmen hatten die Vertreter der Mittelmächte Tzigara-Samurcaş zum Polizeipräfekten ernannt. Dieser nutzte die neue Position auch dazu, den Schutz der Sammlungen und Monumente in der Hauptstadt zu gewährleisten. Ein weiterer wichtiger Schritt war die Schaffung eines Referats für Kunst- und Denkmalpflege im März 1917, das der zum Verwaltungsstab der Militärverwaltung in Rumänien gehörenden Druck- und Büchereistelle untergeordnet war. Mit der Leitung des Referats beauftragte man Heinz Braune (1880–1957), der seit 1912 Direktor der Neuen Pinakothek in München war. Mit der Schaffung dieser beiden Stellen knüpfte man an das im Herbst 1914 unter dem Schlagwort ›Kunstschutz im Kriege‹ von prominenten Vertretern der Kunstgeschichte und Denkmalpflege formulierte Programm, das die Dokumentation von Zerstörungen an Kunstdenkmälern, Sicherungsmaßnahmen,

DE

din München, a fost însărcinat cu conducerea Departamentului de Artă și Protecție. Prin crearea acestor două departemente s-a făcut o legătură cu programul formulat în toamna anului 1914 sub cuvântul cheie ›Protecția artei în război‹ (*Kunstschutz im Kriege*) de către reprezentanți proeminenți ai istoriei artei și protecției monumentelor din Imperiul German și Austro-Ungaria, care cuprindea documentația monumentelor de artă distruse, măsuri de protejare, planificări pentru reconstrucții și, nu în ultimul rând, campanii de cercetare [15; 4]. Prin instituirea protecției artei, s-a încercat contracararea denunțării ›barbariei‹ germane care a urmat distrugerii monumentelor de artă din Belgia și Franța [7, p. 17].

În numele Înaltului Comandament al lui Mackensen, Braune a pregătit rapoarte privind inventarele din muzee și starea monumentelor [6]. El a fost asistat în probleme de inginerie structurală de Wilhelm Jänecke (1872–1928), consilier în construcții, a cărui arie de responsabilitate reală a fost construcția de poduri în cadrul Departamentului de Construcții al Administrației Militare. În același timp, Jänecke a finalizat o serie de studii de istoria arhitecturii [11; 3, p. 238].

O problemă majoră pentru populația românească, precum și pentru soldații armatelor ocupante, a fost restrângerea libertății de mișcare. În acest context, reprezentanții instituțiilor românești s-au apropiat în mod repetat de Braune prin intermediul Ministerului Afacerilor Publice pentru a obține informații despre situația din anumite părți ale țării

RO

Tzigara-Samurcaş to the position of police prefect. In addition to his official duties, he also used his new position to safeguard collections and monuments in the capital. A further important step was the establishment of the Department of Art and Monument Protection in March 1917, which was subordinate to the Printing and Book Office under the management staff of the military administration in Romania. Heinz Braune (1880–1957), who was the director of the ›*Neue Pinakothek*‹ in Munich since 1912, was entrusted with the management of the department. The two institutions were founded in accordance with the programme formulated in the fall of 1914 by prominent representatives of art history and monument preservation initiatives under the slogan ›protection of art in war‹ *(Kunstschutz im Kriege)*. This programme included the documentation of the destruction of monumental art, security measures, plans for reconstruction, and research campaigns [15; 4]. The initiatives of protection for art were an attempt to counteract the branding of German ›barbarism‹ that followed the destruction of art monuments in Belgium and France [7, p. 17].

Braune prepared reports on behalf of the Mackensen High Command on the inventories of museums and the conditions of monuments [6]. He was assisted in questions of structural engineering by Wilhelm Jänecke (1872–1928), a building councillor whose primary responsibility was bridge construction on behalf of the Building Department of the military administration. At the same time, Jänecke completed

EN

Planungen zum Wiederaufbau und nicht zuletzt Forschungskampagnen umfasste [15; 4]. Mit der Einrichtung des Kunstschutzes versuchte man dem nach den Zerstörungen von Kunstdenkmälern in Belgien und Frankreich vorgenommenen Brandmarkung des deutschen ›Barbarismus‹ entgegenzutreten [7, p. 17].

Braune fertigte im Auftrag des Oberkommandos Mackensen Berichte über die Bestände in den Museen sowie den Zustand der Denkmäler an [6]. Mit Blick auf bautechnische Fragen wurde er von dem Baurat Wilhelm Jänecke (1872–1928) unterstützt, dessen eigentlicher Zuständigkeitsbereich der Brückenbau im Auftrag der Bauabteilung der Militärverwaltung war. Parallel verfasste Jänecke eine Reihe von architekturhistorischen Studien [11; 3, p. 238].

Ein großes Problem für die rumänische Bevölkerung, wie auch für die Soldaten der Besatzungsarmeen, war die Einschränkung der Bewegungsfreiheit. Vor diesem Hintergrund wandten sich Vertreter der rumänischen Institutionen wiederholt über das Ministerium für öffentliche Angelegenheiten an Braune, um Informationen zur Situation in den einzelnen Landesteilen zu erhalten [21, p. 454]. Ioan Bogdan ersuchte im Sommer 1917 Braune, der gerade eine Reise zu den antiken Stätten in der Dobrudscha plante, bei den deutschen Stellen zu intervenieren, damit diese für die Sicherheit der Museen und archäologischen Grabungsstätten sorgen [3, p. 225].

DE

[21, p. 454]. În vara anului 1917, Ioan Bogdan i-a cerut lui Braune, care plănuia o vizită la siturile antice din Dobrogea, să intervină la autoritățile germane pentru a asigura siguranța muzeelor și a siturilor arheologice [3, p. 225].

Săpături și achiziții arheologice în perioda ocupației

În ceea ce privește lucrările arheologice germane, care au început în concomitent cu crearea ›Departamentului de Artă și Conservare a Monumentelor‹, situația este diferită. Spre deosebire de istoricii de artă și de conservatorii monumentelor, arheologii și antropologii au avut la dispoziție o gamă mult mai mare de resurse. În plus, cooperarea cu specialiștii români a rămas în continuare destul de strânsă.

Primele săpături la scară largă relevă încă o relație strânsă între cercetarea preistorică și etnologie, de exemplu activitățile lui Leo Frobenius (1873–1938) din Muntenia. Inițial acest cunoscut explorator al Africii și aventurier a efectuat studii etnologice asupra prizonierilor din coloniile statelor Antante, internați în așa-numitul Lagăr Mohammedan din Wünsdorf, lângă Berlin, finanțate prin Fundația Rudolf Virchow. La îndemnul aliatului otoman, care pleda pentru un tratament respectuos al prizonierilor musulmani, 2.000 de deținuți au fost mutați în Bărăgan. În lagărele înființate pe moșiile regale din Mărculești și Mănăstirea și declarate ›Colonii agricole ale prizonierilor de război de culoare‹ deținuții cultivau produse agricole

RO

a series of contributions based on his architectural historical studies [11; 3, p. 238].

A major problem for the Romanian population and the soldiers of the occupying armies alike, was the restriction of free movement. In this climate, representatives of Romanian institutions repeatedly approached Braune via the Ministry of Public Affairs to obtain information on the situation in the individual parts of the country [21, p. 454]. In the summer of 1917, Ioan Bogdan asked Braune, who was planning a trip to the ancient sites in Dobruja, to intervene with the German authorities to ensure the safety of the museums and archaeological excavation sites [3, p. 225].

Excavation Work and Archaeological Acquisitions during the Occupation

When examining the German excavation activities during the occupation, which began at the same time as the creation of the ›Department of Art and Monument Preservation‹, a different picture emerges. Contrary to the art historians and monument conservators, in this political climate, the archaeologists and anthropologists had a far greater array of resources at their disposal. Another advantage was the continued close cooperation with the Romanian archaeological and anthropological specialists.

The first large-scale excavations still show the close connection between prehistoric research and ethnology, for example in the undertakings of

EN

Grabungsaktivitäten und archäologische Erwerbungen während der Besatzungszeit

Mit Blick auf die deutschen Grabungsaktivitäten, die zeitgleich mit der Schaffung des ›Referats für Kunst- und Denkmalpflege‹ einsetzten, präsentiert sich ein anderes Bild. Im Gegensatz zu den Kunsthistorikern und Denkmalpflegern verfügten die Archäologen und Anthropologen um eine weitaus größere Palette an Ressourcen. Zudem war die Zusammenarbeit mit den rumänischen Spezialisten weiterhin eng.

Bei den ersten groß angelegten Grabungen zeigt sich noch eine enge Verbindung zwischen Vorgeschichtsforschung und Völkerkunde, etwa bei den Unternehmungen von Leo Frobenius (1873–1938) in der Walachei. Der Afrika-Kenner und Abenteurer hatte zunächst mit Förderung durch die Rudolf-Virchow-Stiftung ethnologische Studien an den im sogenannten Mohammedaner Lager in Wünsdorf bei Berlin internierten Gefangenen aus den Kolonien der Entente-Staaten durchgeführt. Auf Betreiben des osmanischen Bündnispartners des Deutschen Reichs, der sich für eine rücksichtsvolle Behandlung der mohammedanischen Gefangenen einsetzte, wurden 2.000 Lagerinsassen in die Walachei verlegt. In den als ›deutsche Landbaukolonien farbiger Kriegsgefangener in Rumänien‹ deklarierten Lagern, die auf den königlichen Ländereien in Mărculeşti und Mănăstirea eingerichtet wurden, arbeiteten die Gefangenen an der Produktion von landwirtschaftlichen

DE

pentru Imperiul German. Acolo Frobenius și alți specialiști au continuat cercetările începute la Wünsdorf. Frobenius a efectuat, de asemenea, săpături sub propria supraveghere la tumulii neolitici de la Chișelet și Cunești, la vest de Călărași, folosind prizonierii de război ca muncitori. El a oferit apoi materialele descoperite spre vânzare Departamentului de Preistorie al Muzeului Etnologic din Berlin [19, p. 109; 2, p. 21].

De la mijlocul anului 1917, tot mai mulți cercetători au călătorit în România ocupată pentru a achiziționa obiecte arheologice sau etnografice sau pentru a efectua cercetări științifice în numele instituțiilor din țările lor de origine. În acest proces s-au dezvoltat o varietate de proiecte de cooperare între instituțiile din zonele ocupate și cele din țara de origine, așa cum este exemplificat prin activitățile lui Paul Traeger (1867–1933). Secretarul îndelungat al Societății Germane pentru Antropologie călătorise deja în sud-estul Europei și a publicat studii despre tumulii din Macedonia Centrală. Alături de cercetările sale etnologice și preistorice, ›germanismul de peste granițe‹ (*Auslandsdeutschtum*) a devenit un obiectiv suplimentar al activității sale. Traeger a fost membru al consiliului științific consultativ al ›Muzeului și Institutului pentru Studiul Germanismul de peste Granițe și Promovarea Intereselor Germane din Străinătate‹. În numele acestei instituții inaugurate la Stuttgart în 1917, Traeger, a întreprins trei călătorii în România ocupată, unde a colectat materiale etnografice în 21 așezări germane în Dobrogea. În timpul acestor șederi a

RO

Leo Frobenius (1873–1938) in Wallachia. Initially, with the support of the Rudolf Virchow Foundation, the Africa connoisseur and adventurer had carried out ethnological studies on prisoners from the colonies of the Allied states who were interned in the so-called Mohammedan Camp in Wünsdorf near Berlin. At the behest of the Ottomans, allied to the German Reich, who advocated for the respectful treatment of the Muslim prisoners, 2,000 inmates were relocated to Wallachia. In the camps declared as ›German Agricultural Colonies for Coloured Prisoners of War in Romania‹, which were set up on the royal estates in Mărculeşti and Mănăstirea, detainees worked in the production of agricultural goods for the German Empire. In the new camps, Frobenius and other scientists continued the research already begun in Wünsdorf. Frobenius also carried out excavations under his own supervision at the Neolithic tumuli in Chișelet and Cunești, west of Călărași, by using the prisoners of war as labourers. He then offered the finds made during these excavations for sale to the Prehistory Department of the Berlin Ethnological Museum [19, p. 109; 2, p. 21].

From mid 1917 onwards, more and more researchers travelled to occupied Romania to acquire archaeological or ethnographical objects for collections or to undertake scientific research on behalf of institutions in their home countries. In this process, a variety of cooperative ventures developed between institutions in the occupied zones and their home countries, as

EN

DE

Erzeugnissen für das Deutsche Reich. Dort führten Frobenius und weitere Wissenschaftler die bereits in Wünsdorf begonnenen Forschungen fort. Zudem führte Frobenius in eigener Regie und unter Ausnutzung der Kriegsgefangenen als Arbeitskräfte Grabungen an den neolithischen Tumuli in Chișelet und Cunești, westlich von Călărași durch. Die dabei gemachten Funde bot er der Vorgeschichtlichen Abteilung des Berliner Völkerkundemuseums zum Kauf an [19, p. 109; 2, p. 21].

Ab der Mitte des Jahres 1917 bereisten immer mehr Forscher das besetzte Rumänien, um dort archäologische oder volkskundliche Objekte für Sammlungen zu erwerben oder wissenschaftliche Untersuchungen im Auftrag von Institutionen in den Heimatländern durchzuführen. Dabei entwickelten sich unterschiedlichste Kooperationen zwischen den Einrichtungen in den Besatzungszonen und in der Heimat, wie dies am Beispiel der Aktivitäten von Paul Traeger (1867–1933) deutlich wird. Der langjährige Schriftführer der Deutschen Gesellschaft für Anthropologie hatte bereits Südosteuropa bereist und Studien zu den Tumuli in Zentralmazedonien veröffentlicht. Parallel zu den ethnologischen und prähistorischen Forschungen wurde das Auslandsdeutschtum ein weiterer Schwerpunkt seiner Arbeit. Im Auftrag des in Stuttgart 1917 neu geschaffenen ›Museum(s) und Institut(s) zur Kunde des Auslandsdeutschtums und zur Förderung deutscher Interessen im Ausland‹, dessen wissenschaftlichem Beirat Traeger angehörte, unternahm dieser drei Reisen in das besetzte Rumänien

RO

efectuat, de asemenea, prospecțiuni arheologice și, pe baza descoperirilor ceramice și a naturii terenului, a identificat posibile locuri de excavare pe malul drept al Dunării la Cernavodă și în apropiere de Constanța [22; 23].

Convins de calitatea descoperirilor ceramice situate acolo, Schuchhardt a organizat o expediție științifică în Dobrogea, care a fost finanțată de chimistul, istoricul științei și binefăcătorul Ludwig Darmstaedter (1846–1927). În toamna anului 1917, Schuchhardt și Traeger au cercetat împreună doi tumuli în apropiere de Constanța și zona de la Cernavodă, unde au fost descoperite resturile unei așezări din epoca de piatră. În plus, Schuchhardt și-a continuat cercetările anterioare asupra valurilor de pamânt din această regiune. Săpăturile au fost efectuate cu ajutorul prizonierilor de război. Cu sprijinul celor mai înalte autorități, au fost realizate și fotografii aeriene ale valurilor de pamânt, o formă absolut revoluționară de documentare arheologică pentru acea vreme [16].

O constelație similară este întâlnită și la săpăturile conduse de Hubert Schmidt la Sărata-Monteoru, lângă Buzău. Explorarea cimitirului și a fortificației din epoca bronzului a fost finanțată de Ludwig Darmstaedter și Fundația Rudolf Virchow și susținută de serviciile militare, de exemplu prin numirea unui topograf și a unui geolog. În plus, transportul descoperirilor la Berlin a fost facilitat, acestea fiind declarate ›materiale ale armatei‹. În sfârșit, permisul eliberat de Înaltul Comandament al lui Mackensen

EN

exemplified with the activities of Paul Traeger (1867–1933). The longtime secretary of the German Society for Anthropology had previously traveled to Southeast Europe and published studies on the tumuli in Central Macedonia. Besides his ethnological and prehistoric research, ›Germanness Abroad‹ *(Auslandsdeutschtum)* became a further focus of his work. On behalf of the ›Museum and Institute for the Study of the Germanness Abroad and the Promotion of German Interests Abroad‹, (est. Stuttgart, 1917) on whose scientific advisory board Traeger was a member, he undertook three trips to occupied Romania and collected ethnographic material from 21 German settlements in Dobruja. During these stays he also conducted archaeological prospections and identified possible excavation sites on the right bank of the Danube at Cernavodă and near Constanța [22; 23].

Convinced by the quality of the ceramic stray finds located there, Schuchhardt organised a scientific expedition to Dobruja which was funded by Ludwig Darmstaedter (1846–1927): a chemist, historian of science, and benefactor. In the fall of 1917, Schuchhardt and Traeger investigated two tumuli near Constanța and the area at Cernavodă together, where the remains of a Stone Age settlement were uncovered. Schuchhardt also continued his earlier research on the earth ramparts in this region. This excavation work was carried out using prisoners of war. With the support of the highest authorities, aerial photographs of the ramparts were also made, a revolutionary form of

und sammelte dort ethnografische Materialien in 21 deutschen Siedlungen in der Dobrudscha. Bei diesen Aufenthalten unternahm er auch archäologische Prospektionen und identifizierte ausgehend von Keramikfunden und der Geländebeschaffenheit mögliche Ausgrabungsstätten am rechten Donauufer bei Cernavodă und in der Nähe von Constanța [22; 23].

Durch die Qualität der dortigen keramischen Streufunde überzeugt, organisierte Schuchhardt eine Forschungsexpedition in die Dobrudscha, die durch den Chemiker, Wissenschaftshistoriker und Mäzen Ludwig Darmstaedter (1846–1927) finanziert wurde. Im Herbst 1917 untersuchten Schuchhardt und Traeger dann gemeinsam zwei Tumuli bei Constanța und das Areal bei Cernavodă, wo die Reste einer steinzeitlichen Siedlung freigelegt wurden. Des Weiteren knüpfte Schuchhardt an seine früheren Forschungen zu den Erdwällen in dieser Region an. Die Erdarbeiten wurden unter Einsatz von Kriegsgefangenen durchgeführt. Mit Unterstützung höchster Stellen wurden zudem Luftaufnahmen der Wälle angefertigt, eine für die damalige Zeit geradezu revolutionäre Form der archäologischen Dokumentation [16].

Eine vergleichbare Konstellation begegnet auch bei der von Hubert Schmidt geleiteten Grabung in Sărata-Monteoru bei Buzău. Die Erforschung des bronzezeitlichen Friedhofs und der Befestigungsanlage wurde finanziell durch Ludwig Darmstaedter und die Rudolf-Virchow-Stiftung gefördert und durch die Dienststellen des Heeres,

DE

a facilitat schimbul lui Harald Hofmann de la București pe șantierul de la Sărata-Monteoru [18, p. 106]: În primăvara anului 1918, o permisie de opt săptămâni de la serviciul militar i-a oferit posibilitatea de a coordona fabricația mulajelor după piesele de la monumentul Tropaeum Traiani (la București) și activitatea pe săpăturile lui Schmidt (vezi cap. 4, P. Lohmann).

Hofmann, care în gradul de căpitan a fost repartizat convoiului de muniție ușoară 1077, a fost unul dintre puținii specialiști care s-au ocupat atât de descoperirile preistorice, cât și de obiecte de artă ›clasică‹. Documentarea sa grafică a structurilor de la Adamclisi a făcut parte din pregătirile pentru o publicație amplă despre Tropaeum Traiani planificată pentru Academia de Științe din Heidelberg; Comisia Română pentru Conservarea Monumentelor a fost informată despre acest proiect de cercetare [25, p. 203]. Pe lângă Hofmann, și Wilhelm Jänecke, arhitectul menționat anterior, a studiat monumentul triumfal și a interpretat forma neobișnuită a clădirii ca rezultat a două faze de construcție diferite [13].

Tratatul de pace și efectele sale asupra Dobrogei și Adamclisi

Monumentele din Dobrogea au revenit în cele din urmă în atenția politicului, în cadrul negocierilor privind statutul viitor al regiunii dintre Dunăre și Marea Neagră, care au început după ce tratatul preliminar de pace dintre Puterile Centrale și România a fost semnat

RO

archaeological documentation for that time [16].

A similar constellation was also encountered at the excavation led by Hubert Schmidt in Sărata-Monteoru near Buzău. The exploration of the Bronze Age cemetery and fortification was funded by Ludwig Darmstaedter and the Rudolf Virchow Foundation. Additional support came from the military services, which, for instance, appointed both a topographer and a geologist and enabled the transportation of the finds to Berlin, shipping them as ›army matter‹. Finally, the Mackensen High Command gave permission for Harald Hofmann to move from Bucharest to the excavation at Sărata-Monteoru [18, p. 106]. In spring 1918, an eight-week leave of absence from military service provided him with the opportunity to coordinate the moulding of the parts of the Tropaeum Traiani (in Bucharest) and to work on Schmidt's excavation (see the contribution of P. Lohmann, Chapter 4).

Hofmann, who as Captain was allocated to the light ammunition convoy 1077, was one of the few specialists who dealt with both prehistoric findings and objects of ›classical‹ art. His drawn documentation of the structures in Adamclisi was part of the research for a planned, extensive publication on the Tropaeum Traiani for the Heidelberg Academy of Sciences. A project of which the Romanian Commission for Monument Conservation was informed [25, p. 203]. In addition to Hofmann, the aforementioned architect, Wilhelm Jänecke, also worked on the victory

EN

DE

etwa durch das Abbestellen eines Topografen und eines Geologen unterstützt. Zudem wurde der Transport der Funde als ›Heeressache‹ nach Berlin gestattet. Durch das Einverständnis des Oberkommandos Mackensen erhielt Harald Hofmann schließlich auch die Möglichkeit, von Bukarest auf die Grabung in Sărata-Monteoru zu wechseln [18, p. 106]: Acht Wochen Beurlaubung vom Heeresdienst ermöglichten ihm im Frühjahr 1918 sowohl die Koordinierung der Abformungsarbeiten der Bauteile des Tropaeum Traiani (in Bukarest) als auch die Mitarbeit auf der Grabung von Schmidt (s. dazu den Beitrag von P. Lohmann, Kap. 4).

Hofmann, der als Hauptmann der leichten Munition-Kolonne 1077 zugeteilt war, war einer der wenigen Spezialisten, die sich sowohl mit vorgeschichtlichen Befunden wie auch Zeugnissen der ›klassischen‹ Kunst beschäftigt haben. Seine zeichnerische Dokumentation der Strukturen in Adamklissi waren Teil der Forschungen zu einer geplanten umfangreichen Publikation zum Tropaeum Traiani für die Heidelberger Akademie der Wissenschaften; die Rumänische Kommission für Denkmalpflege wurde über dieses Forschungsprojekt informiert [25, p. 203]. Neben Hofmann arbeitete auch der bereits genannte Architekt Wilhelm Jänecke zu dem Siegesdenkmal und deutete die ungewöhnliche Form des Bauwerks als Ergebnis zweier unterschiedlicher Bauphasen [13].

RO

la 5 martie 1918. În acest proces, atât România, cât și Imperiul German și Austro-Ungaria au căutat să împiedice cedarea Dobrogei către Bulgaria. Considerațiile istorice și arheologice au jucat un rol considerabil în pregătirile ședințelor de negocieri. Astfel, prim-ministrul Alexandru Marghiloman, împreună cu istoricii Constantin Giurescu și Simion Mehedinți, au pregătit o lucrare în care revendicările românești asupra teritoriului Dobrogei au fost legitimate prin argumente istorice [27, p. 11].

În interiorul delegației germane, s-a discutat despre cadrul general pentru cercetările arheologice viitoare în Dobrogea. Într-o întâlnire a lui August von Mackensen cu secretarul de stat pentru afaceri externe, Richard von Kühlmann, la 4 martie 1918, Mareșalul de câmp și-a exprimat îngrijorarea cu privire la soarta monumentelor antice, în special a structurilor de la Adamclisi, în urma experiențelor cu aliații bulgari în trecut. Ca orientare pentru negocierile ce urmau, Netzhammer a fost rugat să pregătească, pentru delegatul german, o hartă pe care era consemnată locația siturilor antice din Dobrogea. La 30 aprilie 1918, Kühlmann raporta de la București încheierea unui acord cu guvernul român, care permitea Muzeelor Regale de la Berlin să efectueze săpături atât în România, cât și în Basarabia. Descoperirile urmau să fie împărțite între institutele românești și cele germane după modelul legii egiptene privind antichitățile (›divizarea descoperirilor‹). În schimb, institutele germane au convenit să participe specialiști români la cercetare și publicații [2, p. 20; 3, p. 249].

EN

monument and theorised the unusual shape of the building as the outcome of two different construction phases [13].

The Peace Treaty and Its Effects on Dobruja and Adamclisi

The monuments of Dobruja eventually moved into the focus of politics once again in 1918, when negotiations on the future status of the region between the Danube and the Black Sea were conducted in the wake of the provisional peace treaty between the Central Powers and Romania, signed on 5 March 1918. In the negotiation process, Romania as well as The German Empire and Austria Hungary sought to prevent the cession of Dobruja to Bulgaria. Historical and art historical considerations were of considerable importance in the preparations for the meetings. Thus, the Prime Minister Alexandru Marghiloman and the historians Constantin Giurescu and Simion Mehedinţi prepared a document in which the Romanian claims to Dobruja were legitimised by means of historical arguments [27, p. 11].

Within the German delegation there was much discussion about the general framework for future archaeological research in the Dobruja region. In a meeting on 4 March 1918 between August von Mackensen and the State Secretary of Foreign Affairs, Richard von Kühlmann, the Field Marshal expressed his concerns with respect to the future fate of the ancient monuments, especially the remains in Adamclisi, following the experiences with the Bulgarian

Der Friedensvertrag und seine Auswirkungen auf die Dobrudscha und Adamklissi

Die Denkmäler der Dobrudscha gerieten schließlich 1918 noch einmal in den Fokus der Politik, als in der Nachfolge des am 5. März 1918 unterzeichneten vorläufigen Friedensvertrags zwischen den Mittelmächten und Rumänien der künftige Status der Region zwischen Donau und Schwarzmeer verhandelt wurde. Dabei wollten sowohl Rumänien wie auch Deutschland und Österreich-Ungarn ein Abtreten der Dobrudscha an Bulgarien verhindern. Bei den Vorbereitungen zu den Sitzungen spielten historische und kunsthistorische Argumente eine nicht unerhebliche Rolle. So erarbeitete der Ministerpräsident Alexandru Marghiloman gemeinsam mit den Historikern Constantin Giurescu und Simion Mehedinţi ein Papier, in dem der rumänische Anspruch auf die Dobrudscha mit historischen Argumenten legitimiert wurde [27, p. 11].

Innerhalb der deutschen Delegation wurde die Frage nach den Rahmenbedingungen der künftigen archäologischen Forschungen in der Dobrudscha diskutiert. In einem Treffen von August von Mackensen mit dem Staatssekretär des Äußeren Richard von Kühlmann am 4. März 1918, äußerte der Feldmarschall seine Bedenken mit Blick auf das künftige Schicksal der antiken Denkmäler, allen voran den Resten in Adamklissi, nach den bis dahin gemachten Erfahrungen mit den bulgarischen Verbündeten. Zur Orientierung im Vorfeld der Verhandlungen sollte Netzhammer

DE

Puțin mai târziu, la 7 mai 1918, la București a fost semnat tratatul de pace, însă fără semnatura suveranului român. Ferdinand I a amânat acest act formal sub diverse pretexte. În noiembrie 1918, când s-a arătat că Imperiul German va fi învins pe celelalte fronturi, România a intrat din nou în război. Obiectivele de război ale României, precum integrarea Transilvaniei, au fost codificate ulterior prin tratatele semnate în suburbiile pariziene în 1920. În cele două decenii care au urmat, delegații române și germane s-au reunit pentru a negocia restituirea materialelor arheologice descoperite în perioda ocupației.

În paralel, au fost realizate și proiecte de cooperare. Ion Nestor (1905–1974), a venit în 1928 la Berlin la recomandarea profesorilor săi, Vasile Pârvan și Ioan Andrieșescu, pentru a se specializa. Ulterior s-a mutat la Marburg, unde și-a încheiat doctoratul cu Gero von Merhart în 1932. În acești ani, Nestor a studiat materialele din săpăturile lui Hubert Schmidt și Carl Schuchhardt păstrate la Berlin, pe care le-a publicat ulterior în cooperare cu Alexander Langsdorff [19, p. 108f.; 2, p. 23].

În plus, se pare că s-au cultivat și contacte din perioada de ocupație. Harald Hofmann s-a străduit să găsească o posibilitate de publicare a manuscrisului studiului lui Pamfil Polonic (1858–1943), fost colaborator al lui Tocilescu și partenerul de cooperare al lui Schuchhardt, despre valurile, drumurile și fortificațiile din zonele locuite de români, care fusese premiat de Academia Română [3, p. 253].

RO

allies thus far. As a guide prior to the negotiations, Netzhammer was to prepare a map showing the locations of the ancient sites in Dobruja for the German delegate. On 30 April 1918, von Kühlmann announced the conclusion of an agreement with the Romanian government from Bucharest. An agreement, which allowed the Royal Museums of Berlin to carry out excavations in both Romania and Bessarabia. The finds were to be split between Romanian and German institutes following the model of the Egyptian laws on antiquities (›division of artefacts‹). In exchange, the German institutes agreed to have Romanian specialists participate in their research projects and publications [2, p. 20; 3, p. 249].

Shortly thereafter, on 7 May 1918, the peace treaty was signed in Bucharest. However, the signature of the Romanian king, Ferdinand I was still missing, a situation which he delayed under various pretexts. In autumn, when it became apparent that the German Empire would be defeated on other fronts, Romania entered the war again in November 1918. Romania's envisaged war objectives, such as the integration of Transylvania, became fixed by the treaties signed in the Parisian Suburbs in 1920. In the following two decades, delegations met to negotiate the return of the artefacts excavated during the occupation period.

Simultaneously, cooperative projects were also undertaken. Ion Nestor (1905–1974) came to Berlin in 1928 on the recommendation of his teachers Vasile Pârvan

EN

dem deutschen Diplomaten eine Karte mit der Lage der antiken Stätten in der Dobrudscha vorbereiten. Am 30. April 1918 meldete von Kühlmann aus Bukarest den Abschluss einer Vereinbarung mit der rumänischen Regierung, die den Königlichen Museen Berlin erlaubte, sowohl in Rumänien wie auch in Bessarabien Grabungen durchzuführen. Die Funde sollten nach dem Vorbild des ägyptischen Antikengesetzes zwischen den rumänischen und deutschen Instituten geteilt werden (›Fundteilung‹). Im Gegenzug verpflichteten sich die deutschen Institute, rumänische Spezialisten an den Forschungen und Publikationen zu beteiligen [2, p. 20; 3, p. 249].

Bereits kurze Zeit später, am 7. Mai 1918, erfolgte die Unterzeichnung des Friedensvertrags in Bukarest. Es fehlte allerdings noch die Unterschrift des rumänischen Königs Ferdinand I., der diesen Akt unter unterschiedlichen Vorwänden hinauszögerte. Als sich im Herbst eine Niederlage des Deutschen Reiches an den anderen Fronten abzeichnete, trat Rumänien im November 1918 erneut in den Krieg. Rumäniens anvisierte Kriegsziele, wie die Integration Siebenbürgens, wurden durch die Pariser Vorortverträge 1920 fixiert. In den folgenden beiden Jahrzehnten trafen sich Delegationen zu Verhandlungen über die Rückgabe der Funde aus der Besatzungszeit.

Parallel wurden auch Kooperationsprojekte realisiert. Ion Nestor (1905–1974) kam 1928 auf Empfehlung seiner Lehrer Vasile Pârvan und Ioan Andrieşescu zur Spezialisierung nach Berlin und wechselte später nach

DE

Atât institutele germane cât și arheologii individuali au văzut întreprinderile științifice din România ocupată ca un mijloc de a-și spori reputația internațională. Prin această focalizare, proiectele diferă în mod clar de inițiativele științifice ale ocupanților bulgari, care s-au concentrat în principal pe legitimarea istorică a revendicărilor teritoriale. Datorită legăturilor strânse dintre România și Germania, care au existat deja înainte de 1916, relațiile dintre cercetătorii preistoriei, în special, au rămas relativ strânse în perioada interbelică.

RO

and Ioan Andrieşescu for specialisation and later moved to Marburg, where he completed his doctorate under Gero von Merhart in 1932. In the 1930's, Nestor studied the found material from the excavations conducted by Hubert Schmidt and Carl Schuchhardt, which were stored in Berlin, then published in cooperation with Alexander Langsdorff [19, p. 108f.; 2, p. 23].

Furthermore, it seems that contacts made during the occupation period were also nurtured. Harald Hofmann worked to find a publisher for the award-winning manuscript by Pamfil Polonic (1858–1943), through the Romanian Academy, on his study of the ramparts, roads, and fortifications in the areas inhabited by the Romanians. He was notably a former member of the staff of Tocilescu and cooperative partner of Schuchhardt [3, p. 253].

Most individual archaeologists and German institutions saw the scientific undertakings in occupied Romania as a means to enhance their international reputation. This focus clearly differentiates these projects from the scientific initiatives of the Bulgarians, who also operated as an occupying force and were primarily focused on the historical legitimisation of territorial claims. Due to the close ties between Romania and Germany that already existed before 1916, the relations between researchers, particularly of prehistory, continued to be close in the interwar period.

EN

Marburg, wo er 1932 bei Gero von Merhart promoviert wurde. In den 1930er Jahren studierte Nestor dann das in Berlin gelagerte Fundmaterial der Grabungen von Hubert Schmidt und Carl Schuchhardt und publizierte dieses in Kooperation mit Alexander Langsdorff [19, p. 108f.; 2, p. 23].

Des Weiteren scheint man auch die während der Besatzungszeit geknüpften Kontakte gepflegt zu haben. Harald Hofmann bemühte sich, eine Publikationsmöglichkeit für das Manuskript der von der Rumänischen Akademie preisgekrönten Arbeit von Pamfil Polonic (1858–1943), einem vormaligen Mitarbeiter von Tocilescu und Kooperationspartner von Schuchhardt, zu den Wällen, Wegen und Burgen in den von Rumänen bewohnten Gebieten zu finden [3, p. 253].

Sowohl die deutschen Institutionen als auch die einzelnen Archäologen sahen in den wissenschaftlichen Unternehmungen im besetzten Rumänien mehrheitlich ein Mittel zur Steigerung ihres internationalen Renommees. Durch diese Schwerpunktsetzung unterschieden sich diese Vorhaben deutlich von den wissenschaftlichen Initiativen der ebenfalls als Besatzer agierenden Bulgaren, die primär auf die historische Legitimation territorialer Forderungen zentriert waren. Bedingt durch die bereits vor 1916 existenten engen Verbindungen zwischen Rumänien und Deutschland, blieben die Beziehungen vor allem zwischen den Vorgeschichtsforschern in der Zwischenkriegszeit weiterhin relativ eng.

DE

Zitierte Literatur | Literatura citată | Cited Works

[1] I. Achim – C. Borș (2017), Grigore Tocilescu. A Pioneer of Romanian Archaeology in a European Perspective, in: C. Szabó – V. Rusu-Bolindeț – G. Tiberiu Rustoiu – M. Gligor, eds., Adalbert Cserni and his Contemporaries. The Pioneers of Archaeology in Alba Iulia and Beyond, Bibliotheca Musei Apulensis 29 (Cluj-Napoca) 61–90.

[2] M. Babeş (2014), Deutsche Archäologen in Rumänien in Friedens- und Kriegszeit (1909–1918), in: S. Cociş, ed., Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum 100. Geburtstag von Kurt Horedt (Cluj-Napoca) 17–30.

[3] R. Born (2017), Von Besatzern zu Besetzten. Kunstschutz und Archäologie in Rumänien zwischen 1916 und 1918, in: R. Born – B. Störtkuhl, eds., Apologeten der Vernichtung oder Kunstschützer? Kunsthistoriker der Mittelmächte im Ersten Weltkrieg, Visuelle Geschichtskultur 16 (Cologne – Weimar – Vienna) 215–254.

[4] R. Born – B. Störtkuhl (2017), eds., Apologeten der Vernichtung oder Kunstschützer? Kunsthistoriker der Mittelmächte im Ersten Weltkrieg, Visuelle Geschichtskultur 16 (Cologne – Weimar – Vienna).

[5] A. Boroneanț (2007), Vasile Pârvan și patrimoniul arheologic dobrogean în timpul Primului Război Mondial. Documente în Archiva Muzeului Național de Antichități, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie 58, 229–264.

[6] H. Braune (1919), Die Denkmalpflege in Rumänien, in: P. Clemen, ed., Kunstschutz im Kriege. Berichte über den Zustand der Kunstdenkmäler auf den verschiedenen Kriegsschauplätzen und über die deutschen und österreichischen Maßnahmen zu ihrer Erhaltung, Rettung und Erforschung II. Die Kriegsschauplätze in Italien, im Osten und Südosten (Leipzig) 137–145.

[7] P. Clemen – G. Bersu (1919), Kunstdenkmäler und Kunstpflege in Belgien, in: P. Clemen, ed., Kunstschutz im Kriege. Berichte über den Zustand der Kunstdenkmäler auf den verschiedenen Kriegsschauplätzen und über die deutschen und österreichischen Maßnahmen zu ihrer Erhaltung, Rettung und Erforschung I. Die Westfront (Leipzig) 16–35.

[8] G. Gahlen – D. Petrova – O. Stein, eds. (2018), Die unbekannte Front. Der Erste Weltkrieg in Rumänien (Frankfurt a. M.).

[9] D. Gheorghiu – C. F. Schuster (2002), The Avatars of a Paradigm. A Short History of Romanian Archaeology, in: P. F. Biehl – A. Gramsch – A. Marciniak, eds., Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien, Tübinger Archäologische Taschenbücher 3 (Münster et al.) 289–301.

[10] D. Hamlin (2018), Germany's Empire in the East. Germans and Romania in an Era of Globalization and Total War (Cambridge).

[11] W. Jänecke (1917), Denkmäler und Denkmalpflege in Rumänien, Die Denkmalpflege 19.13–14, 103–106.

[12] W. Jänecke (1918), Das rumänische Bauern- und Bojarenhaus (Bucharest).

[13] W. Jänecke (1919), Die ursprüngliche Gestalt des Tropaion von Adamklissi, Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse 20 (Heidelberg).
[14] G. Kossinna (1916), Das früheste Germanendenkmal an der Dobrudschafront, Alldeutsche Blätter 62, 459–461.
[15] C. Kott (2006), Préserver l'art de l'ennemi? Le patrimoine artistique en Belgique et en France occupées, 1914–1918 (Brussels).
[16] R. A. Mason (2016), Carl Schuchhardt and the Beginnings of Aerial Archaeology in Romania, in: R. A. Mason – C. Croitoru, eds., Carl Schuchhardt's Contributions on Ancient Linear Fortifications along the Lower Danube, Ad Limites Orbis Romani 4 (Cluj-Napoca) 331–350.
[17] C. Moneta (2017), Vom Taunus zur Dobrudscha. Die Ausgrabungen Heinrich Jacobis in Rumänien, in: U. Recker, ed., Iucundi acti labores. Festschrift für Egon Schallmayer anlässlich des 65. Geburtstags, Jahrbuch für Archäologie und Paläontologie in Hessen (Stuttgart) 153–158.
[18] H. Neumayer (2014), Die Vorgeschichtliche Abteilung des Königlichen Völkerkundemuseums im Ersten Weltkrieg, in: P. Winter – J. Grabowski, eds., Zum Kriegsdienst einberufen. Die Königlichen Museen zu Berlin und der Erste Weltkrieg, Schriften zur Geschichte der Berliner Museen 3 (Cologne – Weimar – Vienna) 91–114.
[19] I. Nestor (1940), La Muzeul de Preistorie din Berlin, Revista de Preistorie și Antichități Naționale 2–4, 107–110.
[20] B. Opfer-Klinger (2014), Eine kleine Region spaltet den Vierbund. Die Dobrudscha als Konfliktregion im Ersten Weltkrieg, Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik 26.1–2, 38–63.
[21] I. Opriș (1999), Comisiunea Monumentelor Istorice la sfârșitul primului război mondial, Argessis (Pitești) 7, 449–459.
[22] C. Schuchhardt (1918), Altertumsforschungen in der Dobrudscha, in: Deutsche Etappenverwaltung in der Dobrudscha, ed., Bilder aus der Dobrudscha (Constanța) 110–130.
[23] C. Schuchhardt (1918), Die sogenannten Trajanswälle in der Dobrudscha, Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften: Philosophisch-historische Klasse 12 (Berlin).
[24] P. Traeger (1918), Studien über die Dobrudscha. Geschichte und Ethnographie. Deutsche Etappenverwaltung in der Dobrudscha, ed., Bilder aus der Dobrudscha (Constanța) 131–292.
[25] A. Tzigara-Samurcaș (1999), Memorii II (1910–1918), ed. by I. Șerb und F. Șerb (Bucharest).
[26] R. Vulpe (1928), Activitatea arheologică în Dobrogea în cei cincizeci de ani de stăpânire românească, Analele Dobrogei 9.1, special issue 1878–1928. Dobrogea cincizeci de ani de viață românească (Bucharest) 117–144.
[27] [n. n.] (1922), Amintiri și documente privitoare la Dobrogea. Din anul frământărilor sufletești 1918, Analele Dobrogei 2.1, 1–21.
[28] [n. n.] (1917), Denkschrift der deutschen Etappenverwaltung in der Dobrudscha (Constanța).

Metope XXI, Original im Museum von Adamklissi (Detail)
Metopa XXI, originalul în muzeul din Adamclisi (detaliu)
Metope XXI, original in the museum at Adamclisi (detail)
(Polly Lohmann)

Metope XXI, Heidelberger Gussform (Detail)
Metopa XXI, matriță din Heidelberg (detaliu)
Metope XXI, plaster mould in Heidelberg (detail)
(Polly Lohmann)

4

POLLY LOHMANN

Eine ganz eigene Geschichte
Die Abgüsse des Tropaeum Traiani in der Heidelberger Antikensammlung

O istorie cu adevărat unică
Mulajele monumentului Tropaeum Traiani din Colecția de Antichități din Heidelberg

A Story All Its Own
The Plaster Casts of the Tropaeum Traiani in the Heidelberg Collection of Classical Antiquities

Abb. 1: Friedrich von Duhn (Foto: ›Hausarchiv‹ des Instituts für Klassische Archäologie und Byzantinische Archäologie der Universität Heidelberg).

Fig. 1: Friedrich von Duhn (foto: ›arhivele‹ Institutului de Arheologie Clasică și Arheologie Bizantină de la Universitatea Heidelberg).

Fig. 1: Friedrich von Duhn (photo: ›Archive‹ of the Institute of Classical Archaeology and Byzantine Archaeology of the University of Heidelberg).

Museen und Sammlungen sind Selektionen von Dingen, die nicht unbedingt repräsentativ sind, sondern häufig auf Zufall und Willkür beruhen: Viele historische Sammlungen verdanken die Zusammensetzung ihrer Bestände dem individuellen Geschmack, den finanziellen Möglichkeiten und persönlichen Kontakten der jeweils zuständigen Personen. Auch die Antikensammlung der Universität Heidelberg spiegelt in ihren Objekten einerseits die Forschungsschwerpunkte verschiedener Professoren des Archäologischen Instituts wider, denen die Sammlungsleitung oblag. Andererseits konnten äußere Umstände wie politische Ereignisse eine entscheidende Rolle spielen, wuchs die Heidelberger Sammlung doch zum Beispiel nach dem Zweiten Weltkrieg um mehrere Abgüsse aus dem zerbombten Karlsruhe. Auch bei den Gipsabgüssen des Tropaeum Traiani spielte der Zufall eine Rolle, wobei hier mehrere Faktoren zusammenkamen.

Die Heidelberger Antikensammlung

Die Entstehungsgeschichte der Antikensammlung war von beschränkten finanziellen Mitteln geprägt. Früheste Grundlage bildete eine von Georg Friedrich Creuzer angelegte Privatsammlung kleinformatiger Kopien und Originalobjekte, die von seinen Schülern 1835 um das gestiftete ›*Antiquarium Creuzerianum*‹ erweitert wurde [6]. Es bestand vor allem aus Münzen, die später aus der Antikensammlung an das Seminar für Alte Geschichte (1957) und die

DE

Muzeele și colecțiile sunt selecții de obiecte, care nu sunt în mod necesar reprezentative, ci care sunt adesea bazate pe întâmplare și arbitrar. Multe colecții istorice își datorează alcătuirea specifică gustului individual, posibilităților financiare și contactelor personale ale persoanelor responsabile de acestea. Astfel, în obiectele din Colecția de Antichități a Universității din Heidelberg se reflectă prioritățile de cercetare ale diferiților profesori de la Institutul de Arheologie, care s-au ocupat de gestionarea colecției. Pe de altă parte, și circumstanțele externe, cum ar fi evenimentele politice, pot avea un rol decisiv în formarea colecției. Spre exemplu, după cel de al Doilea Război Mondial, colecția s-a îmbogățit considerabil, datorită adăugirii mai multor mulaje din Karlsruhe, un oraș afectat grav de bombardamente. În cazul mulajelor de ghips ale monumentului Tropaeum Traiani, întâmplarea a jucat, de asemenea, un rol important, însă în această situație au interacționat mai mulți factori.

Colecția de Antichități din Heidelberg

Geneza Colecției de Antichități a fost marcată de resurse financiare limitate. Temelia a fost pusă de către Georg Friedrich Creuzer prin colecția sa privată de replici, în format mic și obiecte originale, aceasta fiind apoi extinsă prin lotul ›*Antiquarium Creuzerianum*‹, donat de către studenții lui în anul 1835 [6]. Colecția consta în principal din monede, care ulterior au fost mutate din Colecția de Antichități în Institutul pentru Istorie

RO

Museums and collections are selections of things that are not necessarily representative but are often based on chance and arbitrariness. Many historical collections owe the composition of their holdings to the individual tastes, financial possibilities, and personal contacts of the persons in charge. Even the objects in the Collection of Classical Antiquities at the University of Heidelberg reflect the research priorities of the various professors at the Archaeological Institute responsible for the management of the collection. On the other hand, external circumstances such as political events could play a decisive role. For example, as the Heidelberg collection grew by several plaster casts after the Second World War left Karlsruhe bombed-out. Chance also played a role in gathering the contributing factors that brought the casts of the Tropaeum Traiani into existence.

The Heidelberg Collection of Classical Antiquities

The history of the Collection of Classical Antiquities has been shaped by limited financial resources. The earliest foundation was a private collection of small-scale copies and original objects, which was established by Georg Friedrich Creuzer. The collection was later expanded by his students in 1835 with the ›*Antiquarium Creuzerianum*‹ [6]. It consisted most notably of coins that were later transferred from the Collection of Classical Antiquities to the Institute of Ancient History (1957)

EN

DE

Numismatische Sammlung am ›*Heidelberg Center for Cultural Heritage*‹ (2016) abgegeben wurden. Erst mit der eigentlichen Gründung eines Archäologischen Instituts mit eigenem Budget 1866 durch Karl Bernhard Stark wurde auch der Antikensammlung der Weg geebnet. Als Starks Nachfolger und zweiter Professor am Institut war es Friedrich von Duhn (Abb. 1), durch den die Sammlung in 40 Jahren Dienstzeit stark wuchs. Auf das vorgegebene Budget nahm von Duhn, wie Korrespondenzen zeigen, dabei selten Rücksicht [7, p. 172–174], ebenso wenig auf die stets beengten Platzverhältnisse.

Einen Eindruck von individuellen Forschungsinteressen am Standort Heidelberg geben beispielsweise Fragmente von Wandmalereien in der Antikensammlung, die einen Schwerpunkt der Arbeiten von Ludwig Curtius (Professor in Heidelberg 1920–1928) darstellten, oder eine Gruppe von böotischen Plattenfibeln, die man in anderen archäologischen Sammlungen selten antrifft, die aber Roland Hampes (1957–1975) Interesse für griechische Sagenbilder in Böotien entsprachen. Auch dass unter den Abgüssen antiker Porträts mit Ausnahme von Livia Drusilla und Kleopatra VII. keine Frauen vertreten sind, repräsentiert nicht die Wirklichkeit der aus der Antike erhaltenen Porträts, sondern ist ein Spezifikum der Heidelberger Sammlung.

Auf Friedrich von Duhn (Professor 1880–1920) sind die Ankäufe eines Großteils der Objekte der heutigen Antikensammlung zurückzuführen. Tönerne Architekturelemente aus dem

RO

Antică (1957) și în Colecția Numismatică a Institutului de Cercetare ›*Heidelberg Center for Cultural Heritage*‹ (2016). Abia cu prilejul înființării propriu-zise a Institutului de Arheologie, prin fondurile proprii ale lui Karl Bernhard Stark în 1866, s-au creat și bazele pentru edificarea Colecției de Antichități. În calitate de succesor al lui Stark și al doilea profesor al institutului, Friedrich von Duhn (fig. 1), a fost cel care a determinat creșterea considerabilă a colecției în cei 40 de ani de activitate. După cum atestă corespondența, von Duhn, rareori, a ținut cont de bugetul prestabilit [7, p. 172–174] precum și de spațiul mereu limitat.

O impresie a intereselor de cercetare individuale de la Heidelberg le oferă de pildă, fragmente de picturi murale din Colecția de Antichități, care au constituit un punct central al activitătii lui Ludwig Curtius (profesor la Heidelberg 1920–1928), sau un grup de broșe beoțiene, care se găsesc rar în alte colecții arheologice, dar care au corespuns interesului lui Roland Hampe (1957–1975) pentru imaginile din mitologia greacă provenind din Beoția. Mai mult, faptul că nu sânt prezente mulaje de portrete de femei între mulajele după portretele antice, cu excepția Liviei Drusilla și a Cleopatrei a VII – a, nu reprezintă realitatea portretelor care s-au păstrat din Antichitate, ci este o specificitate a colecției din Heidelberg.

Friedrich von Duhn (profesor 1880–1920) este cel căruia i se datorează achiziționarea unei mari părți a obiectelor din actuala Colecție de Antichități. Elementele arhitecturale din lut, din Italia pre-romană, sunt în aceeași măsură o

EN

and the Numismatic Collection at the ›Heidelberg Centre for Cultural Heritage‹ (2016). It was not until Karl Bernhard Stark founded an Archaeological Institute with its own budget in 1866, that the door was opened for the Collection of Classical Antiquities. It was Stark's successor, Friedrich von Duhn (fig. 1), that greatly expanded the collection during his 40-year tenure. Correspondence shows that von Duhn seldom took the budget or the ever-limited available space into account as he cultivated the institute's collection [7, p. 172–174].

An impression of individual research interests in the Heidelberg collection can be seen through, for example: fragments of wall paintings in the Collection of Classical Antiquities, a focal point of Ludwig Curtius's research (professor in Heidelberg 1920–1928), and a group of incised Boetian fibulae, which though rarely found in other archaeological collections, correspond to Roland Hampe's (1957–1975) interest in Boetian depictions of Greek mythology. Even the fact that, apart from Livia Drusilla and Cleopatra VII, no women are represented among the casts of ancient portraits, is a specific feature of the Heidelberg collection, not a reflection of ancient realities.

The acquisition of most of the objects in the present Collection of Classical Antiquities can be traced back to Friedrich von Duhn (Professor from 1880–1920). Here, clay architectural elements from pre-Roman Italy are just as much an expression of his great scientific range as the so-called Troy doublets

vorrömischen Italien sind ebenso Ausdruck seiner großen wissenschaftliche Spannweite wie die sog. Troja-Dubletten. Häufig aber spielten dabei vor allem von Duhns persönliche Netzwerke eine Rolle: Zu seinen Kontakten gehörten nicht nur prominente Adelsfamilien und selbst Kaiser Wilhelm II., sondern auch ehemalige Schüler wie Robert Zahn, Paul Hartwig und Rudolf Pagenstecher, die in verschiedenen Ländern Antiken für Heidelberg ankauften. Einer ähnlichen Verbindung, und einem Zufall der Weltpolitik, sind auch die Abgüsse des Tropaeum Traiani zu verdanken. Ihre Geschichte ist in den Akten des Karlsruher Generallandesarchivs überliefert [8; Abb. 2].

Heute unterliegen universitäre Sammlungen, wie auch öffentliche Museen, zu Recht strengen Reglementierungen. Die UNESCO-Konvention von 1970 hat dem illegalen Kulturguthandel einen Riegel vorgeschoben. Auch aus Platzgründen ist man heute bemüht, das Wachstum zu stoppen; sieht man von einzelnen Schenkungen ab, stehen aktuell, und langfristig, die systematische (analoge und digitale) Erfassung sowie die wissenschaftliche Aufarbeitung der Bestände im Vordergrund.

Bilder der »ersten Deutschen«?

Das Tropaeum Traiani in Adamklissi war in der deutschsprachigen Forschung seit seiner Untersuchung in den 1890er Jahren heiß diskutiert worden. Das lag insbesondere an den bildlichen Darstellungen auf Metopen und Zinnen, die

DE

expresie a marii sale anverguri științifice precum și așa-numitele duplicate Troia *(Troja-Dubletten).* Deseori, însă, conexiunile personale ale lui Duhn au jucat, mai presus de toate, un rol semnificativ: contactele sale includeau nu doar familii nobiliare proeminente și pe însuși împăratul Wilhelm al II-lea, dar și foști studenți precum Robert Zahn, Paul Hartwig și Rudolf Pagenstecher, care au achiziționat antichități pentru Heidelberg din diferite țări. Mulajele monumentului Tropaeum Traiani se datorează unei conexiuni similare și unei coincidențe a politicii mondiale. Istoria lor este păstrată în dosarele Arhivelor Generale de Stat din Karlsruhe [8; fig. 2].

În prezent, colecțiile universitare, precum și muzeele publice, sunt supuse pe bună dreptate, unor reglementări stricte. Convenția UNESCO din 1970 a pus capăt comerțului ilegal cu bunuri culturale. Însă, în prezent, și din motive de spațiu se depun eforturi pentru a limita extinderea colecției; cu excepția donațiilor individuale, în prezent, precum și pe termen lung, înregistrarea sistematică (analogică și digitală) și analiza științifică a colecției se află în prim-plan.

Reprezentări ale »primilor nemți«?

Monumentul Tropaeum Traiani din Adamclisi a fost subiectul unor dezbateri aprinse în cercetările din spațiul germanofon încă din perioada săpăturilor din anii 1890. Acest lucru s-a datorat în special reprezentărilor sculpturale de pe metope și merloane, care arătau stereotipuri ale diferiților ›barbari‹

RO

(Troja-Dubletten). Above all, however, it was Duhn's personal networks that played a role in his acquisitions. His contacts not only included prominent noble families and even the German emperor Wilhelm II, but also former students such as Robert Zahn, Paul Hartwig and Rudolf Pagenstecher, who purchased antiquities for Heidelberg in various countries. One such connection and a coincidence of world politics brought the casts of the Tropaeum Traiani to Heidelberg. Their history has been preserved in the files of Karlsruhe's General State Archive [8; fig. 2].

Today university collections, like public museums, are rightly subject to strict regulations. The UNESCO Convention of 1970 aimed to stop the wrongful trade of cultural artefacts by redefining its legal framework. Additionally, efforts are now being made to stop the growth of the collection for space reasons. With the exception of individual donations, the focus is now and for the foreseeable future on the systematic (analogue and digital) recording and scientific processing of the current holdings.

Pictures of the »First Germans«?

The Tropaeum Traiani in Adamclisi had been a hotly discussed topic in German-speaking research since its investigation in the 1890s. This was particularly due to the pictorial representations on the metopes and battlements, which showed stereotypes of various non-Roman ›barbarians‹. Their ethnic classifications ranged from

EN

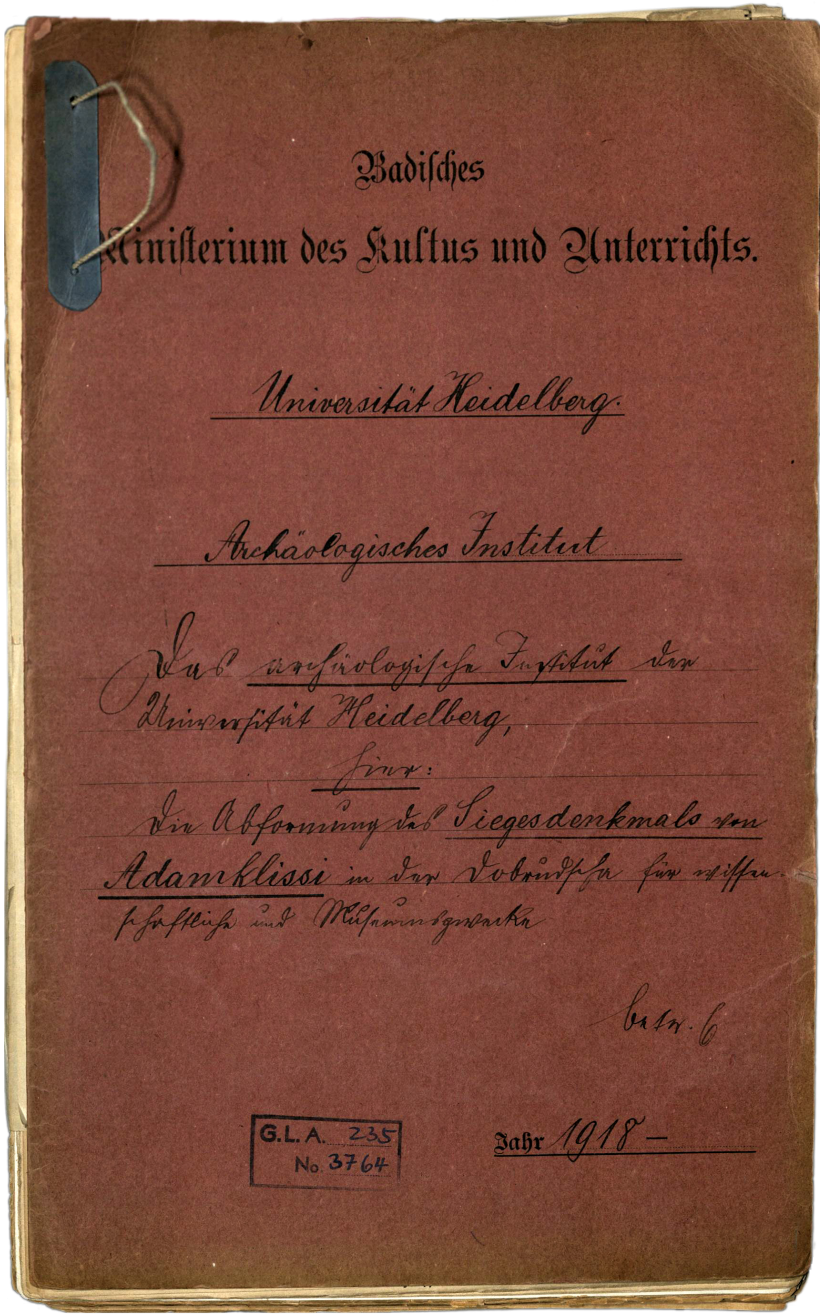

Abb. 2: Deckel der Akte mit der Korrespondenz zur Herstellung der Heidelberger Gipsabgüsse des Tropaeum Traiani (Generallandesarchiv Karlsruhe 235 Nr. 3764 Adamklissi 1918–1929).

Fig. 2: Coperta dosarului cu corespondența privind producerea mulajelor din Heidelberg după monumentul Tropaeum Traiani (Generallandesarchiv Karlsruhe 235 Nr. 3764 Adamklissi 1918–1929).

Fig. 2: Folder containing the letters which concern the Heidelberg plaster casts of the Tropaeum Traiani (Generallandesarchiv Karlsruhe 235 Nr. 3764 Adamklissi 1918–1929).

Stereotypen verschiedener nicht-römischer ›Barbaren‹ zeigten. Deren ethnische Zuordnungen reichten von Dakern und Thrakern über Bastarner, Geten, Myser und Sarmaten – literarisch überlieferte Volksgruppen, die sich archäologisch schwer greifen lassen. In den Diskussionen um die Datierung des Monuments tat sich 1896 Adolf Furtwängler hervor, der das Tropaeum Traiani als augusteisch interpretierte. Es würde damit zeitlich in den Kontext der Siege des Marcus Licinius Crassus 29 v. Chr. gegen die Geten und Bastarner gehören, weshalb Furtwängler in den Bildern am Bau vier Barbarentypen auszumachen glaubte: Daker, Thraker, Geten und germanische Bastarner mit Haarknoten (lat. *nodus*).

Obwohl schon damals die Stimmen für eine trajanische Datierung – also 100 Jahre später – überwogen, hatte Furtwänglers These einen entscheidenden Vorteil: Seine frühe Datierung würde bedeuten, dass es sich bei den Reliefs am Tropaeum Traiani um die ersten bekannten Darstellungen von Germanen handelte, oder, wie er über die Bastarner schrieb, der »ersten Deutschen, die auf dem Schauplatze der Geschichte auftreten« [2, p. 59]. Das war der national-ideologisch geprägten Germanenbildforschung ein willkommenes Thema [3], auch wenn sich Furtwänglers Datierungsvorschlag nicht durchsetzen konnte. Heute erachtet die Forschung eine ethnische Zuweisung der stereotypen Barbarenbilder als unmöglich. Neben den Barbarenbildern und der Datierung des Monuments waren aber auch Jahre nach der

DE

non-romani. Clasificările lor etnice au variat de la daci și traci la bastarni, geți, moesi și sarmați – grupuri etnice transmise literar, care sunt însă greu de atestat arheologic. În cadrul discuțiilor despre datarea monumentului, s-a remarcat în 1896, Adolf Furtwängler, care a interpretat monumentul Tropaeum Traiani ca fiind originar din epoca lui Augustus. Această teză ar plasa monumentul din punct de vedere temporal în contextul victoriilor lui Marcus Licinius Crassus din 29 î. Hr. împotriva geților și bastarnilor, fapt pentru care Furtwängler a presupus existența a patru tipuri de barbari în reprezentările de pe monument: daci, traci, geți și bastarni de origine germanică cu șuvița de păr împletită într-un nod (lat. *nodus*).

Deși deja la vremea respectivă predominau părerile pentru datarea traianică – adică 100 de ani mai târziu – teza lui Furtwängler avea un avantaj decisiv: Datarea sa timpurie ar însemna că basoreliefurile monumentului Tropaeum Traiani ar fi primele reprezentări cunoscute ale germanilor, sau, cum scria despre bastarni, ale »primilor nemți care au apărut pe scena istoriei« [2, p. 59]. Acesta a fost un subiect binevenit al cercetărilor cu privire la reprezentările germanilor, marcate de ideologia naționalistă [3], chiar dacă propunerea lui Furtwängler cu privire la datarea timpurie a monumentului nu s-ar fi putut impune. Astăzi, cercetările consideră imposibilă o atribuire etnică a reprezentărilor stereotipe de barbari. Pe lângă basoreliefurile, ce portretizează barbari și datarea ansamblului, alte aspecte precum arhitectura monumentului și aranjamentul inițial

RO

Dacians and Thracians to Bastarnae, Getae, Mysians and Sarmatians – literarily handed down ethnic groups that are difficult to grasp archaeologically. In the discussions about the dating of the monument in 1896, Adolf Furtwängler stood out, who interpreted the Tropaeum Traiani as Augustan. It would therefore fit in the context of the victories of Marcus Licinius Crassus against the Getae and Bastarnae in 29 BCE. This historical connection led to Furtwängler's identification of the four barbarian types in the pictures on the building as Dacians, Thracians, Goths and Germanic Bastarns with topknots (lat. *nodus*).

Although the archaeological community was already widely in favour of a Trajanic date – i. e. 100 years later – Furtwängler's theory had a decisive advantage: this early dating would mean that the reliefs at the Tropaeum Traiani were the first known depictions of Germanic tribesmen, or, as he wrote of the Bastarnae, the »first Germans to appear on the scene of history« [2, p. 59]. Even if Furtwängler's dating proposal did not prevail, his idea was welcome for the research into Germanic images, tinted by nationalistic ideals [3]. Today's research community considers an ethnic attribution of the stereotypical barbarian images to be impossible. Even years after the turn of the century, not only were the barbarian images and the dating of the monument still in dispute, but also its architecture and the arrangements of the metopes on the building.

EN

Jahrhundertwende noch dessen Architektur und die Anordnung der Metopen am Bau umstritten.

Archäologische Bedürfnisse: Der Erste Weltkrieg als Chance

In die Zeit dieser andauernden Forschungsdiskussionen fiel der Eintritt Rumäniens in den Ersten Weltkrieg und seine Besetzung durch die Mittelmächte 1916. Die Westdobrudscha, und damit Adamklissi, stand seitdem unter deutscher Militärverwaltung, und der Zufall wollte es, dass ein ehemaliger Schüler und Assistent Friedrich von Duhns als Hauptmann in der Walachei stationiert war: Harald Hofmann hatte 1899 über die Darstellung des Haares in der archaischen griechischen Kunst promoviert, war archäologisch auf der Saalburg und am ›Suermondt-(Ludwig-)Museum‹ tätig gewesen und arbeitete als Latein- und Griechischlehrer am Großherzoglichen Gymnasium Mannheim, als er zum Krieg einberufen wurde. Er war es offenbar, der Friedrich von Duhn per Feldpost die Idee unterbreitete, Abgüsse des Siegesdenkmals von Adamklissi anzufertigen. Mit dem Militär hätte man Arbeitskräfte schließlich unmittelbar zur Verfügung.

Von Duhn schrieb am 13. Januar 1918 einen sechsseitigen Brief an das badische Ministerium des Kultus und Unterrichts, in dem er die Bedeutung des Tropaeum Traiani für die Forschung heraushob. Auf rumänischer Seite fände das Monument kaum Beachtung, so behauptete er, und

DE

al metopelor au fost, de asemenea, subiecte controversate chiar și după începutul secolului trecut.

Nevoile arheologice: Primul Război Mondial ca o oportunitate

Perioada de desfășurare a acestor polemici științifice a coincis cu intrarea României în Primul Război Mondial și ocuparea acesteia de către Puterile Centrale la sfârșitul anului 1916. Dobrogea de Vest și, prin urmare, Adamclisi, s-au aflat din acel moment sub administrație militară germană. Printr-o coincidență, un fost elev și asistent al lui Friedrich von Duhn a fost staționat în Muntenia pe post de căpitan: Harald Hofmann își obținuse doctoratul în 1899 cu o lucrare despre reprezentarea părului în arta greacă arhaică. Lucrase la Saalburg și la ›Muzeul Suermondt(-Ludwig)‹ în domeniul arheologiei și activa ca profesor de latină și greacă la Liceul Grand-Ducal din Mannheim *(Großherzogliches Gymnasium),* când a fost chemat la război. El a fost cel care i-a făcut lui Friedrich von Duhn propunerea, trimițându-i acestuia o scrisoare de pe front, să realizeze mulaje ale monumentului triumfal de la Adamclisi. La urma urmei, mulțumită armatei, se avea forță de muncă nemijlocită la dispoziție.

Von Duhn a scris, la 13 ianuarie 1918, o scrisoare de șase pagini către Ministerul Culturii și Educației din Baden, subliniind importanța monumentului Tropaeum Traiani în cercetare. Românii ar acorda puțină atenție monumentului, a pretins el, iar elemente arhitectonice

RO

Archaeological Needs: The First World War as an Opportunity

The period of these ongoing research discussions coincided with Romania's entry into the First World War and its occupation by the Central Powers in 1916. Ever since then, Western Dobruja, and thus Adamclisi, had been under German military administration; and as fate would have it, a former student and assistant of Friedrich von Duhn's was stationed in Wallachia as a captain. Harald Hofmann had completed his doctorate in 1899 on the depiction of hair in archaic Greek art, had worked as an archaeologist at the Saalburg and ›Suermondt-(Ludwig-)Museum‹, and was teaching Latin and ancient Greek at the Grand Ducal High School *(Großherzogliches Gymnasium)* in Mannheim when he was drafted. It was obviously Hofmann who gave Friedrich von Duhn the idea of making casts of Adamclisi's victory monument in a letter. The military would provide immediate access to the manpower.

On 13 January 1918, von Duhn wrote a six-page letter to the Baden Ministry of Culture and Education in which he emphasised the importance of the Tropaeum Traiani for research. He claimed that the monument received little attention from the Romanians and that parts of the monument were stored outdoors. Von Duhn even appeared to harbour resentments towards the already deceased Romanian excavator Grigore G. Tocilescu: At any rate, he argued the incompetence and ignorance of his Romanian colleagues in order to

EN

»Es gilt jetzt, die augenblickliche günstige Zeitlage auszunutzen. [...] Die Gelegenheit, einzugreifen und solange wir in Rumänien und der Dobrudscha militärisch die Herren sind, alles so zu machen, wie wir es für richtig halten, ist günstig und kommt so vielleicht nie wieder«

(F. von Duhn an das Badische Kultusministerium, 13. Januar 1918 [8])

»Acum este momentul să profităm de momentul favorabil. [...] Oportunitatea de a interveni și, atâta timp cât suntem din punct de vedere militar la putere în România și Dobrogea, de a face tot ceea ce considerăm potrivit. Este o situație avantajoasă și poate nu se va mai ivi niciodată«

(F. von Duhn către Ministerul Culturii din Baden, 13 ianuarie 1918 [8])

»The important thing now is to take advantage of the present favourable time. [...] The opportunity to intervene, so long as we are the military masters in Romania and Dobruja, to do everything as we see fit, is favourable and may never come again«

(F. von Duhn to the Baden Ministry of Culture, 13 January 1918 [8])

Bauteile des Monuments lagerten im Freien. Auch gegen den bereits verstorbenen rumänischen Ausgräber Grigore G. Tocilescu hegte von Duhn offenbar Ressentiments – jedenfalls argumentierte er mit der Unfähigkeit und Ignoranz der rumänischen Kollegen, um die Bedeutung von Kopien des Denkmals für die Universität Heidelberg zu untermauern. Als einziger Standort außerhalb Rumäniens hätte man mit eigenen Gipsabgüssen in Heidelberg die Möglichkeit, an dem Monument zu forschen. Von Duhn plante dafür ein Publikationsprojekt bei der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, das Harald Hofmann nach dem Krieg übernehmen sollte. Außerdem könne man weitere Abgüsse zum Verkauf an andere Sammlungen herstellen, um damit die Kosten wieder einzuspielen [8].

Während Friedrich von Duhn seinen Kollegen Tocilescu in dem Schreiben an das Ministerium als »eitle[n] und wissenschaftlich ganz von seinen deutschen Beratern abhängig[en] Mensch[en]« verunglimpfte, verwies er positiv auf das Buch des rumänischen Kollegen Teohari Antonescu von der Universität Iaşi [1]. Das Lob kam jedoch nicht von ungefähr: Antonescu habe bei Friedrich von Duhn gelernt. Tocilescu hatte von Duhn auf einer Studienreise badischer Gymnasiallehrer in Adamklissi (offenbar nicht positiv) erlebt (Abb. 3). Wissenschaftliche Rivalitäten wurden also einerseits implizit als nationale Fehden formuliert, andererseits fiel von Duhns Urteil deutlich gnädiger aus, wo er einen direkten deutschen Einfluss auf die rumänische Forschung konstatierte.

DE

ce aparțin monumentului ar fi depozitate în aer liber. Aparent, von Duhn a avut resentimente și față de arheologul român Grigore G. Tocilescu, deja decedat – în orice caz, și-a susținut argumentul cu referire la incapacitatea și ignoranța colegilor români, cu scopul de a accentua importanța creării unor mulaje ale monumentului pentru Universitatea Heidelberg. Astfel, cu ajutorul propriilor mulaje de ghips, Heidelberg ar fi singura locație din afara României, unde ar fi fost posibil să fie efectuate cercetări asupra monumentului. Von Duhn a planificat în acest sens un proiect editorial la Academia de Științe din Heidelberg, care urma să fie preluat de Harald Hofmann după război. În plus, pentru a-și susține demersul, a argumentat că s-ar putea crea mulaje suplimentare pentru a fi scoase la vânzare către alte colecții, cu scopul de a-și recupera costurile [8].

În timp ce Friedrich von Duhn l-a denigrat pe colegul său Tocilescu, în scrisoarea către minister, ca fiind »vanitos și, din punct de vedere științific, un om dependent în totalitate de consilierii săi germani«, a făcut o referire pozitivă la cartea colegului său român, Teohari Antonescu, de la Universitatea din Iași [1]. Lauda nu a fost însă întâmplătoare, Antonescu studiase cu Friedrich von Duhn. Tocilescu, pe de altă parte, a avut o experiența (aparent, nu pozitivă) cu von Duhn în cadrul unei călătorii de studiu a profesorilor de liceu din Baden, la Adamclisi (fig. 3). Pe de o parte, rivalitățile științifice au fost formulate implicit ca vrajbe naționale, însă judecata lui von Duhn, pe de altă parte, a fost semnificativ mai deferentă, odată ce a

RO

underline the importance of the University of Heidelberg receiving copies of the monument. Being the only location outside of Romania with plaster casts of the monument, Heidelberg would therefore secure the exclusive opportunity to research it. Von Duhn then planned a publication project for this at the Heidelberg Academy of Sciences, which Harald Hofmann was to take over after the war. In addition, further casts could be produced to sell to other collections in order to recoup the original production costs [8].

While Friedrich von Duhn denigrated his colleague Tocilescu in his letter to the ministry as »vain and scientifically completely dependent on his German advisors«, he referred to the book by his other Romanian colleague Teohari Antonescu from the University Iaşi as positive [1]. This disparity in review, however, is not coincidental: von Duhn had met Tocilescu on a study trip for high-school teachers from Baden to Adamclisi and had apparently not been impressed (fig. 3). Whereas Antonescu had studied under Friedrich von Duhn. Thus, on the one hand, scientific rivalries were implicitly formulated as national feuds, and on the other hand, von Duhn's verdict was much more gracious, where he noted a direct German influence on Romanian research.

The ministry and the military administration agreed within a very short time that Harald Hofmann would be granted a leave of absence by the army command for eight weeks. During this period, he was also to carry out tasks in Sărata-Monteoru, where the Royal Museums

EN

Abb. 3: Gruppenbild einer Studienreise badischer Gymnasiallehrer (fünfte Reise, 1914): Vorne mittig mit überschlagenen Beinen sitzend Friedrich von Duhn, vorne als fünfter von links, stehend Harald Hofmann (?) (Foto: ›Hausarchiv‹ des Instituts für Klassische Archäologie und Byzantinische Archäologie der Universität Heidelberg).

Fig. 3: Foto de grup realizată in cadrul călătoriei de studiu a profesorilor de liceu din Baden (a cincea excursie, 1914): Friedrich von Duhn, așezat în mijloc în față, cu picioarele încrucișate, stând în picioare în față, al cincilea din stânga, Harald Hofmann (?) (foto: ›arhivele‹ Institutului de Arheologie Clasică și Arheologie Bizantină de la Universitatea Heidelberg).

Fig. 3: Group photo from a study trip of high school teachers from Baden (fifth trip, 1914): with Friedrich von Duhn (middle of the front row, crossed legs) and Harald Hofmann (standing in the front row, fifth from the left (?)) (photo: ›Archive‹ of the Institute of Classical Archaeology and Byzantine Archaeology of the University of Heidelberg).

»Es wäre doch eine schöne Sache für uns, würde dem badischen Staat Ehre machen und die Wissenschaft sehr fördern«

(F. von Duhn an das Badische Kultusministerium, 13. Januar 1918 [8])

»Ar fi un lucru frumos pentru noi, ar onora statul Baden și ar promova foarte mult știința«

(F. von Duhn către Ministerul Culturii din Baden, 13 ianuarie 1918 [8])

»It would be a nice thing for us, would do honour to the State of Baden and greatly promote science«

(F. von Duhn to the Baden Ministry of Culture, 13 January 1918 [8])

DE

Das Ministerium, und auch die Militärverwaltung, willigte innerhalb kürzester Zeit ein, und Harald Hofmann wurde daraufhin von der Heeresleitung für acht Wochen beurlaubt; in diesem Zeitraum solle er auch noch Aufgaben in Sărata-Monteoru erledigen, wo die Königlichen Museen Berlin unter Leitung von Hubert Schmidt ein Grabungsprojekt führten (s. den Beitrag von R. Born, Kap. 3). Am 8. April 1918 begannen die Abformarbeiten im Bukarester Kunstpalast, wo die gefundenen Bauteile des Monuments zu dieser Zeit untergebracht waren. Das bestätigt auch der Tagebucheintrag Raymund Netzhammers, der als Bukarester Erzbischof die Arbeiten im Mai 1918 besuchte [5, Bd. 2, p. 820–822].

Zunächst mussten von den Originalteilen des Monuments Abgussformen (Negative) angefertigt werden; zurück in Baden sollten aus diesen Formen dann die eigentlichen Abgüsse (Positive) hergestellt werden. Aus einer von Hofmann erstellten Liste mit Ausgaben gehen

RO

remarcat o influență germană asupra cercetării românești.

Ministerul, precum și administrația militară și-au dat, într-un timp foarte scurt, consimțământul, iar comandamentul armatei i-a acordat lui Harald Hofmann opt săptămâni de concediu; în această perioadă, el ar trebui să finalizeze și sarcini la Sărata-Monteoru, unde Muzeele Regale din Berlin conduceau la acea vreme săpături arheologice, coordinate de Hubert Schmidt (vezi cap. 3, R. Born). Lucrările de pregătire a mulajelor au început pe 8 aprilie 1918 în Palatul Artelor din București, unde elementele constructive ale monumentului erau adăpostite la acea vreme. Acest lucru este confirmat și într-un pasaj din jurnalul lui Raymund Netzhammer, care în calitate de arhiepiscop al Bucureștiului a vizitat lucrările în mai 1918 [5, Vol. 2, p. 820–822].

Mai întâi, trebuiau create formele negative ale elementelor originale ale monumentului; pentru ca mai apoi în Baden, din aceste matrițe să fie realizate reproducerile propriu-zise. Dintr-o

EN

in Berlin were conducting an excavation project under the direction of Hubert Schmidt (see R. Born, chap. 3). On the 8th of April 1918, the moulding work began in the Bucharest Palace of Art that housed the pieces of the monument at that time. Raymund Netzhammer, Archbishop of Bucharest, who visited the work in May 1918, corroborates this turn of events in his diary [5, vol. 2, p. 820–822].

First, casting moulds (negatives) had to be made from the original parts of the monument. Then, back in Baden, the actual casts (positives) were to be made from these moulds. A ledger of expenditures compiled by Hofmann shows the local workshops and craftsmen who were entrusted with various tasks. According to their names, some of these were probably Dobruja Germans, as in the case of the »Faust Plasterer's Shop« and »Frist's Stonemasonry«. At the end of May, less than two months later, the plaster moulds were ready. Today the University of

die lokalen Werkstätten und Handwerker hervor, die mit verschiedenen Arbeiten betraut wurden. Den Namen nach handelte es sich zum Teil wohl um Dobrudschadeutsche, wie bei der »Gipserei Faust« und dem »Steinmetz Frister«. Ende Mai, nach weniger als zwei Monaten, waren die Gipsformen fertig. Insgesamt besitzt die Universität Heidelberg heute 51 Abgussformen [4]: zu sechs Zinnen, 16 Metopen und zwei Metopendetails, zwei Inschriftenfragmenten, 17 anderen Dekorelementen des Tropaeum Traiani sowie sieben Formen von dem Gefallenenaltar aus der Nähe des Siegesdenkmals und eine von dem sog. Kleinen Tropaeum aus der Stadtmauer des *municipium.* Auf welcher Grundlage diese Auswahl erfolgte, lässt sich zum aktuellen Zeitpunkt nicht rekonstruieren.

Prominente Sponsoren

Als Geldgeber hatte von Duhn einige Akteure der regionalen Wirtschaft gewinnen können, wie drei Aufsichtsräte der ›Badischen Anilin- und Sodafabrik‹ (BASF) und den Direktor der ›Portland-Zementwerke‹ (heute ›HeidelbergCement‹), Friedrich Schott. Der ›Adamklissi-Fonds‹ war deshalb im Mai 1918 mit 11.300 Mark noch gut gefüllt, so dass von Duhn dem badischen Kultusministerium Ideen für weitere archäologische Unternehmungen unterbreitete. Sein Bonner Kollege Conrad Cichorius hatte ihm zudem empfohlen, von dem Tropaeum Traiani selbst so viel wie möglich in Gips abzuformen, solange es (kriegsbedingt) noch möglich sei.

DE

listă de cheltuieli, ținută de Hofmann, reies toate detaliile despre atelierele și meșterii locali, cărora li s-au încredințat diverse sarcini.

Conform numelor din listă, unii dintre ei erau germani dobrogeni, precum cei de la »Atelierul de turnat ghips Faust« și »Atelierul de pietrărie Frister«. La sfârșitul lunii mai, după mai puțin de două luni, formele de ghips erau gata. Universitatea Heidelberg deține astăzi în total 51 de matrițe [4]: șase merloane, 16 metope și două detalii ale metopelor, două fragmente cu inscripție, alte 17 elemente decorative ale monumentului Tropaeum Traiani, precum și șapte forme de pe altarul ridicat în apropierea monumentului triumfal pentru luptatorii căzuți și una din așa-numitul Micul Tropaeum din zidul care înconjoară *municipium*-ul. În prezent, nu se poate reconstitui modalitatea pe baza căreia s-a făcut această selecție.

Sponsori importanți

Von Duhn a reușit să atragă câțiva actori din economia regională în calitate de donatori, cum ar fi trei membri ai consiliului de administrație ai ›Fabricii de Anilină și Sodă Baden‹ (BASF) precum și pe directorul ›Uzinelor de Ciment Portland‹ (astăzi ›HeidelbergCement‹), Friedrich Schott. Așadar, în mai 1918 ›fondul Adamclisi‹ se ridica la 11.300 de mărci, astfel încât von Duhn a hotărât să propună și alte întreprinderi arheologice la Ministerul Culturii din Baden. Colegul său din Bonn, Conrad Cichorius, i-a recomandat, în plus, să realizeze cât

RO

Heidelberg owns a total of 51 plaster moulds [4]: six battlements, 16 metopes and two metope fragments, two inscription fragments, 17 other decorative elements of the Tropaeum Traiani, and seven moulds from the funerary altar near the victory monument and one from the so-called small Tropaeum from the city wall of *municipium*. It is currently not possible to reconstruct the basis on which this selection was made.

Prominent Sponsors

Von Duhn had been able to win over a number of players in the regional economy as sponsors, such as three members of the ›*Badische Anilin- und Sodafabrik*‹ (BASF) supervisory board and Friedrich Schott, the director of the ›*Portland-Zementwerke*‹ (today's ›HeidelbergCement‹). Therefore, when the ›Adamclisi Fund‹ was still well-filled in May of 1918 with 11,300 marks, von Duhn submitted ideas for further archaeological undertakings to the Baden Ministry of Culture. His colleague from Bonn, Conrad Cichorius, had also recommended that he take plaster casts of as much of the Tropaeum Traiani as possible while the war still allowed it. The ministry however, stopped the ambitious Heidelberg professor at this point because von Duhn had once again directed the project to become more expensive and complex than initially planned [8].

The most urgent problem was now the future accommodation of the positive casts still to be produced in Heidelberg. Since the rooms of the Collection

EN

»Wenn wir Rumänien erst einmal geräumt haben [... wird uns] später die Möglichkeit jetzt versäumtes nachzuholen nicht mehr gewährt werden [...].«

(C. Cichorius an F. von Duhn, 28. April 1918 [8])

»Odată ce vom părăsi România [...], nu ni se va mai oferi posibilitatea de a recupera ceea ce am pierdut acum [...].«

(C. Cichorius către F. von Duhn, 28 aprilie 1918 [8])

»Once we have left Romania [...] we will not be given the opportunity again to make up for what we have missed [...].«

(C. Cichorius to F. von Duhn, 28 April 1918 [8])

DE

An diesem Punkt stoppte das Ministerium den ambitionierten Heidelberger Professor jedoch, da das Projekt – nicht zum ersten Mal bei von Duhn – bereits teurer und aufwändiger war als anfangs geplant [8].

Drängendstes Problem war nun vor allem die Unterbringung der noch herzustellenden Positivabgüsse in Heidelberg. Da die Räume der Antikensammlung keinen Platz boten, schlug von Duhn mehrfach das Heidelberger Schloss als Unterbringungsort vor, was jedoch von der Stadt abgelehnt wurde. Das im Gegenzug angebotene ›Hotel (heute Palais) Prinz Carl‹ fungierte noch als Lazarett. Eine Platzlösung war also noch nicht gefunden – zunächst aber galt es ohnehin, die wuchtigen Abgussformen nach Baden zu transportieren.

RO

mai multe mulaje din ghips după monumentul Tropaeum Traiani, atâta timp cât era încă posibil (din cauza războiului). Însă, de data aceasta, ministerul l-a oprit pe ambițiosul profesor din Heidelberg, deoarece proiectul – nu pentru prima dată în cazul lui von Duhn – devenise mai scump și mai complex decât planificarea inițială [8].

Cea mai presantă problemă a fost găsirea unui loc de depozitare a mulajelor pozitive la Heidelberg. Întrucât încăperile Colecției de Antichități nu ofereau niciun spațiu, von Duhn a propus în numeroase rânduri castelul din Heidelberg ca loc de depozitare a mulajelor. Sugestia sa a fost însă respinsă de oraș. Hotelul ›Prințul Carl‹ (astăzi ›Palais Prințul Carl‹), care a fost oferit ca o alternativă, funcționa ca spital la acel

EN

of Classical Antiquities did not offer enough space, von Duhn suggested several times that the Heidelberg Castle should accommodate them. The city rejected this idea but offered the use of a hotel, the ›Prince Carl‹ (today the ›Palais Prince Carl‹) in return. A hotel, which was still in use as a military hospital. Though a space solution had not yet been found, the first order of business was to transport the massive casting moulds to Baden.

1,600 km from Dobruja to Baden

In August of 1918, the transport of all the castings to Baden in two railway carriages was initiated; all the pieces arrived in Karlsruhe a few weeks

1.600 km von der Dobrudscha nach Baden

Im August 1918 wurde der Transport aller Abgussformen nach Baden in zwei Eisenbahnwaggons in die Wege geleitet, und einige Wochen später kamen die Stücke in Karlsruhe an. An der dortigen Technischen Hochschule zwischengelagert, sollten die eigentlichen Abgüsse dort gegossen und anschließend mit den Formen nach Heidelberg transportiert werden. Allerdings waren Gips und Schellack nach dem Krieg so teuer, dass die Umsetzung dieses Plans verschoben werden musste. Mehrere Jahre vergingen ohne eine Lösung. Harald Hofmann war in der Zwischenzeit – nach mehrmonatiger Kriegsgefangenschaft in Brașov und Timișoara – wieder in den Schuldienst nach Mannheim zurückgekehrt; Friedrich von Duhn war 1920 in Pension gegangen. Mit seinem Nachfolger Ludwig Curtius gab es 1921 eine Krisenbesprechung zum weiteren Vorgehen. Dabei stellte man Schäden an den Abgussformen fest, die entweder bereits beim Transport oder durch die Lagerung an der Technischen Hochschule entstanden waren.

Offenbar existierten zu diesem Zeitpunkt aber schon Positivabgüsse, deren genauer Herstellungszeitraum in den Korrespondenzen am Karlsruher Generallandesarchiv jedoch nicht überliefert ist. In einem ersten Schritt verbrachte man diese Abgüsse mit einem Ochsenkarren zur Ausstellung in das Gebäude der Landesbibliothek am Karlsruher Friedrichsplatz. Für die anschließenden Jahre liefern die Akten keine

DE

moment. Prin urmare, nu fusese găsită o soluție convenabilă – totuși, primul pas urma să fie transportul matrițelor masive la Baden.

1.600 km din Dobrogea la Baden

În august 1918, transportul tuturor matrițelor la Baden a fost plănuit pe cale ferată, ocupând două vagoane, iar câteva săptămâni mai târziu, formele au ajuns la Karlsruhe. La Universitatea Tehnică s-a început mularea propriu-zisă, iar formele pozitive obținute au fost mai apoi transportate la Heidelberg în interiorul matrițelor aferente. Însă, ghipsul și șelacul au devenit atât de scumpe după război, încât implementarea acestui proiect a trebuit să fie amânată. Au trecut mai mulți ani fără să se fi găsit o soluție. Între timp, Harald Hofmann – după câteva luni de captivitate la Brașov și Timișoara – se întorsese la școala din Mannheim; Friedrich von Duhn a ieșit la pensie în 1920. În 1921 von Duhn a luat parte la o întâlnire de urgență cu succesorul său, Ludwig Curtius, în cadrul căreia s-au discutat următoarele demersuri. Cu această ocazie s-au constatat vătămări ale matrițelor, suferite fie în timpul transportului, fie în timpul depozitării la Universitatea Tehnică.

Aparent, la acel moment existau deja mulaje pozitive, însă perioada lor exactă de fabricație nu devine evidentă din corespondența păstrată la Arhivele Generale ale Statului Karlsruhe. Într-o primă etapă, aceste piese turnate au fost aduse, cu care trase de boi, în clădirea Bibliotecii de Stat din Piața

RO

later. They were to be stored temporarily at the Technical University there, where the actual castings were to be made and then transported to Heidelberg together with the moulds. Plaster and shellac however, had become so expensive since the war that the implementation of this plan had to be postponed. Several years passed with no solution. In the meantime, Friedrich von Duhn had retired in 1920 and Harald Hoffmann had returned to teaching in Mannheim, after spending several months as a prisoner of war in Brașov and Timișoara. There was a crisis meeting organised by von Duhn's successor, Ludwig Curtius in 1921 to discuss how to proceed. During this meeting, damage to the casting moulds was discovered, which had resulted either from transport or during storage at the Technical University.

Apparently positive casts already existed at this time, but the exact time of their production is not recorded in the correspondence at the Karlsruhe General State Archive. As a first step, these casts were transported by oxcart to the exhibition in the building of the State Library on Friedrichsplatz in Karlsruhe. The files provide no further information for the following years. At this time, the only issues still being discussed were the lack of space in the Heidelberg archaeological collection and the Academy of Sciences reporting that the outcome of the First World War had hindered the Adamclisi project and the production of saleable casts for other collections [8].

EN

Was bei »anderm Ausgang des Krieges auch zweifellos glatt gegangen wäre«

(Heidelberger Akademie der Wissenschaften an das Ministerium des Kultus und Unterrichts, 20. November 1928 [8])

weiteren Informationen. Lediglich die Platzprobleme der archäologischen Sammlung in Heidelberg waren weiterhin Gegenstand der Diskussion; und die Akademie der Wissenschaften vermeldete, dass der Ausgang des Ersten Weltkrieges das Adamklissi-Projekt und die Herstellung verkäuflicher Abgüsse für andere Sammlungen behindert hatte [8].

Dachbodenschätze

Erst 1929 – unter der Ägide von Friedrich von Duhns Nach-Nachfolger Arnold von Salis – konnte schließlich der Transport der Formen und Abgüsse nach Heidelberg durchgeführt werden. Auch Bestellungen von Metopen-Abgüssen seitens anderer Institute wurden entgegengenommen, wobei man aus politischen Gründen auf internationale Werbung verzichtete: Das Deutsche Archäologische Institut empfahl dies mit Hinblick auf Schwierigkeiten »mit den Rumänen infolge deutscher archäologischer Arbeiten während der Okkupationszeit« [8]. Zumindest in den Staatlichen

DE

Ceea ce »fără îndoială ar fi funcționat fără probleme, dacă războiul s-ar fi încheiat altfel«

(Academia de Științe Heidelberg către Ministerul Culturii și Educației, 20 noiembrie 1928 [8])

Friedrich din Karlsruhe, pentru a putea fi expuse. Documentele nu oferă informații suplimentare pentru anii următori. În special problemele legate de spațiu ale colecției arheologice din Heidelberg au continuat să fie un subiect aprig de discuție, iar Academia de Științe a raportat că sfârșitul Primului Război Mondial a împiedicat realizarea proiectului Adamclisi și producția de mulaje pentru vânzare către alte colecții [8].

Comorile din pod

Abia în 1929, sub egida celui care l-a urmat pe succesorul lui Friedrich von Duhn, Arnold von Salis – matrițele și mulajele de ghips au fost transportate, în sfârșit, la Heidelberg. Au fost, de asemenea, acceptate comenzi pentru reproduceri ale metopelor din partea altor institute, însă publicitatea internațională a fost evitată din motive politice: Institutul Arheologic German a recomandat acest lucru, cu privire la dificultățile »cu românii ca urmare a lucrărilor arheologice germane din timpul

RO

Which, »if the war had ended any other way, would have undoubtedly gone smoothly«

(Heidelberg Academy of Sciences to the Ministry of Culture and Education, 20 November 1928 [8])

Treasures in the Attic

It was not until 1929, under the aegis of Friedrich von Duhn's successor Arnold von Salis, that the transportation of the moulds and casts to Heidelberg was finally made possible. Although Heidelberg was accepting orders from other institutes for casts of the metopes, the German Archaeological Institute recommended that international advertising not take place as there were political difficulties »with the Romanians as a result of German archaeological work during the occupation« [8]. Several casts still reside in the Dresden State Art Collections and at the Goethe University in Frankfurt, which must have been obtained from Heidelberg in 1929 [4].

Even though the Archaeological Institute had moved to the so-called Weinbrenner building in the ›Marstall‹ complex in 1929, the new location only had space for the institute's collection of original artefacts. Accordingly, there was no room for the enormous volume of Adamclisi casts which (probably

EN

Abb. 4: Dachboden der Universitätsbibliothek mit den Abgüssen des Tropaeum Traiani 1961 (Foto: ›Hausarchiv‹ des Instituts für Klassische Archäologie und Byzantinische Archäologie der Universität Heidelberg).

Fig. 4: Podul Bibliotecii Universitare cu mulajele monumentului Tropaeum Traiani 1961 (foto: ›arhivele‹ Institutului de Arheologie Clasică și Arheologie Bizantină de la Universitatea Heidelberg).

Fig. 4: Attic of the Heidelberg University Library with the plaster casts of the Tropaeum Traiani 1961 (photo: ›Archive‹ of the Institute of Classical Archaeology and Byzantine Archaeology of the University of Heidelberg).

Kunstsammlungen Dresden und an der Goethe-Universität Frankfurt befinden sich nachweislich mehrere Abgüsse, die 1929 aus Heidelberg bezogen worden sein müssen [4].

Aufgrund des immer noch herrschenden Platzmangels wurden die Abgüsse (und vermutlich auch die Abgussformen) des Tropaeum Traiani in Heidelberg auf den Speicher der Universitätsbibliothek verbracht (Abb. 4). Denn obwohl das archäologische Institut 1929 in den sog. Weinbrennerbau im ›Marstall‹ umgezogen war, konnten dort nur die Originalobjekte, nicht die Gipsabgüsse der archäologischen Sammlung untergebracht werden. Dementsprechend war auch für das enorme Konvolut der Adamklissi-Abgüsse kein Platz am neuen Institutsstandort. Erst als das Gebäude der Heuscheuer von der Universität aufgekauft und renoviert wurde, bot sich damit ab 1965 eine Ausstellungsfläche über vier Stockwerke. Mit der feierlichen Eröffnung schafften es die Abgüsse sogar auf Fotos in die lokale Presse, auch wenn sie dort zum Teil fälschlich als Abgüsse eines römischen Grabmals bezeichnet wurden [9].

Monument der Unterdrückung

Kaum ausgestellt, wurden einige der Abgüsse jedoch wenige Jahre später mit Graffiti in roter Farbe besprüht: »Freiheit für Griechenland« wurde 1968 in zwei Etagen auf die Objektgruppierungen geschrieben (Abb. 5). In den Hörsälen des Gebäudes wurden die

DE

ocupației« [8]. Spre exemplu, la Colecțiile de Artă de Stat din Dresda și la Universitatea Goethe din Frankfurt, există o serie de mulaje, care trebuie să fi fost obținute din Heidelberg în 1929 [4].

Datorită lipsei de spațiu, care încă constituia o problemă, formele din ghips (și probabil, și matrițele) din Heidelberg, realizate după monumentul Tropaeum Traiani, au fost mutate în depozitul Bibliotecii Universitare (fig. 4). Cu toate că, Institutul Arheologic s-a mutat în așa-numitul ›Weinbrennerbau‹ din complexul ›Marstall‹ în 1929, acolo puteau fi adăpostite doar obiecte originale, nu reproducerile de ghips ale colecției arheologice. În consecință, în noua locație a institutului nu era loc nici pentru imensul ansamblu de mulaje de la Adamclisi. Abia în 1965, când a fost achiziționată și renovată clădirea ›Heuscheuer‹ (clădirea fostului hambar de fân), s-a creat un spațiu expozițional dispus pe patru etaje. Odată cu ceremonia de deschidere, fotografii ale mulajelor au ajuns chiar în presa locală, însă au fost prezentate, în mod incorect, drept reproduceri ale unui mormânt roman [9].

Un monument al opresiunii

Deși nu au fost expuse aproape deloc, unele dintre mulaje au fost vopsite cu graffitti de culoare roșie câțiva ani mai târziu: »Libertate pentru Grecia« a fost scris în 1968 pe obiectele de pe două etaje (fig. 5). Profesorii Universității Heidelberg au fost insultați în sălile de curs ale clădirii. Graffiti-ul a fost o expresie a protestului împotriva Universității

RO

together with the casting moulds) were therefore moved to the attic of the University Library (fig. 4). The casts first found exhibition space in 1965 when the university bought the historic, four story Heuscheuer (›hay barn‹) building and renovated it. The ceremonial opening of the building even offered the casts the opportunity to be photographed by the local press, even if some of them were wrongly described as casts of a Roman tomb [9].

Monument of Oppression

In 1968, only few years after the exhibition started, unrest came to the Heuscheuer building as an expression of protest against Heidelberg University and the military dictatorship in Greece at the time. The casts of the Tropaeum Traiani on two separate floors were sprayed with the phrase »Freedom for Greece« in red paint (fig. 5). Professors of the University of Heidelberg were also insulted and heckled in the building's lecture halls. Though the connection between the Tropaeum Traiani and the Regime of the Colonels (Greek Junta) is not directly apparent to the reader today, an anonymous letter of confession (suspected to have been by the AStA committee) explains the association. As a monument of victory, the Tropaeum Traiani evoked the tyranny of the Romans over other peoples and regions. It was therefore regarded by the Heidelberg student body as a symbol of Greek military rule. At the same time, the students

EN

RNZ

15.11.68

Rhein-Neckar-Zeitung Nr. 265 / Seite 3

Böse Schmierereien in der „Heuscheuer"

Wertvolle Gipsabdrücke römischer Reliefs schwer beschädigt – Parolen in roter Farbe – Ließen sich die Täter einschließen?

Die Schmierereien scheinen in Heidelberg kein Ende mehr zu nehmen. Nachdem in den letzten Wochen zahlreiche Wände öffentlicher Gebäude mit Parolen aller Art in weißer und grellroter Farbe bemalt worden sind und Unbekannte erst vor einiger Zeit mit Farbtöpfen wie die Vandalen im Königssaal des Schlosses hausten, erreichte die Schmieraktion in der Nacht zum Donnerstag einen neuen Höhepunkt. Ebenfalls Unbekannte, die in die Reihe der „Wandgestalter" getreten sind, ohne vielleicht daran zu denken, welch schlechten Dienst sie damit ihren eigenen Anliegen erweisen, suchten sich diesmal die vor wenigen Jahren in ein Hörsaalgebäude umgewandelte alte Heuscheuer am Neckarstaden aus und machten auch nicht vor wertvollen historischen Dokumenten halt.

Putzfrauen, die gestern morgen als erste die Heuscheuer betraten, trauten ihren Augen kaum. „Freiheit für Griechenland" stand in großen roten Lettern quer über die riesigen Gipsabgüsse geschrieben, die als Zeugnisse längst vergangener Epochen und lebendiges Anschauungsmaterial nach dem Umbau der Heuscheuer wirkungsvoll im Treppenhaus angebracht worden sind. Und mit noch größeren Buchstaben war der große Hörsaal im ersten Obergeschoß verschandelt worden. Auf der ganzen Wandfläche hatten die Unbekannten demonstriert, was sie offensichtlich unter Kritischer Universität (KU) verstehen. „Zieht den Ordinarien den Lehrstuhl unterm ..... weg", hieß es auf der einen Seite, und auf der anderen prangte der Slogan: „Nutzt die Wände der Uni für die KU".

Ohne Rücksicht auf unersetzliche Werte

Die neue nächtliche Schmieraktion ohne Rücksicht auf Kosten und kaum zu ersetzende Werte hat in Universitätskreisen große Empörung ausgelöst. Sie wurde offensichtlich in Szene gesetzt, nachdem nachts gegen ein Uhr das Studentenparlament, der AStA und einige Zuhörer nach der Parlamentssitzung im Hörsaal 1 das Gebäude verlassen hatten. Parlamentspräsident Hermann Scheer, der den Schlüssel gegen 23 Uhr vom Hausmeister erhalten hatte und nach Schluß der Sitzung nach eigenen Angaben den Haupteingang abschloß und dann den Schlüssel beim AStA deponierte, schloß auf Anfrage nicht aus, daß sich jemand in den Räumen versteckt hielt und dann möglicherweise erst morgens ins Freie gelangte.

Der Direktor des Archäologischen Instituts der Universität, Professor Hampe, der geschäftsführende Vorsitzende der Akademischen Baukommission, Professor Simon, Vertreter des Rektorats, der Chef des Universitätsbauamtes, Baudirektor Werkle und sein Mitarbeiter Oberbaurat Welle nahmen die Schäden gestern vormittag in Augenschein. Auch die Polizei wurde eingeschaltet. Nach den getroffenen Feststellungen handelt es sich bei der Farbe nicht um Ölfarbe, die leichter beseitigt werden könnte, sondern um eine besonders hartnäckige Art von Tuschfarbe, die vermutlich aus Tuben oder Spritzpistolen auf Wände und Gipsabgüsse gespritzt wurde.

Im Hörsaal ist diese Farbe in den Spezialputz eingedrungen, so daß möglicherweise der gesamte Putz erneuert werden muß. Eingedrungen ist sie auch durch eine dünne Firnißschicht in die Poren der Gipsabgüsse, die dadurch schwer beschädigt und in ihrem wissenschaftlichen Wert erheblich gemindert wurden. Wie Professor Hampe auf Anfrage mitteilte, wird man in den nächsten Tagen versuchen müssen, ob sich die Schmiererei durch Aufsprühen von Gips abdecken läßt.

Immerhin handelt es sich bei diesen Abgüssen um die einzigen Relief-Abbildungen des Siegesdenkmals Trajans von Adamklissi, des größten Denkmals dieser Art in der antiken Welt. Nachdem im letzten Weltkrieg alle anderen Abgüsse zerstört worden sind, blieben nur noch die Heidelberger erhalten, die während des ersten Weltkriegs im Auftrag der Badischen Regierung am Standort des römischen Siegesdenkmals in der Dobrudscha (Rumänien) abgenommen wurden. Die Originalreliefs, die sich in Bukarest befinden, sind weitgehend verwittert, so daß neue Abgüsse heute kaum noch hergestellt werden können.

-os

Schwer in Mitleidenschaft gezogen wurden die wertvollen Gipsabgüsse der Reliefs vom Siegesdenkmal Kaiser Trajans in Adamklissi bei der Schmieraktion in der „Heuscheuer". Unser Bild zeigt einige der Platten mit Darstellungen römischer Soldaten und gefangener Daker, die mit roter Farbe beschmiert wurden. (Foto: Müller)

FARBEN-SCHWELLER · Plöck 15-21
HEIDELBERG – ALLES FÜRS EMAIL-HOBBY

Abb. 5: Zeitungsausschnitt von 1968 (Universitätsarchiv Heidelberg B-II-14 h 9, Sonderakte (1968–1969); Vervielfältigung ohne Genehmigung des Universitätsarchivs Heidelberg untersagt).

Fig. 5: Pasaj dintr-un ziar din 1968 (Universitätsarchiv Heidelberg B-II-14 h 9, Sonderakte (1968–1969); reproducerea fără permisiunea Arhivelor Universității Heidelberg este interzisă).

Fig. 5: Newspaper cutting from 1968 (Universitätsarchiv Heidelberg B-II-14 h 9, Sonderakte (1968–1969); reproduction is prohibited without permission of the Heidelberg University Archive).

»Denkmäler, die den Sieg irgendeines Despoten verherrlichen sollen«

(Anonymes Bekennerschreiben wohl aus der Heidelberger Studierendenschaft, 18. Dezember 1968 [9])

»Monuments to glorify the victory of some despot«

(Anonymous letter of confession, probably from the Heidelberg student body, 18 December 1968 [9])

»Monumente care sunt menite să glorifice victoria vreunui despot«

(Scrisoare anonimă de revendicare din partea corpului studenților din Heidelberg, 18 decembrie 1968 [9])

DE

Professoren der Universität Heidelberg beschimpft. Die Graffiti waren Ausdruck des Protests gegen die Heidelberger Universität und die damalige Militärdiktatur in Griechenland. Die Verbindung des Tropaeum Traiani mit der Diktatur der Obristen erschließt sich dem Leser heute nicht direkt – ein anonymes Bekennerschreiben (hinter dem man den Studierendenausschuss AStA vermutete) erklärte aber den Zusammenhang: Als Siegesdenkmal evozierte das Tropaeum Traiani die Gewaltherrschaft der Römer über andere Völker und Regionen – und wurde deshalb von der Heidelberger Studierendenschaft als Symbol der griechischen Militärherrschaft betrachtet. Gleichzeitig kritisierten die Studierenden damit auch die Universität Heidelberg, weil sie solche Denkmäler der Unterdrückung bewahre [9; Abb. 6].

RO

Heidelberg și a dictaturii militare din Grecia la acea vreme. Legătura dintre monumentul Tropaeum Traiani și dictatura exercitată de junta militară nu i se dezvăluie în mod direct cititorului din zilele noastre – o scrisoare anonimă de revendicare (în spatele căreia se suspecta comitetul de studenți AStA) a explicat legătura: Ca monument triumfal, Tropaeum Traiani, evoca tirania romanilor asupra altor popoare și regiuni – și, prin urmare, a fost considerat de către corpul studenților din Heidelberg drept un simbol al Guvernului Militar Grec. În același timp, studenții au criticat și Universitatea Heidelberg pentru păstrarea acestor monumente ale opresiunii [9; fig. 6].

Fapta a provocat un val de proteste în presa locală, dar nu a fost niciodată lămurită. Mulajele afectate au fost restaurate, astfel încât astăzi mai pot fi văzute doar pe alocuri câteva licăriri roșii. Prin urmare, reproducerile destăinuie câte ceva despre percepția politică

EN

also criticised Heidelberg University for preserving such monuments of oppression [9; fig. 6].

The crime against the casts caused an outcry in the local press but was never solved. The casts in question have been restored, however, today a red glimmer can be seen in a few places. It still reveals the political perception of the Tropaeum Traiani in the Heidelberg student body of the wild 1960s.

A Happy Ending?

For the last 50 years, the casts of the Tropaeum Traiani have hung in the Heuscheuer, undisturbed. However, in 2019, the opportunity to develop a new presentation concept for these casts unveiled itself when all displayed objects in the Heuscheuer were dismounted to prepare for renovation work.

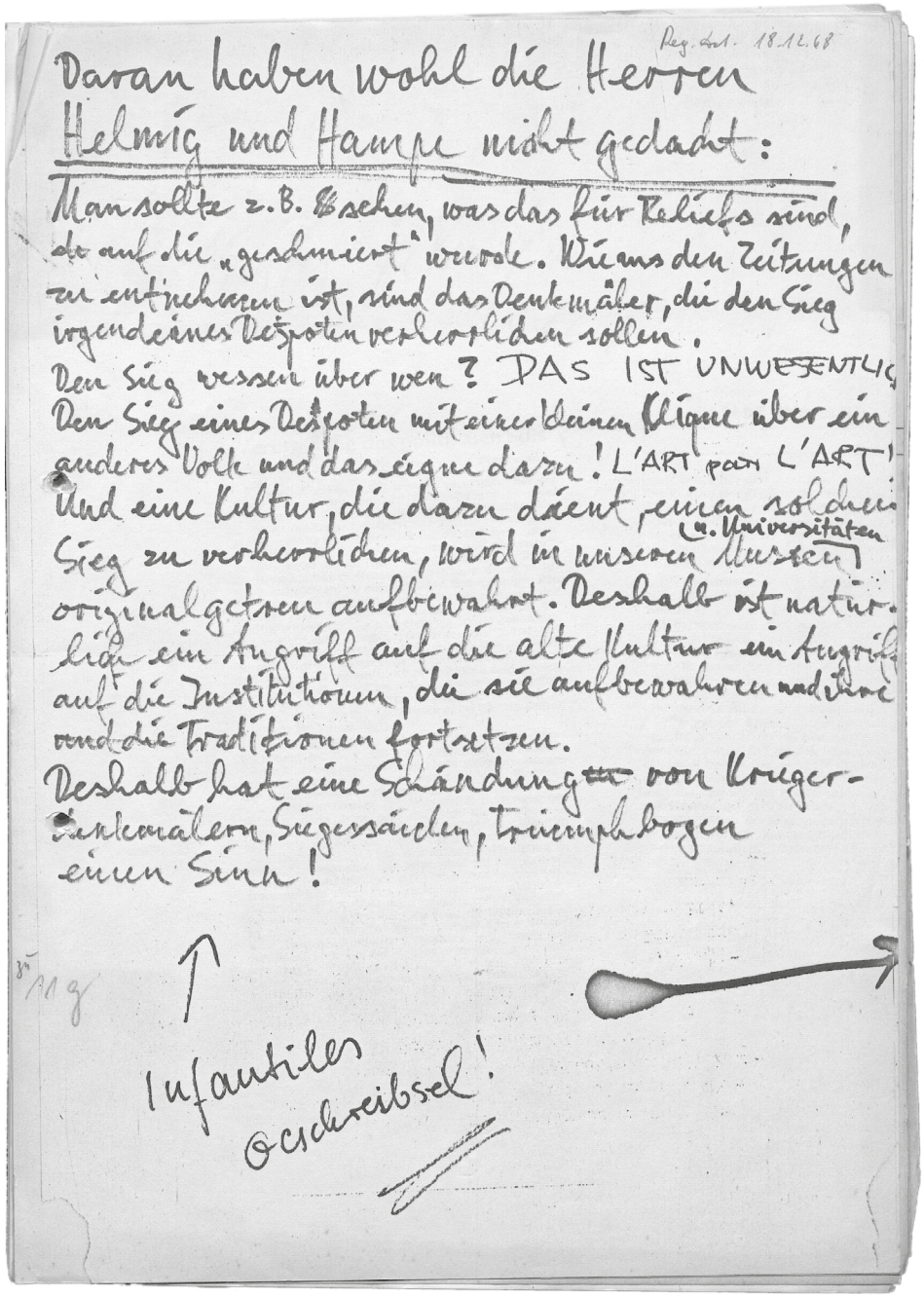

Abb. 6: Anonymes Bekennerschreiben zu den Graffiti auf den Heidelberger Gipsabgüssen 1968 (Universitätsarchiv Heidelberg, B-II-14 h 9, Sonderakte (1968–1969); Vervielfältigung ohne Genehmigung des Universitätsarchivs Heidelberg untersagt).

Fig. 6: Scrisoare anonimă de revendicare în legătură cu graffiti-urile de pe mulajele din Heidelberg în 1968 (Universitätsarchiv Heidelberg, B-II-14 h 9, Sonderakte (1968–1969); reproducerea fără permisiunea Arhivelor Universității Heidelberg este interzisă).

Fig. 6: Anonymous letter of confession of the graffiti sprayed on the Heidelberg plaster casts in 1968 (Universitätsarchiv Heidelberg, B-II-14 h 9, Sonderakte (1968–1969); reproduction is prohibited without permission of the Heidelberg University Archive).

Die Tat verursachte einen Aufschrei in der lokalen Presse, wurde jedoch nie aufgeklärt. Offenbar wurden die betroffenen Abgüsse aber restauriert, so dass sich heute nur noch an wenigen Stellen ein roter Schimmer ausmachen lässt. Er verrät noch etwas über die politische Wahrnehmung des Tropaeum Traiani in der Heidelberger Studierendenschaft der wilden 1960er Jahre.

Happy End?

Von da an unberührt, hingen die Abgüsse des Tropaeum Traiani 50 Jahre lang in der Heuscheuer. 2019 begannen Sanierungsmaßnahmen, für die alle Objekte demontiert werden mussten, was die Möglichkeit zur Entwicklung eines neuen Präsentationskonzepts eröffnete. Baulich lässt das Gebäude zwar keinen Spielraum für andere oder zusätzliche Ausstellungsflächen, aber zumindest wurde für die Anordnung der Abgüsse an den Wandflächen ein neues Konzept entworfen. Während sich zuvor die Architektur des Monuments dem Betrachter aus der Anbringung der Bauteile gar nicht erschloss, kann er nun das Tropaeum Traiani im Gebäude der Heuscheuer stockwerkweise ablaufen. Die Südwand des Gebäudes dient als zentrale Schaufläche dieser Präsentation: Im Erdgeschoss sind Bauteile vom zylindrischen Unterbau des Tropaeums als Abgüsse zu sehen, im ersten Stock von dem Zinnengesims mit Löwenwasserspeiern, im zweiten Stock von dem sechseckigen Sockel mit Inschrift und im dritten und obersten Stock von der Tropaeumskulptur als oberem Abschluss.

DE

a monumentului Tropaeum Traiani din prisma corpului studenților din Heidelberg în perioada tumultoasă a anilor ’60.

Happy End?

Din acel moment neatinse, mulajele monumentului Tropaeum Traiani s-au aflat timp de 50 de ani în clădirea universității ›Heuscheuer‹. În 2019 au început lucrările de renovare, pentru care au fost demontate toate obiectele. Situația aceasta a deschis posibilitatea dezvoltării unui nou concept de prezentare. În ceea ce privește construcția, clădirea nu a lăsat niciun spațiu de manevră referitor la alte zone de expoziție sau zone suplimentare, dar cel puțin a fost conceput un plan nou pentru amenajarea mulajelor pe pereți. Pe când, anterior, arhitectura ansamblului Tropaeum Traiani nu se dezvăluia privitorului din amplasarea componentelor, acesta poate parcurge acum monumentul în clădirea ›Heuscheuer‹ pe etaje. Peretele de sud al clădirii servește drept zonă de afișare centrală pentru această prezentare: la parter pot fi văzute componentele, ce fac parte din temelia cilindrică a Tropaeum-ului, sub formă de mulaje, la primul etaj se află gargui de pe cornișa merloanelor, reprezentând lei, la etajul al doilea pot fi văzute mulaje ale soclului hexagonal cu inscripție, iar la al treilea și ultimul etaj statuia de pe Tropaeum din partea superioară a monumentului.

Pe baza structurii arhitecturale a monumentului triumfal, componentele sunt, prin urmare, împărțite în patru unități pe patru etaje. Fiecare obiect este

RO

Although the building does not have any further room for additional exhibition areas, at least a new concept could be developed for the arrangement of the casts on the available wall space. Whereas the previous arrangement of the casts left the architecture of the Tropaeum Traiani imperceptible to the viewer, the new order of the casts on the levels of the Heuscheuer corresponds to the elements’ original order. The south wall of the building serves as the central showcase for this presentation. Casts of the components of the cylindrical base of the Tropaeum can be seen on the ground floor. On the first floor, the crenellated battlements with lion gargoyles will be on display; and on the second floor, the hexagonal pedestal with its inscription. To finish off the display, the Tropaeum sculpture will be on display on the third and top floor.

In keeping with the architectural design of the victory monument, the components are thus divided into four correspondingly sequential units on four floors. A text panel with a redrawing explains in which ›height‹ or section of the monument the viewer is located. The casts of a total of sixteen metopes and six battlements, on the other hand, are distributed over the side walls of the Heuscheuer. Because of their large number, they serve rather as additional images, regardless of their position on the original monument. The brief descriptions of the objects aim to clarify motifs and iconography, message, and visual language.

EN

In Anlehnung an den architektonischen Aufbau des Siegesdenkmals sind die Bauteile also in vier Sinneinheiten auf vier Stockwerke aufgeteilt. Jeweils eine Texttafel mit Umzeichnung erklärt, in welcher ›Höhe‹ bzw. an welchem Abschnitt des Monuments sich der Betrachter befindet. Die Abgüsse von insgesamt sechzehn Metopen und sechs Zinnen sind dagegen auf die Seitenwände der Heuscheuer verteilt: Sie dienen hier, unabhängig von ihrer Position am Originalmonument, als reine Illustrationen. Ihre kurzen Objektbeschreibungen zielen auf Motive und Ikonografie, Intention und Bildsprache ab.

2020: Montage in Cortenstahl

Die Montage der Gipsabgüsse stellte eine statische Herausforderung dar, zumal die historischen Wände der Heuscheuer aus lokalem Sandstein dem Denkmalschutz unterliegen. Die Zinnen und Metopen, deren Gewicht auf bis zu 200 kg pro Stück zu schätzen ist, fordern eine besonders sichere und stabile Anbringung. Die übrigen Einzelteile weisen alle individuelle Maße auf, was die Verwendung vorgefertigter Standardhalterungen unmöglich macht.

Das von der Universität mit der Gebäudesanierung beauftragte Büro Jürgen Mayer Architekten löste diese Problematik mit der Anbringung von großen Cortenstahlplatten als ›Passepartouts‹ (Hintergründe). Alle Passepartouts können nach demselben System in der Wand verankert werden, nachdem die Gipsabgüsse jeweils einzeln

DE

însoțit de un panou care conține un text și un desen care indică la ce ›înălțime‹ sau în ce secțiune a monumentului se află privitorul. Mulajele a șaisprezece metope și a șase merloane, pe de altă parte, sunt distribuite pe pereții laterali ai clădirii: Aici servesc, indiferent de poziția lor în cazul monumentului original, ca simple ilustrații. Scurtele descrieri ale obiectelor vizează motive și iconografie, intenție și limbajul vizual.

2020: Asamblare în oțel Corten

Asamblarea mulajelor de ghips a fost o provocare din punct de vedere static, mai ales pentru că zidurile istorice ale clădirii ›Heuscheuer‹, din gresie locală, sunt clasate drept monumente istorice. Merloanele și metopele, a căror greutate poate fi estimată la cca 200 kg pe bucată, necesită o aplicare deosebit de sigură și stabilă. Restul componentelor rămase au toate dimensiuni specifice, fapt ce face utilizarea suporturilor standard prefabricate imposibilă.

Biroul de arhitectură Jürgen Mayer, însărcinat de către universitate cu renovarea clădirii, a rezolvat această problemă prin instalarea unor panouri mari din oțel Corten sub formă de ›Passe-partout‹ (fundal). Toate paspartuurile au putut fi ancorate în perete folosind același sistem, după ce mulajele de ghips au fost montate individual pe acestea. În acest scop, paspartuurile au fiecare câte o șină de oțel în formă de L pe care pot fi așezate mulajele fără a aluneca în jos. În partea de sus, toate mulajele au fost fixate cu câte două

RO

2020: Assembly in Corten Steel

The installation of the plaster casts posed multiple challenges, starting with the historic walls of the Heuscheuer being made of local sandstone and subject to monument protection policies. Additionally, because they weigh approximately 200 kg each, the battlements and metopes require a particularly safe and stable method of installation. The remaining individual pieces all have unique dimensions, making the use of prefabricated standard brackets impossible.

Jürgen Mayer Architects, the firm commissioned by the university to renovate the building, solved this problem by attaching large corten steel panels as ›*passepartouts*‹ (backgrounds). All *passepartouts* are anchored to the wall using the same system after the plaster casts have been mounted to them individually. For this purpose, each of the mounts has an L-shaped steel rail on which the casts rest without slipping out of the bottom. Each cast is then fixed with two individually attached angle irons at the top. Protective padding is then added between the casts and all the steel rails and brackets. This guarantees the safety of the casts from the steel.

Digital Adamclisi

In the winter semester of 2019/2020, the Institute of Classical Archaeology and Byzantine Archaeology offered a seminar on applied museum

EN

auf ihnen montiert worden sind. Dafür besitzen die Passepartouts jeweils eine L-förmige Stahlschiene, auf der die Abgüsse aufgestellt werden können, ohne unten herauszurutschen. Oben werden alle Abgüsse mit jeweils zwei individuell angebrachten Winkeln fixiert. Stahlschienen und -winkel sind innen mit einer schützenden Zwischenpolsterung versehen, die den Abstand zwischen Gips und Stahl garantiert.

Adamklissi digital

Teil des Konzepts zur Neupräsentation der Gipsabgüsse war auch ein Seminar (praktische Übung) am Institut für Klassische Archäologie und Byzantinische Archäologie im Wintersemester 2019/2020. Darin wurden einerseits von und mit den Studierenden gemeinsam die Texte für die neue Beschilderung in der Heuscheuer entworfen. Andererseits wurde ein Konzept erarbeitet, das die Architektur und geografische Lage des Tropaeum Traiani, seinen historischen Kontext, Erklärungen zur Grabungsgeschichte und Rekonstruktion digital anschaulich präsentieren soll. Die besondere Herausforderung war es dabei, neben einer ansprechenden visuellen Vermittlung die Inhalte nutzerfreundlich zu strukturieren.

Über eine digitale Stele können Besucher:innen der Heuscheuer nun per Touchscreen einen Drohnenflug über das rekonstruierte Tropaeum Traiani verfolgen, in einer Geländekarte Erklärungen zu verschiedenen Bauten erhalten, Rekonstruktionsvorschläge

DE

corniere atașate individual. Șinele și cornierele din oțel sunt prevăzute pe interior cu o căptușeală intermediară de protecție, care garantează distanța dintre tencuială și oțel.

Adamclisi digital

O parte a conceptului pentru noua prezentare a mulajelor de ghips a fost elaborată în cadrul unui seminar (exercițiu practic) al Institutului de Arheologie Clasică și Arheologie Bizantină în semestrul de iarnă 2019/2020. În cadrul seminarului au fost redactate textele pentru panourile din clădirea ›Heuscheuer‹ de către studenți. Mai apoi, a fost elaborat un concept care prezintă digital arhitectura și poziția geografică a ansamblului Tropaeum Traiani, contextul său istoric, explicații despre istoria săpăturilor și a reconstrucției. Provocarea deosebită a fost structurarea conținutului într-o manieră agreabilă, pe lângă transmiterea vizuală plăcută a informațiilor.

Folosind un panou digital, vizitatorii clădirii ›Heuscheuer‹ pot urmări acum prin intermediul unui ecran tactil un zbor cu drona peste monumentul Tropaeum Traiani reconstruit, pot să primească explicații despre diverse clădiri de pe harta sitului, să compare propuneri de reconstrucție sau să își creeze o imagine de ansamblu asupra diferitelor grupuri de metope. Sperăm că mulajele Tropaeum Traiani vor primi, la mai bine de 100 de ani de la producția lor, atenția pe care biografia lor emoționantă o merită.

RO

sciences to contribute to the concept for the new exhibition of the plaster casts. The participants of this class not only helped compose the signage for the Heuscheuer, but also created the concept for a digital application. This application aims to present the architecture and geographical location of the Tropaeum Traiani, its historical context, explanations of its excavation history and reconstruction in a digitally vivid way. The primary challenge was to structure the contents in a way that is both user-friendly and visually appealing.

Using a digital stele, visitors to the Heuscheuer can now watch a drone flight over the reconstructed Tropaeum Traiani via touchscreen, receive explanations of various monuments on a terrain map, compare reconstruction proposals or get an overview of the motivic groups of metopes. Hopefully now, more than 100 years after their production, the casts of the Tropaeum Traiani will get the attention their eventful history deserves.

EN

vergleichen oder sich einen Überblick über die verschiedenen Metopengruppen verschaffen. Damit bekommen die Abgüsse des Tropaeum Traiani, über 100 Jahre nach ihrer Herstellung, hoffentlich doch die Aufmerksamkeit, die ihrer bewegten Biografie gebührt.

DE

Zitierte Literatur | Literatura citată | Cited Works

[1] T. Antonescu (1907), Le trophée d'Adamclissi. Étude archéologique (Iași).

[2] A. Furtwängler (1896), Intermezzi. Kunstgeschichtliche Studien (Leipzig – Berlin) 51–77.

[3] G. Kossinna (1916), Das früheste Germanendenkmal an der Dobrudschafront, Alldeutsche Blätter 62, 459–461.

[4] P. Lohmann (2020), Die Heidelberger Gipsabgüsse des Tropaeum Traiani von Adamklissi. Eine hundertjährige Biografie, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins (in print).

[5] N. Netzhammer, ed. (1996), Raymund Netzhammer. Bischof in Rumänien. Im Spannungsfeld zwischen Staat und Vatikan, Veröffentlichungen des Südostdeutschen Kulturwerks, Reihe B: Wissenschaftliche Arbeiten 71 (Munich) .

[6] E. Suchezky (2016), Die Gipsabguss-Sammlung nach Antiken an der Universität Heidelberg, in: N. Zenzen, ed., Objekte erzählen Geschichte(n). 150 Jahre Institut für Klassische Archäologie (Heidelberg) 77–96.

[7] N. Zenzen (2016), 1896–1906. Antike Originale und ihre Käufer, in: N. Zenzen, ed., Objekte erzählen Geschichte(n). 150 Jahre Institut für Klassische Archäologie (Heidelberg) 166–175.

Quellen | Surse primare | Primary Sources

[8] Generallandesarchiv Karlsruhe 235 Nr. 3764, Archäologisches Institut der Universität Heidelberg und die Abformung des Siegesdenkmals von Adamklissi in der Dobrudscha [= Adamclisi / Rumänien] für wissenschaftliche und Museumszwecke 1918–1929.

[9] Universitätsarchiv Heidelberg B-II-14 h 9, Sonderakte (1968–1969).

Metope XLV, römische Standartenträger (Detail)
Metope XLV, purtătorii de stindard romani (detaliu)
Metope XLV, Roman standard bearers (detail)
(Polly Lohmann)

Metope XLVII, römische Legionäre (Detail)
Metopa XLVII, legionari romani (detaliu)
Metope XLVII, Roman legionaries (detail)
(Polly Lohmann)

Metope LII, Römer in Marschsandalen führt Daker in Hosen ab (Detail)

Metope LII, un roman cu sandale militare însoțește un dac cu pantaloni (detaliu)

Metope LII, a Roman soldier wearing sandalboots taking captive a Dacian wearing trousers (detail)

(Polly Lohmann)

5

HENRY KEAZOR

Originale und Kopien in Kunst und Kunstgeschichte

Ein spannungsvolles Verhältnis

Originale și copii în artă și istoria artei

O relație tensionată

Originals and Copies in Art and Art History

A Tense Relationship

DE

›Copie conforme‹?

Zum Auftakt seines 2010 unter dem französischen Titel *›Copie conforme‹* in die Kinos gekommenen französisch-iranisch-italienischen Spielfilms lässt der iranische Regisseur Abbas Kiarostami den erfundenen britischen Autor James Miller (gespielt von William Shimell) sein gerade erschienenes Buch *›Certified Copy‹* in einer toskanischen Kleinstadt einem Publikum vorstellen. Die Veröffentlichung, in italienischer Übersetzung mit *›Copia conforme‹* betitelt, handelt von dem spannungsvollen Verhältnis zwischen Original und Kopie. Auf den ersten Blick widerspricht dies in gewisser Weise sowohl dem Titel des Films als auch dem von Millers Buch, denn *›Copie conforme‹* ist ein der Jurisprudenz entlehnter Begriff, der eigentlich für eine anwaltlich beglaubigte, originalgetreue Abschrift oder Fotokopie steht, bei der es gerade keine Spannungen zwischen Reproduktion und dem Original geben sollte. Kiarostami hat seinem Film und dem Buch seines Protagonisten Miller aber ganz bewusst den gleichen, nur in unterschiedliche Sprachen übersetzten Titel gegeben, um anzudeuten, dass es in der von ihm erzählten Geschichte um die gleichen Spannungen gehen wird wie in dem Buch – oder umgekehrt. Denn indem der Regisseur jeweils die gleiche Bezeichnung wählt, wirft er die Frage nach Original und Kopie auf: Ist der Film nach dem Buch Millers benannt? Oder verdankt sich dessen Titel seinem Erscheinen innerhalb des Films? Was ist hier das Original,

RO

›Copie conforme‹?

Pentru lansarea lungmetrajului francezo-iraniano-italian apărut în 2010 cu titlul francez *›Copie conforme‹*, regizorul iranian Abbas Kiarostami l-a chemat pe fictivul autor britanic James Miller (interpretat de William Shimell) să prezinte unui public dintr-un mic oraș toscan cartea sa recent publicată, *›Certified Copy‹*. Publicația, intitulată *›Copia conforme‹* în traducere italiană, tratează relația tensionată dintre original și copie. La prima vedere, acest lucru contrazice aparent atât titlul filmului, cât și pe cel al cărții lui Miller, deoarece *›Copie Conforme‹* este un termen împrumutat din jurisprudență, care reprezintă, de fapt, o copie legalizată, conformă cu originalul sau o fotocopie, în cazul căreia nu ar trebui să existe nicio diferență între reproducere și original. Kiarostami le-a acordat, în mod deliberat, filmului și cărții protagonistului său, Miller, același titlu, tradus doar în limbi diferite, pentru a indica faptul că povestea pe care o narează va prezenta tensiuni similare cu cele din carte – sau invers. Alegând același nume, regizorul ridică problema originalului și a copiei: este filmul numit după cartea lui Miller sau titlul său se datorează apariției sale în film? Care este de fapt originalul, care este reproducerea acestuia și copia? Se pune accentul pe aceste întrebări încă din primele minute ale filmului, prin faptul că traducătorul italian al cărții, în rol de gazdă, încearcă să bagatelizeze, printr-o glumă, sosirea cu întârziere a lui Miller la eveniment, spunând

EN

›Copie conforme‹?

At the beginning of his French-Iranian-Italian feature film which was released in 2010 under the French title *›Copie conforme‹,* Iranian director Abbas Kiarostami has the fictional British author James Miller (played by William Shimell) present his recently published book ›Certified Copy‹ to an audience in a small Tuscan town. The publication titled *›Copia conforme‹* in the Italian translation is about the tense relationship between original and copy. At first glance, this seems to contradict the title of the film as well as that of Miller's book because *›Copie conforme‹* is a term borrowed from legal code which actually stands for a copy or photocopy certified by a lawyer or notary as true to the original; a case where there should be no tension between the reproduction and the original. However, Kiarostami has deliberately given his film and the book of his protagonist (Miller) the same title, just translated into different languages. This uniformity in title is used to suggest that the story he tells will be about the same tensions as the book – or vice versa. By choosing the same title for both works, the director raises the question of original and copy: Is the film named after Miller's book or is its title due to the book's appearance within the film? Which work is the original here and which the repetition and copy that is dependent upon the other? These questions are further emphasised within the first minutes of the film by the fact that the Italian translator of the book, who is acting as host here, tries

was die davon abhängige Wiederholung und Kopie? Diese Fragen werden innerhalb der ersten Minuten des Films zusätzlich dadurch betont, dass der hier als Gastgeber fungierende italienische Übersetzer des Buches das Zuspätkommen Millers zu der Veranstaltung durch einen Scherz zu bagatellisieren versucht, wenn er dem Publikum (auf Italienisch) sagt: »Ich glaube nicht, dass er die Ausrede für sich geltend machen kann, dass der Verkehr schuld war, da er direkt hier über diesem Raum untergebracht ist« *(»Non credo che potrà usare la scusa del traffico perché abita qui sopra«).* Ohne diese Bemerkung gehört haben zu können, wiederholt Miller diese unwillkürlich, als er endlich eintrifft und augenzwinkernd auf Englisch sagt: »Es tut mir leid, dass ich zu spät komme. Ich würde gerne dem Verkehr die Schuld geben, aber ich bin tatsächlich zu Fuß gekommen« *(»I am so sorry I am late. I would blame the traffic, but I walked here«).* Miller liefert mithin eine unbewusste Kopie des von seinem Gastgeber gemachten Scherzes – aber stammt dieser tatsächlich von diesem oder geht er eventuell in Wirklichkeit auf den Autor zurück? Kennt dessen Übersetzer den Scherz vielleicht schon so gut von vorangegangenen, ähnlich verlaufenen Veranstaltungen, dass tatsächlich er es ist, der hier mit der Wiederholung der launigen Bemerkung die Kopie eines Originals präsentiert?

Zudem greift die Szene ein Motiv auf, das mit dem in drei verschiedenen Sprachen kursierenden Titel von Film und Buch *(›Copie conforme‹, ›Certified Copy‹, ›Copia conforme‹)*

DE

publicului (în italiană): »Nu cred că poate folosi scuza traficului aglomerat, deoarece locuiește chiar deasupra acestei încăperi« *(»Non credo che potra usare la scusa del traffico perché abita qui sopra«).* Fără să fi putut auzi această remarcă, Miller o repetă, involuntar, în momentul în care, în sfârșit, ajunge și, făcând cu ochiul, spune în engleză: »Îmi pare atât de rău că am întârziat. Aș da vina pe trafic, dar am venit pe jos« (*»I am so sorry I am late. I would blame the traffic, but I walked here«*). Miller oferă astfel o copie inconștientă a glumei făcute de gazda sa – dar provine oare aceasta într-adevăr de la el sau provine, în realitate, de la autor? Cunoaște deja traducătorul său gluma atât de bine de la evenimentele anterioare, similare, încât, de fapt, el este cel care, repetând observația capricioasă, prezintă copia unui original?

De asemenea, scena preia un motiv care a fost introdus prin titlul filmului și al cărții, care circulă în trei limbi diferite *(›Copie conforme‹, ›Certified Copy‹, ›Copia conforme‹),* deoarece traducătorul glumește în italiană – fie Miller traduce gluma fără să își dea seama, în engleză, fie traducătorul a transpus-o din engleză în italiană. Indiferent cum am privi-o, în ambele cazuri, nu avem de-a face doar cu un text originar, ›originalul‹, și repetarea acestuia, ›copia‹, ci, în plus, este vorba și despre o traducere dintr-unul în altul – la fel cum copia poate fi înțeleasă și ca o traducere a originalului (de exemplu, într-un material diferit, în proporții diferite, într-o perioadă diferită etc.). La urma urmei, cele două glume, cea a

RO

to trivialise Miller's late arrival at the event by means of a joke when he says to the audience (in Italian): »I don't think he can blame traffic for his tardiness since his accommodations are right above this room« *(»Non credo che potrà usare la scusa del traffico perché abita qui sopra«).* Without having been able to hear this remark, Miller involuntarily repeats it when he finally arrives and says with a wink (in English): »I'm sorry I'm late. I'd like to blame the traffic, but I actually walked here.« Miller thus unconsciously provides a copy of the joke made by his host – but is it really from the host or is it perhaps really from the author? Does the translator perhaps already know the joke so well from previous similar events that it is in fact he who, by repeating the witty remark, is presenting the copy of an original this time?

The scene also picks up on a motif introduced by the title of the film and book *(›Copie conforme‹,* ›Certified Copy‹, *›Copia conforme‹),* which circulates in three different languages because the translator makes his joke in Italian. Miller therefore either unknowingly translates it into English or the translator has translated it from English into Italian. No matter how you twist it: in both cases you are not only dealing with an original text (the ›original‹) and its repetition (the ›copy‹), but also a translation of one into the other – just as the copy can also be understood as a translation of the original (e.g. into another material, into altered proportions, into another time, etc.). Finally, the two jokes of the translator and the

EN

eingeführt wurde, denn der Übersetzer macht seinen Scherz auf Italienisch – Miller übersetzt diesen also entweder unwissentlich ins Englische oder aber der Übersetzer hat diesen aus dem Englischen ins Italienische übertragen. Ganz gleich, wie man es dreht: Man hat es in beiden Fällen nicht nur mit einem Ursprungstext, dem ›Original‹, und dessen Wiederholung, der ›Kopie‹, zu tun, sondern es handelt sich zudem auch noch um eine Übersetzung des einen in das andere – ganz so, wie die Kopie auch als Übersetzung des Originals (z. B. in ein anderes Material, in veränderte Größenverhältnisse, in eine andere Zeit etc.) verstanden werden kann. Schließlich sind die beiden Scherze von Übersetzer und Autor zwar im Kern, nicht jedoch im Wortlaut gleich: Beiden zufolge kann Miller nicht den Verkehr für sein Zuspätkommen verantwortlich machen, jedoch wird im einen Fall als Begründung angeführt, dass er direkt über dem Veranstaltungssaal untergebracht, im anderen, dass er zu Fuß gekommen sei: Zwischen ›Original‹ und ›Kopie‹ bestehen hier also gelinde, aber nicht zu große Unterschiede. Dies illustriert eine These Millers, der darauf besteht, dass selbst noch in einer sich von der detaillierten Wiedergabe des Originals ein Stück weit emanzipierenden, ›freien‹ Kopie das Vorbild stets noch erkennbar sein muss, da sonst ein neues Original entstünde, das dann seinerseits wieder neue Kopien nach sich zöge.

Indem Kiarostami nun aber offen lässt, wer bei dem Scherz der Urheber und wer der Wiederholende ist, deutet er zudem weitere Facetten

DE

traducătorului și cea a autorului, sunt, în esență, identice, însă nu și din punctul de vedere al formulării. În ambele variante, Miller nu poate acuza traficul pentru sosirea sa întârziată; în primul caz, motivul este că locuiește chiar deasupra sălii de evenimente, iar în celălalt, că a venit pe jos. Există deci diferențe subtile, dar nu prea mari, între ›original‹ și ›copie‹. Ele ilustrează una dintre tezele lui Miller, care insistă asupra faptului că până și într-o copie ›liberă‹, emancipată față de reproducerea detaliată a originalului, modelul trebuie să fie întotdeauna identificabil, deoarece altfel s-ar crea un nou original, care, la rândul său, ar da prilejul apariției unor noi cópii.

Lăsând deschisă întrebarea asupra autorului inițial al glumei versus cel care a copiat-o, Kiarostami indică și alte fațete ale acestei relații tensionate între ceea ce numim, în mod obișnuit, ›original‹ și ›copie‹. Ierarhia prestabilită și uzuală, conform căreia originalul este întotdeauna primul, fiind urmat de copie, este prezentată aici drept reversibilă sau cel puțin incertă. Astfel, se ilustrează și o teză esențială din cartea lui Miller, pe care o explică folosind celebra statuie a lui Michelangelo ›David‹ din Florența, creată în 1501/1504 (fig. 1). Din 1910, în locul originalului, care, din motive de siguranță, fusese deja adus la muzeul *Accademia di Belle Arti* în 1873, se află o copie fidelă a statuii din marmură, realizată de către sculptorul Luigi Arrighetti, în *Piazza della Signoria* (fig. 2). Totuși, majoritatea turiștilor nu știu sau nu observă acest lucru și, din moment ce doar puțini

RO

author are the same in essence but not in their wording. According to both characters, Miller cannot blame traffic for his being late. In one case the explanation is that his accommodations are in the same building as the event but in the other, it is that he came on foot. The differences here between the ›original‹ and the ›copy‹ are slight but not too great. This is illustrated by one of Miller's theories which insists that even in a ›free‹ copy, that is to some extent emancipated from the detailed reproduction of the original, the antetype must still be discernible. Otherwise, this work would be a new original which would, in turn result in new copies.

By leaving open who the originator of the joke is, Kiarostami also hints at further facets of this tense relationship between what we commonly refer to as ›original‹ and ›copy‹. In this case, the tension is intensified because the established hierarchy between ›original‹ and ›copy‹, where the original is always on top, is presented as either reversible or undiscernible. At the same time, this also illustrates an essential theory from Miller's book which he presents at the event through the example of Michelangelo's famous ›David‹ (1501/1504) statue in Florence (fig. 1). The original ›David‹ statue has not stood in the *Piazza della Signoria* since 1873 when it was moved to the museum of the *Accademia di Belle Arti* for security reasons. Instead, a true-to-the-original marble copy by Luigi Arrighetti has stood in its place since 1910 (fig. 2). However, most tourists

EN

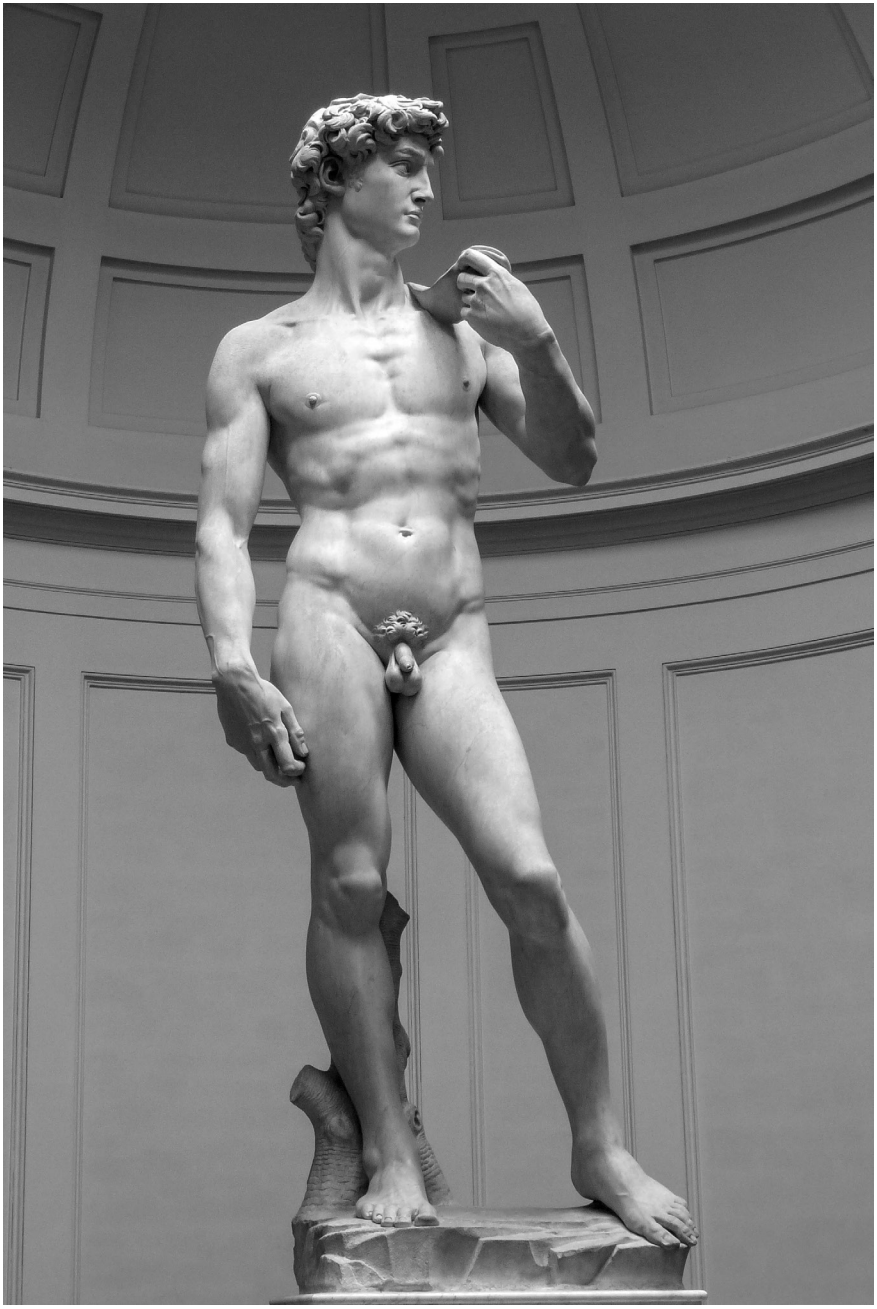

Abb. 1: Michelangelo Buonarroti: David, Florenz, Accademia di Belle Arti, 1501/1504 (Foto: Jörg Bittner, Wikimedia Commons, CC-BY-SA 3.0).

Fig. 1: Michelangelo Buonarroti: David, Florenza, Accademia di Belle Arti, 1501/1504 (foto: Jörg Bittner, Wikimedia Commons, CC-BY-SA 3.0).

Fig. 1: Michelangelo Buonarroti: David, Florence, Accademia di Belle Arti, 1501/1504 (photo: Jörg Bittner, Wikimedia Commons, CC-BY-SA 3.0).

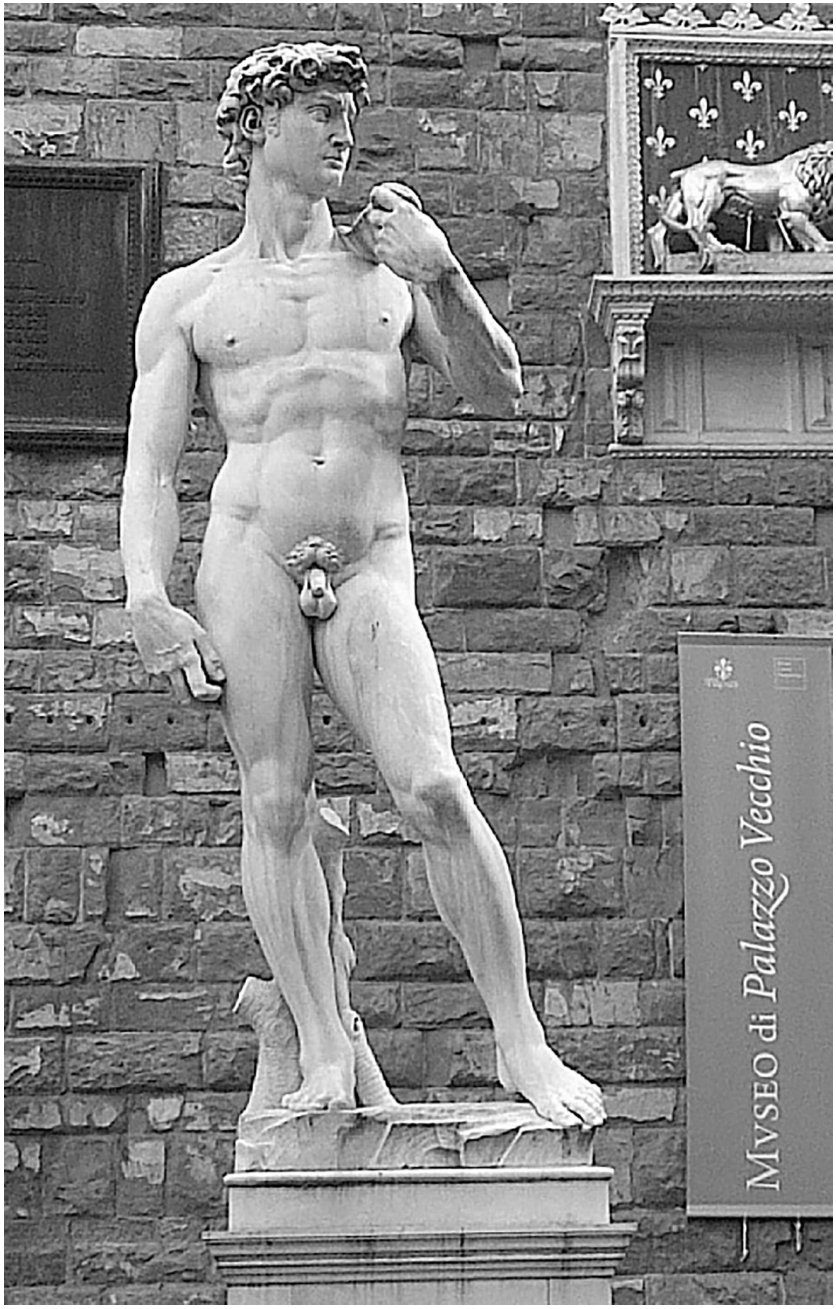

Abb. 2: Luigi Arrighetti: Kopie des ›David‹ von Michelangelo, Florenz, Piazza della Signoria, 1910 (Foto: Henry Keazor).

Fig. 2: Luigi Arrighetti: Copie a statuii ›David‹ a lui Michelangelo, Florenza, Piazza della Signoria, 1910 (foto: Henry Keazor).

Fig. 2: Luigi Arrighetti: Copy of Michelangelo's ›David‹, Florence, Piazza della Signoria, 1910 (photo: Henry Keazor).

dieses spannungsvollen Verhältnisses zwischen dem an, was wir gemeinhin mit ›Original‹ und ›Kopie‹ bezeichnen. Denn die damit etablierte und gewohnte Hierarchie, der zufolge am Anfang immer das Original, gefolgt von der Kopie, steht, wird hier als umkehrbar, wenigstens aber als nicht wirklich klärbar vorgeführt. Damit ist zugleich auch schon eine wesentliche These aus Millers Buch veranschaulicht, die dieser dort anhand von Michelangelos berühmter, 1501/1504 geschaffener Statue des ›David‹ in Florenz darlegt (Abb. 1): Seit 1910 steht anstelle des Originals, das aus Sicherheitsgründen bereits 1873 in das Museum der *Accademia di Belle Arti* verbracht worden war, eine originalgetreue Marmor-Kopie von der Hand des Bildhauers Luigi Arrighetti auf der *Piazza della Signoria* (Abb. 2). Die meisten Tourist:innen wissen bzw. bemerken dies aber gar nicht, und da auch nur wenige von ihnen eigens das Museum aufsuchen, um die tatsächlich von Michelangelo geschaffene Statue zu sehen, erfährt die Kopie Arrighettis letzten Endes mehr Aufmerksamkeit und Bewunderung als das Original Michelangelos. Dieser Aspekt, dass die Kopie das Original – in ungewollter Weise wie im Falle des ›David‹ oder aber in trügerischer Absicht wie im Falle der Fälschung – ersetzen kann, wird schließlich auch in einer späteren Szene thematisiert: Miller besucht zusammen mit einer ortsansässigen Kunstexpertin (gespielt von Juliette Binoche) das *Museo dell'Accademia Etrusca e della Città di Cortona* im toskanischen Cortona, wo sie das Fragment eines scheinbar

DE

dintre ei vizitează muzeul special pentru a vedea statuia creată de fapt de Michelangelo, copia lui Arrighetti primește, în cele din urmă, mai multă atenție și admirație decât originalul lui Michelangelo. Acest aspect, potrivit căruia copia poate înlocui originalul – într-o manieră nedorită, precum în cazul ›David‹ sau într-o manieră înșelătoare, precum în cazul falsului – va fi abordată, în cele din urmă, și într-o altă scenă: Miller vizitează, împreună cu o cunoscătoare de artă din partea locului (interpretată de Juliette Binoche), *Museo dell'Accademia Etrusca e della Città di Cortona* din orașul toscan Cortona, unde vede fragmentul unei fresce aparent vechi cu o reprezentare a muzei Polimnia. Cunoscătoarea de artă îi expune lui Miller în engleză explicațiile unui ghid italian, care le vorbește vizitatorilor în fundal (deci avem din nou subiectul traducerii). Acesta prezintă informații de fond legate de exponat: a fost considerat a fi un original antic timp de 200 de ani, până când s-a descoperit că era de fapt o copie a unui falsificator din Napoli, care lucra după un original descoperit în orașul învecinat, Herculaneum. După demascare, însă, muzeul a decis să păstreze falsul ca original și să-l prezinte în continuare ca atare, întrucât era la fel de frumos ca adevăratul original (exponatul este denumit chiar ›Mona Lisa noastră‹ în timpul turului ghidat). De asemenea, s-a dovedit că cel care a plătit pentru fals nu a fost altul decât șeful săpăturilor arheologice din Herculaneum, care și-a dorit să asigure în acest mod faimă regiunii sale natale, Toscana,

RO

neither know nor notice this and since only few of them visit the museum to see the statue created by Michelangelo, Arrighetti's copy ultimately attracts more attention and admiration than the original. This aspect that a copy can replace the original; either unintentionally as in the case of the ›David‹, or deceptively as in the case of a fake, is also addressed in a later scene. Miller visits the *Museo dell'Accademia Etrusca e della Città di Cortona* in Cortona, Tuscany, with a local art expert (played by Juliette Binoche), where they view the fragment of a seemingly ancient mural depicting the muse Polyhymnia. In the museum, an Italian museum guide explains to visitors the actual background of the painting which the local art expert then translates to English for Miller (again, the topic of translation). For 200 years, this mural fragment was thought to be an original from antiquity until it was discovered that it was indeed a copy by a forger from Naples who worked off of an original discovered in the neighbouring Herculaneum. After it was revealed as a fake, the museum decided to keep the forgery as an ›original‹ and continue to exhibit it as such. It is as beautiful as the mural it was modelled after and even called ›our Mona Lisa‹ during the tour. Moreover, it turned out that the person who commissioned the forgery was none other than the director of the excavations in Herculaneum who wanted to secure some fame for his home region, Tuscany, by having the copy discovered there as the supposed original. Just as the *Museo dell'Accademia Etrusca* in

EN

antiken Wandgemäldes mit einer Darstellung der Muse Polyhymnia besichtigen. Die Kunstexpertin referiert dabei für Miller auf Englisch die Erklärungen eines im Hintergrund gerade vor Besucher:innen vortragenden italienischen Museumsführers (wir haben also auch wieder das Thema der Übersetzung), der die tatsächlichen Hintergründe des Bildes schildert: Man hielt es 200 Jahre lang für ein antikes Original, bis man entdeckte, dass es sich tatsächlich um die Kopie eines Fälschers aus Neapel handelt, der nach einem im benachbarten Herculaneum entdeckten Original arbeitete. Das Museum beschloss aber nach der Entlarvung, die Fälschung als Original zu behalten und weiter als solches auszustellen, da sie ebenso schön sei wie das wirkliche Original (das Bild wird bei der Führung sogar als ›unsere Mona Lisa‹ bezeichnet). Zudem stellte sich heraus, dass der Auftraggeber der Fälschung niemand anderes war als der Leiter der Ausgrabungen in Herculaneum, der auf diese Weise auch seiner Heimatregion, der Toskana, etwas Ruhm sichern wollte, indem er die Kopie dort als vermeintliches Original entdecken ließ. Ebenso wie das *Museo dell'Accademia Etrusca* in Cortona und das dort aufbewahrte Musen-Bild wirklich existieren, so ist auch der hier referierte Fall authentisch. Als Auftraggeber des Gemäldes kann der aus Cortona stammende Gelehrte Marcello Venuti (1700–1755) identifiziert werden, der das Gemälde womöglich nicht in Betrugsabsicht, sondern als Nachschöpfung bzw. Rekonstruktion antiker Wandbilder sogar in der historisch korrekten

DE

lăsând copia acolo pentru a fi descoperită drept un presupus original. La fel cum *Museo dell'Accademia Etrusca* din Cortona și exponatul păstrat acolo există în realitate, cazul la care se face referire aici este, de asemenea, autentic. Marcello Venuti (1700–1755), un savant din Cortona, poate fi identificat drept comanditarul tabloului. Acesta probabil că nu a comandat tabloul cu intenția de a înșela, ci mai degrabă cu scopul de a crea o replică sau o reconstrucție a picturilor murale antice folosind tehnica encaustică tradițională (folosind ceara fierbinte, ce se aplică pe suprafața cu vopsea). Probabil că, datorită acestui proces de creare ce sugerează autenticitate, abia urmașii lui Venuti au fost cei care au considerat, din greșeală, picturile ș. a. autentice, susținând că sunt originale. Cu toate acestea, nu poate fi exclus faptul că Venuti a acționat cu intenții frauduloase [10, p. 46].

Original și copie în învățământ și predare

Aceste laitmotive din filmul lui Kiarostami evidențiază aspectele esențiale ale relației tensionate care leagă originalul și copia în ceea ce privește funcțiile lor. Copia nu este menită doar pentru a proteja originalul, ca în cazul ›David‹ al lui Michelangelo, ci poate fi folosită, spre exemplu, și în predarea meseriilor și formarea profesională. Acest lucru poate avea loc în mod pasiv, ca în cazul științelor umaniste, cum ar fi arheologia sau istoria artei.

RO

Cortona and the picture of the Muse kept there really exist, the case referred to here is authentic. The painting was commissioned by the scholar Marcello Venuti (1700–1755) from Cortona who probably did not commission the painting with the intention of deceiving the public, but rather as a recreation or reconstruction of antique murals, even in the historically correct encaustic technique (i. e. with wax-based paint, applied hot to the painting substrate). It is possible that it was his descendants who mistakenly considered and declared the painting authentic, partly because of this production process, which suggests authenticity. However, it cannot be ruled out that Venuti may well have acted with fraudulent intent [10, p. 46].

Original and Copy in Teaching and Instruction

With these motifs from Kiarostami's film, the essential aspects of the tense relationship that links original and copy in terms of their functions are highlighted succinctly. Copies can not only represent the original, as in the case of Michelangelo's ›David‹, to protect the original but can also be used, for example, in teaching and training. Here, the curriculum of the humanities, especially archaeology and art history, provide for a passive reception: Teaching concepts in these fields assume that there are certain works (in sculpture, painting, or graphic art) that students should be familiar with since the objects in

EN

Enkaustik-Technik (d. h. also mit in Wachs gebundenen und heiß auf den Malgrund aufgetragenen Farben) anfertigen ließ. Möglicherweise waren es dann erst seine Nachfahren, die das Gemälde – u. a. auch aufgrund dieses Echtheit suggerierenden Herstellungsverfahrens – irrtümlicherweise für authentisch hielten und deklarierten. Es ist aber auch nicht auszuschließen, dass Venuti hier durchaus in betrügerischer Absicht verfuhr [10, p. 46].

Original und Kopie in Lehre und Unterricht

Mit diesen Motiven aus Kiarostamis Film sind schlaglichtartig die wesentlichen Aspekte jenes spannungsvollen Verhältnisses beleuchtet, das Original und Kopie hinsichtlich ihrer Funktionen verbindet. Die Kopie kann das Original dabei nicht nur, wie im Falle von Michelangelos ›David‹, zum Schutz des Originals vertreten, sondern z. B. auch in der Lehre und Ausbildung Verwendung finden. In den geisteswissenschaftlichen Studiengängen der Archäologie oder der Kunstgeschichte handelt es sich dabei um eine passive Rezeption. Deren Lehrkonzepte gehen davon aus, dass es in Skulptur, Malerei oder Grafik bestimmte Werke gibt, welche die Studierenden kennen sollten, da es sich bei den betreffenden Objekten um für die jeweilige Disziplin besonders wichtige und lehrreiche Beispiele handelt. Da diese jedoch an z. T. vom Studienort weit entfernten Museen verwahrt werden und zudem

DE

Conceptele didactice ale acestor materii presupun că există anumite lucrări în sculptură, pictură sau grafică pe care elevii ar trebui să le cunoască, deoarece obiectele în cauză sunt exemple deosebit de importante și instructive pentru disciplina respectivă. Cu toate acestea, din moment ce unele dintre ele sunt păstrate în muzee, ce se află departe de locul de studiu și, datorită importanței lor, sunt accesibile doar în anumite condiții, procesul didactic este însoțit în mare parte de mulaje ale sculpturilor și reliefurilor, precum și de reproduceri de tablouri, desene, lucrări grafice și fotografii (în trecut, spre exemplu, diapozitive, iar în prezent, imagini digitale). Deși pare de la sine înțeles că reproducerea plastică este potrivită pentru replicarea sculpturilor și reproducerea în 2D pentru picturi, lucrări grafice și fotografii, în zilele noastre, se fac eforturi pentru a realiza scanări 3D ale sculpturilor, precum și ale picturilor și ale lucrărilor grafice. Acest demers permite accesul mai facil la sculpturi. În ceea ce privește picturile și lucrările grafice, pe de altă parte, s-a impus între timp convingerea că și în cazul presupuselor ›obiecte plane‹ se poate vorbi despre o anumită tridimensionalitate. Verso-ul și marginile pot fi uneori la fel de revelatoare pentru istoria și starea de conservare ale lucrărilor în cauză precum fața. Cu toate acestea, chiar și dincolo de învățământul universitar, cópiile au fost și sunt apreciate și în prezent ca instrument de predare ideal. În 1871, istoricul, criticul de artă și graficianul francez Charles Blanc a preluat o inițiativă implementată

RO

question are particularly important and instructive examples for the respective discipline. However, since these objects are kept in museums often far from the educational institutions and since their significance means that they are only accessible under certain conditions, university teaching usually involves casts of sculptures and reliefs as well as reproductions of paintings, drawings, prints and photographs (in the past, for example, slides, or nowadays digital images). While it seems obvious that full plastic casts of sculptures are suitable for study, like two-dimensional reproductions of painted, graphic, and photographic works, there have been concerted efforts to produce digital 3D scans of sculptures, paintings and graphics of late. This at least makes recreations for sculptural works more accessible. In the case of paintings and graphics, the insight has now been gained that the supposed ›flatware‹ is also a three-dimensional object, whose backs and edges can sometimes be just as revealing for the history and state of preservation of the work in question as the front sides.

However, copies were and still are appreciated as an ideal teaching tool even beyond the realm of university teaching. In 1871, the French art historian, critic, and graphic artist Charles Blanc took up an initiative launched as early as 1834 by the French lawyer, historian and politician Adolphe Thiers to establish a ›*Musée des Copies*‹ that would show copies of the most famous works of art of all time. In his position as French Minister of the Interior, Thiers

EN

aufgrund ihrer Bedeutung nur unter bestimmten Bedingungen zugänglich sind, wird in der Hochschullehre meistens mit Abgüssen von Skulpturen und Reliefs sowie Reproduktionen von Gemälden, Zeichnungen, Druckgrafiken und Fotografien gearbeitet (früher z. B. Diapositive oder heutzutage digitale Abbildungen). Während es selbstverständlich scheint, dass sich für die Wiedergabe von Skulpturen der vollplastische Abguss und für die Abbilder malerischer, grafischer und fotografischer Werke deren zweidimensionale Wiedergabe anbietet, gibt es in jüngerer Zeit Bestrebungen, sowohl von Skulpturen als auch Gemälden und Grafiken digitale 3D-Scans anzufertigen: Für die bildhauerischen Werke wird so deren leichtere Verfügbarkeit ermöglicht. Im Falle der Gemälde und Grafiken hingegen hat sich mittlerweile die Einsicht Bahn gebrochen, dass es sich bei der vermeintlichen ›Flachware‹ ebenfalls um dreidimensionale Objekte handelt, deren Rückseiten und Ränder zuweilen ebenso aufschlussreich für die Geschichte und den Erhaltungszustand des betreffenden Werkes sein können wie die Vorderseiten.

Jedoch auch jenseits der Hochschullehre wurden und werden Kopien als ideales Unterrichtsmittel geschätzt: Der französische Kunsthistoriker, Kunstkritiker und Grafiker Charles Blanc griff 1871 eine bereits 1834 von dem französischen Anwalt, Historiker und Politiker Adolphe Thiers umgesetzte Initiative auf, ein ›*Musée des Copies*‹ zu begründen, das Kopien der berühmtesten Kunstwerke aller Zeiten zeigen sollte.

DE

deja în 1834 de avocatul, istoricul și politicianul francez Adolphe Thiers pentru a înființa un ›*Musée des Copies*‹, care era menit să arate cópii ale celor mai cunoscute opere de artă din toate timpurile. În calitate de Ministru de Interne, Thiers a înființat un ›Muzeu de studiu‹, un așa-numit ›*Musée des Études*‹, pentru studenții de la *École des Beaux-Arts,* în care aceștia puteau învăța folosind cópii ale unor capodopere ale istoriei artei, îndepărtate din punct de vedere geografic. Blanc, un prieten apropiat și admirator al lui Thiers, a preluat această idee în 1871, dar a avut în vedere o audiență extinsă, întrucât ›*Musée des Copies*‹ era menit să se adreseze nu numai studenților, ci și întregii populații franceze. Deschisă încă din aprilie 1873, colecția a inclus inițial 130 de cópii de tablouri. În scurta existență a instituției, colecția s-a mărit până la 199 de exemplare, fiind însă închisă doar nouă luni mai târziu, din cauza demiterii lui Blanc din funcția de director. Motivul închiderii a fost, de asemenea, critica continuă a conceptului instituției, care s-a concentrat în mod deosebit asupra viziunii din ce în ce mai negative a noțiunii de copie [3; 5, p. 52–55]. Interesant este însă faptul că ideea lui Blanc a fost preluată de epigoni sub forma unor expoziții itinerante, cu titluri precum ›Marii Maeștri ai Renașterii‹, promovând astfel oportunitatea de a »experimenta celebrele imagini ale lui Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti, Sandro Botticelli și Raffaello Sanzio da Urbino într-o prezentare uluitoare într-un singur loc« (fig. 3): »Bazat pe reproduceri conforme

RO

had a ›museum of studies‹ (*Musée des Études*) set up for students at the *École des Beaux-Arts* in Paris where students could learn from the copies of geographically distant masterpieces of art history. Blanc, a close friend, and admirer of Thiers, took up this idea in 1871 but envisaged a wider public. He felt that the *Musée des Copies* should not only be intended for students but for the entire French population. When it opened in April of 1873, the collection initially comprised of the copies of 130 paintings and increased to 199 copies within the institution's short lifespan. After only nine months, the museum was closed when Blanc was dismissed as its director.

A primary reason for the museum's closure was also the ongoing criticism of the institution's concept, which was particularly offensive because of the increasingly negative perception of the ›copy‹ genre [3; 5, p. 52–55]. Interestingly, Blanc's idea has since gained popular successors in the form of travelling exhibitions, which, under titles such as ›The Great Masters of the Renaissance‹. These exhibitions advertise that they offer the opportunity to »experience the famous pictorial worlds of Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti, Sandro Botticelli and Raffaello Sanzio da Urbino in a breath-taking presentation in just one place« (fig. 3): »By means of true-to-original reproductions in impressive dimensions and arrangement, the visitor is guided through the time of the Renaissance in an authentic and atmospheric way.« [4]

EN

Abb. 3: Blick in die Ausstellung ›Die großen Meister der Renaissance‹ (Copyright: Curt Themessl / COFO Entertainment GmbH & Co. KG).

Fig. 3: Privire de ansamblu asupra expoziției ›Marii maeștri ai Renașterii‹ (Copyright: Curt Themessl / COFO Entertainment GmbH & Co. KG).

Fig. 3: A peek into the exhibit ›The Great Masters of the Renaissance‹ (Copyright: Curt Themessl / COFO Entertainment GmbH & Co. KG).

DE

In seinem Amt als französischer Innenminister hatte Thiers seinerzeit an der Pariser Kunsthochschule der *École des Beaux-Arts* ein ›Studien-Museum‹, ein ›*Musée des Études*‹, für die Studierenden einrichten lassen, in dem diese sich anhand von Kopien geografisch weit entfernter Meisterwerke der Kunstgeschichte schulen konnten. Blanc, ein enger Freund und Bewunderer Thiers', griff diese Idee 1871 auf, fasste aber ein erweitertes Publikum ins Auge. Denn das ›*Musée des Copies*‹ sollte sich nicht nur an Studierende, sondern an die ganze französische Bevölkerung richten. Bereits im April 1873 eröffnet, umfasste die Sammlung zunächst Kopien von 130 Gemälden, die sich innerhalb der kurzen Lebenszeit der Institution – sie schloss bereits neun Monate später wieder, da Blanc als deren Direktor entlassen wurde – auf 199 erhöhte.

Hintergrund der Schließung war auch die anhaltende Kritik an dem Konzept der Einrichtung, die insbesondere Anstoß an der inzwischen zunehmend negativ gesehenen Gattung der Kopie nahm [3; 5, p. 52–55]. Interessanterweise hat Blancs Idee inzwischen populäre Nachfolger in Form von Wanderausstellungen bekommen, die unter Titeln wie z. B. ›Die großen Meister der Renaissance‹ damit werben, dass sie die Möglichkeit böten, »die berühmten Bildwelten von Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti, Sandro Botticelli und Raffaello Sanzio da Urbino in einer atemberaubenden Präsentation an nur einem Ort« zu erleben (Abb. 3): »Anhand originalgetreuer Reproduktionen in beeindruckender Dimension und Anordnung

RO

cu originalul într-o dimensiune și un aranjament impresionant, vizitatorul este ghidat într-un mod autentic și atmosferă specifică prin epoca Renașterii.« [4]

În sfârșit, această asimilare pasivă a lucrărilor celebre prin intermediul reproducerilor, trebuie să fie însoțită de rolul acestora într-o implicare activă cu originalul. Cel puțin de la canonizarea practicilor didactice în atelierele de pictură din perioada modernă timpurie, tehnicile de proiectare și execuție esențiale profesiei, dobândite prin copierea lucrărilor de maestru, au constituit o parte integrantă a pregătirii ucenicilor. În mediul mai apropiat al atelierelor, exista și avantajul că pot fi instruiți în stilul proprietarului atelierului. Acest aspect juca un rol important în măsura în care în astfel de grupuri de lucru se obișnuia, ca maestrul să furnizeze doar proiectarea în linii mari și execuția să fie efectuată de către angajații acestuia [9, p. 30. 33. 38].

Respingerea și aprecierea copiei

La acea vreme, astfel de lucrări erau considerate, în funcție de contractul încheiat anterior cu clientul, lucrări originale ale maestrului în cauză, însă astăzi sunt clasificate – incorect, din punct de vedere istoric – drept ›simple lucrări de atelier‹, deoarece, de-a lungul timpului și mai ales de la sfârșitul secolului al XIX-lea, criteriul impregnării creativității individuale a unei opere a devenit etalon pentru evaluare. Doar în cazul în care artiștii au realizat o

EN

In addition to the passive reception of famous art works (as outlined above), copies extend active engagement with the antetype. At the latest, once teaching practices in the painting workshops of the early modern period were canonised, it has been an integral part of training that apprentices acquired the techniques of design and execution central to the profession by copying the works of their master. In the immediate vicinity of the studios, this also had the advantage that the apprentices would thus be sworn into the style of the workshop's master. This was important in so far as it was common in such working groups that the master only provided the rough draft and had it fleshed out and completed by his employees [9, p. 30. 33. 38].

Refusal and Appreciation of the Copy

Such works were considered originals by the master in question at the time, depending on the contract closed with the customer beforehand. Today, however, they are often downgraded in a historically inaccurate manner as ›mere workshop works‹ since the criterion of a work's originator has increasingly come to mean ›personal handicraft‹ as a standard of valuation over the course of time and especially since the end of the 19th century. Only where the artists have executed a work alone does the communication of their ›genius‹, which is demanded, seem to be possible. This has also rendered consequences for the classification of copies, where such

wird der Besucher ebenso authentisch wie stimmungsvoll durch die Zeit der Renaissance geführt.« [4]

Dieser passiven Rezeption berühmter Werke mit Hilfe der Kopie ist schließlich noch deren Rolle bei einer aktiven Auseinandersetzung mit den Vorbildern an die Seite zu stellen. Spätestens seit der Kanonisierung von Lehrpraktiken in den Malereiwerkstätten der Frühen Neuzeit war es fester Bestandteil der Ausbildung, dass die Lehrlinge die für den Beruf zentralen Techniken des Entwerfens und Ausführens durch das Kopieren von Werken des Meisters erwarben. Im engeren Umfeld der Ateliers war damit zudem der Vorteil verbunden, dass sie so auf den Stil des Werkstattbesitzers eingeschworen werden konnten. Dies war insofern von Bedeutung, als es in solchen Arbeitsverbünden üblich war, dass der Meister bei Aufträgen auch lediglich den groben Entwurf lieferte und diesen von seinen Mitarbeitern ausarbeiten und ausführen ließ [9, p. 30. 33. 38].

Ablehnung und Wertschätzung der Kopie

Solche Werke galten zwar seinerzeit, je nach zuvor geschlossenem Vertrag mit dem Kunden, durchaus als Originale des betreffenden Meisters, werden jedoch heute im Rahmen einer strengen Händescheidung oft – historisch eigentlich nicht korrekt – als ›bloße Werkstattarbeiten‹ deklassiert, da sich im Laufe der Zeit und insbesondere seit dem Ende des 19. Jahrhunderts zunehmend das

DE

lucrare pe cont propriu, se pare că este posibilă acea interacțiune așteptată cu ›geniul‹ lor. Acest lucru a avut consecințe și asupra clasificării copiei, care a permis, la o scară mult redusă, o astfel de întâlnire directă cu autorul originalului, decât (ar face-o) lucrarea de atelier. Astfel de schimbări în aprecierea copiei au dus, printre altele, la respingerea conceptului lui Blanc de ›*Musée des Copies*‹. Copiatul, după cum a apreciat istoricul de artă și artistul german Carl Friedrich von Rumohr încă din 1832, »te prostește« [11, p. 59]. Astfel de perspective dezaprobatoare nu ar trebui însă să ascundă faptul că, anterior, chiar și în afara contextului pedagogic, cópiilor li s-a oferit o evaluare complet diferită. Astfel, o mare parte din statuile create în antichitatea romană sunt inspirate după modele grecești, acestea fiind copiate mai mult sau mai puțin liber. În perioada modernă timpurie și până la inventarea reproducerii color în secolul al XIX-lea, cópiile picturilor erau singura modalitate de a răspândi aspectul mai mult sau mai puțin autentic al imaginilor. Cu toate că au existat imprimări colorate manual, începând cu secolul al XV-lea, iar gravurile color în cupru au fost implementate începând cu secolul al XVIII-lea, acestea erau rare și nu puteau transmite cu exactitate stilul artistului reprodus [7; 8, p. 226–233]. Nu degeaba, reproducerile au fost folosite și pentru a stabili sau accentua relațiile sociale. De pildă, în cazul în care o familie a făcut o comandă pentru a fi executată o reproducere a unui tablou celebru care se afla în posesia ei, iar copia era dăruită ulterior prietenilor

RO

a direct encounter with the originator behind the original is even less possible than with ›workshop works‹. Among other things, it was such changes in the appreciation of the copy that led to the rejection of Blanc's concept for the *Musée des Copies*. This depreciation can be seen when in 1832, when the German art historian and artist Carl Friedrich von Rumohr had already passed judgement stating that copying »makes [one] stupid« [11, p. 59]. Such negative positions should not, however, hide the fact that copies had previously been judged quite differently outside the context of education. Such a difference in regard is experienced by much of the free sculpture created in Roman antiquity that goes back to Greek originals and were, in essence, freely copied. In early modern times, until the invention of colour reproduction in the 19th century, painting copies were the only way to spread the access to a painting in a more-or-less authentic manner. These copies rendered more accurate representations of the originals because the hand-coloured prints produced starting in the 15th century and the coloured copperplate engravings that became widespread from the 18th century onwards were rare and could not accurately convey the painting style of the reproduced artist [7; 8, p. 226–233]. It is not without reason that copies were also used to create or emphasise social relationships, for example when a family had a famous painting in their possession and gave copies to friends and allies. This was appreciated as a medium that carried a reflection of the otherwise

EN

Kriterium der ›Eigenhändigkeit‹ eines Werkes als Bewertungsmaßstab durchgesetzt hat: Nur wo die Künstler:innen ein Werk alleine ausgeführt haben, scheint jene Kommunikation mit ihrem ›Genie‹ möglich zu sein, nach der verlangt wird. Dies hatte auch Folgen für die Einstufung der Kopie, die eine solch direkte Begegnung mit der / dem hinter dem Original stehenden Urheber:in natürlich noch weniger ermöglichte als die Werkstattarbeit. Es waren u. a. solche Veränderungen in der Wertschätzung der Kopie, die auch zur Ablehnung von Blancs Konzept eines ›*Musée des Copies*‹ geführt hatten: Kopieren, so urteilte etwa schon 1832 der deutsche Kunsthistoriker und Künstler Carl Friedrich von Rumohr, »macht dumm« [11, p. 59]. Derartig ablehnende Positionen dürfen gleichwohl nicht darüber hinwegtäuschen, dass Kopien auch außerhalb des Ausbildungszusammenhanges zuvor eine ganz andere Beurteilung erfahren hatten. So geht ein Großteil der in der römischen Antike geschaffenen Freiplastik auf griechische Vorbilder zurück, die mehr oder weniger frei kopiert wurden. In der Frühen Neuzeit und bis zur Erfindung der farbigen Reproduktion im 19. Jahrhundert waren Gemälde-Kopien die einzige Möglichkeit, das mehr oder weniger authentische Erscheinungsbild von Bildern zu verbreiten. Denn die handkolorierten Drucke, die seit dem 15. Jahrhundert gefertigt wurden, und die farbigen Kupferstiche, die ab dem 18. Jahrhundert Verbreitung fanden, waren selten und konnten den Malstil des reproduzierten Künstlers nicht akkurat vermitteln

DE

și aliaților, copia era recunoscută ca un obiect care oglindea o reflexie a originalului inaccesibil persoanelor respective, transmițând mesajul acestuia [9, p. 39].

Copia ca înlocuitor al originalului

În ciuda disprețului actual pentru reproduceri, comparativ cu lucrările originale, cópiile sunt încă solicitate atunci când vine vorba de înlocuirea lucrărilor care lipsesc din locația lor inițială sau a celor supuse riscului de a fi distruse, cu ajutorul celor mai noi tehnologii. Compania *Factum Arte*, cu reprezentanțe la Madrid, Milano și Londra, este specializată în digitalizarea obiectelor de artă prin scanare 3D de înaltă rezoluție și în crearea unor facsimile detaliate la scară 1:1 pe baza materialului digitalizat. În 2006, *Factum Arte* a produs, la cererea *Fondazione Cini* din Veneția, o asemenea replică a ›Nunții din Cana‹ pictată de Paolo Veronese în 1563, care, în prezent, se află la Luvru. Rezultatele imaginii scanate la fața locului au fost apoi prelucrate și tipărite pe o pânză specială care a fost pregătită anterior cu ›*Gesso*‹, un grund format din adeziv de origine animală, cretă și pigment alb, folosit încă din perioada Renașterii. Pentru a oferi acestui mediu o suprafață vie, cât mai autentică, a fost, în plus, acoperit cu o masă formată din *gesso* intercalat cu fibre de in. Facsimilul a fost expus pe 11 septembrie 2007 în refectoriul mănăstirii *San Giorgio Maggiore*, exact în locul în care originalul a putut fi văzut până când armata revoluționară a lui Napoleon l-a transportat la Paris

RO

inaccessible original and communicated one's access to it [9, p. 39].

The Copy as a Replacement for the Original

Despite the current contempt of copies in favour of the original, copies are once again in demand in places where works are missing from their original place of installation or are threatened with destruction. These places seek to replace originals with the help of the latest technology. *Factum Arte*, a company based in Madrid, Milan, and London, specialises in capturing such art objects with high-resolution 3D scanners and creating a detailed facsimile on a scale of 1:1 based on the digitalised material. In 2006, the *Fondazione Cini* in Venice commissioned *Factum Arte* to create such a replica of the 1563 painting ›Wedding at Cana‹ by Paolo Veronese, which now hangs in the Louvre. The results of the painting being scanned on site were then processed and printed on a special canvas that had previously been prepared with *gesso*: a primer made of animal glue, chalk and white pigment that had been common since the Renaissance. To give this canvas a lively surface with as authentic an effect as possible, it was additionally coated with a mass consisting of *gesso* interspersed with flax fibres. The facsimile was hung in the refectory of the monastery of *San Giorgio Maggiore* on 11 September, 2007 in the same place where the original had been on display until it was taken to

EN

[7; 8, p. 226–233]. Nicht umsonst wurden Kopien auch dazu eingesetzt, um soziale Beziehungen zu stiften bzw. zu betonen, etwa, wenn eine Familie ein berühmtes Gemälde in ihrem Besitz abmalen ließ und die Kopie Freunden und Verbündeten schenkte: Sie wurde als ein Medium gewürdigt, das einen Abglanz des sonst anderen nicht zugänglichen Originals in sich trug und diesen mitteilen konnte [9, p. 39].

Die Kopie als Ersatz für das Original

Ihrer aktuellen Geringschätzung gegenüber dem Original zum Trotz haben Kopien gleichwohl dort wieder Konjunktur, wo es darum geht, an ihrem ursprünglichen Aufstellungs- oder Aufhängungsort fehlende oder aber von der Zerstörung bedrohte Werke mit Hilfe modernster Technik zu ersetzen: Das in Madrid, Mailand und London ansässige Unternehmen *Factum Arte* hat sich darauf spezialisiert, solche Kunstobjekte mit hochauflösenden 3D-Scannern zu erfassen und auf der Grundlage des Digitalisats ein detailgetreues Faksimile im Maßstab 1:1 zu erstellen. 2006 produzierte *Factum Arte* im Auftrag der *Fondazione Cini* in Venedig eine solche Nachbildung der 1563 von Paolo Veronese gemalten ›Hochzeit von Kana‹, die sich heute im Louvre befindet. Die Ergebnisse des vor Ort gescannten Bildes wurden sodann nachbearbeitet und auf eine spezielle Leinwand gedruckt, die zuvor mit ›*Gesso*‹, einer seit der Renaissance üblichen Grundierung aus Tier-Leimbinder, Kreide

DE

exact cu 210 ani mai devreme. Până și experții au constatat că, nici măcar de aproape, nu s-ar fi putut face diferența față de original [2]. *Factum Arte* a folosit apoi această tehnică pentru a reproduce ansambluri spațiale și sculpturale precum facsimilul mormântului faraonului Tutankhamon din Valea Regilor (2012), pentru a atrage atenția turiștilor asupra necesității păstrării unor astfel de situri arheologice și conștientizarea de către vizitatori a consecințelor distructive ale deschiderii lor [1].

Având în vedere precizia tehnologiei digitale utilizate, nu există păreri critice cu privire la posibilele slăbiciuni ale unor astfel de cópii, care, în perioada modernă timpurie, au cauzat mari îngrijorări în rândul pictorilor ale căror lucrări au fost reproduse. Dat fiind faptul că, de multe ori, nu puteau stabili sau controla cine le-ar recrea lucrările, se temeau că reproducerile realizate de artiști nepricepuți ar forma o impresie greșită asupra calității imaginilor lor și, astfel, le-ar strica reputația. Într-adevăr, spectatorii cópiilor nu aveau nicio modalitate de a compara aceste reproduceri cu picturile originale, astfel încât preocupările artiștilor cu privire la astfel de cópii înșelătoare nu erau deloc nefondate [6].

Concluzie: Original și copie – o interrelație palpitantă

Rezultă așadar, din cele prezentate, faptul că o copie trebuie vizualizată întotdeauna în contextul său istoric, ceea ce înseamnă că trebuie mereu pusă

RO

Paris by Napoleon's revolutionary army exactly 210 years earlier. Even experts noted that there was no discernible difference to the original, even at close range [2]. Using this technique, *Factum Arte* later recreated entire spatial and sculptural ensembles such as the tomb of Pharaoh Tutankhamun in the Valley of the Kings (2012) as a way to make tourists aware of the necessity of preserving such archaeological sites and to make them aware of the destructive consequences of opening them to the public [1].

There is no longer need to criticise the possible weaknesses of such copies, considering the precision of the new digital technology. Concern was great in the early modern era among painters whose work was reproduced manually since they seldom could determine or control who would reproduce their works. They feared that copies made by bad artists would give a distorted impression of the quality of their paintings and thus damage their reputation. In fact, viewers of the copies usually had no way to compare these reproductions with the original paintings so the artists' concerns about such misleading copies were valid [6].

Conclusion: Original and Copy – a Tense Interplay

These observations make clear that a copy must always be considered in its historical context, i. e. one must always ask who made it, for what purpose, and when.

EN

und weißem Pigment, vorbereitet worden war. Um diesem Bildträger eine möglichst authentisch wirkende, lebendige Oberfläche zu verleihen, wurde er zusätzlich mit einer Masse bestrichen, die aus mit Flachsfasern durchsetztem *Gesso* bestand. Das Faksimile wurde am 11. September 2007 an jener Stelle im Refektorium des Klosters *San Giorgio Maggiore* aufgehängt, wo das Original bis zu seiner auf den Tag genau 210 Jahre zuvor erfolgten Verschleppung nach Paris durch die Revolutionsarmee Napoleons zu sehen gewesen war: Selbst Experten meinten daraufhin, dass man auch aus nächster Nähe keinen Unterschied zum Original feststellen könne [2]. *Factum Arte* hat mit dieser Technik danach auch ganze räumliche und skulpturale Ensembles wie (2012) das Grab des Pharaos Tutanchamun im Tal der Könige als Faksimile nachgebildet, um Tourist:innen in dieser Weise auf die Notwendigkeit einer Erhaltung solcher archäologischen Stätten aufmerksam zu machen und den Besucher:innen die zerstörerischen Folgen von deren Öffnung ins Bewusstsein zu rufen [1].

Angesichts der Präzision der verwendeten digitalen Technik entfällt damit eine Kritik an den möglichen Schwächen solcher Kopien, welche in der Frühen Neuzeit bei den solcherart reproduzierten Malern z. T. große Sorgen auslöste: Da sie oftmals nicht bestimmen bzw. kontrollieren konnten, wer ihre Werke nachschaffen würde, fürchteten sie, dass Kopien von der Hand schlechter Künstler einen entstellenden Eindruck von der Qualität ihrer Bilder

DE

problema cine a realizat-o, în ce scop și când.

Însă, este incontestabil faptul că o copie este întotdeauna un semn al relevanței originalului. Cu cât există mai multe cópii ale unui astfel de original, cu atât este mai mare este valoarea atribuită acestuia. De aici rezultă că relația tensionată dintre original și copie, observată la începutul textului, nu este descrisă, în mod adecvat, drept rivalitate sau simplă conviețuire, ci, mai degrabă, ca o interrelație complementară. Existența unei cópii se bazează, desigur, pe originalul reprodus de aceasta, însă originalul este consolidat de copie în ceea ce privește valoarea și / sau popularitatea acestuia.

RO

However, it is indisputable that a copy is always also a sign of the original's relevance; the more copies that exist of any work, the greater the value attributed to it seems to be. It is clear from this that the tense relationship between original and copy observed at the beginning of this article is ultimately not adequately described as a rivalry or simple coexistence but rather as a complementary interrelation: the existence of a copy is of course based on the original which it reproduces, but the copy strengthens the original in the matter of its value and / or its reputation.

EN

vermitteln und so ihren Ruf schädigen würden. In der Tat hatten die Betrachter:innen der Kopien meistens keinerlei Möglichkeit, diese Nachbildungen mit den Originalgemälden zu vergleichen, so dass die Bedenken der Künstler angesichts solcher irreführenden Kopien durchaus nicht unbegründet waren [6].

Schluss: Original und Kopie – ein spannungsvolles Wechselverhältnis

Dies macht deutlich, dass eine Kopie immer in ihrem historischen Kontext betrachtet werden muss, d. h. es ist stets zu fragen, von wem sie zu welchen Zwecken wann hergestellt wurde.

Unbestreitbar ist jedoch, dass eine Kopie immer auch ein Zeichen der Relevanz des Originals ist: Je mehr Kopien von einem solchen Original existieren, umso größer scheint der diesem zugemessene Wert. Hieraus erhellt, dass das eingangs beobachtete spannungsvolle Verhältnis zwischen Original und Kopie letzten Endes adäquat nicht als Rivalität oder nur simple Koexistenz beschrieben ist, sondern vielmehr als eine komplementäre Wechselbeziehung: Die Existenz einer Kopie beruht zwar natürlich auf dem damit wiedergegebenen Original, aber dieses wird hinsichtlich seines Wertes und / oder seiner Bekanntheit durch die Kopie gestärkt.

DE

Zitierte Literatur | Literatura citată | Cited Works

[1] I. Burell (2014), Egypt Unveils Exact Replica of Tutankhamun's Tomb Made with a 3D Printer, The Independent, 30 April [https://www.independent.co.uk/news/science/archaeology/egypt-unveils-exact-replica-of-tutankhamuns-tomb-made-with-a-3d-printer-9307882.html (04.05.2020)].

[2] P. Caliari (2008), Returning ›Les Noces de Cana‹ [http://www.factum-arte.com/pag/537/Returning--quot-Les-Noces-de-Cana-quot--by-Paolo-Caliari (04.05.2020)].

[3] H. Delaborde (1873), Le musée des copies, Revue des Deux Mondes 105, 209–218.

[4] »Die großen Meister« (Website) [https://www.die-grossen-meister.com/ (04.05.2020)].

[5] P. Duro (1987), ›Un Livre Ouvert à l'Instruction‹. Study Museums in Paris in the Nineteenth Century, Oxford Art Journal 10.1 (Art and the French State), 44–58 .

[6] H. Keazor (2012), Die Kopie als Risiko und Chance. Nicolas Poussins: Re-produktive versus dokumentarische Kopie, in: A. Mensger, ed., Déjà-vu? Die Kunst der Wiederholung von Dürer bis YouTube (Bielefeld) 54–63.

[7] O. M. Lilien (1985), Jacob Christoph Le Blon, 1667–1741. Inventor of Three- and Four-Colour Printing (Stuttgart).

[8] F. Lippmann (1896), Der Kupferstich (Berlin).

[9] A. Mensger (2012), Déjà-vu. Von Kopien und anderen Originalen, in: A. Mensger, ed., Déjà-vu? Die Kunst der Wiederholung von Dürer bis YouTube (Bielefeld) 30–45.

[10] J. Nadolny (2017), Die Rolle der Fachliteratur bei der Entlarvung und Herstellung von Gemäldefälschungen, in: M. Effinger – H. Keazor, eds., FAKE – Fälschungen, wie sie im Buche stehen (Heidelberg) 45–53.

[11] C. F. v. Rumohr (1832), Drey Reisen nach Italien. Erinnerungen (Leipzig).

Briefmarken zur Popularisierung des kommunistischen Geschichtsbildes: Ersttagsbrief zur kulturellen und wirtschaftlichen Zusammenarbeit in Europa 1978 mit Motiv des Reiterstandbilds des Decebalus in Deva (Privatbesitz, Foto: Polly Lohmann).

Timbre poștale pentru popularizarea imaginii istorice comuniste: Plic ›prima zi‹ emis cu ocazia cooperării culturale și economice în Europa în 1978 cu motivul statuii ecvestre a lui Decebal din Deva (colecție particulară, foto: Polly Lohmann).

Stamps to spread the communist historical narrative: First day cover on the cultural and economic cooperation in Europe 1978, showing the equestrian statue of Decebalus in Deva (privately owned, photo: Polly Lohmann).

Medaille zur Einweihung der Rekonstruktion des Tropaeum Traiani 1977, Avers mit Trajan (rechts) und Decebalus (links) des Tropaeums (Privatbesitz, Foto: Polly Lohmann).

Medalie emisă cu ocazia inaugurării reconstrucției monumentului Tropaeum Traiani 1977, avers cu Traian (dreapta) și Decebal (stânga) flancând monumentul (colecție particulară, foto: Polly Lohmann).

Medal on the occasion of the reconstruction of the Tropaeum Traiani 1977, obverse showing Trajan (right) and Decebalus (left) of the Tropaeum (privately owned, photo: Polly Lohmann).

Revers mit Plan der Siedlung *Tropaeum Traiani / Traianum Tropaeum* (Privatbesitz, Foto: Polly Lohmann).

Revers cu planul așezării *Tropaeum Traiani / Traianum Tropaeum* (colecție particulară, foto: Polly Lohmann).

Reverse showing a map of the town *Tropaeum Traiani / Traianum Tropaeum* (privately owned, photo: Polly Lohmann).

Postkarte mit dem rekonstruierten Tropaeum Traiani (Privatbesitz, Foto: Polly Lohmann).

Carte poștală cu monumentul Tropaeum Traiani reconstruit (colecție particulară, foto: Polly Lohmann).

Postcard showing the reconstructed Tropaeum Traiani (privately owned, photo: Polly Lohmann).

6

ADRIANA PANAITE &
ALEXANDRU BARNEA

Gebrauch und Missbrauch von Geschichte

Das Tropaeum Traiani von Adamklissi im 20. Jahrhundert

Uz și abuz de istorie

Tropaeum Traiani de la Adamclisi în secolul al XX-lea

Use and Abuse of History

The Tropaeum Traiani at Adamclisi in the 20th Century

DE

Einführung: Macht und Monument

Historische Narrative und Geschichtskonstruktionen werden immer wieder als Instrumente der Macht eingesetzt, wobei Vergangenheit im Allgemeinen, oder bestimmte historische Phasen, verschiedenen politischen Regimen als Propagandawerkzeuge dienen und dienten. Das betrifft insbesondere ethnisch begründete lokale und nationale Identitäten, die sich auf ein antikes Erbe stützen, wie es sich ab dem 19. Jahrhundert verstärkt in den europäischen Nationalismen widerspiegelt. Dafür wurden historische, und besonders antike Monumente als gebaute Manifestationen der jeweils herrschenden staatlichen Gewalt häufig von späteren politischen Regimen, manchmal über Jahrhunderte und Jahrtausende hinweg, für deren eigene territoriale und politische Legitimität genutzt. In der jüngeren Vergangenheit haben sich sowohl kommunistische als auch faschistische Staaten in diesen Tendenzen, mit unterschiedlichen Abstufungen, gegenseitig überboten, je nach Grad der post-›internationalistischen‹ Akzentsetzung: Hatte anfangs das von der Sowjetunion eingesetzte kommunistische Regime in Rumänien eine gezielte anti-nationalistische Politik gefahren (um die russische Kultur zu fördern), lässt sich in der Nachfolge eine wieder nationalistische Gegenbewegung beobachten. Dies war Ausdruck einer Entwicklung, die sich bei fast allen Staaten der sog. Volksdemokratien in den 1970er und 1980er Jahren ereignete [5; 6].

RO

Introducere: Monument și putere

Istoria a fost folosită nu o dată ca instrument de putere. Trecutul în general sau unele segmente ale lui au fost și sunt de multe ori folosite ca instrumente de propagandă, de către diverse regimuri politice. Această strategie a fost eficient folosită în special în definirea identității locale și naționale bazate pe etnie și susținută de moștenirea antică, așa cum se poate observa în cadrul mișcărilor naționale europene ale secolului al XIX-lea. Monumentele istorice și, în special, cele antice, reprezentând puterile conducătoare ale vremii lor, au fost și sunt folosite de regimuri politice ulterioare, uneori peste secole și milenii, pentru propria legitimare teritorială și politică. În timpurile recente, statele comuniste, precum și cele fasciste, au supralicitat aceste direcții, cu nuanțe diferite în funcție de gradul de accent național post-internaționalist, trecere specifică în deceniile 7 și 8 ale secolului al XX-lea, pentru aproape toate statele lagărului așa ziselor ›democrații populare‹ [5; 6].

Soarta Tropaeum-ului din secolul al VI-lea până în perioada otomană

Izvoarele antice nu pomenesc nimic despre cele trei monumente romane de pe dealul de la Adamclisi. Singurele documente de epocă sunt imaginile monumentului care apar pe monedele de la Tomis din timpul lui Traian. Care a fost soarta acestora până în

EN

Introduction: Monument and Power

Historical narratives and constructs have been used as tools of power on multiple occasions. The past, holistically or in part have been and are often used as tools of propaganda by various political regimes. This strategy has been used with particular efficacy in ethnically based, local and national identities building on ancient legacy, as can be observed in the nationalistic movements in 19th century Europe. Subsequent political regimes have therefore leaned on ideologies surrounding historical and especially ancient monuments, sometimes for centuries, to draw from the territorial and political legitimacy of ruling powers in the past. In recent times, both communist and fascist states have overbid these tendencies to different degrees, depending on the level of post-›internationalist‹ emphasis. One such misstep could be observed in Romania when the communist regime, installed by the Soviet Union, pursued anti-national policies to ease the spread of Russian culture, but was met with the backlash of a nationalist countermovement after Soviet power waned. This shift towards nationalism occurred in the 1970s and 1980s, in the case of almost all the states of the so-called camp of the ›people's democracies‹ [5; 6].

Das Nachleben des Tropaeum Traiani: vom 6. Jh. n. Chr. bis in osmanische Zeit

Die drei Monumente auf dem Hügel von Adamklissi werden in den antiken Quellen nicht erwähnt; die einzigen zeitgenössischen Belege sind Münzprägungen trajanischer Zeit aus Tomis mit dem Bild des Tropaeum Traiani. Es lässt sich nicht sagen, was im weiteren Verlauf mit dem Memorialkomplex geschah. Belege für eine Zerstörung durch die Costoboci, Goten oder andere wandernde Gruppen existieren nicht, und die baulichen Reste in Adamklissi weisen keine Zeichen mutwilliger Zerstörung auf. Der Oberbau des Tropaeum Traiani stürzte vermutlich aufgrund eines Erdbebens 477 n. Chr. zusammen, das durch zeitgenössischen Quellen belegt ist. Allerdings wurden während der frühen Grabungen im *municipium* Fragmente der Weihinschrift des Tropaeums und der Inschrift des Gefallenenaltars gefunden, die in spätrömischer Zeit offenbar als Baumaterial von Turm 22, der Basilika B und anderen Gebäuden wiederverwendet worden waren (s. Plan p. 186).

In nachantiker Zeit fielen die meisten Platten der Außenverkleidung des Tropaeum vom Baukern ab: Sie lagen in der Gegend verstreut oder wurden in die umliegenden Dörfer gebracht, für türkische Friedhöfe oder Brunnen verwendet. Doch selbst der nackte Kern des Monuments und die Ruinen von Altar und *tumulus* hinterließen einen bleibenden Eindruck bei Reisenden, die im 19. Jahrhundert die Dobrudscha besuchten und ihre Erinnerungen schriftlich festhielten. Eine erste

DE

secolul al XIX-lea este greu de spus. Nu există dovezi ale distrugerii lor de către costoboci sau goți, sau alte populații migratoare, iar piesele nu poartă urme de distrugere intenționată. Probabil că prăbușirea suprastructurii monumentului s-a datorat unui cutremur, înregistrat de sursele scrise în anul 477 d. Hr. Totuși, în săpăturile vechi din *municipium* au fost descoperite fragmente din inscripțiile dedicatorii ale Tropaeumului și din cea a altarului militar funerar, folosite ca piatră de construcție în epoca târzie, la turnul 22, la Basilica B sau la alte edificii (vezi p. 186 pentru un plan al orașului).

Cele mai multe piese desprinse de pe nucleu au rămas căzute de jur împrejurul acestuia, sau răspândite în apropiere, prin sate, cimitire turcești sau la fântâni. Chiar și așa, dezbrăcate de piesele ușor transportabile și cu metopele răspândite în jurul nucleului, ruinele monumentului, altarului și tumulului au făcut o impresie deosebită asupra călătorilor străini, care în secolul al XIX-lea au ajuns în Dobrogea și și-au notat impresiile despre ceea ce au văzut în zonă.

Prima mențiune a ruinelor apare în jurnalul lui William Bentinck, urmată de descrierile lui Karl von Vincke-Olbendorf și Helmuth von Moltke, membri ai misiunii militare prusiene din 1837 și tipărite în 1840 și 1841. Aceștia vorbesc despre un mausoleu sau un monument funerar al unui general roman. Lor le-au urmat Jules Michel în 1855, C. W. Wutzer în 1856 și Karl Ferdinand Peters în 1864. Din relatările lor, de la fața locului se putea vedea o masă imensă de zidărie, în

RO

The Afterlife of the Tropaeum Traiani: From the 6th Century CE to the Ottoman Empire

No surviving ancient sources make mention of the three Roman monuments on the hill at Adamclisi. The only contemporary documentation is the appearance of images of the monument on coins minted in Tomis during Trajan's rule. It is difficult to ascertain the fate of the three monuments before the 19th century, as there is no evidence of their destruction by the Costoboci or Goths or other migrant populations, and the remains show no signs of intentional destruction. The collapse of the Tropaeum Traiani's superstructure was most likely due to an earthquake in 477 CE, which was well documented by contemporary sources. However, early excavations in the *municipium* found fragments of the dedicatory inscriptions from both the Tropaeum and the military funerary altar in tower 22, Basilica B, or other buildings, where they had been recycled as building materials (see p. 186 for a map of the city).

In later, post-antique periods, most of the pieces gradually detached from the core of the Tropaeum. They either fell down and spread over the surrounding area, were distributed to nearby villages, or were used in Turkish cemeteries or fountains. Even so, stripped of its decorative elements, the ruins of the monument, the altar, and the *tumulus* made a lasting impression on foreign travellers who came to Dobruja in the 19th century and documented their visit. The first

EN

DE

Erwähnung findet sich im Tagebuch von William Bentinck, weitere Beschreibungen in den 1840 und 1841 publizierten Reiseberichten der preußischen Generäle Karl von Vincke-Olbendorf und Helmuth von Moltke. Von ihrer Militärmission 1837 berichteten sie über ein Mausoleum oder Grabmonument eines römischen Generals. Nachfolgende Beschreibungen stammen von Jules Michel (1855), Carl W. Wutzer (1856) und Karl Ferdinand Peters (1864). Laut ihrer Schilderung war vor Ort ein gigantisches kuppelhaftes Steingebilde zu sehen, das von Erde und Geröll umgeben und von Pflanzen überwuchert war und majestätisch auf einem Hügel thronte [2; 15]. Dasselbe Erscheinungsbild beeindruckte offenbar auch die türkischen Anwohner:innen der Umgebung, die dem Ort den Namen Adam Kilisi gaben – ›Kirche des Manes‹.

Es ist allgemein bekannt, dass der Memorialkomplex auf dem Hügel von Adamklissi ab 1882 durch die archäologischen Untersuchungen Grigore G. Tocilescus erstmals erforscht wurde [2; 15]. Historisch befinden wir uns hier kurz nach der Unabhängigkeitserklärung Rumäniens und der Eingliederung der Dobrudscha in den rumänischen Staat, nach dem Russisch-Osmanischen Krieg und infolge des Friedens von San Stefano und Berlin (1878).

RO

formă de cupolă, înconjurată de depuneri masive de pământ și moloz ce crescuseră cu vremea în juru-i, năpădită de tufișuri din care răsăreau ici-colo pietre sculptate, tronând singuratică și enigmatică pe spinarea unui deal plesuv [2; 15].

Aceeași imagine îi va fi impresionat și pe turcii stabiliți aici care au crezut că au în față ruinele unei biserici și și-au numit așezarea Adam Kilisi – ›Biserica omului‹.

Precum se știe, monumentele complexului memorial de la Adamclisi au fost investigate prin cercetări arheologice pentru prima dată de către Grigore G. Tocilescu începând din 1882 [2; 15]. Era la scurtă vreme după declararea și câștigarea independenței României față de Imperiul Otoman și de la intrarea Dobrogei în componența statului român, după participarea României, de partea Rusiei, la războiul ruso-turc (1877–1878) și în urma tratatelor de pace de la San Stefano și Berlin (1878).

Tocilescu și proiectul abandonat al refacerii monumentului la București

Conștiința națională deja conturată de generația revoluției de la 1848 căpăta, pentru elita vremii, prin descoperirea acestui complex de vestigii, un suport nou și concret al originii neamului. Aceasta și prin înțelegerea de către descoperitori a monumentului triumfal împreună cu altarul și tumulul funerar ca direct legate de războaiele dacice ale lui Traian și, prin urmare, de originea românilor [5; 6].

EN

mention of the ruins appears in William Bentinck's diary, followed by descriptions by the Prussian generals Karl von Vincke-Olbendorf and Helmuth von Moltke in their mission reports from 1837, which were then published in 1840 and 1841. They speak of the mausoleum or funerary monument of a Roman general. Subsequent descriptions of note were penned by Jules Michel in 1855, Carl W. Wutzer in 1856, and Karl Ferdinand Peters in 1864. According to their description, a gigantic dome-shaped masonry structure could be seen on site, that though surrounded by earth and rubble and overgrown with plants, was majestically enthroned on a hill [2; 15]. The same image certainly impressed the Turks that settled here, who named their settlement Adam Kilisi – ›the church of man‹.

As we know, the first archaeological investigations into the memorial complex at Adamclisi were conducted by Grigore G. Tocilescu starting in 1882 [2; 15]. Historically, this is the time shortly after Romania's declaration of independence, Dobruja's incorporation into the Romanian state, and after the Russian-Turkish War and following the Peace of San Stefano and Berlin (1878).

Tocilescu and the Abandoned Project to Reconstruct the Monument in Bucharest

Through the discovery of this complex of ancient Roman ruins, the national consciousness of the Romanian elites, who had been shaped by the

Tocilescu und das aufgegebene Projekt der Rekonstruktion des Siegesdenkmals in Bukarest

Das nationale Bewusstsein der rumänischen Eliten, das von der Generation der Revolution von 1848 geprägt worden war, erlangte durch die Entdeckung des archäologischen Komplexes von Adamklissi eine neue, greifbare Grundlage für die Abstammung des rumänischen Volkes. Das ist auch auf die Entdecker der Anlage zurückzuführen, die einen direkten Zusammenhang zwischen den dako-römischen Kriegen Trajans und der Herkunft der Rumänen bestätigt sahen [5; 6].

Damit stellte sich die Frage, wie jener Moment, in dem die Rumänen zum ersten Mal Eingang in die Geschichte fanden, durch die Rekonstruktion des Tropaeum Traiani veranschaulicht werden könnte. Die Rekonstruktion sollte jedoch nicht vor Ort erfolgen, denn laut Nicolae Iorga war die Lage in der erst vor Kurzem eingegliederten Dobrudscha immer noch unsicher. Schlussendlich wurde gemäß Mihail Kogălniceanus Vorschlag, der von vielen Seiten unterstützt wurde, entschieden, die Rekonstruktion des Siegesdenkmals auf einem öffentlichen Platz in Bukarest umzusetzen – eine Lösung, der auch Grigore G. Tocilescu zustimmte.

Dafür wurden Ende des 19. Jahrhunderts die reliefierten Bauteile des Siegesdenkmals und des Grabaltars mit großem Aufwand nach Bukarest transportiert. Um diesen Transport rankt sich die Erzählung, dass einige dabei in die Donau gefallene Fragmente

DE

S-a pus așadar de atunci problema ilustrării acestui tablou al istoriei apariției românilor prin ›refacerea‹ Tropaeum-ului. Nu pe loc, pentru că, potrivit lui Nicolae Iorga, în Dobrogea abia anexată, situația rămânea încă nesigură. Va fi urmat, conform propunerii lui Mihail Kogălniceanu, larg susținută atunci, refacerea monumentului într-o piață publică din București, soluție agreată și de Grigore G. Tocilescu.

Prin urmare, la sfârșitul secolului al XIX-lea, piesele sculptate ale Tropaeum-ului și ale altarului funerar au fost transportate cu mari eforturi la București. Legat de aceasta, există până astăzi ideea că unele piese au căzut în Dunăre, de unde nu au mai fost recuperate. Corespondența purtată de Tocilescu cu autoritățile vremii implicate în această operațiune și păstrată în Arhiva Institutului de Arheologie ›Vasile Pârvan‹ din București și la Biblioteca Academiei Române, secția Manuscrise infirmă această ipoteză. Mai mult, există documente păstrate care se referă la recuperarea din Dunăre a unor piese căzute și transportarea acestora la București [2].

Toate au fost depuse mai întâi în curtea Universității, unde în vremea descoperirii lor se afla ›Muzeul Național de Antichități‹, al cărui director era Grigore G. Tocilescu. Proiectul ›refacerii‹ însă nu s-a mai realizat. Grigore G. Tocilescu moare în 1909. Rămase în București, piesele vor supraviețui Primul Război Mondial. Din 1923, când director al muzeului era Vasile Pârvan, au fost mutate în Parcul Carol și expuse, în aer liber, lângă ›Muzeului Militar‹ amenajat

RO

generation of the revolution in 1848, gained a new and tangible foundation for the origin of its nation. This widespread interpretation of the monument can also be attributed to the people who uncovered it. These archaeologists felt that it confirmed a direct connection between Trajan's Dacian Wars and the origin of the Romanian people [5; 6].

Since then, the question has arisen as to how the reconstruction of the Tropaeum Traiani could be used to illustrate how the Romanians first entered history. However, this reconstruction could not happen on site because as Nicolae Iorga explained, the situation in the recently annexed Dobruja was still uncertain. As a result, Mihail Kogălniceanu's widely supported proposal to reconstruct the monument in a public square in Bucharest, a solution of which Grigore G. Tocilescu also approved, was accepted.

Therefore, at the end of the 19th century, the sculpted components of the Tropaeum Traiani and the funerary altar were transported to Bucharest at great expense. This transport yielded the legend that some pieces had fallen into the Danube, never to be recovered. However, the correspondence carried out by Tocilescu with the authorities involved in this operation, which is housed both in the Archive of the ›Vasile Pârvan‹ Institute of Archaeology in Bucharest and in the Manuscripts section of the Library of the Romanian Academy of Sciences, refutes this theory. Moreover, preserved documents refer to the retrieval of said pieces from the Danube and their subsequent transport to Bucharest [2].

EN

nie wiedergefunden wurden. Allerdings widerspricht die Korrespondenz Tocilescus mit den zuständigen Behörden, die im Archäologischen Institut ›Vasile Pârvan‹ und der Bibliothek der Rumänischen Akademie der Wissenschaft aufbewahrt wird, dieser Geschichte. Es existieren zudem Dokumente, welche die Bergung verlorener Stücke aus der Donau und ihren Transport nach Bukarest belegen [2].

Man deponierte die Bauteile des Tropaeum Traiani zunächst im Hof der Universität, wo sich damals das von Grigore G. Tocilescu geleitete ›Nationale Antikenmuseum‹ befand. Das Rekonstruktionsprojekt wurde jedoch nicht realisiert, und Grigore G. Tocilescu verstarb 1909. Die Stücke verblieben in Bukarest, wo sie den Ersten Weltkrieg überlebten. Ab 1923 – als Vasile Pârvan Museumsdirektor als Nachfolger Tocilescus war – wurden die Teile in den Carol-Park verlegt und teilweise nahe dem dort eingerichteten ›Militärmuseum‹ ausgestellt, wo sie das ›Grabmal des unbekannten Soldaten‹ rahmten (das 1958 nach Mărășești verlegt wurde) (Abb. 1). Das Museumsgebäude wurde 1938 durch ein Feuer und 1940 durch ein Erdbeben schwer beschädigt, weshalb es 1943 gänzlich abgerissen wurde, um an seiner Stelle einen neuen Memorialkomplex zu errichten: den ›Friedhof der Helden der Nation‹, der das ›Mausoleum der Helden der Nation‹, das ›Militärmuseum‹, den Friedhof selbst und Verwaltungsgebäude umfassen sollte. Das Bauprojekt war eine Idee von Alexandru Tzigara-Samurcas (der auch das Gebäude des

DE

acolo și încadrând Mormântul Ostașului Necunoscut (demontat și mutat în 1958 la Mărășești) (fig. 1). Clădirea muzeului a fost puternic afectată de un incendiu în 1938 și de cutremurul din 1940, așa că în 1943 a fost complet dărâmată, pentru ca în locul său să se amenajeze un complex memorial – Cimitirul Eroilor Neamului – care urma să cuprindă: Monumentul Eroilor Neamului, Muzeul Militar, cimitirul propriu-zis și clădirile administrative. În toamna anului 1944 lucrările au fost sistate iar șantierul lăsat în părăsire. Proiectul din anii 1942–1943, fusese propus de profesorul Alexandru Tzigara-Samurcaș (care a proiectat și clădirea pentru ›Muzeul Național de Artă‹) și viza reconstruirea monumentului triumfal Tropaeum Traiani de la Adamclisi. În 1948, din inițiativa arhitectului Horia Teodoru, au fost mutate și rânduite în curtea ›Muzeului de Artă Națională‹. Din 1953, aici s-a organizat ›Muzeul Lenin-Stalin‹ și ulterior, ›Muzeul Partidului Comunist Român‹ (în această clădire funcționează în prezent ›Muzeul Țăranului Român‹). Ca urmare, piesele au fost aduse înapoi la locul descoperirii [3; 4; 16].

Fiind cel mai important monument al prezenței romanilor pe teritoriul României, Tropaeum-ul a reprezentat foarte probabil sursa de inspirație pentru arhitecții George Cristinel și Constantin Pomponiu, care au proiectat ›Monumentul Eroilor de la Mărășești‹ (fig. 2). Bătălia de aici (1917) a jucat un rol important în istoriografia românească și în formarea memoriei colec-

RO

tive. Monumentul conține cripte cu rămășițele a aproximativ 6.000 de soldați

The components of the Tropaeum Traiani were initially stored in the university courtyard where the ›National Museum of Antiquities‹, managed by Grigore G. Tocilescu, was located. However, the reconstruction project was not carried out, and Grigore G. Tocilescu died in 1909. The sculpted pieces of the Tropaeum Traiani remained in Bucharest where they survived the First World War. From 1923 on, while Vasile Pârvan, Tocilescu's successor, was museum director, the pieces were moved to Carol Park, next to the ›Military Museum‹, where some of them framed the open-air ›Tomb of the Unknown Soldier‹ (which was moved to Mărășești in 1958) (fig. 1). Due to severe damage caused by fire in 1938 and by earthquake in 1940, the museum building was completely demolished in 1943, in order to build a new memorial complex in its place. The ›Cemetery of Heroes of the Nation‹ was to include the ›Mausoleum of Heroes of the Nation‹, the ›Military Museum‹, the cemetery itself, and administrative buildings. The project was proposed by Alexandru Tzigara-Samurcaș, who had designed the building for the ›National Art Museum‹, and aimed to rebuild the Tropaeum Traiani victory monument. In autumn of 1944, work was stopped and the construction project was abandoned. Then in 1948, at the behest of architect Horia Teodoru, the metopes were moved to the courtyard of the ›National Art Museum‹. This museum became the ›Lenin-Stalin Museum‹ in

EN

1953 and later became the ›Museum of the Romanian Communist Party‹ *(Muzeul*

Abb. 1: Die im Carol-Park in Bukarest ausgestellten Metopen des Tropaeum Traiani (Postkarte in Privatbesitz).

Fig. 1: Ilustrată reprezentând metopele expuse în Parcul Carol din București (carte poștală, colecție particulară).

Fig. 1: Illustration depicting the metopes of the Tropaeum Traiani displayed in the Carol Park in Bucharest (postcard, privately owned).

Abb. 2: Das ›Denkmal der Helden von Mărășești‹ (Wikimedia Commons, Foto: Andrei Stroe, CC-BY-SA 3.0).

Fig. 2: ›Monumentul Eroilor de la Mărășești‹ (Wikimedia Commons, foto: Andrei Stroe, CC-BY-SA 3.0).

Fig. 2: The ›Mausoleum of the Heroes of Mărășești‹ (Wikimedia Commons, photo: Andrei Stroe, CC-BY-SA 3.0).

›Nationalen Kunstmuseums‹ entworfen hatte) und hatte auch den Wiederaufbau des Tropaeum Traiani zum Ziel. Im Herbst 1944 wurden die Arbeiten jedoch gestoppt und das Bauprojekt aufgegeben; auf Initiative des Architekten Horia Teodoru wurden die Fragmente des Tropaeum daraufhin 1948 in den Hof des ›Nationalen Kunstmuseums‹ verbracht. Dieses wurde 1953 in das ›Lenin-Stalin-Museum‹ und später in das ›Museum der Geschichte der Kommunistischen Partei‹, der revolutionären und demokratischen Bewegung in Rumänien *(Muzeul de Istorie al Partidului Comunist, a Mişcării revoluţionare şi democratice din România)* umgewandelt (heute ist es das ›Rumänische Bauernmuseum‹). Deshalb wurden die Bauteile des Monuments wieder an den Ort ihrer Entdeckung, nach Adamklissi, zurückgebracht [3; 4; 16].

Als das wichtigste Denkmal römischer Präsenz in Rumänien war das Tropaeum Traiani höchstwahrscheinlich auch Inspirationsquelle der Architekten George Cristinel und Constantin Pomponiu für das ›Denkmal der Helden von Mărășești‹ (Abb. 2). Die Schlacht von Mărășești (1917) spielte eine wichtige Rolle in der rumänischen Geschichtsschreibung und in der Ausprägung eines kollektiven Gedächtnisses; der Memorialbau enthält Krypten mit den Überresten von etwa 6.000 Soldaten sowie das Grabmal des Generals Eremia Grigorescu, dem Befehlshaber der rumänischen Truppen, welche die deutsche Offensive gestoppt hatten. Die Fertigstellung des Monuments, für das die Nationale Orthodoxe

DE

și un monument funerar al generalului Eremia Grigorescu, comandantul militar al trupelor române, ce au oprit ofensiva germană. Inițiat printr-un concurs pentru arhitecți, organizat în 1919 de către Societatea Națională Ortodoxă a Femeilor Române, a durat aproape două decenii pentru a fi finalizat, deoarece din diferite motive nu a avut întotdeauna sprijinul deplin al guvernului român. Inaugurat la 18 septembrie 1938 în prezența regelui Carol al II-lea și a numeroși demnitari, monumentul a jucat un rol cheie în cultura oficială a memoriei eroilor în statul român. Pe lângă asemănarea cu monumentul de la Adamclisi, revendicând astfel o moștenire națională care se întoarce în antichitate, în monumentul de la Mărășești există și o referire la religia predominantă creștin ortodoxă, prin crucea așezată pe turn și prin capela din centrul mausoleului [7; 8; 12].

Perioada comunistă și reluarea proiectului de reconstrucție

Din anii ’60 și până prin 1976, piesele monumentului triumfal au rămas expuse lângă nucleul monumentului, sub sticlă, într-o formă sui-generis destul de sugestivă amintind poziția inițială, dar la o înălțime comodă vizitatorului.

Ideea ›refacerii‹ monumentului a revenit în timpul regimului comunist, în legătură directă, din nou, cu Independența, în perspectiva punerii în operă a reconstrucției, la un secol de la Declarația rostită de Mihail Kogălniceanu în Parlament la 9 mai 1877.

RO

de Istorie al Partidului Comunist, a Mişcării revoluţionare şi democratice din România). The ›Romanian Peasant Museum‹ now rests on this site. As a result of this shift of the museum, the pieces of the monument were brought back to the place of their discovery, Adamclisi [3; 4; 16].

As the most important monument of the Roman presence in the Romanian territory, the Tropaeum Traiani was most likely the source of inspiration for the architects George Cristinel and Constantin Pomponiu in designing the ›Mausoleum of the Heroes of Mărășești‹ (fig. 2). The battle of Mărășești (1917) played an important role in Romanian historiography and in the formation of collective memory. The monument contains crypts with the remains of around 6,000 soldiers and the tomb of General Eremia Grigorescu, the Romanian military commander that had stopped the German offensive. The actualisation of the monument began in 1919 when the National Orthodox Society of Romanian Women organised an architectural competition. However, because the construction of this monument did not, for various reasons, consistently receive the full support of the Romanian government, its completion took almost two decades. The inauguration of the monument took place on 18 September 1938, in the presence of king Carol II and many officials. The monument played a key role in the official culture of the remembrance of heroes in the Romanian state. Apart from its resemblance to the Adamclisi monument, thus claiming a national heritage that

EN

Gesellschaft rumänischer Frauen 1919 einen Architektenwettbewerb initiiert hatte, dauerte fast zwei Jahrzehnte, da der Bau aus verschiedenen Gründen nicht immer die volle Unterstützung der rumänischen Regierung erhielt. Das Denkmal wurde in Anwesenheit König Carols II. und vieler Beamter eingeweiht und spielte eine Schlüsselrolle in der offiziellen Erinnerungskultur von Helden im rumänischen Staat. Neben der Ähnlichkeit zum Tropaeum Traiani – womit die Existenz eines bis in die Antike zurückreichenden nationalen Erbes proklamiert wurde –, verwiesen im Falle des Mărășești-Monuments das Turmkreuz und die Kapelle im Zentrum des Mausoleums auch auf die vorherrschende griechisch-orthodoxe Konfession [7; 8; 12].

Die kommunistische Zeit und die Wiederaufnahme des Rekonstruktionsprojekts

Ab den 1960er Jahren bis 1976 waren die Bauteile des Tropaeum Traiani hinter Glas in der Nähe des erhaltenen Baukerns in Adamklissi ausgestellt. Sie wurden auf eine Weise angeordnet, die ungefähr ihrer ursprünglichen Anbringung entsprach, jedoch in einer für den Besucher bequemeren Höhe.

Die Idee, das Denkmal zu rekonstruieren kam unter der Herrschaft des kommunistischen Regimes, im Zusammenhang mit dem 100. Jahrestag der rumänischen Unabhängigkeit, wieder auf. Als Ziel galt, die Rekonstruktion genau ein Jahrhundert nach der Erklärung Mihail Kogălniceanus im Parlament vom

DE

Se șterse însă din istoriografia vremii și este important de menționat aici că Declarația a fost promulgată la 10 mai 1877 de către domnitorul Carol I.

Reconstrucția monumentului a făcut parte dintr-un program mai amplu conceput de conducerea de partid (unic, PCR) și de stat deja cu zece ani înaintea centenarului. Printre obiectivele acestuia se afla și reluarea cercetărilor arheologice de la Adamclisi, monumente și orașul antic, și punerea în valoare prin restaurare, precum și organizare muzeistică la fața locului [10; 13, 14]. Un puternic susținător al acestui program a fost Adrian Rădulescu, directorul ›Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța‹ (MINAC). Nedeclarat, motivația acestui program era și situația conflictuală naționalistă dintre cele două state socialiste ›frățești‹, Bulgaria și România, cu privire la dreptul asupra teritoriului Dobrogei. Așadar, prin programul amintit, s-a deschis din anul 1968 de la guvern o finanțare anuală de durată neprecizată pentru cercetare arheologică și restaurare monumentului triumfal (au fost incluse acolo, la solicitarea cercetătorilor și tumulul și altarul) și la orașul roman.

În anii care au urmat, s-a decis reconstrucția pe loc a monumentului prin montarea, pe o structură portantă de oțel îmbrăcând nucleul original, a copiilor pieselor decorate ale monumentului (mai ușoare decât originalele) (fig. 3). Urma ca originalele să fie expuse într-un muzeu aparte, împreună cu descoperiri din orașul roman, responsabilitatea cercetărilor arheologice revenind Institutului de Arheologie din București

RO

dates back to antiquity, the Mărășești monument also makes reference to the predominant Orthodox Christian Church, specifically through the cross on the tower and the chapel in the centre of the mausoleum [7; 8; 12].

The Communist Era and the Resumption of the Reconstruction Project

From the 1960s until 1976, the sculpted pieces of the Tropaeum Traiani in Adamclisi remained on display behind glass, near the core of the monument. They were displayed in an order rather reminiscent of their original position on the monument, but at a height more comfortable for the visitor.

The idea of reconstructing the monument resurfaced during the communist regime, in connection with the independence gained a hundred years earlier. The goal was to complete the reconstruction exactly one century after the declaration of independence had been given by Mihail Kogălniceanu in parliament on 9 May 1877. It is worth noting that the declaration had actually been promulgated by king Carol I on 10 May 1877, a fact that had been erased from the historiography of the time.

The reconstruction of the victory monument was part of a more extensive programme, which started ten years before the centenary and was carried out by the Party leadership of the Romanian Communist Party (PCR) and the state. Among its objectives were resuming archaeological research on the monuments and the ancient city

EN

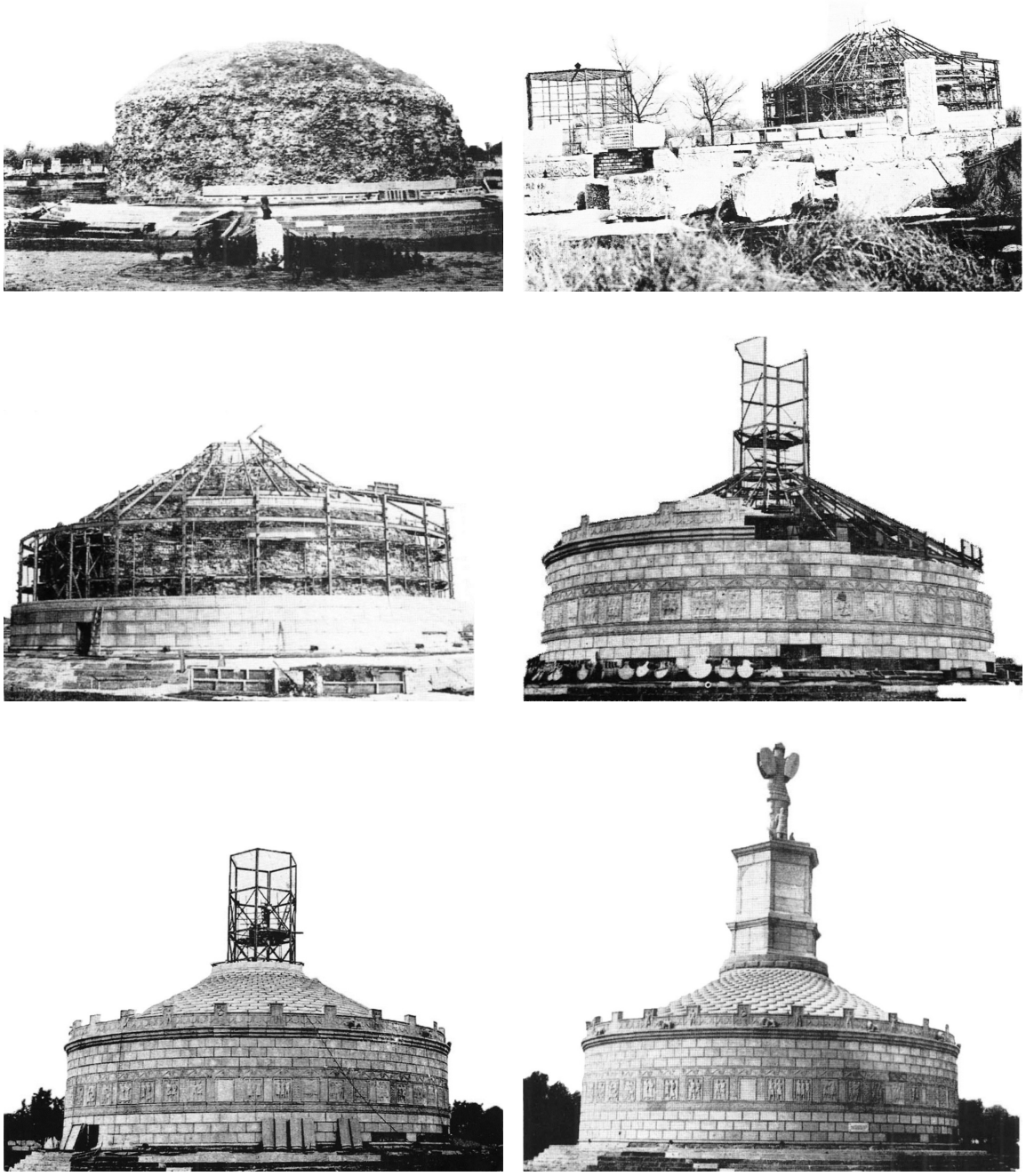

Abb. 3: Rekonstruktionsphasen des Tropaeum Traiani (Adriana Panaite, nach Pontica 10, 1977, 12–13, Abb. 1–5. 7).

Fig. 3: Fazele reconstrucției monumentului triumfal (Adriana Panaite, după Pontica 10, 1977, între paginile 12–13, fig. 1–5. 7).

Fig. 3: Phases of reconstruction of the triumphal monument (Adriana Panaite, after Pontica 10, 1977, 12–13, fig. 1–5. 7).

9. Mai 1877 fertigzustellen. Es ist erwähnenswert, dass in der zeitgenössischen Geschichtsschreibung die Tatsache, dass die Erklärung eigentlich am 10. Mai 1877 von König Carol I. verkündet worden war, verschwiegen wurde.

Die Rekonstruktion des Siegesmonuments war Teil eines umfangreicheren Programms, das von der Parteiführung der Rumänischen Kommunistischen Partei (PCR) und der Staatsführung bereits zehn Jahre vor der Hundertjahrfeier entworfen worden war. Zu seinen Zielen gehörten die Wiederaufnahme der archäologischen Forschung am Memorialkomplex und dem *municipium* in Adamklissi, die Aufwertung der Anlage durch Restaurierungsarbeiten sowie die Einrichtung eines örtlichen Museums [10; 13, 14]. Einer der wichtigsten Unterstützer dieses Programms war Adrian Rădulescu, der damalige Direktor des Nationalen Geschichtsmuseums in Constanța. Eine nationalistisch bedingte Motivation des Programms, die allerdings nicht öffentlich kommuniziert wurde, war zudem die Konfliktsituation zwischen den sozialistischen ›Brüderstaaten‹ Rumänien und Bulgarien bezüglich des rechtlichen Status' der Dobrudscha. Deshalb wurden ab 1968, vorerst auf unbestimmte Zeit, von der Regierung jährliche finanzielle Mittel für die archäologische Erforschung und die Restaurierung des Tropaeum Traiani bereitgestellt (auf Wunsch der beteiligten Forscher wurden der *tumulus* und der Altar ebenfalls aufgenommen) sowie die Restaurierung der römischen Stadt durch das Programm festgelegt.

DE

al Academiei Române. Acestea s-au desfășurat în paralel, atât în *municipium* roman, cât și la cele trei monumente din imediata vecinătate. Pentru acestea din urmă, rolul principal i-a revenit lui Mihai Sâmpetru, autorul unei lucrări de referință în privința datării și interpretării arheologice a complexului de pe dealul monumentului triumfal de la Adamclisi [15].

Inaugurarea Tropaeum-ului reconstruit – 29 mai 1977

Deși nu toate lucrările erau încheiate, monumentul și muzeul au fost inaugurate la 29 mai 1977 de către Nicolae Ceaușescu la sfârșitul unei ›vizite de lucru‹ în județul Constanța (fig. 4–5). Era însoțit de o suită numeroasă în care arheologii care lucrau acolo nu au fost invitați și, ca de obicei, era adusă din mai multe locuri o mulțime numeroasă care să aplaude și să ovaționeze (›cooperativa alaiul‹, cum se spunea în șoaptă). Ar rămâne de clarificat între altele și de ce această inaugurare nu s-a petrecut pe 9 mai sau mai aproape de acea dată, considerată oficial ca zi a Independenței și legată încă de la începuturile regimului dictaturii comuniste de ziua victoriei din 9 mai 1945.

Era la aproape trei săptămâni de când, în București și în toate orașele țării, centenarul Independenței fusese sărbătorit prin manifestări grandioase, așa cum rezultă din presa vremii. Acestea erau însoțite de spectacole de tip ›Cântarea României‹ (ansamblu de manifestări culturale din perioada regimului comunist, organizate de Consiliul

RO

at Adamclisi, their enhancement through restoration, and the establishment of a local museum [10; 13, 14]. A strong supporter of this programme was Adrian Rădulescu, director of the History Museum in Constanța. An underlying, nationalistic motivation for this programme was also the conflict situation between the two ›fraternal‹ socialist states, Bulgaria and Romania, regarding the rights to the territory of Dobruja. To this end, starting in 1968, the Romanian government allocated annual funds to the aforementioned programme, for an unspecified amount of time. This archaeological endeavour encompassed the research and restoration of the Tropaeum Traiani, the *tumulus*, the funerary altar, and the Roman city.

In the following years, it was decided to reconstruct the monument in its original location by placing copies of the monument's sculpted pieces, which are lighter than the originals, on a steel structure that covered the original core (fig. 3). The originals, along with artefacts from the Roman city, were subsequently to be exhibited in a separate museum. The Institute for Archaeology of the Romanian Academy in Bucharest was responsible for the archaeological research. Work was simultaneously conducted in the *municipium* and at the three monuments of the memorial complex, for which Mihai Sâmpetru was responsible. He published his own work regarding the dating and archaeological interpretation of the complex on the hill of the triumphal monument at Adamclisi [15].

EN

In den folgenden Jahren wurde beschlossen, das Denkmal an seinem ursprünglichen Ort wiederzuerrichten, indem man leichtgewichtigere Kopien der Bauteile auf einer tragenden Stahlkonstruktion montierte, die den ursprünglichen Kern der Bausubstanz überspannte (Abb. 3). Die Originale sollten anschließend gemeinsam mit den Funden aus dem *municipium* in einem separaten Museum ausgestellt werden. Die Verantwortung für die archäologischen Untersuchungen lag beim Archäologischen Institut der Rumänischen Akademie in Bukarest. Arbeiten wurden gleichzeitig im *municipium* und an den drei Monumenten des Memorialkomplexes durchgeführt, für welche die Verantwortung bei Mihai Sâmpetru lag. Er publizierte eine eigene Arbeit zur Datierung und Deutung des Komplexes auf dem Hügel und des Siegesdenkmals [15].

Die Einweihung des rekonstruierten Tropaeum Traiani am 29. Mai 1977

Obwohl noch nicht alle Arbeiten abgeschlossen waren, wurden das Denkmal und das Museum am 29. Mai 1977 von Nicolae Ceaușescu am Ende seines ›Arbeitsbesuchs‹ im Landkreis Constanţa eingeweiht (Abb. 4–5). Ceaușescu wurde dabei von einem großen Gefolge begleitet, wohingegen die zuständigen Archäologen nicht eingeladen worden waren. Wie üblich, wurde eine große Zuschauermenge aus mehreren Orten organisiert, die applaudieren und jubeln sollte (die

DE

Culturii și Educației Socialiste și inaugurat în anul 1976, numele fiind inspirat de eseul omonim ›Cântarea României‹, al lui Alecu Russo), parte a unui întreg angrenaj propagandistic pus în slujba legitimării regimului comunist [9]. Încă din ultimii ani ai dictaturii lui Gheorghiu-Dej, dar cu tot mai multă amploare sub cea a lui Ceaușescu, se repeta un tip de discurs istoric nou, menit să recâștige încrederea populației, pe un tipar mental tradițional, avându-și rădăcinile în secolul al XIX-lea. Se aveau în vedere și se proclamau fără încetare, inclusiv prin programe oficiale ale PCR, originea daco-romană a poporului român, continuitatea ›neîntreruptă‹, lupta pentru independență, rolul românilor în apărarea Europei și în scurtarea celui de-Al Doilea Război Mondial, victimizarea celor supuși adversității altora. Părea că va fi fost o recuperare a istoriei când, de fapt, era o manipulare nerușinată în folosul puterii [6].

Presa centrală, ›Scânteia‹ și ›Scânteia Tineretului‹, organele centrale de presă ale PCR și UTC, au relatat pe larg evenimentul. Pe primele pagini ale acestor cotidiene din 29 și respectiv 30 mai 1977 se poate citi despre ›vizita de lucru‹ în județul Constanța încheiată la Adamclisi, ›străveche vatră de civilizație românească‹ (numele turcesc al satului vorbește de la sine!), unde a fost inaugurat istoricul monument restaurat și muzeul adăpostind piesele originale ale acestuia [17; 18].

Pe lângă presa centrală, referiri la eveniment au apărut și în numărul X din 1977 al revistei Pontica, publicație științifică anuală a MINAC, prima din ele sub

RO

The Inauguration of the Reconstructed Tropaeum Traiani on 29 May 1977

Although construction was incomplete, the monument and the museum were inaugurated on 29 May 1977 by Nicolae Ceaușescu at the end of a ›working visit‹ in Constanţa County (fig. 4–5). He was accompanied to the ceremony by a large entourage, whereas the archaeologists working on site were not invited. As usual, a large crowd of viewers from several towns was called in to applaud and cheer (the ›cooperative entourage‹, as it was referred to by the people). It still remains to be clarified why the inauguration was not held on or around 9 May, the official Day of Independence. After all, since the beginning of the communist regime, it had been politically linked to Victory Day (9 May 1945).

The inauguration took place almost three weeks after Bucharest and all the cities of Romania celebrated the centenary of Independence in grandiose manifestations, as reflected in the contemporary press. The celebrations had been accompanied by performances of the *›Cântarea României‹* (›Song of Praise to Romania‹), which were part of a coherent propaganda machine to legitimise the communist regime (i. e. a set of cultural events organised by the Council of Socialist Culture and Education and introduced in 1976. The name was inspired by the homonymous literary work ›Song of Romania‹, by Alecu Russo) [9]. Starting in the last years of Gheorghiu-Dej's dictatorship, but to an ever-increasing extent in the Ceauşescu regime, a new kind of historical

EN

Abb. 4: Feierliche Einweihung des Monuments und lokalen Museums. Arbeitsbesuch Nicolae Ceaușescus und anderer Partei- und Staatsoberen im Kreis Constanţa, 27.–28. Mai 1977 (Online Communism Photo Collection, http://fototeca.iiccmer.ro/, Foto #LA482, 100/1977).

Fig. 4: Inaugurarea monumentului și muzeului din Adamclisi. Vizita de lucru a lui Nicolae Ceaușescu, a altor conducători de partid și de stat, în județul Constanța, 27–28 mai 1977 (Online Communism Photo Collection, http://fototeca.iiccmer.ro/, foto #LA482, cota 100/1977).

Fig. 4: The Tropaeum Traiani during the inauguration of the monument and local museum; working visit of Nicolae Ceaușescu and other party and state high ranking officials in Constanța County, 27–28 May 1977 (http://fototeca.iiccmer.ro/, photo #LA482, 100/1977).

Abb. 5: Nicolae Ceaușescu im Museum von Adamklissi 1977. Arbeitsbesuch Nicolae Ceaușescus und anderer Partei- und Staatsoberen im Kreis Constanţa, 27.–28. Mai 1977 (http://fototeca.iiccmer.ro/, Foto #LA481, 99/1977).

Fig. 5: La muzeul Adamclisi 1977. Vizita de lucru a lui Nicolae Ceaușescu, a altor conducători de partid și de stat, în județul Constanța, 27–28 mai 1977 (http://fototeca.iiccmer.ro/, foto #LA481, cota 99/1977).

Fig. 5: Museum of Adamclisi 1977; working visit of Nicolae Ceaușescu and other party and state high ranking officials in Constanța County, 27–28 May 1977 (http://fototeca.iiccmer.ro/, photo #LA481, 99/1977).

DE

›Gefolge-Kooperative‹, wie sie im Volk genannt wurde). Es bleibt an dieser Stelle zu klären, weshalb die Einweihung nicht am 9. Mai, oder wenigstens in der Nähe dieses als offiziell geltenden Datums des Unabhängigkeitstages abgehalten wurde – immerhin stand dieser seit Beginn der kommunistischen Diktatur mit dem Tag des Sieges am 9. Mai 1945 in Verbindung.

Zu diesem Zeitpunkt war die Hundertjahrfeier der Unabhängigkeit, die in Bukarest und in allen anderen Städten des Landes durch grandiose Manifestationen gefeiert worden war – wie auch aus der zeitgenössischen Presse hervorgeht – fast drei Wochen her. Die Feierlichkeiten waren von Aufführungen der ›*Cântarea României*‹ (›Loblied Rumäniens‹), begleitet worden, einer Reihe kultureller Veranstaltungen des Rats für sozialistische Kultur und Erziehung. 1976 eingeführt, war ihr Titel inspiriert von dem gleichnamigen literarischen Werk Alecu Russos. Die Veranstaltungen waren Teil einer Propagandamaschine zur Legitimierung des kommunistischen Regimes [9]. Beginnend in den letzten Jahren der Diktatur Gheorghiu-Dejs, jedoch in immer größerem Ausmaß im Regime Ceaușescus, wurde eine neue Art des historischen Narrativs bestärkt. Beruhend auf traditionellen Denkmustern und Vorstellungen, die ihren Ursprung im 19. Jahrhundert hatten, sollte auf diese Weise das Vertrauen der Bevölkerung wiedergewonnen werden. Aspekte wie die dako-römische Herkunft des rumänischen Volkes, dessen vermeintlich ununterbrochene Kontinuität, der Kampf um

RO

titlul ›Un act de semnificație patriotică: Reconstituirea monumentului triumfal de la Adamclisi‹ [13], urmat de alte două articole pe aceeași temă [10; 14]. Numărul respectiv era închinat centenarului independenței de stat a României. Revista era nevoită astfel să legitimeze și pe această cale regimul comunist și acțiunile sale. Referirile se făceau, pe de o parte, la ceea ce autorul numea »împlinirea marelui deziderat național și patriotic, de elevată valoare testimonială: reconstrucția celui mai plin de semnificație românească, Monumentul Triumfal Tropaeum Traiani, cronica în piatră a marilor epopei războinice din Dobrogea, ai căror protagoniști au fost geto-dacii și romanii«, iar de cealaltă parte, la satul Adamclisi care urma să devină un ›sat model‹, prin construirea centrului civic al viitorului oraș agroindustrial, în care muzeul ocupa un loc central [10; 14].

Industrializarea masivă, desființarea satelor, mutarea populației de la țară la oraș au fost ›direcții‹ în care a acționat regimul comunist. Unii specialiști, atunci când au fost consultați, s-au opus construirii muzeului în sat, el fiind mai util și mai logic a fi fost instalat în apropierea monumentului sau, mai curând, lângă cetate, unde putea folosi și ca bază pentru cercetările viitoare, răspunsul celor ce aveau să decidă în numele puterii a fost: »tovarăși, trebuie să dezvoltăm centrului civic!«.

EN

narrative was encouraged. These new narratives aimed to regain the trust of the population were based on traditional paradigms and concepts rooted in the 19th century. These narratives constantly peddled through the official PCR programmes focused on aspects such as the Romanian people's origins uninterruptedly tracing back to its Dacian-Roman origins, its fight for independence, its role in defending Europe and in shortening the Second World War, and the victimisation of the Romanians, being exposed to the adversity of others. In fact, under the pretext of restoring history, the communist ruling party carried out an uninhibited manipulation of history to their benefit [6].

The central press ›*Scânteia*‹ (›The Spark‹) and ›*Scânteia Tineretului*‹ (›The Spark of Youth‹) as well as the central press bodies of PCR and UTC (›*Uniunea Tineretului Comunist*‹ / ›The Union of the Communist Youth‹) reported extensively on the inauguration ceremony of the Tropaeum Traiani. On the cover pages of these daily newspapers from 29 and 30 May 1977, one could read about Ceaușescu's ›working visit‹ to Constanța County, which ended in Adamclisi, ›the ancestral haven of Romanian civilisation‹ (though the place bears a Turkish name …), where the reconstructed historical monument and the museum housing its original pieces were inaugurated [17; 18].

In addition to the official press, references to the event appeared in the tenth edition of Pontica (1977), the annual scientific publication of

»die Erfüllung einer wichtigen nationalen und patriotischen Pflicht von hohem Zeugniswert«

(Pontica 10, 1977)

»împlinirea marelui deziderat național și patriotic, de elevată valoare testimonială«

(Pontica 10, 1977)

»the fulfilment of a great national and patriotic duty of high testimonial value«

(Pontica 10, 1977)

die Unabhängigkeit, der Beitrag der Rumänen zur Verteidigung Europas und der Verkürzung des Zweiten Weltkriegs sowie die Viktimisierung der Rumänen, die durch Andere Elend erfuhren, wurden laufend durch offizielle PCR-Programme propagiert und proklamiert. Unter dem Vorwand, Geschichte wiederaufzudecken, wurde eine ungehemmte Manipulation der Vergangenheit zum Wohle der kommunistischen Machthaber betrieben [6].

Die Zentralpresse ›*Scânteia*‹ (›Der Funke‹) und ›*Scânteia Tineretului*‹ (›Der Funke der Jugend‹) sowie die zentralen Pressegremien von PCR und UTC (›*Uniunea Tineretului Comunist*‹ / ›Vereinigung der Kommunistischen Jugend‹) berichteten ausführlich über die offizielle Einweihung des Tropaeum Traiani. Auf den Titelseiten dieser Tageszeitungen vom 29. und 30. Mai 1977 konnte man von dem ›Arbeitsbesuch‹ Ceaușescus im Landkreis Constanţa lesen, welcher in Adamklissi, der ›anzestralen Wiege der rumänischen Zivilisation‹ endete (wobei der türkische Name des Dorfes interessant ist!), an der sich das rekonstruierte historische Denkmal sowie das Museum mit den Originalstücken befand [17; 18].

Abuz și propagandă după 1989

Mitologia acumulată în anii comunismului a supraviețuit dictatorului și dictaturii. Așa se face că multe dintre clișeele propagandei comuniste se găsesc reactivate după 1989. Se instala o democrație de fațadă, în care naționalcomunismul era înlocuit de un naționalism ca sursă activă de legitimare, eventual însoțit de o simbolistică ortodoxă creștină, dar potrivit liniilor anterioare de guvernare a țării. Structuri, mentalități, obiceiuri, erau încă departe de a se fi schimbat. După alegerile parlamentare și prezidențiale din octombrie 1992, Frontul Salvării Naționale era singurul partid care conta, identificându-se practic cu statul. În mentalul colectiv majoritar al unei populații obișnuite să fie conduse dintr-un centru unic de putere, Ion Iliescu îi lua locul lui Ceaușescu la propriu și la figurat [11].

La puțin timp de la câștigarea alegerilor și depunerea jurământului de către guvernul Văcăroiu, Adamclisi reapărea să slujească mitologic puterea abia legitimată prin alegeri. Duminică 22 noiembrie 1992, în organizarea Prefecturii Județului Constanța și a MINAC

the ›Museum of National History and Archaeology Constanța‹ (MINAC). The first article had the title ›An Act of Patriotic Significance. The Reconstruction of the triumphal monument of Adamclisi‹ [13] and was followed by two other articles on the same topic [10; 14]. This edition was dedicated to the 100th anniversary of Romania's independence, forcing the magazine to legitimise the communist regime and its actions. On the one hand, references were made to what the author called »the fulfilment of a great national and patriotic duty of high testimonial value«. He meant by that »the reconstruction of the triumphal monument with the greatest significance for Romania, the Tropaeum Traiani: the stone chronicle of the great wars from Dobruja, whose protagonists were the Geto-Dacians and the Romans«. On the other hand, references were made to the village of Adamclisi, which through the construction of a ›civic centre‹ was to become a ›model village‹ of the future agro-industrial city in which the museum would occupy a central place [10; 14].

DE RO EN

DE

Neben der Zentralpresse erschienen in der zehnten Ausgabe der Zeitschrift Pontica von 1977, einer jährlichen wissenschaftlichen Publikation des ›Museums für Nationale Geschichte und Archäologie Constanţa‹ (MINAC), einige Artikel über die Veranstaltung. Der erste wurde unter dem Titel ›Ein Akt von patriotischer Bedeutung. Die Rekonstruktion des Siegesdenkmals von Adamklissi‹ publiziert [13], zwei weitere Artikel zu demselben Thema folgten [10; 14]. Die Ausgabe war dem 100. Jahrestag der Unabhängigkeit Rumäniens gewidmet, und so war die Zeitschrift gezwungen, das Regime und seine Aktionen auf diese Weise zu legitimieren. Einerseits wurde auf das verwiesen, was der Autor »die Erfüllung einer wichtigen nationalen und patriotischen Pflicht von hohem Zeugniswert« nannte: »die Rekonstruktion des Siegesdenkmals von größter rumänischer Bedeutung, des Tropaeum Traiani, der steinernen Chronik der großen Kriegsepen der Dobrudscha, deren Protagonisten die Geto-Daker und die Römer waren.« Andererseits wurde auf das Dorf Adamklissi verwiesen, aus dem durch die Errichtung eines Verwaltungszentrums ein ›Modelldorf‹ für die zukünftige agro-industrielle Stadt werden sollte, in dem das Museum einen zentralen Platz einnähme [10; 14].

Die Massenindustrialisierung, die Abschaffung der Dörfer und die Abwanderung der Bevölkerung vom Land in die Stadt, waren Entwicklungen, nach denen das kommunistische Regime strebte. Für den Bau konsultierte Spezialisten äußerten sich kritisch

RO

(Adrian Rădulescu, directorul MINAC era numit prefect de județ), s-au aniversat la Adamclisi 1890 de ani de la primul război dacic. Era clar o sărbătoare inventată care slujea tipului de discurs și liniei politice ale reprezentanților statului din acel moment. Președintele și oficialitățile au depus coroane de flori (fig. 6–7). A urmat, firește, discursul așteptat al lui Ion Iliescu. Iată un fragment din el, reprodus de ziarul ›Dimineața‹ de marți 24 noiembrie 1992 [19]: »Evocarea faptelor de arme ale strămoșilor noștri daci și romani, a bătăliilor date în iarna anilor 101–102, se impune ca un act moral pentru poporul român, moștenitorul acestor vestigii arheologice răspândite pe întreg cuprinsul țării, dovadă a legitimității noastre într-o Europă contradictorie«. Totul se desfășura într-un amestec de imagini cu geto-daci (sigur că celelalte neamuri ›barbare‹ participante la lupte erau evitate), romani, popor român, steaguri tricolore pe monument (!). Lucrurile nu s-au oprit însă aici. Un sobor de preoți ortodocși prezent la eveniment a făcut o slujbă, ca de sfințire a unui monument în realitate păgân! Era deja un alt abuz, istoria și credința fiind amestecate într-un act politic [1].

Modelul a fost reluat în cel puțin două rânduri la fața locului în deceniul următor, prin amenajarea de către Partidul Social Democrat (PSD) a unei tribune în fața muzeului pentru Adrian Năstase și apoi pentru un miting al aceluiași partid, de astă dată chiar în interiorul muzeului, publicul fiind orientat cu privirea spre trofeul original, de sub care se pronunțau vorbitorii.

EN

Mass industrialisation, the abolition of villages, and the migration of the population from the countryside to the city were the primary developments sought by the communist regime. Specialists who were consulted about the future location of the museum expressed their opposition to building it inside the village, arguing that it would be more useful and logical to locate it near the monument, or rather near the ancient city, where it could be used as a centre for future research. Thereupon, the decision-makers responded in the name of communist authorities: »Comrades, we must develop the civic centre!«

Abuse and Propaganda after 1989

The historical narratives accumulated in the communist years survived the dictator and dictatorship. Consequently, many clichés of communist propaganda were reactivated after 1989. A pseudo democracy was installed in which nationalism replaced national-communism as a source of legitimacy: often accompanied by Christian Orthodox symbolism but still in line with the guidelines of the previous communist regime. Though the existing social and political structures, mindsets, and customs were still far from being changed. After the parliamentary and presidential elections in October 1992, the National Salvation Front was the only party in power, which could therefore be seen as synonymous with the state. In the collective consciousness of

Abb. 6–7: Ion Iliescu legt im Rahmen der Zeremonien von 1992 einen Kranz nieder (MINAC-Archiv).

Fig. 6–7: Monumentul triumfal și Ion Iliescu depunând o coroană de flori, în cadrul ceremoniilor din 1992 (Arhiva MINAC).

Fig. 6–7: The triumphal monument and Ion Iliescu laying a wreath at the 1992 ceremonies (MINAC Archive).

Abb. 8: Wahlplakate während der Kampagne zur Amtsenthebung von Traian Băsescu, Präsident von Rumänien, 2007 (Foto: Adriana Panaite).

Fig. 8: Afișe electorale din timpul campaniei pentru suspendarea lui Traian Băsescu, președintele României – 2007 (foto: Adriana Panaite).

Fig. 8: Electoral posters during the campaign for the suspension of Traian Băsescu, President of Romania – 2007 (photo: Adriana Panaite).

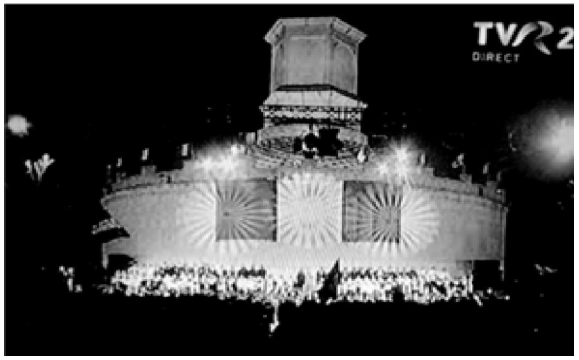

Abb. 9: Bild der Wahlkundgebung der Sozialdemokratischen Partei während des Wahlkampfs für die Präsidentschaftswahlen 2009 (Foto: Iuliana Barnea).

Fig. 9: Imagine de la mitingul electoral organizat de Partidul Social Democrat în timpul campaniei pentru alegerile prezidențiale – 2009 (foto: Iuliana Barnea).

Fig. 9: Image from the electoral meeting organised by the Social Democratic Party during the presidential election campaign – 2009 (photo: Iuliana Barnea).

»Die Beschwörung der tapferen Taten unserer dakischen und römischen Vorfahren und der im Winter 101/102 ausgetragenen Schlachten [...]«

(Ion Iliescu, 22. November 1992 [19])

»Evocarea faptelor de arme ale strămoșilor noștri daci și romani, a bătăliilor date în iarna anilor 101–102 [...]«

(Ion Iliescu, 22 noiembrie 1992 [19])

»The evocation of the brave deeds of our Dacian and Roman ancestors and the battles fought in winter of 101 to 102 CE [...]«

(Ion Iliescu, 22 November 1992 [19])

DE

gegen den Bau des Museums im Dorf, mit der Begründung, dass es nützlicher und logischer wäre, das Museum in der Nähe des Denkmals oder vielmehr in der Nähe des *municipium* zu bauen, wo es als Grundlage für zukünftige Forschungen dienen könnte. Daraufhin verkündeten die Entscheidungsträger im Namen der Machthaber: »Genossen, wir müssen das bürgerliche Zentrum entwickeln!«

Missbrauch und Propaganda nach 1989

Die in den kommunistischen Jahren etablierten Narrative und Geschichtskonstruktionen überlebten den Diktator und die Diktatur; so wurden viele Topoi kommunistischer Propaganda nach

RO

De menționat că nu s-a cerut permisiunea direcției ›Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța‹, administratorul muzeului local, pentru această din urmă manifestare.

În primăvara anului 2007, s-a mai văzut o dată cât de puternice sunt asemenea pasiuni naționale bazate pe transformarea istoriei în mitologie. Înrădăcinarea lor în mentalul colectiv dovedită prin lesnicioasa lor reactivare s-a putut vedea prin sloganurile folosite în campania lui Traian Băsescu pentru referendum-ul din acel an pentru ocuparea funcției prezidențiale. De această dată, nu monumentul propriu-zis de la Adamclisi a fost folosit pentru propagandă, ci s-a făcut apel la memoria și semnificația locului. Afișele electorale ale Partidului Democrat din comună (fig. 8) făceau legătura între Traian împăratul

EN

the general population, which was used to being led by a single centre of power, Ion Iliescu took Ceauşescu's place, both literally and figuratively [11].

Shortly after the election victory and inauguration of the Văcăroiu government, Adamclisi was reactivated as a historical narrative, with the purpose of strengthening the power barely legitimised by the elections. On Sunday, 22 November 1992, Adamclisi celebrated 1890 years since the end of the First Dacian War, a celebration organised by the Prefecture of the County of Constanţa and the MINAC (Adrian Rădulescu, the director of the MINAC was appointed Prefect of the County). This was clearly an occasion invented to serve the nature of the historical narrative and the political guideline of the state representatives at the time.

1989 reaktiviert. Eine Fassadendemokratie wurde etabliert, der Nationalkommunismus durch einen Nationalismus als Legitimationsquelle ersetzt, oftmals begleitet von einer christlich-orthodoxen Symbolik – und dennoch im Einklang mit den politischen Leitlinien des vergangenen kommunistischen Regimes. Strukturen, Mentalitäten und Gewohnheiten waren von einer Änderung noch weit entfernt. Nach den Parlaments- und Präsidentschaftswahlen im Oktober 1992 war die Nationale Heilsfront faktisch die einzige Partei an der Macht, die quasi mit dem Staat gleichgesetzt werden konnte. Im kollektiven Bewusstsein der einfachen Bevölkerung, die an die Führung durch ein Machtzentrum gewöhnt war, trat Ion Iliescu sowohl buchstäblich als auch im übertragenen Sinne, an Ceaușescus Stelle [11].

Kurz nach dem Wahlsieg und der Vereidigung der Regierung Văcăroiu wurde Adamklissi als historisches Narrativ reaktiviert, um die durch die Wahlen kaum legitimierte Macht zu zementieren. Am Sonntag, dem 22. November 1992, wurde in Adamklissi der 1890. Jahrestag der Beendigung des Ersten Dakischen Krieges gefeiert – organisiert von der Präfektur des Landkreises Constanța und dem MINAC (Adrian Rădulescu, Direktor des MINAC, wurde zum Präfekten des Landkreises ernannt). Es handelte sich eindeutig um einen erfundenen Anlass, der allein der politischen Leitlinie diente. Der Präsident und offizielle Vertreter legten Kränze nieder (Abb. 6–7). Es folgte die zu erwartende Rede von Ion Iliescu, von

DE

victorios împotriva dacilor și omonimul său Traian Băsescu, care, asemeni înaintașului său, trebuia să se întoarcă la Cotroceni spre a-și continua misiunea. La fel ca împăratul Traian, președintele Traian de acum urma să scrie Istoria [3]!

În seara zilei de 1 decembrie 2009 (Ziua Națională a României), programul 2 al televiziunii naționale, a transmis în direct, întrerupând programul anunțat al zilei, mitingul electoral din campania pentru alegerile prezidențiale, organizat de PSD la Adamclisi. Am văzut atunci o reeditare a marilor mitinguri de pe vremea lui Ceaușescu, oamenii fiind aduși din patru județe. Vorbitorii erau urcați pe treptele monumentului triumfal, fiind înconjurați de membrii de partid, înalți prelați, simpli participanți îmbrăcați în soldați daci și romani, iar pe crenele și pe trofeul propriu-zis fluturau steaguri tricolore. Imaginile vorbesc de la sine (fig. 9) [3]!

Reconstrucția monumentului victoriei lui Traian de la Adamclisi este un bun exemplu de construcție a istoriei care leagă ideologia contemporană de monumente antice. Monumentul a servit ideologiei naționalist-comuniste a lui Nicolae Ceaușescu, iar după 1989 utilizarea sa continuă ca fundal pentru politică subliniază abuzurile la care patrimoniul cultural este deseori supus.

RO

The celebration began by the president and other officials laying wreaths, (fig. 6–7), followed by an expected speech by Ion Iliescu. An excerpt was published on Tuesday, 24 November 1992 by the newspaper ›*Dimineaţa*‹ (›Morning‹): »The evocation of the brave deeds of our Dacian and Roman ancestors and the battles fought in winter of 101 to 102 CE establishes itself as a moral act to the Romanian people. The inheritance of these archaeological relics spread throughout the country are proof of our legitimacy in a conflicting Europe« [19]. The event happened amidst a mixture of images of Geto-Dacians (the other ›barbarian‹ peoples involved in the battles were obviously redacted), Romans, the Romanian people, and Romanian flags on the monument (!). Things did not stop there. A group of orthodox priests present at the event held a religious service to consecrate the pagan monument! This was yet another abuse which blended history and belief into one political act [1].

This type of ceremony was conducted at least twice more on this site over the next decade. Once, when the Social Democratic Party (PSD) set up a stand in front of the museum for Adrian Năstase and again when the same political party organised a rally in the museum. The audience was facing the original trophy, under which the speakers stood. It should be noted that for the latter event, permission was neither obtained from the management of the ›Museum of National History and Archaeology Constanța‹, nor from the manager of the local museum.

EN

der am 24. November 1992 ein Auszug in der Zeitung ›*Dimineaţa*‹ (›Der Morgen‹) veröffentlicht wurde: »Die Beschwörung der tapferen Taten unserer dakischen und römischen Vorfahren und der im Winter 101/102 ausgetragenen Schlachten, stellt sich dem rumänischen Volk als moralischer Akt dar, dem Erben der im ganzen Land verbreiteten archäologischen Überreste, die als ein Beweis für unsere Rechtmäßigkeit in einem widersprüchlichen Europa dienen« [19]. Das Geschehen ereignete sich inmitten einer Mischung aus Bildern von Dakern / Geten (wobei selbstverständlich die anderen an den Schlachten beteiligten ›Barbarengruppen‹ vermieden wurden), Römern, dem rumänischen Volk und rumänischen Flaggen auf dem Denkmal (!). Doch das Ganze endete damit nicht: Ein bei der Veranstaltung anwesender Rat orthodoxer Priester hielt gar einen Gottesdienst zur Weihe des heidnischen Denkmals ab – ein weiterer Missbrauch, für den Geschichte und Religion in einem politischen Akt verbunden wurden [1].

Dieses Schauspiel wiederholte sich im nächsten Jahrzehnt mindestens zweimal vor Ort: Einmal, als die Sozialdemokratische Partei (PSD) vor dem Museum eine Tribüne für Adrian Năstase errichtete und ein weiteres Mal, als eine Kundgebung derselben Partei im Museum organisiert wurde. Das Publikum wurde in Richtung der ursprünglichen Trophäe positioniert, unter der die Redner sprachen. Es sollte noch erwähnt werden, dass für letztere Veranstaltung weder von der Leitung des ›Museums für Nationale Geschichte und Archäologie Constanța‹, noch von dem Verwalter des örtlichen Museums, eine Erlaubnis eingeholt wurde.

DE

Im Frühjahr 2007 wurde erneut deutlich, wie machtvoll derartige nationalistischen Tendenzen sein können, die auf Geschichtskonstruktionen beruhen. Ihre Verwurzelung in der kollektiven Identität wurde durch ihre leicht mögliche Reaktivierung bewiesen. Sie kam in den Wahlslogans deutlich zum Vorschein, die in Traian Băsescus Kampagne für das Referendum zu seiner Präsidentschaft verwendet wurden. Dieses Mal wurde nicht das Tropaeum Traiani selbst für die Propaganda verwendet, sondern die Bedeutung des Ortes Adamklissi im kollektiven Gedächtnis. Die Wahlplakate der Demokratischen Partei (Abb. 8) stellten eine Verbindung zwischen Trajan, dem siegreichen Kaiser über die Daker, und seinem Namensvetter Traian Băsescu her, der wie sein Namensvetter an die Macht kommen sollte, um dessen Mission fortzusetzen. Wie Kaiser Trajan sollte also nun Präsident Traian Geschichte schreiben [3].

Am Abend des 1. Dezember 2009 (des rumänischen Nationalfeiertags) unterbrach der zweite Kanal des nationalen Fernsehens (TVR2) das geplante Programm, um die von der PSD in Adamklissi organisierte Wahlkundgebung im Rahmen der Präsidentschaftswahlen live zu übertragen. Die gezeigten Szenen glichen einer Neuauflage der großen Kundgebungen Ceaușescus, für die Menschen aus vier Landkreisen versammelt wurden. Die Redner stiegen die Stufen des Siegesdenkmals hinauf, umgeben von Parteimitgliedern, hohen

DE

In the spring of 2007, it became clear how powerful tendencies towards nationalism can be when they are based on the transformation of history into myth. Their position in the collective mentality, which has been demonstrated by their easy reactivation, was evident in the slogans used in Traian Băsescu's campaign for that year's presidential referendum. This time, it was not the Tropaeum Traiani itself which was used for propaganda but the memory and significance of the Adamclisi site. The election posters of the Democratic Party (fig. 8) made the connection between Trajan, the victorious emperor against the Dacians, and his namesake Traian Băsescu, who was supposed to return to power to continue the emperor's mission. Like emperor Trajan, President Traian was now supposed to write history [3].

On the evening of 1 December 2009 (the National Day of Romania), the second national television channel (TVR2) interrupted the announced programme to broadcast the election rally organised by the PSD in Adamclisi for the presidential election live. These events seemed to replicate the major rallies from Ceauşescu's time when people from four counties were brought to the site as spectators. The speakers climbed the steps of the triumphal monument, where they would be surrounded by party members, high prelates, ordinary participants dressed as Dacian and Roman soldiers, and by Romanian flags fluttering on the battlements and the trophy itself. The pictures speak for themselves (fig. 9) [3].

EN

Prälaten und einfachen Teilnehmern, die als dakische und römische Soldaten verkleidet waren, sowie von rumänischen Flaggen, die auf den Zinnen und dem Tropaeum selbst wehten. Die Bilder sprechen für sich (Abb. 9) [3].

Die Rekonstruktion des Monuments von Adamklissi, das von Trajan anlässlich seines Sieges gebaut wurde, ist ein gutes Beispiel für die Konstruktion und Manipulation der Vergangenheit, indem zeitgenössische Ideologien mit antiken Denkmälern in Verbindung gesetzt werden. Das Tropaeum Traiani diente der nationalistisch-kommunistischen Ideologie Nicolae Ceaușescus, und auch nach 1989 wird es weiterhin als politischer Hintergrund verwendet, was die Missbräuche hervorhebt, denen kulturelles Erbe vielfach ausgesetzt ist.

DE

The reconstruction of the monument in Adamclisi, which was built to celebrate Trajan's victory, is a good example of the manipulation of history by linking contemporary ideology with ancient monuments. The Tropaeum Traiani served the nationalist-communist ideology of Nicolae Ceaușescu. Its continued use as a background in political culture after 1989 emphasises the abuses to which cultural heritage is often subjected.

EN

Zitierte Literatur | Literatura citată | Cited Works

[1] D. Barbu (2004), Etica ortodoxă și spiritul românesc, in: D. Barbu, Firea românilor ²(Bucharest) 31–139.

[2] V. Barbu – C. Schuster (2005), Grigore G. Tocilescu și »cestiunea Adamclisi«. Pagini din istoria arheologiei românești (Târgoviște).

[3] A. Barnea – A. Panaite (2010), Tropaeum Traiani. Monument și Propaganda, Caiete – Arhitectură, Restaurare, Arheologie 1, 223–234.

[4] A. Barnea – M. Mecu (2010), Grigorie G. Tocilescu (1850–1909). Inițiatorul arheologiei clasice științifice în România, in: A. Barnea, ed., Primul secol de arheologie în România (Bucharest) 53–78.

[5] L. Boia (1995), Elemente de mitologie istorică românească (XIX–XX), in: L. Boia, ed., Mituri istorice românești (Bucharest) 7–31.

[6] L. Boia (1997), Istorie și mit în conștiința românească (Bucharest).

[7] R. Born (2017), Funktionalisierung des Römischen Erbes. Die Rekonstruktion des Siegesmonuments Tropaeum Traiani in Adamclisi und die Geschichtspolitik im Rumänien des 20. Jahrhunderts, in: A. Bartezky, ed., Geschichte bauen. Architektonische Rekonstruktion und Nationenbildung vom 19. Jahrhundert bis heute Jahrhundert (Cologne – Weimar – Vienna) 132–155 [https://www.vr-elibrary.de/doi/pdf/10.7788/9783412508357 (23.06.2020)].

[8] M. Bucur (2009), Heroes and Victims. Remembering War in Twentieth Century Romania (Bloomington).

[9] S. Ducaru (1995), »Religia« cincinală. Funcțiile sărbătorilor comuniste, in: L. Boia, ed., Mituri istorice românești (Bucharest) 172–181.

[10] G. Dumitrașcu (1977), Complexul muzeistic Tropaeum Traiani și influența lui asupra dezvoltării localității și teritoriului înconjurător, Pontica 10, 21–24.

[11] T. Gallagher (2004), Furtul unei națiuni. România de la comunism încoace (Bucharest).

[12] S.-R. Hariton (2010/2011), Nationalism, Heroism and War Monuments in Romania. 1900s–1930s, in: I. Vainovski-Mihai, ed., New Europe College Yearbook 2010–2011, 183–237 [https://nec.ro/wp-content/uploads/2019/05/SILVIU-RADIAN_HARITON.pdf (23.06.2020)].

[13] A. Rădulescu (1977), Un act de semnificație patriotică. Reconstituirea monumentului triumfal de la Adamclisi, Pontica 10, 9–14.

[14] D. Rusovan (1977), Conservarea și valorificarea muzeistică a monumentului triumfal Tropaeum Traiani, Pontica 10, 15–20.

[15] M. Sâmpetru (1984), Tropaeum Traiani. II Monumentele romane (Bucharest).

[16] A. Tzigara-Samurcaș (2003), Memorii III. 1919–1930, ed. by C. D. Zeletin (Bucharest).

Quellen | Surse primare | Primary Sources

[17] Scînteia, 29 May 1977.

[18] Scînteia Tineretului, 30 May 1977 .

[19] Dimineaţa, 24 November 1992.

Grußkarte von 1977, Vorderseite mit Zeichnung des Tropaeum Traiani (Privatbesitz, Foto: Polly Lohmann).

Carte de felicitare din 1977, copertă cu ilustrație a monumentului Tropaeum Traiani (colecție particulară, foto: Polly Lohmann).

Greeting card dating 1977, its cover page depicting the Tropaeum Traiani (privately owned, photo: Polly Lohmann).

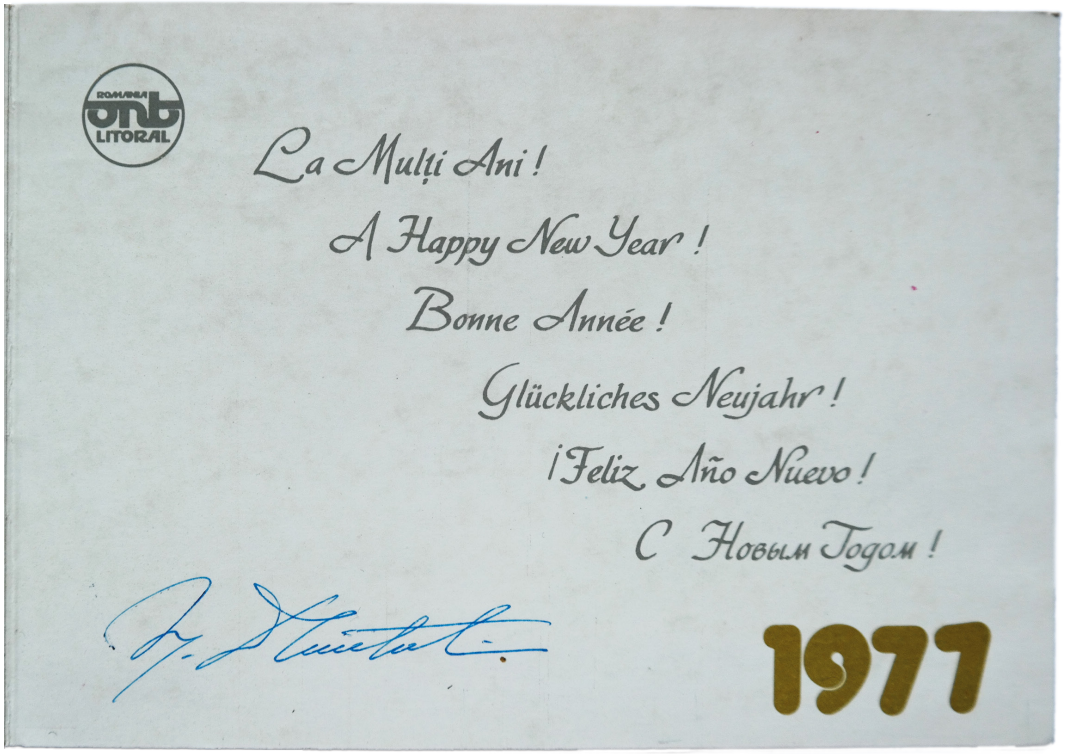

Grußkarte von 1977, Innenseite mit gedruckten Neujahrsgrüßen (Privatbesitz, Foto: Polly Lohmann).

Carte de felicitare din 1977, în interior cu felicitări de Anul Nou (colecție particulară, foto: Polly Lohmann).

Greeting card dating 1977, printed New Year's greetings on the inner page (privately owned, photo: Polly Lohmann).

7

ADRIANA PANAITE &
GABRIEL TALMAȚCHI

Neueste Ausgrabungen und Denkmalpflege in Adamklissi

Săpături arheologice recente la Adamclisi și protecția patrimoniului arheologic

Latest Excavations and Heritage Protection at Adamclisi

DE

Die Wiederaufnahme der archäologischen Forschungen in Adamklissi war eng verbunden mit der 1977 erfolgten Fertigstellung der baulichen Rekonstruktion des Tropaeum Traiani – ein Jahrhundert nach dem Anschluss der Dobrudscha und der Unabhängigkeit Rumäniens (1877–1878). Zu dieser Zeit beschloss man, ein Team von Wissenschaftler:innen des Archäologischen Instituts ›Vasile Pârvan‹ zu bilden, um die Überreste der römischen Stadt *Tropaeum Traiani / Traianum Tropaeum* zu ergraben und zu erforschen. Umfangreiche Grabungsarbeiten in zentralen Arealen der antiken Stadt begannen 1968; die Ergebnisse wurden 1979 in einer ersten Monografie publiziert [1].

Arbeiten am Tropaeum Traiani und dem Memorialkomplex

Anlässlich der Rekonstruktion des Siegesmonuments wurden auch Forschungen an den beiden Monumenten in dessen unmittelbarer Umgebung durchgeführt, dem Grab eines nicht identifizierten Militärkommandeurs und dem Gefallenenaltar. Diese Forschungen publizierte Mihai Sâmpetru 1984 in einem zweiten Band der monografischen Reihe ›Tropaeum Traiani‹ [7].

Im Hinblick auf den Bau der selbsttragenden Rekonstruktion des Siegesmonuments regte Radu Florescu, basierend auf seiner Studie von 1961 [4] an, die von Grigore G. Tocilescu, Otto Benndorf und Georg Niemann vorgeschlagene Position des Metopenbandes zu ändern (s. den Beitrag von A. Barnea und

RO

Reluarea cercetărilor arheologice la Adamclisi este strâns legată de lucrările de reconstrucție a monumentului triumfal, care trebuiau încheiate în 1977, la un secol de la alipirea Dobrogei și câștigarea Independenței (1877–1878). S-a decis atunci formarea unei echipe de cercetători, de la Institutul de Arheologie ›Vasile Pârvan‹, care să scoată la lumină și să cerceteze ruinele orașului antic *Tropaeum Traiani / Traianum Tropaeum*. Săpăturile ample începute în 1968, acoperind suprafețe importante ale orașului roman, au fost valorificate într-un prim volum monografic publicat în 1979 [1].

Lucrările la Tropaeum și la Complexul Memorial

Cu ocazia lucrărilor de reconstrucție a monumentului triumfal au fost reluate în paralel și cercetările arheologice la celelalte două monumente aflate în imediata vecinătate și într-o poziție semnificativă, mai exact mormântul tumular al unui comandant militar neidentificat și altarul funerar dedicat celor câteva mii de oșteni romani căzuți în lupte. Acestea au fost întreprinse de către Mihai Sâmpetru, iar rezultatele lor prezentate în volumul al II-lea din seria monografică ›Tropaeum Traiani‹, publicat în anul 1984 [7].

La realizarea reconstrucției autoportante a monumentului triumfal s-a avut în vedere studiul lui Radu Florescu, publicat în 1961 [4], și care, printre altele, schimba poziția brâului de metope față de modul în care se realizase

EN

The resumption of the archaeological research at Adamclisi is closely linked to the reconstruction of the Tropaeum Traiani which was completed in 1977, one century after Romania's independence (1877–1878) and annexation of Dobruja. It was then decided to assemble a team of researchers, from the ›Vasile Pârvan‹ Institute of Archaeology to excavate and investigate the ruins of the Roman city *Tropaeum Traiani / Traianum Tropaeum*. Extensive excavations began in 1968, covering important areas of the Roman city. These findings were compiled and published in a first monograph, published in 1979 [1].

Work on the Tropaeum Traiani and the Memorial Complex

Due to the completion of the reconstruction of the triumphal monument, the scope of archaeological research in the area expanded to the two monuments in the immediate vicinity: the tomb of an unidentified military commander and the funerary altar dedicated to fallen soldiers. This research was undertaken by Mihai Sâmpetru, and the results were published as a monograph in 1984, making it the second volume of the Tropaeum Traiani series [7].

When carrying out the self-supporting reconstruction of the triumphal monument, Radu Florescu proposed to change the metope band from its position in the monument's illustrated reconstruction by Grigore G. Tocilescu, Otto Benndorf and Georg Niemann,

P. Lohmann, Kap. 2). Florescu hatte bemerkt, dass insgesamt elf Reihen bearbeiteter Steinblöcke den zylindrischen Unterbau des Monuments verkleideten, von denen zehn ca. 60 cm hoch waren. Die Reihen folgten jedoch nicht alle direkt aufeinander: Eine der Reihen korrespondierte mit ca. 140 bis 150 cm Höhe mit der Höhe der Metopen; sie war in mittlerer Höhe an dem Zylinder angebracht. Dementsprechend müsste auch das Metopenband mittig am Unterbau angebracht gewesen sein, anstatt direkt unterhalb des Zinnengesimses. Die rekonstruierte Anordnung der Bauelemente von unten nach oben sieht folgendermaßen aus: die Basis (Plinthe) des Monuments, drei Reihen von Verkleidungsblöcken, ein Rankenfries, Metopen und Pilaster, ein Spiralen-Palmettenfries, drei Reihen von Verkleidungsblöcken und das Gesims.

2012 und 2013 wurden die letzten Sanierungsarbeiten am Tropaeum Traiani durchgeführt. Sie umfassten die Säuberung der gesamten Oberfläche des Monuments, die Installation eines Belüftungssystems im Inneren sowie die landschaftliche Gestaltung des Areals, durch Reparatur der Zufahrtsstraße zwischen Monument und *municipium*, die Einrichtung eines Parkplatzes und die Bepflanzung der Zufahrtsstraße mit Bäumen. Die Arbeiten wurden durch Mittel der Europäischen Union finanziert.

reconstrucția grafică a monumentului de către Grigore G. Tocilescu, Otto Benndorf și Georg Niemann (vezi cap. 2, A. Barnea și P. Lohmann). În viziunea acestora metopele se aflau încadrate de cele două frize sub atticul festonat sau crenelul cu prizonieri. Radu Florescu a observat că pe tamburul cilindric se disting 11 asize, din care zece au înălțimea în jur de două picioare (60 cm), dar nu în succesiune continuă. Una din asize are înălțimea de 140–150 cm, corespunzătoare înălțimii unei metope și ea se află exact la mijlocul tamburului cilindric, deci brâul de metope se află la jumătatea tamburului și nu sub cornișă. De jos în sus succesiunea elementelor pe monumentul reconstruit era următoarea: soclul, trei rânduri de blocuri de parament, friza cu vrejuri și volute, metope și pilaștri, arhitrave cu spirale și palmete, trei rânduri de blocuri de parament și cornișa.

În anii 2012–2013 s-au desfășurat ultimele lucrări de reabilitare la Tropaeum Traiani. Acestea au presupus curățarea suprafeței întregului monument, introducerea unei instalații de climatizare în interiorul monumentului, precum și o amenajare peisagistică a întregului complex, prin repararea drumului de acces și a drumului care realizează legătura cu orașul roman, amenajarea unei parcări, dar și plantarea de copaci pe aleea principală. Finanțarea tuturor lucrărilor s-a făcut cu fonduri de la Uniunea Europeană.

based on his own study published in 1961 [4] (see the contribution by A. Barnea and P. Lohmann, chap. 2). Radu Florescu noted that there were eleven distinguishable rows of carved blocks on the cylindrical drum: ten of which had a height of approximately 60 cm. These rows, however, did not follow one another continuously. One of these rows was approximately 140 to 150 cm tall with a position half-way up the cylindrical structure. As the metopes are similarly sized, it would seem that they were placed mid-way up the drum, not directly under the cornice. The sequence of decorative elements on the reconstructed monument from the bottom up is as follows: the base (plinth), three rows of cladding blocks, a frieze with tendrils and volutes, metopes and pilasters, architraves with spirals and palmettes, three rows of cladding blocks, and the cornice.

To date, the latest restoration projects on the Tropaeum Traiani were carried out from 2012 to 2013. These restorations involved cleaning the surface of the entire monument, installing an interior ventilation system, and landscaping the entire complex by repairing the access road and the road connecting the site with the Roman city, installing a parking lot, and planting trees along the main alley. These efforts were financed by funds provided by the European Union.

DE

Arbeiten im Areal der römischen Stadt: Überblick

Mit der offiziellen Einweihung des rekonstruierten Denkmals und des Museums im Mai 1977 wurde das von der kommunistischen Regierung geförderte ›Adamklissi Forschungsprojekt‹, wie es heute bezeichnet wird, als beendet betrachtet (s. den Beitrag von A. Panaite und A. Barnea, Kap. 6, p. 165). Die ab dem folgenden Jahr vom Archäologischen Institut in begrenzter Höhe bereitgestellten Mittel führten zu einer Stagnation und Reduzierung der Forschungen. Die Einschränkungen wurde noch dadurch verstärkt, dass neu ausgegrabene Bereiche am Ende jeder Grabungskampagne wieder zugeschüttet werden mussten, da kein Restaurierungsprogramm existierte.

Zwischen 1978 und 1992 konzentrierten sich die archäologischen Arbeiten hauptsächlich auf wichtige spätantike Gebäudestrukturen wie die Basiliken (Basilika B, Basilika D) und deren unmittelbare Umgebung (*basilica forensis* und die Kreuzung von *cardo* und *decumanus*, also das Areal des Sektors D südlich des *decumanus*) innerhalb der Stadtmauer. Gleichzeitig wurde auch die befestigte Stadterweiterung untersucht und die Arbeiten an der *basilica coemeterialis* wieder aufgenommen. Dennoch waren die Archäolog:innen gezwungen, Ausgrabungen in neuen Arealen sukzessive aufzugeben, weil dort keine Erhaltungs- und Restaurierungsarbeiten vorgenommen werden konnten. Stattdessen wurden Grabungen hauptsächlich in bereits zuvor

RO

Cercetări arheologice în orașul roman: prezentare generală

După inaugurarea oficială a monumentului reconstruit și a muzeului în luna mai 1977, ceea ce azi am numi ›proiectul de cercetare Adamclisi‹ – finanțat de guvernul comunist – a fost considerat ca și încheiat (vezi cap. 6, A. Panaite și A. Barnea, p. 163). Din anul următor, fondurile reduse asigurate de Institutul de Arheologie au dus la o stagnare și o restrângere a cercetării. Limitarea a fost dublată negativ de faptul că, în absența unui program de restaurare sau consolidare, unitățile de săpătură cercetate trebuiau acoperite la sfârșitul fiecărei campanii.

De fapt, din 1978 și până prin 1992, cercetarea arheologică de la Adamclisi s-a concentrat mai ales pe monumente importante din antichitatea târzie, și anume bazilicile (Basilica B, Basilica D) sau zonele din imediata lor apropiere (*basilica forensis* și intersecția străzilor *cardo* și *decumanus*, cartierul din Sectorul D, la sud de *via decumanus*), toate situate în interiorul zidului de incintă al orașului, continuând în același timp cercetarea anexei fortificate și reluând investigațiile la *basilica coemeterialis*. Arheologii au fost forțați însă să renunțe sistematic la a mai descoperi suprafețe noi din orașul antic pentru că acestea nu puteau fi restaurate sau consolidate. S-au efectuat mai ales sondaje în ariile anterior cercetate, aproape de fiecare dată măcar parțial acoperite pentru iarnă, studiul concentrându-se pe cunoașterea mai atentă a premiselor orașului antic târziu. Abia

EN

Excavations in the Area of the Roman City: An Overview

After the official inauguration of the museum and the reconstructed monument in May 1977, what we now call the ›Adamclisi Research Project‹, funded by the communist government, was considered complete (see the contribution by A. Panaite and A. Barnea, chap. 6, p. 163). Starting the following year, the reduced funds provided by the Institute of Archaeology led to the stagnation and limitation of research. The limitation was further amplified by the fact that, in the absence of restoration or consolidation programs, all freshly excavated units had to be backfilled at the end of each campaign.

From 1978 until 1992, archaeological research undertaken at Adamclisi had focused within the city walls, mainly on the important buildings and structures from late antiquity, namely the Basilicas B and D, or the areas in their immediate vicinity (*basilica forensis* and the intersection of the *cardo* and *decumanus* streets, i. e. the section of Sector D, south of the *via decumanus*). At the same time, research of the fortified annex was continued and the investigations at the *basilica coemeterialis* resumed. However, the archaeologists were forced to systematically forgo the excavation of new sites because they could not be restored or consolidated. Therefore, excavations were mainly conducted in the previously researched areas which had to be at least partially backfilled almost every winter. These studies focused on gaining closer

schon untersuchten und für den Winter zumindest teilweise wieder zugeschütteten Sektoren durchgeführt. Die Forschungen beschränkten sich damit hauptsächlich auf das Gelände der spätantiken Stadt. Erst in den letzten 20 Jahren nahmen systematische Arbeiten im Hinblick auf die zu untersuchenden Areale wieder zu und wurden, wo möglich, von initialen Konservierungsmaßnahmen gemäß den gesetzlichen Vorgaben begleitet. Im vergangenen Jahrzehnt konzentrierte sich die archäologische Forschung in der römischen Stadt Tropaeum Traiani auf die folgenden Untersuchungsgegenstände:

- Einen Teil der Fläche des antiken Forums, mit der sog. *basilica forensis*, der frühchristlichen Basilika D (mit Querschiff) und der Beziehung der beiden zueinander – begonnen von Alexandru Barnea, fortgeführt in Zusammenarbeit mit der Architektin Monica Mărgineanu-Cârstoiu und später mit ihren Kollegen Virgil Apostol und Ștefan Bâlici;
- das Gebiet südlich der Basilika D, mit dem sich v. a. Cristian Olariu beschäftigt hat [6];
- die nördliche Erweiterung des Sektors A, von dem ein Teil bereits von Alexandru Barnea publiziert worden ist – begonnen von Liana Oţa und nach einer Unterbrechung seit 2005 von Adriana Panaite weitergeführt;
- das Stadtgebiet südlich des Osttors, teilweise erforscht und publiziert von Ioana Bogdan Cătăniciu im ersten Band der monografischen Reihe [1]; spätere Ausgrabungen

DE

în ultimii cca 20 de ani cercetările sistematice au crescut din nou din punctul de vedere al suprafețelor cercetate și, acolo unde se cuvenea, s-a intervenit cu operațiuni de conservare primară, potrivit legislației în vigoare. În continuare ne propunem sa prezentăm rezultatele consemnate în ultimul deceniu de săpături arheologice la cetatea Tropaeum Traiani. Cercetările arheologice de la Adamclisi au avut în vedere următoarele puncte de interes:

- parte a ariei fostului *forum* al orașului roman, cuprinzând așa numita *basilica forensis* și basilica paleocreștină D (cu transept), inclusiv relația dintre acestea, inițiate de Alexandru Barnea și continuate în colaborare cu arh. Monica Mărgineanu-Cârstoiu, și mai târziu cu colaboratorii arhitecți, Virgil Apostol și Ștefan Bâlici;
- cercetarea cartierului de la sud de Basilica D, de care s-a ocupat în special Cristian Olariu [6];
- extinderea spre nord a cercetării cartierului din Sectorul A, din care o parte a fost deja publicat de Alexandru Barnea, începută de Liana Oța, dar întreruptă și continuată din 2005 încoace de Adriana Panaite;
- cartierul de la sud de poarta de est, în completarea spre sud a celui identificat și publicat de Ioana Bogdan Cătăniciu în volumul I al monografiei [1], cercetare realizată de Mihai Sâmpetru [8];
- aria Basilicii B (episcopale) și poarta de nord, cercetate de Ioana Bogdan Cătăniciu [2; 3];

RO

knowledge of the premises of the late Roman city. Only in the past 20 years, has systematic research increased regarding the yet uninvestigated areas. Where possible, the excavations have been accompanied by primary conservation operations in line with the latest legislation. In the past decade, the archaeological research projects at the Roman city of Tropaeum Traiani, near Adamclisi focused on the following points of interest:

- Part of the area of the former *forum*, comprised of the so-called *basilica forensis* and the Palaeo-Christian Basilica D (with transept), including their relationship, initiated by Alexandru Barnea and continued with the architect Monica Mărgineanu-Cârstoiu, and later with her colleagues, Virgil Apostol and Ștefan Bâlici;
- the area south of Basilica D, with which primarily Cristian Olariu concerned himself [6];
- the northern extension of the neighbourhood in Sector A, of which a part has already been published by Alexandru Barnea, later picked up by Liana Oţa but interrupted, then continued by Adriana Panaite since 2005;
- the neighbourhood south of the eastern gate, initially researched and published by Ioana Bogdan Cătăniciu in the first volume of the Tropaeum Traiani monographic series [1]; excavations in this area were later continued and published by Mihai Sâmpetru [8];

EN

DE

wurden von Mihai Sâmpetru publiziert [8];
- das Gebiet beim Nordtor und der episkopalen Basilika B, untersucht von Ioana Bogdan Cătăniciu [2; 3];
- die befestigte Stadterweiterung im Südosten, eine Zusammenarbeit von Mihai Sâmpetru und Mihai Ionescu, von Letzterem zusammen mit Robert Constantin nach dem Tod Mihai Sâmpetrus 1996 wiederaufgenommen [5];
- Forschungen im südlichen Stadtareal, nahe dem Südtor, durchgeführt von Experten des ›Museums für Nationale Geschichte und Archäologie Constanța‹, begonnen von Maria Bărbulescu and Mihai Irimia, weitergeführt von Adrian Panaitescu, Liviu Lungu und in den letzten knapp 20 Jahren von Gabriel Talmațchi (2002–2019);
- die *basilica coemeterialis*, eine Kollaboration mit Nelu Zugravu von der Alexandru Ioan Cuza-Universität Iași, die aus finanziellen Gründen vorerst beendet wurde;
- die außerstädtische Basilika mit Querschiff westlich der Stadt, eine Notgrabung von Ghiorghe Papuc;
- Surveys auf dem Plateau östlich der Stadt, angefangen von Margareta Arsenescu und weitergeführt von Carol Căpiță, die wichtige Informationen zu der vor-römischen Siedlung beigetragen haben;
- Surveys im Westen der Stadt, nahe der früheren Kieselmehlfabrik, auf dem Gebiet der frühen römischen Nekropole und den temporären, nur kurzzeitig saisonal

RO

- anexa fortificată de la sud-estul orașului antic, colaborare inițiată cu Mihai Sâmpetru și Mihai Ionescu și reluată ulterior (după decesul din 1996 al lui Mihai Sâmpetru), de acesta din urmă împreună cu Robert Constantin [5];
- cercetarea cartierului de sud al orașului (de lângă poarta de sud) aflată în atenția specialiștilor de la ›Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța‹, pornită de Maria Bărbulescu și Mihai Irimia, continuată de Adrian Panaitescu, Liviu Lungu și în ultimii aproape 20 de ani de Gabriel Talmațchi (2002–2019);
- *basilica coemeterialis*, colaborare cu Nelu Zugravu (de la Universitatea ›Alexandru Ioan Cuza‹ din Iași) și întreruptă din motive financiare;
- basilica extramurană cu transept (la vest de incintă), cercetare de salvare datorată lui Ghiorghe Papuc;
- sondaje pe platoul de la est de cetate, începute cu Margareta Arsenescu și continuate apoi cu Carol Căpiță, ducând la obținerea unor informații extrem de importante privind locuirea preromană;
- sondaje la vest de orașul antic, în apropierea fostei fabrici de diatomită: arie de necropolă romană timpurie și parțial așezare probabil sezonieră din aceeași epocă;
- cercetări de teren în zonă, urmărind verificarea informațiilor de arhivă, având ca subiect teritoriul care aparținea din punct de vedere administrativ de orașul roman: așezări, cariere, cuptoare, drumuri etc.

EN

- the area of the northern gate and Basilica B (episcopal), studied by Ioana Bogdan Cătăniciu [2; 3];
- the fortified annex in the southeast of the ancient city, a collaborative research study initiated by Mihai Sâmpetru and Mihai Ionescu, and subsequently resumed (after the death of Mihai Sâmpetru in 1996) by Ionescu and Robert Constantin [5];
- the research of the southern district of the city (near the south gate) conducted by specialists from the ›Museum of National History and Archaeology Constanța‹, started by Maria Bărbulescu and Mihai Irimia, later continued by Adrian Panaitescu, Liviu Lungu, and for the last 20 years, by Gabriel Talmațchi (2002–2019);
- the *basilica coemeterialis*, a collaboration with Nelu Zugravu (from the Alexandru Ioan Cuza University of Iași) that has been interrupted due to financial reasons;
- the extramural basilica with transept (West of the city), emergency excavation by Ghiorghe Papuc;
- the surveys on the plateau east of the city, initiated by Margareta Arsenescu and continued by Carol Căpiță, obtaining extremely important information on the pre-Roman settlement;
- the surveys west of the ancient city, near the former diatomite factory, in the area of the early Roman necropolis and seasonal, temporary settlements, inhabited for a short time, probably of the same era;

bewohnten Siedlungen vermutlich derselben Zeit;
– Surveys im zur Stadt gehörenden Umland, die der Überprüfung von archivischen Informationen zu Siedlungen, Straßen, Steinbrüchen, Brennöfen etc. dienten.

Zu dieser Liste müssen noch die geophysikalischen und geomagnetischen Prospektionen des Ingenieurs Florin Scurtu hinzugefügt werden, für deren Verifizierung Grabungsschnitte in den Sektoren A und B angelegt wurden. Zudem gibt es eine Kooperation mit einem internationalen Team um Linda Ellis von der San Francisco State University, speziell für die Forschungen im Gebiet der antiken Stadt.

Arbeiten im Areal der römischen Stadt: Ergebnisse und Ziele

Das Hauptziel der archäologischen Arbeiten in *Tropaeum Traiani* / Adamklissi ist der Erhalt von Informationen zu den Gebäuden, der Topografie und dem Straßenraster der spätantiken römischen Stadt. Neben der Erforschung der christlichen Basiliken sind in den letzten Jahren Bereiche verschiedener Sektoren in den Fokus gerückt. Aktuell werden Untersuchungen in mehreren Teilen der Stadt durchgeführt, wie man im Stadtplan sehen kann (Abb. 1), in dem die wichtigsten bereits ergrabenen Gebäude eingetragen sind.

Die Untersuchungen in Sektor A wurden für eine kurze Zeit zwischen 1995 und 1998 von Liana Oța wieder aufgenommen und später systematischer

DE

Celor de mai sus li se adaugă investigațiile geofizice și geomagnetice întreprinse de ing. Florin Scurtu, cărora le-au urmat verificări arheologice în Sectoarele A și B, precum și colaborarea cu o echipă internațională, coordonată de Linda Ellis de la Universitatea de Stat din San Francisco, în special pentru cercetarea teritoriului orașului antic.

Cercetări arheologice în orașul roman: obiective și rezultate

Cercetarea arheologică desfășurată în situl *Tropaeum Traiani* / Adamclisi are ca obiectiv major cunoașterea monumentelor, topografiei și tramei stradale aparținând orașului roman târziu. Alături de cercetarea basilicilor creștine, în ultimii ani au început să fie cercetate cartiere, din diferite sectoare ale cetății. În prezent, sunt în curs de cercetare mai multe puncte din interiorul orașului, așa cum se poate observa și pe planul general al orașului, unde sunt marcate principalele edificii investigate până în prezent (fig. 1).

Cercetările în Sectorul A au fost reluate pentru o scurtă perioadă în anii 1995–1998 de către Liana Oța și apoi sistematic prin cercetarea a două puncte: imediat la nord de Basilica A, începând din anul 2005 și în zona străzii ABV IV, unde, cu începere din anul 2000, se urmărește verificarea rezultatelor unor investigații geo-magnetice întreprinse anterior, precum și extinderea cercetării către latura de nord a zidului de incintă. Cercetările arheologice realizate de Mihai Severus Ionescu au dezvelit

RO

– the field surveys in the area, following the verification of the archive information, its subject being the territory that administratively belonged to the Roman city: settlements, roads, quarries, kilns, etc.

This list would be incomplete without two further mentions: the geophysical and geomagnetic investigations undertaken by engineer Florin Scurtu, which were followed by archaeological verification trenches in Sectors A and B, as well as the collaboration with an international team coordinated by Linda Ellis from San Francisco State University, especially for research of the territory of the ancient city.

Excavations in the Area of the Roman City: Goals and Results

The main objective of the archaeological research carried out at *Tropaeum Traiani* / Adamclisi is to gain knowledge of the monuments, the topography, and the street grid of the late Roman city. Along with the research on the Christian basilicas, the research in recent years has focused on certain areas within different sectors of the city. Currently, several areas inside the city are being investigated, as can be seen on the general plan of the city, where the main buildings, which have already been researched, are marked (fig. 1).

Research in Sector A was resumed for a short period between 1995 and 1998 by Liana Oța, and thereafter systematically conducted by the opening

EN

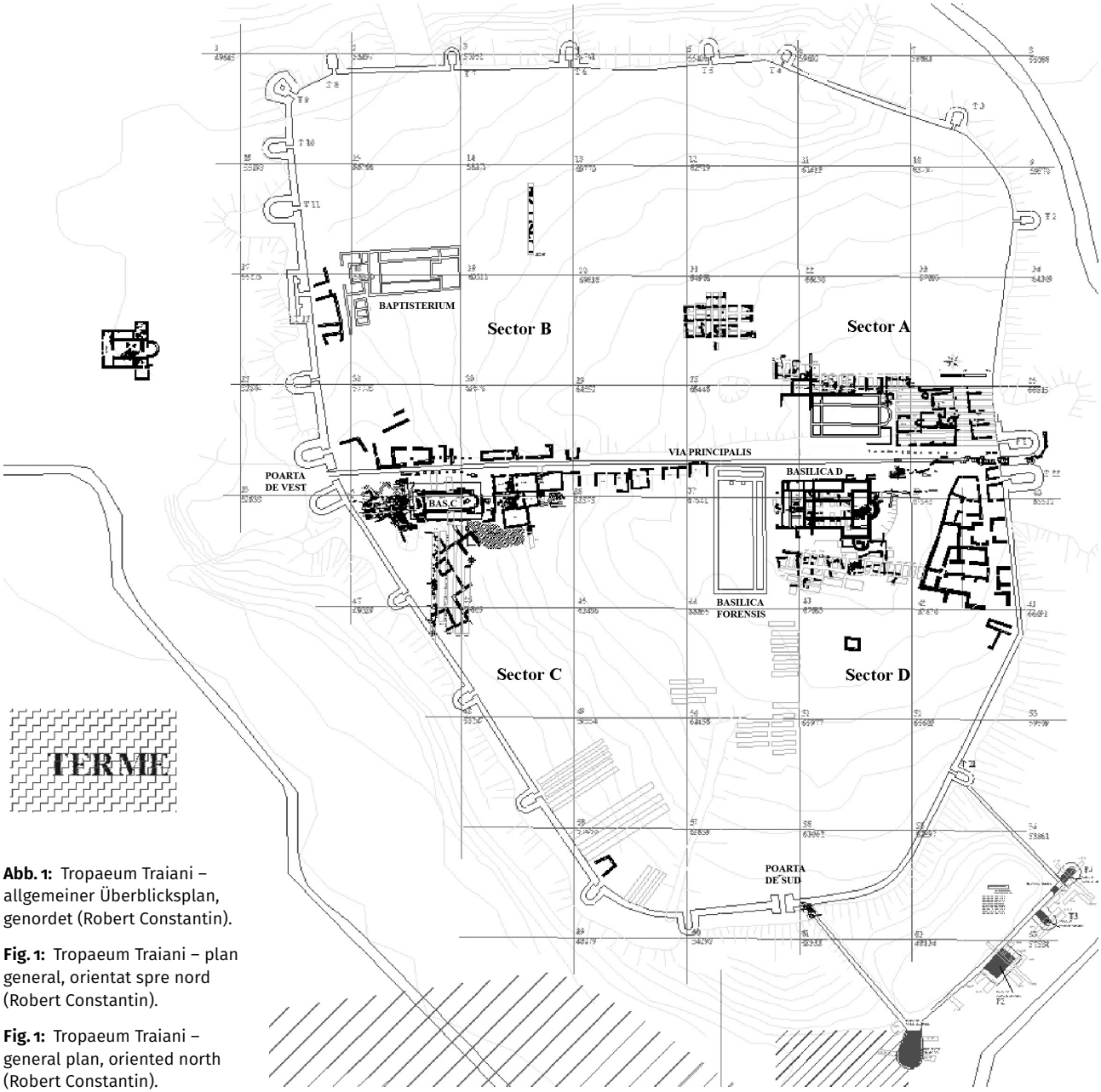

Abb. 1: Tropaeum Traiani – allgemeiner Überblicksplan, genordet (Robert Constantin).

Fig. 1: Tropaeum Traiani – plan general, orientat spre nord (Robert Constantin).

Fig. 1: Tropaeum Traiani – general plan, oriented north (Robert Constantin).

in zwei Grabungsarealen angegangen: nördlich der Basilika A (ab 2005) und entlang der Straße ABV IV (ab 2000). Hauptgründe für diese Grabungen waren die Klärung der Ergebnisse vorangegangener geomagnetischer Untersuchungen sowie die Ausdehnung des Grabungsareals hin zum nördlichen Teil der Stadtmauer. Die archäologischen Arbeiten von Mihai Severus Ionescu brachten Teile der Straßen ABV IV, AV 2' und AV 3 zutage bzw. Überreste von sechs Bauten (darunter ein imposantes Gebäude, das komplett freigelegt wurde). In spätantiker Zeit war die Straße ABV IV eine wichtige Achse innerhalb der befestigten Stadtanlage; sie kreuzte die gesamte Stadt von Osten nach Westen, unmittelbar nördlich des *decumanus maximus*. Das Gebäude (das üblicherweise als A9 bezeichnet wird) besteht aus drei Räumen, einem Innenhof und einem Nebengebäude, das möglicherweise erst später auf der anderen Seite der Straße AV 2 hinzugefügt wurde. Der Bau scheint nicht dem Konzept des klassischen römischen Wohnhauses zu entsprechen, sondern eher einer bescheideneren Hausgemeinschaft, die sich an die lokalen Umstände und Bedingungen anpasste. Das ausgegrabene Niveau des Gebäudes A9 datiert in die Zeit zwischen der Mitte des 5. und dem Ende des 6. Jh. n. Chr., und der Bau ist von seinem Nachbargebäude im Osten durch einen Entwässerungsgraben getrennt.

Anlass der seit 2005 andauernden Untersuchungen Adriana Panaites in dem üblicherweise als ›Sektor A nördlich der Basilika A‹ bezeichneten

DE

parțial străzi ca ABV IV, AV 2' și AV 3, respectiv parțial 6 construcții (printre care și un edificiu impozant în totalitate săpat). Prima stradă era în antichitatea târzie o axă importantă de circulație a cetății, traversând de la est la vest întreaga suprafață a orașului, imediat la nord de *decumanus maximus*. Edificiul (numit convențional A9) este compus din trei camere, o curte interioară și o anexă (posibil construită mai târziu, peste stradela AV 2). Se pare că acesta nu corespunde în general cu conceptul de casă romană clasică și aparținea unei societăți destul de modeste, fiind adaptat realităților locale. Nivelul surprins prin cercetare arheologică aparține intervalului delimitat de mijlocul secolului al V-lea și sfârșitul secolului al VI-lea d. Hr. Edificiul A9 este separat de clădirea vecină de la est printr-un canal de scurgere a apelor meteorice.

Scopul cercetărilor desfășurate de Adriana Panaite cu începere din anul 2005, în sectorul numit convențional ›Sectorul A, la nord de Basilica A‹ (fig. 2), este de a pune în evidență, pe de o parte cartierul și trama stradală din această zonă a orașului dar și, pe măsura avansării săpăturii, a anexelor Basilicii A de pe latura de N a edificiului. Sunt avute în vedere aspecte legate de locuirea romană târzie, stratigrafia generală a zonei, precum și modificările urbanistice intervenite în perioada cuprinsă între secolele al IV-lea și sfârșitul secolului al VI-lea / începutul celui următor. Scopul final este acela de a dezveli și cerceta întreaga *insula* cuprinsă între *decumanus*, *cardo*, strada AV 1 și strada ABV IV. Cercetarea

RO

two areas of excavation areas: north of Basilica A (from 2005 on) and along the ABV IV street (from 2000 on). The main purpose of these excavations was to verify the results of previous geomagnetic investigations, as well as to extend the excavation area to the northern section of the city wall. Archaeological works conducted by Mihai Severus Ionescu have partially revealed streets like ABV IV, AV 2', and AV 3, but also parts of six structures (among which an imposing building was completely excavated). In late antiquity, street ABV IV was an important axis of movement to and from the fortified town, crossing the whole city from east to west, immediately north of the *decumanus maximus*. The building (conventionally called A9) consists of three rooms, an inner courtyard, and an annex (possibly built later, across the AV 2 street). This building seems to not conform to the general design of a classic Roman house and belonged to a rather modest household that adapted to local circumstances and conditions. The ground level captured by archaeological research dates between the middle of the 5th century and the end of the 6th century CE. Building A9 is separated from the neighbouring building in the east by a drainage ditch.

The purpose of the investigations carried out by Adriana Panaite since 2005 in the sector conventionally called ›Sector A North of Basilica A‹ (fig. 2) is both to uncover the buildings and the street network from this area of the city and to uncover the annexes on the northern side of Basilica A as the

EN

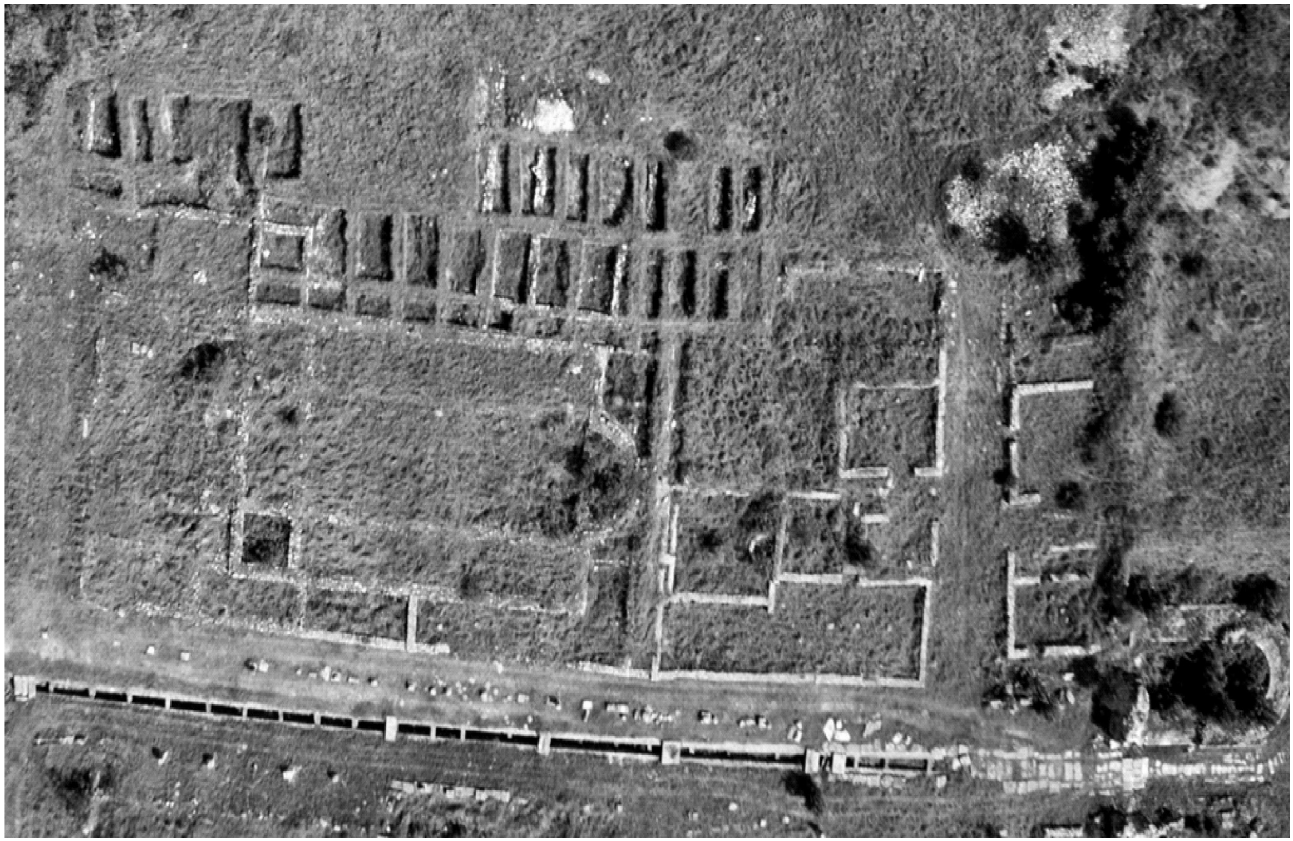

Abb. 2.1: Sektor A, nördlich der Basilika A: Luftbild 2016 (Laurențiu Cliante).

Fig. 2.1: Sector A, la N de Basilica A: foto aeriană 2016 (Laurențiu Cliante).

Fig. 2.1: Sector A, north of Basilica A: aerial photography 2016 (Laurențiu Cliante).

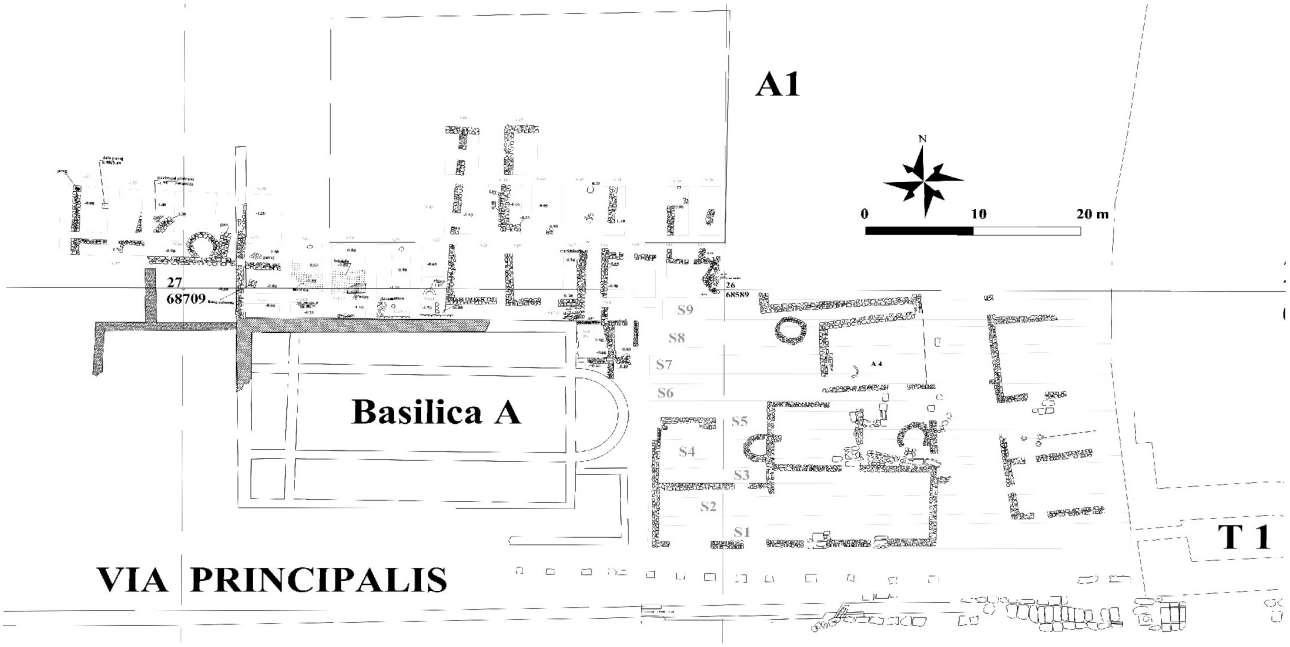

Abb. 2.2: Sektor A, nördlich der Basilika A: Plan des ergrabenen Bereichs (Robert Constantin, Adriana Panaite).

Fig. 2.2: Sector A, la N de Basilica A: plan general al sectorului (Robert Constantin, Adriana Panaite).

Fig. 2.2: Sector A, north of Basilica A: plan of the excavated area (Robert Constantin, Adriana Panaite).

DE

Areal (Abb. 2) war die Freilegung der dortigen Gebäude sowie des Straßennetzes und darüber hinaus, mit dem Fortschreiten der Arbeiten, der Nebengebäude der Basilika A an deren Nordseite. Auch spätrömische Wohnkonzepte, die generelle Stratigrafie dieses Areals und die urbanen Veränderungen zwischen dem 4. und dem 6. oder frühen 7. Jh. n. Chr. sind Teil der Forschungen. Ein großes Ziel ist die Ausgrabung der gesamten *insula* zwischen *decumanus* und *cardo* sowie den Straßen AV 1 und ABV IV. Die Ausgrabung wird in parallelen, rechtwinklig zur Nordwand der Basilika ausgerichteten Schnitten ausgeführt, die an der Stadtmauer beginnen und bis zum *cardo* reichen. Sie sind nach dem System der zwischen 1968 und 1974 (von Alexandru Barnea) und zwischen 1995 und 1998 (von Liana Oța) angelegten Grabungsschnitte nummeriert. 38 Schnitte in Standardmaßen von 5 m × 3 m wurden zwischen 2005 und 2016 ausgegraben, angelegt in einer Rasterstruktur mit ein Meter breiten Balken dazwischen. In Abhängigkeit von den Forschungsfragen, der lokalen Topografie und den bereits ausgegrabenen Gebäuden wurden manche der Balken entfernt und weitere Schnitte verschiedener Größe angelegt.

Bis heute wurden einige der Gebäude komplett freigelegt, während andere noch teilweise untertage sind. 2005 wurden die Ausgrabungen des Gebäudes A5, eines weiteren Raums (2γ) in dem Gebäude A2 und eines Abschnitts der dazwischenliegenden Straße AV 1 abgeschlossen. Zur selben Zeit fanden

RO

arheologică se desfășoară prin trasarea de secțiuni paralele între ele și perpendiculare pe latura nordică a bazilicii pornind de la zidul de incintă și ajungând la strada *cardo*, numerotate în continuarea vechilor secțiuni. Din 2005 până în 2016 au fost trasate 38 de secțiuni cu dimensiunea standard de 5 m × 3 m și cu un martor de 1 m între ele. Acolo unde necesitățile impuse de cercetare, forma terenului sau monumentele deja existente au permis, s-a procedat la desființarea martorilor sau la trasarea de secțiuni cu dimensiuni variabile.

Până în prezent au fost dezvelite parțial sau în totalitate mai multe edificii. În anul 2005 s-a încheiat dezvelirea în totalitate a Edificiului A5 și a încă unei încăperi (2γ) a Edificiului A2. Între anii 2006–2016 a fost cercetat Edificiul A15, precum și o serie de alte construcții, indicate prin câte o latură – maximum două pentru fiecare, fără a le putea preciza deocamdată forma, dimensiunile sau destinația. Există, de asemenea, o zonă fără construcții care ar fi putut fi o curte pentru pelerini, dacă luăm în considerare cripta mare a Basilicii A. În orice caz, observațiile stratigrafice făcute până acum nu permit încă comentarii suplimentare cu privire la destinația anterioară a spațiului pe care funcționează, în același timp cu biserica, această curte. De asemenea, au fost dezvelite două anexe ale bazilicii, una aflată pe colțul de NE, iar cealaltă pe colțul de NV al acesteia. Acestea sunt ridicate pe ruinele unor construcții anterioare, datate în secolele II–IV d. Hr. La nord și

EN

excavation advances. Other topics of discussion include late Roman housing issues, the general stratigraphy of the area, and the urban changes occurring in the period between the 4th and 6th or beginning of the 7th century CE. The ultimate goal is to uncover and explore the whole *insula* delimited by the *decumanus* and *cardo*, and the streets AV 1 and ABV IV. The archaeological research is carried out by investigating parallel trenches in perpendicular orientation to the northern side of the basilica, starting from the city wall and reaching the *cardo*. These new trenches are numbered according to convention on site, in continuation of the trenches made between 1968 and 1974 (Alexandru Barnea) and from 1995 to 1998 (Liana Oța). From 2005 to 2016, 38 trenches were excavated with a standard size of 5 m × 3 m, arranged in a grid system, with one-meter baulks between them. Depending on the requirements of the research, local topography, and the already existing monuments, baulks were dismantled and more trenches of varying sizes were drawn.

Until now, some buildings were excavated completely, while others were only partially uncovered. In 2005, the excavation of building A2 was completed, accompanied by the excavation of room 2γ in building A5, as well as the segment of street AV 1. At the same time, the narrow space between buildings A4 and A5 was investigated. Between 2006 and 2016, building A15 was investigated, as well as a number of other constructions, only indicated by one or maximally two sides, with little

Untersuchungen in dem schmalen Zwischenraum zwischen den Gebäuen A4 und A5 statt. Zwischen 2006 und 2016 wurde das Gebäude A15 untersucht, ebenso wie eine Reihe anderer Bauten, von denen nur ein oder zwei Mauern, nicht jedoch ihr Grundriss, ihre Größe oder Funktion bekannt gewesen waren. Zudem trat ein freier Bereich ohne bauliche Konstruktionen zutage, der, wenn man die Größe der Krypta der Basilika A in Betracht zieht, ein Hof für Pilger gewesen sein könnte. Die bisherige Stratigrafie erlaubt jedoch noch keine Aussagen über die ursprüngliche Funktion dieses Areals, der später als Hof der Basilika fungierte. Es wurden weiterhin zwei Nebengebäude der Basilika freigelegt, eines an ihrer Nordost-, das andere an ihrer Nordwestecke. Die Nebengebäude wurden auf den Mauerresten früherer Gebäude aus dem 2. bis 4. Jh. n. Chr. errichtet. Nördlich und nordwestlich des Atriums der Basilika und seines Nebengebäudes wurden die Überreste eines weiteren Gebäudes untersucht, das teilweise den *cardo* überlagert. Die anderen oben erwähnten, zwischen 2006 und 2016 ausgegrabenen Gebäude wurden zur selben Zeit wie die Basilika genutzt und fungierten vielleicht ebenfalls als ihre Nebengebäude.

Die Grabungen in Sektor B wurden von Ș. E. Gămureac zwischen 2005 und 2008 durchgeführt. Sie wurden nicht vollendet, hatten aber die Untersuchung eines römisch-byzantinischen Baus zum Ziel, der durch geophysikalische Prospektion sichtbar geworden war. Dieses Gebäude, als B1

DE

nord-vest de atrium și de anexa acestuia, au fost cercetate resturile unui edificiu, care suprapune parțial strada cardo. Celelalte edificii au funcționat în același timp cu basilica, îndeplinind poate chiar funcția de construcții anexă ale acesteia.

Săpăturile desfășurate în Sectorul B au fost realizate la mijlocul primului deceniu al acestui secol. Fără a fi finalizate, ele au avut ca obiectiv punerea în valoare a unui edificiu romano-bizantin identificat ca urmare a cercetărilor geofizice anterioare. Acesta, numit convențional edificiul B1, este situat în apropierea intersecției *cardo* – *decumanus maximus*. Au fost realizate un număr de 7 secțiuni și 18 casete care au dus la descoperirea unei clădirii interpretată ca un *horreum* clasic, cu rol economic, situat în sfera publică sau privată, cu cel puțin două faze de funcționare.

În Sectorul C săpăturile arheologice se desfășoară în trei puncte. Primul dintre acestea, coordonat de Robert Constantin, în colaborare cu Alexandru Nicolae și Alexandru Alexiu, este reprezentat de zona aflată la vest și la sud de Basilica C (fig. 3), unde au fost reluate săpături mai vechi, care au ca scop verificarea relațiilor stratigrafice și topografice între cisternă, basilicaq și cartierul roman târziu, precum și relația dintre toate acestea și zidul de incintă. Un aspect important de clarificat a fost identificarea modalităților de alimentare cu apă a cisternei orașului.

Cercetările din Sectoarele C I și C II (fig. 4), coordonate de Gabriel Talmațchi, urmăresc lămurirea mai multor aspecte privind situația stratigrafică

RO

indication to specify their layout, size, or purpose as of yet. There was also an area without structures which could have been a courtyard for pilgrims, if we consider the size of the large crypt of Basilica A. However, the stratigraphic observations made thus far do not yet allow further comments on the original function of the space, which would later operate as the courtyard of the church. Two annexes of the basilica were also uncovered: one each on the north-eastern and north-western corners. These annexes were built on the ruins of earlier buildings dating between the 2nd and the 4th century CE. To the north and northwest of the basilica's atrium and its annex, the remains of yet another building were investigated, partially overlapping the *cardo*. The other aforementioned buildings, excavated between 2006 and 2016, were used in the same period as the basilica and perhaps functioned as its annexes as well.

The excavations in Sector B between 2005 and 2008, were carried out by Ș. E. Gămureac. Though these excavations never finished, they aimed to reveal a Roman-Byzantine building identified during previous geophysical research. This building, conventionally called B1, is located near the intersection of *cardo* and *decumanus maximus*. In seven topographical sections, 18 trenches were excavated which led to the discovery of this building, which experienced at least two phases of use, and is interpreted as a *horreum:* a building with an economic role, used either as a public or private building.

EN

Abb. 3: Sektor C bei der Basilika C, Luftbild 2016 (Laurențiu Cliante).

Fig. 3: Sector C, lângă Basilica C, foto aeriană 2016 (Laurențiu Cliante).

Fig. 3: Sector C – next to Basilica C, aerial photography 2016 (Laurențiu Cliante).

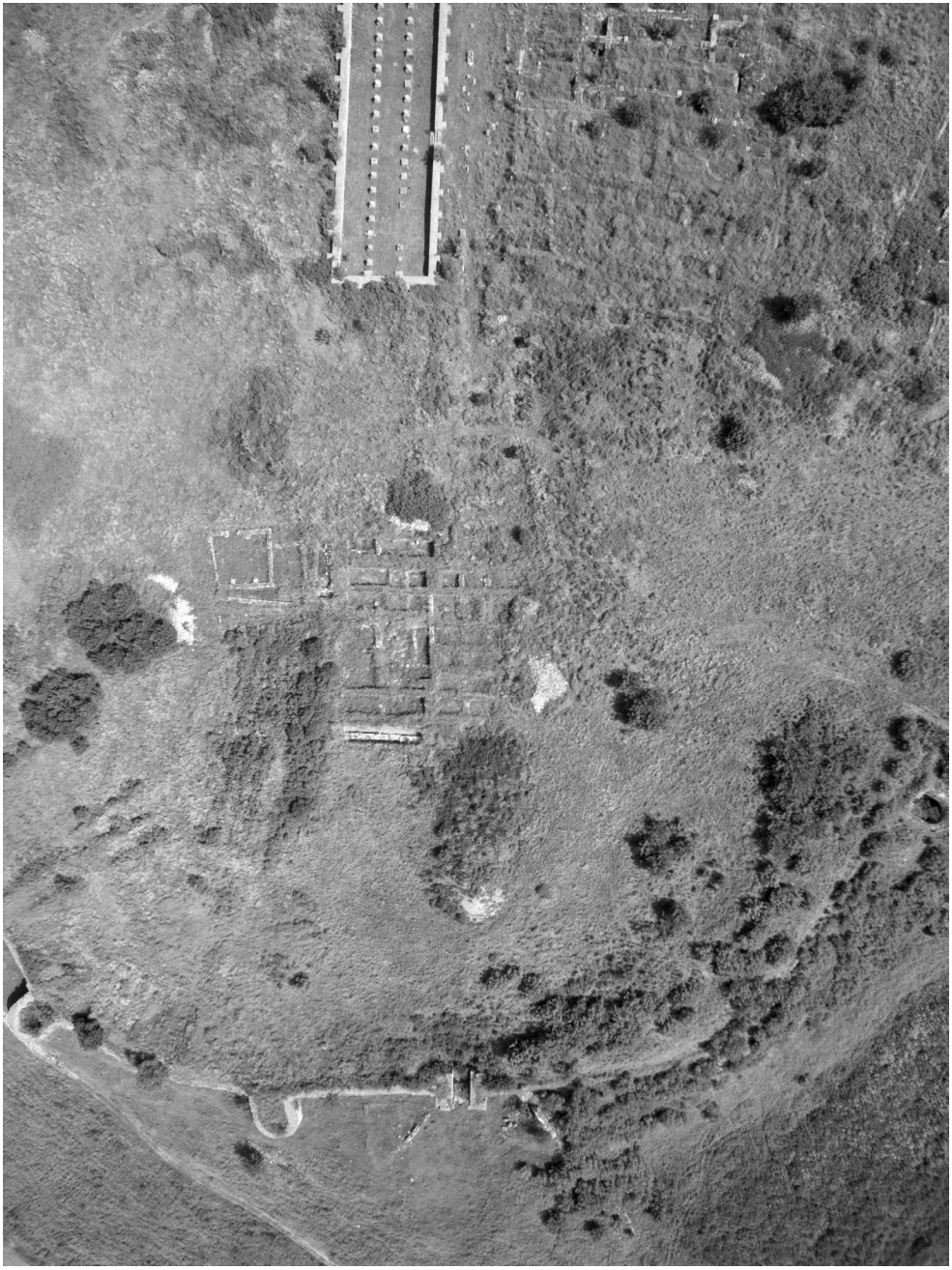

Abb. 4: Sektoren C I und C II, Luftbild 2016 (Laurențiu Cliante).

Fig. 4: Sectoarele C I și C II, foto aeriană 2016 (Laurențiu Cliante).

Fig. 4: Sectors C I and C II, aerial photography 2016 (Laurențiu Cliante).

DE

bezeichnet, liegt an der Kreuzung zwischen *cardo* und *decumanus maximus*. In sieben Bereichen wurden insgesamt 18 Grabungsschnitte angelegt, die dieses als *horreum* interpretierte Gebäude hervorbrachten. Es handelte sich dabei um einen Wirtschaftsraum privaten oder öffentlichen Charakters mit mindestens zwei Nutzungsphasen.

In Sektor C finden an drei verschiedenen Stellen Grabungsarbeiten statt. Dazu gehört zum einen das Areal südlich und westlich der Basilika C (Abb. 3), in dem frühere Arbeiten wieder aufgenommen wurden, geleitet von Robert Constantin, Alexandru Nicolae und Alexandru Alexiu. Das Ziel der neueren Untersuchungen ist die Erforschung der stratigrafischen und topografischen Beziehung zwischen der Zisterne, der Basilika und dem spätantiken Stadtviertel, ebenso wie deren Verhältnis zur Stadtmauer. Ein wichtiger Aspekt war dabei die Wasserzufuhr der städtischen Zisterne.

Die archäologischen Untersuchungen in den Sektoren C I und C II (Abb. 4) unter Leitung von Gabriel Talmațchi dienen der Klärung verschiedener Fragen zur Stratigrafie, zu den Grundrissen der Gebäude – insbesondere der Konstruktion des *domus*-artigen Baus – und zum Verlauf des *cardo*, der in Richtung des südlichen Stadttores abfällt. In Sektor C I wurde ein spätrömisches Gebäude von 11,60 m × 9,90 m mit einem 1,65 m breiten Zugangsweg im Norden entdeckt. Im Inneren wurden zwei konstruktive Bauelemente (Sockel) aus mit Mörtel verbundenen Kalkstein- und Schieferbrocken entdeckt. Die Wände des

RO

și planimetria edificiilor cercetate, cu precădere a construcției de tip *domus*, ca și alte date privind structura și situația / traseul străzii *cardo*, care coboară spre poarta de sud a orașului. În C I a fost descoperită o clădire romană târzie cu dimensiunile de 11.60 m × 9.90 m, beneficiind de o cale de acces cu lățimea de 1.65 m poziționată pe latura de nord. În interiorul acesteia au fost descoperite două elemente constructive (socluri) din bucăți de calcar și șist, legate cu mortar. Aceeași compoziție o au și zidurile edificiului respectiv (late de 0.75–0.80 m). Este foarte posibil ca această clădire să fi fost deja dezafectată până la momentul anilor 586–587 d. Hr., dacă nu chiar mult mai devreme.

În C II, din punct de vedere stratigrafic, se constată următoarea situație: un prim nivel vegetal, apoi unul amplu de dărâmătură (compus din bucăți de piatră, fragmente de țigle, olane, cărămizi, pietre, bucăți mai mari sau mai mici de chirpici (arse și nearse), fragmente ceramice, piese de metal specifice evului mediu timpuriu, până la −1.05/1.10 m). Nivelul de călcare din C II se datează spre sfârșitul secolului al VI-lea d. Hr., și este de culoare roșietică, care relevă urmele unui puternic incendiu (până la −1.45 și 1.50 m). În sector a fost descoperită o clădire orientată nord-sud cu caracter privat din secolele V–VI d. Hr. (de tip *domus*, 40 × 20 m). În interiorul edificiului au fost descoperite mai multe compartimente, cele mai clare fiind un *atrium* (7 × 5 m) și un *vestibulum* (11 × 4 m). *Atrium*-ul prezintă un pavaj realizat

EN

In Sector C, archaeological excavations are carried out at three sites. The first of these, as coordinated by Robert Constantin, Alexandru Nicolae, and Alexandru Alexiu, is represented by the area lying West and South of Basilica C (fig. 3), where older excavations have been resumed. The purpose here is to verify the stratigraphic and topographic relationships between the cistern, the basilica, and the Late-Roman district, as well as their relationship to the enclosure wall. Another important question yet to be answered was the method by which the city's cistern was supplied with water.

Archaeological work in Sectors C I and C II (fig. 4), led by Gabriel Talmațchi, follow the clarification of several aspects regarding the stratigraphic situation and the planimetry of the investigated buildings, especially the *domus*-type construction, as well as other data on the structure and the course of the *cardo* street, which descends towards the southern gate of the city. In Sector C I, a late Roman building with dimensions of 11.60 m × 9.90 m was discovered that had a 1.65 m access path located on the north side. Inside this building are two structural elements (socle) that were uncovered, made of limestone and slate pieces and connected by mortar. The walls of this building have the same composition and range in width from 0.75 to 0.80 m. It is probable that this building was already decommissioned by the year 586 or 587 CE, if not much earlier.

Gebäudes mit Stärken von 0,75 bis 0,80 m wurden auf dieselbe Weise konstruiert. Es ist wahrscheinlich, dass das Gebäude bereits zwischen 586 und 587 n. Chr. stillgelegt wurde, wenn nicht sogar schon viel früher.

In Sektor C II ist die Stratigrafie die Folgende: Zuoberst eine Pflanzenschicht / Grasnarbe, darunter eine tiefe Schuttschicht (mit Stein- und Ziegelfragmenten, größeren und kleineren gebrannten und ungebrannten Lehmziegelstücken, Keramikscherben und Metallstücken charakteristisch für das frühe Mittelalter (bis zu −1,05/1,10 m). Das Laufniveau an dessen Ende datiert in das Ende des 6. Jh. n. Chr. und weist eine rötliche Farbe auf, die auf einen großen Brand verweist. In demselben Sektor entdeckte man zudem ein Nord-Süd-orientiertes Gebäude privater Nutzung, das in das 5. oder 6. Jh. n. Chr. datiert (eine *domus* von 40 m × 20 m). Im Inneren lassen sich verschiedene Räume ausmachen, darunter ein Atrium (7 m × 5 m) und ein Vestibül (11 m × 4 m). Der Fußboden des Atriums besteht aus mittelgroßen bis großen mörtelgebundenen Kalksteinplatten, und in seinem Zentrum diente eine Steinstufe vermutlich dem Ablauf von Regenwasser. Im Atrium wurden zudem Säulenfragmente aus Kalkstein *in situ* oder in Wiederverwendung gefunden; es ist deshalb möglich, dass die Nord- und Südseite des Atriums von Portiken flankiert waren.

Das Vestibül verband den zentralen mit dem nördlichen Teil des Gebäudes und war mit bearbeiteten Kalksteinplatten gepflastert, die mit Mörtel zusammengehalten wurden. Jeweils

DE

din dale mari și mijlocii din calcar îmbinate cu mortar. În interiorul *atrium*-ului, există în zona centrală o delimitare de piatră a unui posibil spațiu destinat scurgerii apei de ploaie. De asemenea, au fost descoperite *in situ* și reutilizate resturi arhitecturale din structura unor coloane de calcar. Prin urmare, este posibil să fi existat porticuri pe laturile nordice și sudice ale curții.

Vestibulul lega partea centrală a clădirii de latura de nord a clădirii. El prezintă un dalaj realizat din plăci de calcar fasonate, îmbinate și legate cu mortar. Totodată, este delimitat, pe ambele părți, de două borduri care marchează intrările camerelor de pe latura de est. Edificiul cuprinde mai multe camere constitutive (cele mai multe foste dormitoare transformate prin apariția unor pereți despărțitori în camere unifamiliale cu ieșiri spre *cardo*) și praguri de trecere în interior și spre exterior către *cardo*. De asemenea, în interiorul clădirii, în colțul de sud-vest, a fost identificat un rest (trei trepte de piatră) de la o scară interioară, care ducea spre o încăpere de la un nivel superior (lângă porticul de sud). În concluzie, edificiul a beneficiat de un etaj, realizat din piatră și chirpici, iar acoperișul pare să fi avut o structură de lemn învelită cu țigle curbate în alternanță cu olane. Poziția și dimensiunile clădirii corespund cu spațiul disponibil construibil alocat în cartier unor asemenea edificii. Intervențiile ulterioare au adus modificări interioare conform cu modul de acomodare și schimbare a opțiunilor celor care au locuit-o. Clădirea a cunoscut cel puțin două faze principale distincte de

RO

Sector C II has the following stratigraphic structures (from the top down): a vegetal level and a thick level of assorted rubble (fragments of tiles, bricks, stones, bigger or smaller pieces of fired and unfired mud bricks, ceramic fragments, and metal pieces specific to the early Middle Ages, up to −1.05/1.10 m). The walking level on its base is dated to the end of the 6th century CE and is reddish in colour, indicating a strong fire (up to −1.45–1.50 m). In the same sector, a building of private character with north-south orientation (*domus* type, 40 m × 20 m), dating to the 5th or 6th century CE, was discovered. The floor plan revealed several areas inside the edifice, the clearest being an *atrium* (7 m × 5 m) and a vestibule (11 m × 4 m). The *atrium* is paved with medium and large limestone tiles bound with mortar. Around the centre of the *atrium*, there is a stone boundary which creates a possible space for rainwater to drain. Important artefacts include remains of limestone columns discovered in the atrium *in situ* or reused, indicating that the northern and southern sides of the courtyard may have been outfitted with porticos.

The vestibule connected the central part of the building with its northern part and is paved with tiles made of shaped limestone slabs, joined with mortar. The entrances of the rooms on its east side are delimited by two stone steps, one on each side. The building comprises several, constituent rooms (most of them former bedrooms transformed into smaller rooms room with access to the *cardo* through the

EN

zwei Steinstufen markierten die Eingänge zu den Räumen an seiner Ostseite. Das Gebäude umfasst mehrere einzelne Räume mit Türschwellen zum *cardo* hin; die meisten von ihnen waren frühere Schlafzimmer, die durch die Installation von Trennwänden zu separaten Wohneinheiten mit Zugang zum *cardo* umfunktioniert wurden. In der Südwestecke des Gebäudes wurden die Überreste (drei Stufen) einer Treppe gefunden, die zu einem Raum im Obergeschoss, nahe des Südportals, führte. Demnach hatte der Bau ein zweites Stockwerk aus Stein- und Ziegelmauerwerk, dessen Dach aus einer Holzkonstruktion mit alternierend gebogenen und flachen Ziegeln bestand. Position und Ausmaße des Gebäudes passen zu den Parzellierungen in diesem Teil der Stadt, spätere Umbauten veränderten jedoch den ursprünglichen Grundriss. Mindestens zwei Hauptbauphasen lassen sich feststellen: Die Errichtung des Gebäudes datiert in konstantinische Zeit oder, wenig später, in die Mitte des 4. Jh. n. Chr. In einer zweiten Phase fanden Umbauten in einigen Räumen und eine Neuaufteilung statt, wohl in den ersten beiden oder drei Jahrzehnten – oder zumindest in der ersten Hälfte – des 6. Jh. n. Chr.

Ziel dieser Untersuchungen in Sektor C II ist es, einige Bereiche der früheren Grabungen des Museums Constanţa zu finden, zu säubern und zu sichern. Von diesen Arbeiten der 1970er und 1980er Jahre ist nur noch wenig Dokumentationsmaterial vorhanden. Bei den neuen Arbeiten geht es um die Klärung der Verbindung zwischen dem

DE

construcție-reconstrucție. Construcția sa inițială aparține epocii constantiniene sau nu mult după aceasta, spre mijlocul secolului al IV-lea d. Hr. Cea de a doua etapă corespunde unei reconstrucții parțiale (anumite spații din edificiu) și apoi de recompartimentare (în primele două-trei decenii ale secolului al VI-lea d. Hr., poate prima jumătate a acestui secol).

În același sector se urmărește totodată decopertarea, curățarea și consolidarea unor secțiuni practicate pe parcursul cercetărilor anterioare ale echipelor de la Muzeul din Constanța, din anii '70–'80 ai secolului trecut, pentru care informațiile arheologice păstrate sunt extrem de reduse, urmărindu-se o mai bună înțelegere a legăturii dintre marele edificiu amintit mai sus cu celelalte din apropiere, dar și modul în care se putea avea acces către *cardo* pentru întregul ansamblu de clădiri din cartier. De altfel, cercetările asupra cardo reprezintă ultimul obiectiv asumat de echipa actuală de specialiști constănțeni implicată. Săpăturile arheologice din sector au identificat o porțiune de aproximativ 20 m din *cardo*, cu o lățime variabilă cuprinsă între 2.20 și 2.30 m, orientată nord-sud, coborând în pantă spre poarta de sud. Aceasta din urmă nu deținea amenajări speciale pentru trecerea de care, fapt care sugerează o deplasare pietonală. În general, strada apare la o adâncime cuprinsă între 0.65–0.80 m față de nivelul actual de călcare și se prezintă ca o platformă de pământ galben cenușiu compact, bătătorit, având în componență mici fragmente de cărămizi, ceramică și piatră

RO

installation of partition walls) and crossing thresholds to and from the *cardo*. Inside the southwest corner of the building, the remnants of an interior staircase (three stone steps) were also identified which led to a room located on a higher level, near the south porch. In conclusion, the building had a second floor, made of stone and mud bricks and the roof seems to have consisted of a wooden structure covered with alternating curved and flat tiles. The position and dimensions of the building correspond to the parcelling in this particular district of the city but subsequent modifications changed the layout of the building. The building has undergone at least two distinct phases of construction and reconstruction. Its original construction dates to the Constantinian Epoch or shortly thereafter, towards the middle of the 4th century CE. The second stage encompasses the reconstruction of certain spaces in the building, and then to a repartition in the first half of the 6th century CE, if not the first twenty or thirty years.

The aim in Sector C II is to discover, clean, and consolidate some sections examined during previous research conducted by the teams of the Museum of Constanţa in the 1970s and 1980s, for which few of the records remain. The new research aims not only to better understand the connection between the previously described edifice and the others nearby, but also the access from the *cardo* to this entire building complex. Finally, research on the *cardo* itself is a primary objective of the team

EN

zuletzt beschriebenen, großen Gebäude mit den umliegenden Bauten, aber auch um den Zugang zu dem gesamten Gebäudekomplex vom *cardo* aus. Und schließlich ist der *cardo* selbst Gegenstand der Forschungen des derzeitigen Expertenteams aus Constanţa. Bisherige Ausgrabungen in diesem Bereich haben ca. 20 m des *cardo* mit einer variablen Breite zwischen 2,20 und 2,30 m, und zum Südtor hin den Hang abfallend, freigelegt. Das Tor hatte keine speziellen Vorrichtungen für die Durchfahrt von Wagen, wurde also wohl nur von Fußgänger:innen benutzt. Die Straße befindet sich 0,65 bis 0,80 m unter dem modernen Laufniveau und zeichnet sich durch eine kompakte grau-gelbe Erdschicht aus, die aus kleinen Ziegel-, Keramik- und Steinfragmenten besteht. Datenanalysen ergaben zwei Konstruktionsphasen, eine in der zweiten Hälfte des 4. Jh. n. Chr., eine in der ersten Hälfte des 5. Jh. n. Chr.

Bis ins 6. Jh. n. Chr. blieb der *cardo* die zweitwichtigste Inland-Transportroute für die Stadt, auch wenn gegen Ende dieses oder zu Beginn des 7. Jahrhunderts eine Ablagerung von Abfällen (mit u. a. zahlreichen Tierknochen) konstatiert werden kann, die vielleicht sogar bis zur letzten Nutzung der Stadt als Unterschlupf reichte. In den Sektoren C I und C II müssen die archäologischen Untersuchungen an der Oberfläche weitergeführt werden, um ein Gesamtbild des *domus*-artigen Gebäudes, seiner Ausmaße, einiger möglicherweise zugehöriger Teile und seiner Verbindungen zu einigen umliegenden Gebäuden zu ermöglichen. Zudem

DE

măruntă. Din datele reperate am constatat două reparații, prima din a doua jumătate a secolului al IV-lea d. Hr. și o a doua din prima jumătate a secolului al V-lea d. Hr.

Cardo rămâne în secolul al VI-lea a doua cea mai importantă rută vitală de transport interior pentru fortăreață, chiar dacă, spre sfârșitul acestui secol și la începutul celui următor, există o blocare / colmatare a acesteia cu gunoi (de ex. foarte multe oase de animale), mai ales până la ultimele secvențe de utilizare a cetății ca adăpost. În această etapă a cercetării, investigațiile arheologice din C I și C II necesită continuarea acestora în suprafață pentru crearea unei imagini de ansamblu a clădirii de tip *domus* prezentată mai sus, a dimensiunilor sale finale, ale altor compartimente posibile încă neexplorate, ale legăturilor sale cu alte clădiri impozante din apropiere. De asemenea, este nevoie de sondaje pentru a se obține o stratigrafie mai clară a zonei (și a clădirilor din zonă), care ar putea fi legată de date stratigrafice cunoscute și stabilite deja pentru întregul oraș. Observațiile, stratigrafice, topografice, arhitecturale, arheologice etc. se pot armoniza complet pentru a descifra secvențe importante din viața comunității locale din perioada secolelor IV–VI d. Hr., dintr-unul dintre cele mai importante centre provinciale din Dobrogea și, în general, din lumea romană, Tropaeum Traiani.

RO

of specialists from Constanţa currently involved in these projects. Archaeological excavations in the area have identified a ca. 20 m section of the *cardo*, with a variable width between 2.20 and 2.30 m, in a north-south orientation, descending the slope to the southern gate. The gate did not have special arrangements for the passage of carts, a fact which suggests its sole use by pedestrians. The ancient street level generally appears at 0.65 to 0.80 m beneath the current walking level and is presented as a compacted gray-yellow soil stratum, consisting of small fragments of bricks, pottery, and small stones. From the identified data, two construction phases were observed: the first dating to the second half of the 4th century, the second to the first half of the 5th century CE.

Though towards the end of the 6th century CE and the beginning of the next, the *cardo* was overflowing with garbage (e. g. an assortment of animal bones), this street remained the second most important inland transportation route for the city well into the 6th century, maybe even to the last use phases of the fortress as a shelter. At this stage of the research, the archaeological investigations of Sectors C I and C II require a continuation at surface level for creating an overall image of the *domus*-type building discussed above, including its final dimensions, other possible undiscovered areas, and its relationship to the other imposing buildings nearby. There is also the need for surveys to obtain a clearer stratigraphy of the area and its buildings in a

EN

DE

sind Surveys notwendig, um die Stratigrafie des Areals (und seiner Gebäude) genauer zu erfassen, mit der bereits bekannten Stratigrafie zu verknüpfen und für die gesamte Stadt zu etablieren. Stratigrafische, topografische, architektonische und archäologische Beobachtungen können in Einklang gebracht werden, um zentrale Phasen der lokalen Gesellschaft im 4. bis 6. Jh. n. Chr. in einer der wichtigsten provinzialrömischen Siedlungen der Dobrudscha und in der römischen Welt zu verstehen.

EN

way that could be linked with existing stratigraphic data set for the whole city. The stratigraphic, topographic, architectural, and archaeological observations can be compiled to decipher the central life sequences of the local community from the 4th to the 6th century CE, in one of the most important centres of provincial Roman Dobruja if not of the entire Roman world, Tropaeum Traiani.

Zitierte Literatur | Literatura citată | Cited Works

[1] I. Barnea – A. Barnea – I. Bogdan-Cătăniciu – M. Mărgineanu Cârstoiu – G. Papuc (1979), Tropaeum Traiani I. Cetatea (Bucharest).

[2] I. Bogdan-Cătăniciu (2000/2001), Tropaeum Traiani, poarta de nord, Pontica 33/34, 415–424.

[3] I. Bogdan-Cătăniciu (2006), The Marble Basilica (B) in Tropaeum Traiani, Dacia Nouvelle Série 50, 235–254.

[4] R. Florescu (1961), Noi puncte de vedere și noi propuneri cu privire la reconstituirea monumentului triumfal de la Adamclisi, Monumente istorice. Studii și lucrari de restaurare, 159–186.

[5] M. Ionescu – G. Papuc – M. Sâmpetru (2011), Recherches archéologiques de la fortification annexe de la cité Tropaeum Traiani (1990–2006), Pontica 44, 343–365.

[6] C. Olariu (2009), Tropaeum Traiani. The Basilica D Sector (with Transept) and the Surrounding Area (Archaeological Researches, 2000–2006), în: M. Rakocija, ed., Niš and Byzantium. Seventh Symposium. Niš, 3–5 June 2008. The Collection of Scientific Works 7, 163–177.

[7] M. Sâmpetru (1984), Tropaeum Traiani II. Monumentele romane (Bucharest).

[8] M. Sâmpetru (1994), Orașe și cetăți romane târzii la Dunărea de Jos (Bucharest) 18–53.

Weiterführende Literatur | Lecturi suplimentare | Further Reading

Ș. E. Gămureac (2009), Edificiul B1 din sectorul B al cetății Tropaeum Traiani. Considerații preliminare privind cercetările din 2005–2008, Pontica 42, 243–300.

Ș. E. Gămureac – M. S. Ionescu – F. Drăghici (2015–2016), The A9 Edifice from Tropaeum Traiani II. A Late Roman House in Scythia Minor (5th–6th Century AD), Pontica 48/49, 209–239.

M. S. Ionescu – Ș. E. Gămureac – F. Drăghici (2013), The A9 Edifice from the Roman-Byzantine Town Tropaeum Traiani, Pontica 46, 173–215.

M. Mărgineanu-Cârstoiu – V. Apostol (2016), La fortification romaine de Tropaeum Traiani, Caiete – Arhitectură, Restaurare, Arheologie 7, 33–94.

A. Panaite – A. Vîlcu (2019), Roman and Byzantine Coins Discovered at Tropaeum Traiani in Sector A, between the Years 2005–2016, Materiale și Cercetări Arheologice 15, 157–169.

A. Panaite – C. Bem (Miu) (2016), Roman Roads Identified on Aerial and Satellite Images within the Territory of the City of Tropaeum Traiani (Moesia Inferior), Dacia Nouvelle Série 60, 201–220.

G. Papuc – M. Ionescu – R. Constantin (2011), Les aqueducs de la cité romaine de Tropaeum Traiani, Pontica 44, 323–341.

G. Papuc (2018), Basilica extra muros de la Tropaeum Traiani. Sectorul »Poarta de vest«, Pontica 51, 241–249.

F. Scurtu (2014), Tropaeum Traiani, in: Geofizica în arheologie. Aplicații în România, 189–232.

G. Talmațchi – C. Șova (2015), Observații privind casa urbană romană târzie (domus) din provincia Scythia Minor și alte descoperiri arheologice din sectorul de SUD-CI de la Tropaeum Traiani, Peuce 13, 137–192.

G. Talmațchi – C. Șova (2016), Despre cercetările arheologice din cartierul romano-bizantin (sector sud-C1) de la Tropaeum Traiani, in: A. Panaite – R. Cîrjan – C. Căpiță, eds., Moesica et Christiana. Studies in Honour of Professor Alexandru Barnea (Brăila) 173–193.

Drachen- oder Wolfsfries am Tropaeum Traiani

Friză cu cap de dragon sau lup de pe monumentul Tropaeum Traiani

Dragon or wolf frieze of the Tropaeum Traiani

(Polly Lohmann)

In memoriam
Alexandru Barnea
17.2.1944 – 8.5.2020

Nachruf
von Adriana Panaite

Necrolog
de Adriana Panaite

Obituary
by Adriana Panaite

DE

Am Freitag, den 8. Mai 2020, ist Alexandru Barnea von uns gegangen. Die schmerzhafte Nachricht seines vorzeitigen Todes verbreitete sich wie ein Lauffeuer; niemand wollte es glauben. Zu früh und unerwartet verloren wir einen hoch angesehenen Archäologen, einen renommierten Altphilologen, einen emeritierten Professor, in erster Linie aber einen Mann von seltener Bescheidenheit und wahrem Seelenadel. Professor Barnea, ein außergewöhnlicher Kenner der griechisch-römischen Antike mit einem enzyklopädischen Wissen, gehörte (– zu früh tritt die Vergangenheit an die Stelle der Gegenwart –) zu einem Typus des Intellektuellen, der heutzutage vom Aussterben bedroht ist. In der hochspezialisierten Welt der modernen Forschung repräsentierte Alexandru Barnea einen Maßstab universalen Wissens, das er großzügig teilte. Von der Geschichte bis zur Archäologie, von der Literatur bis zur Religion oder Philosophie, erwies er sich fachübergreifend als leidenschaftlicher, scharfsinniger und geistreicher Diskussionspartner.

Müssten wir Alexandru Barnea in einem Satz charakterisieren, so beschrieben wir ihn am treffendsten als den geistigen Vater vieler Generationen von Historiker:innen und Archäolog:innen. Die politischen Veränderungen, die nach 1989 eintraten und auf die, wie er selbst gestand, niemand zu hoffen gewagt hatte, brachten Alexandru Barnea 1992 als kooptiertes Mitglied an die Abteilung für Alte Geschichte und Archäologie der Historischen Fakultät der Universität Bukarest. In dieser neuen Ära verband er

RO

Vineri, 8 mai 2020. Profesorul Alexandru Barnea a plecat dintre noi. Știrea dureroasă a plecării lui premature s-a răspândit ca fulgerul, nimănui nu-i venea să creadă! Nedrept și neașteptat, am pierdut un arheolog distins, un clasicist renumit, un profesor emerit, dar mai ales un Om de o rară modestie și noblețe sufletească. Extraordinar cunoscător al antichității greco-romane și cu o cultură de formație enciclopedică, Profesorul Alexandru Barnea aparținea (– prea repede timpul trecut a luat locul timpului prezent –) unui tip uman și intelectual pe cale de dispariție în ziua de azi. În lumea ultra-specializată a cercetării actuale, Profesorul Alexandru Barnea reprezenta reperul informației complete, oferite cu generozitate. Mai mult, oricare ar fi fost domeniul, de la istorie la arheologie, de la literatură la religie sau filozofie, se dovedea un partener de discuție pasionat, plin de spirit și elevat.

Dacă ar fi să-l caracterizăm într-o singură frază, de departe cea care i se potrivește cel mai bine este aceea de părinte spiritual a numeroase generații de istorici și arheologi. Schimbările politice intervenite după 1989, și la care, așa cum chiar dumnealui mărturisea, nu mai spera nimeni, au însemnat cooptarea în 1992, la Facultatea de Istorie a Universității București, la Catedra (ulterior Departamentul) de Istorie Veche și Arheologie. Începea o perioadă nouă în care munca de cercetător la Institutul de Arheologie avea să se împletească strălucit cu activitatea didactică și de îndrumare a tinerilor studenți și ulterior masteranzi sau doctoranzi.

EN

On Friday, 8 May 2020, Alexandru Barnea left us. The painful news of his premature departure has spread like wildfire and we still cannot believe it. Too soon and unexpectedly have we lost a distinguished archaeologist, a famous classicist, a professor emeritus, and above all a man of rare modesty and nobility of soul. As an extraordinary connoisseur of Graeco-Roman antiquity and with an encyclopaedic knowledge of his field, Professor Barnea belonged to a class of intellectuals on the verge of extinction. In the now ultra-specialised world of research, Alexandru Barnea represented a milestone of universal knowledge that he generously shared. Moreover, across many disciplines, from history to archaeology, literature to religion or philosophy, he proved to be a passionate, witty and an elevated discussion partner.

If we were to characterise him in one epithet, the one that is by far best suited to him is that of spiritual father to many generations of historians and archaeologists. The political changes that took place after 1989 and to which, he himself confessed, no one had dared to hope for, meant the co-optation at the Department of Ancient History and Archaeology of the Faculty of History of the University of Bucharest in 1992. A new period began in which his work as a researcher at the Institute of Archaeology ›Vasile Parvân‹ would brilliantly intertwine with his didactic supervision of young students and later master's students or doctoral candidates at the university. The time had come in which Alexandru Barnea could share his

seine Forschungsarbeit am Institut für Archäologie ›Vasile Parvân‹ hervorragend mit seinen Fähigkeiten als Lehrer und Betreuer von Studierenden und Doktorand:innen an der Universität. Damit war für ihn die Zeit gekommen, in der er sein durch persönlichen Einsatz und familiären Hintergrund erworbenes Wissen weitergeben konnte.

Geboren als Sohn von Ion Barnea, einem berühmten Kenner der christlichen Antike, besuchte er als Kind mit seinem Vater häufig die archäologischen Stätten der Dobrudscha und erhielt eine humanistische Ausbildung, mit der seine Eltern bereits in seiner Kindheit den Grundstein für das Studium der klassischen Sprachen und der Antike legten. Aus Sorge um seine Familie und aus Rücksicht auf die Ausbildung seines Sohnes hatte Ion Barnea angesichts des kommunistischen Terrors, der in den 1950er und 1960er Jahren herrschte, seine Stelle als Dozent für Geschichte der christlichen Kunst am Orthodoxen Theologischen Institut in Bukarest aufgegeben. Die spätere Wahl Alexandru Barneas zum Dekan der Historischen Fakultät im Jahr 1996 – eine Position, die er für zwei Amtszeiten innehatte – glich in gewisser Weise einer moralischen Wiedergutmachung für die aus politisch-ideologischen Gründen erfolgte Absetzung seines Vaters. Ion Barnea war zwischen 1949 und 1951 außerordentlicher Professor am Institut für Geschichte derselben Fakultät gewesen.

Als Absolvent der Fakultät für Klassische Philologie der Universität Bukarest im Jahr 1967 erlangte Alexandru Barnea ein Jahr später eine Stelle

DE

Venise momentul în care putea dărui din știința acumulată anterior, prin efortul personal sau al familiei.

Fiu al lui Ion Barnea, ilustru cunoscător al antichităților creștine, mersese de mic copil, alături de tatăl său, pe importante șantiere dobrogene și avusese parte de o educație aleasă, părinții îndrumându-i pașii către studiul limbilor clasice și al antichității. Din grijă pentru familie și pentru urmași față de teroarea comunistă care îi putea oricând lovi, așa cum de altfel s-a și petrecut cu mai mulți membri ai familiei în anii '50–'60 ai secolului al XX-lea, Ion Barnea a renunțat la postul de conferențiar pentru istoria artei creștine la Institutul Teologic Ortodox din București, gândindu-se la dosarul școlar al fiului său. Alegerea Profesorului Alexandru Barnea ca decan al Facultății de istorie în 1996 – funcție pe care a îndeplinit-o pe parcursul a două mandate, a însemnat într-un fel poate și o reparație morală, peste timp, pentru îndepărtarea pe considerente politico-ideologice a tatălui său, conferențiar la Catedra de Istorie a aceleiași facultăți, între 1949 și 1951.

Absolvent al Facultății de Limbi Clasice a Universității din București în 1967, un an mai târziu intra prin concurs la Institutul de Arheologie. Mulți ani mai târziu, vremurile fiindu-i potrivnice, reușește să-și susțină doctoratul, în cadrul Facultății de Istorie din București, cu o teză privind viața economică la Dunărea de Jos în epoca romană târzie, elaborată sub îndrumarea acad. E. Condurachi (1983). A participat alături de Ion Barnea la marile

RO

knowledge acquired through his pursuit of science and his family background.

As the son of Ion Barnea, illustrious connoisseur of Christian antiquities, Alexandru Barnea spent much of his childhood visiting important archaeological sites from Dobruja with his father and received a humanistic education, which his parents used to guide his steps towards the study of classical languages and antiquity. Out of concern for his family's safety and his son's education against the communist terror present in the 1950s and 1960s, Ion Barnea gave up his position as a lecturer on the history of Christian art at the Orthodox Theological Institute in Bucharest. The later election of Alexandru Barnea as dean of the Historical Faculty in 1996, a position he held for two terms, seemed in some ways a moral compensation for his father's dismissal for political-ideological reasons. Ion Barnea had been an associate professor at the Department of History of the same faculty, between 1949 and 1951.

Alexandru Barnea graduated from the Faculty of Classical Languages at the University of Bucharest in 1967, and one year later obtained a competitive position at the Institute of Archaeology. Many years later, though the times were hostile for him, he managed to defend his PhD at the Faculty of History in Bucharest. His thesis under the guidance of Emil Condurachi was on economic life on the lower Danube during the Late Roman period (1983). Together with his father, he participated in the great archaeological campaigns

EN

DE

am Institut für Archäologie. Viele Jahre später, in einer ihm feindlich gesinnten Zeit, gelang ihm die Promotion an der Universität Bukarest mit einer Arbeit über das Wirtschaftsleben an der unteren Donau in der spätrömischen Zeit, die er unter der Leitung von Emil Condurachi (1983) verfasste. Zusammen mit seinem Vater nahm er an den großen Grabungskampagnen in *Noviodunum* / Isaccea, Niculiţel, Giurgiu, dem Höhlenkloster Murfatlar, Mangalia, Enisala, *Dinogetia* / Garvăn, *Tropaeum Traiani* / Adamklissi und vielen weiteren teil. 1975 übernahm er die wissenschaftliche Leitung der beiden letztgenannten Stätten und setzte somit die archäologischen Forschungen seines Vaters fort. Nachdem die Arbeiten in *Dinogetia* und insbesondere die in *Tropaeum Traiani* im letzten Jahrzehnt der kommunistischen Herrschaft stark reduziert und unter erschwerten Bedingungen durchgeführt worden waren, konnten die Ausgrabungen an jenen Stätten nach 1992 stark erweitert werden. Eine sichere Finanzierung ermöglichte seitdem sogar die Erschließung neuer Grabungssektoren. Seit 1994 haben zahlreiche angehende Archäolog:innen in Adamklissi gearbeitet und gelernt; sie kamen so mit der Feldforschung in Kontakt, und viele von ihnen entschieden sich anschließend für diesen Beruf. Zweifellos ist Adamklissi eine wahre archäologische Ausbildungsstätte, und die Studierenden von damals sind die Mentor:innen von heute – unabhängig davon, in welcher Einrichtung sie inzwischen tätig

RO

campanii arheologice de la *Noviodunum* / Isaccea, Niculițel, Giurgiu, Murfatlar-Complexul rupestru Basarabi, Mangalia, Enisala, *Dinogetia* / Garvăn, *Tropaeum Traiani* / Adamclisi etc. Din 1975 a preluat conducerea științifică a celor din urmă două situri menționate, continuând astfel cercetările arheologice întreprinse de tatăl său. Mult diminuate și desfășurate în condiții deosebit de grele în ultimul deceniu comunist, săpăturile arheologice de la *Dinogetia*, dar, mai ales, cele de la *Tropaeum Traiani*, au putut fi mult amplificate după 1992. Finanțarea acestora a fost mult mai consistentă și au putut fi deschise noi sectoare de cercetare. Cu începere din 1994, generații întregi de studenți și-au efectuat practica arheologică la Adamclisi. Luau astfel contact cu munca de teren și mulți dintre ei și-au ales în final această meserie. Fără îndoială, Adamclisi a fost un șantier școală, iar studenții de atunci sunt îndrumătorii de astăzi, indiferent unde își desfășoară activitatea: muzee, institute de cercetare sau facultăți.

Sunt nenumărate direcțiile în care Alexandru Barnea s-a implicat. De la conducerea Facultății de Istorie, căreia a încercat să-i ofere o deschidere cât mai largă, la contribuții importante legate de legislația privind domeniul arheologiei și protecției monumentelor, înființarea Serviciului de Arheologie în cadrul Ministerului Culturii sau rolul și funcționarea Comisiei Naționale de Arheologie, până la Societatea de Studii Istorice din România, nu fără a uita însă efortul nobil, ducând mai departe exemplul profesorilor săi de odinioară, Iancu

EN

at *Noviodunum* / Isaccea, Niculiţel, Giurgiu, Murfatlar-Basarabi, Mangalia, Enisala, *Dinogetia* / Garvăn, *Tropaeum Traiani* / Adamclisi among others. In 1975, he took over the scientific management of the latter two sites, thus continuing his father's archaeological research. After the difficult political conditions in the last decade of communist rule reduced work in *Dinogetia* and especially in *Tropaeum Traiani*, conditions allowed work at those sites to be expanded after 1992. This political shift allowed for continuous financing to be achieved and new research sectors to be opened. Since 1994, generations of students have attended field school at Adamclisi. This got them in touch with the archaeological field work, and many of them later chose this profession. Undoubtedly, Adamclisi was an educational site where the students of the past became today's mentors, no matter whether their work is in museums, research institutes or universities.

Other than teaching and academic research Alexandru Barnea was involved in various organisational activities such as the leadership of the Faculty of History focussing on a broad range of research topics and international collaborations, important contributions related to the legislation on archaeology and the protection of cultural heritage, the establishment of the Archaeological Service within the Ministry of Culture, the role and functioning of the National Archaeology Commission, and the Society of Historical Studies in Romania, noting his noble effort to save the Society of Classical Studies in

sind: ob in Museen, in Forschungsinstituten oder an Universitäten.

Alexandru Barneas Wirken beschränkte sich nicht allein auf die Forschungsarbeit und Ausbildung von Studierenden: von der Leitung der Fakultät für Geschichte – mit dem Ziel einer breiten thematischen Ausrichtung und internationalen Kooperationen – über wichtige Beiträge zu juristischen und praktischen Aspekten des Kulturgüterschutzes, die Einrichtung des Archäologischen Dienstes im Kulturministerium und die Rolle der Nationalen Archäologiekommission bis hin zur Gesellschaft für historische Studien in Rumänien. Nicht zu vernachlässigen ist die Tatsache, dass Alexandru Barnea mit edlen Bemühungen dem Beispiel seiner ehemaligen Professoren Iancu Fisher und Eugen Cizek folgte, um die Gesellschaft für Klassische Studien in Rumänien zu bewahren.

Alexandru Barnea ist Autor von mehr als 150 wissenschaftlichen Publikationen. Auch ist er Koautor großer Überblickswerke wie *›La Dobroudja romaine‹* (1991, mit Alexandru Suceveanu) oder die von der Rumänischen Akademie herausgegebene ›Abhandlung über die Geschichte der Rumänen‹. Er nahm an zahlreichen internationalen Kongressen und Konferenzen teil und erhielt renommierte Titel und Auszeichnungen, darunter den Vasile-Pârvan-Preis der Rumänischen Akademie (1979) und den Nationalen Orden ›Für Verdienste‹ *(›Pentru Merit‹)* im Rang eines Offiziers, der ihm vom rumänischen Präsidenten verliehen wurde (2000).

DE

Fisher și apoi Eugen Cizek, pentru salvarea Societatea de Studii Clasice din România.

Este autorul a peste 150 de publicații științifice. Se numără printre autorii unor mari sinteze precum ›La Dobroudja romaine‹ (1991, alături de Alexandru Suceveanu) sau ›Tratatul de Istorie a Românilor‹, publicat de Academia Română. A participat la numeroase congrese și conferințe internaționale și a deținut prestigioase titluri și premii, între care premiul ›Vasile Pârvan‹ al Academiei Române (1979) și Ordinul Național ›Pentru Merit‹ în grad de ofițer conferit de Președinția României (2000).

A plecat prea repede, ar mai fi avut mult de dăruit ... Ne rămâne amintirea unui om extraordinar în preajma căruia am avut privilegiul să fim o vreme.

RO

Romania, continuing in the footsteps of his former professors Iancu Fisher and Eugen Cizek.

Alexandru Barnea is the author of over 150 scientific publications and is one of the authors of great syntheses published by the Romanian Academy such as *›La Dobroudja romaine‹* (1991, with Alexandru Suceveanu) or ›The treatise on the History of Romanians‹. He participated in numerous international congresses and conferences and held prestigious titles and awards including the Vasile Pârvan Award of the Romanian Academy (1979) and the National Order ›For Merit‹ *(›Pentru Merit‹)* in the rank of officer conferred by the Romanian President (2000).

He left us too quickly and had a lot more to give. We are left with the memory of an extraordinary man with whom we had the privilege to be together for a while.

EN

DE

Alexandru Barnea ist zu früh von uns gegangen und hätte noch Vieles zu geben gehabt ... Was uns bleibt, ist die Erinnerung an einen außergewöhnlichen Mann, mit dem wir das Privileg hatten, eine Zeit lang zusammen gewesen zu sein.

Weiterführende Literatur
Lecturi suplimentare
Further Reading

Archäologie, Antikenrezeption und das Tropaeum Traiani

Arheologie, receptarea antichității și monumentul Tropaeum Traiani

Archaeology, Reception of Antiquity and the Tropaeum Traiani

I. Achim – C. Borș (2017), Grigore Tocilescu. A Pioneer of Romanian Archaeology in a European Perspective, in: C. Szabó – V. Rusu-Bolindeț – G. T. Rustoiu – M. Gligor, eds., Adalbert Cserni and his Contemporaries. The Pioneers of Archaeology in Alba Iulia and Beyond, Bibliotheca Musei Apulensis 29 (Cluj-Napoca) 61–90

R. Adrevan – F. Berindeanu – I. Piso (2017), Classical Reception in Romania. An Introduction, in: Z. M. Torlone – D. LaCourse Munteanu – D. Dutsch, eds., Handbook to Classical Reception in Eastern and Central Europe (Chichester) 279–287

T. Antonescu (1905), Le trophée d'Adamclisi (Iaşi)

B. Arnold (1998), The Power of the Past. Nationalism and Archaeology in 20th Century Germany, Archaeologia Polona 35–36, 237–253

M. Babeș (1990), Daci sau romani? Etnogeneza românească între știință și plăsmuire, Alternative '90, 1.7, 20–21

M. Babeș (2008), Arheologie, societate și politică în România, înainte și după 1989, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 59/60, 5–15

M. Babeş (2014), Deutsche Archäologen in Rumänien in Friedens- und Kriegszeit (1909–1918), in: S. Cociş, ed., Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum 100. Geburtstag von Kurt Horedt (Cluj-Napoca) 17–30

V. Barbu – C. Schuster (2005), Grigore G. Tocilescu și »cestiunea Adamclisi«. Pagini din istoria arheologiei românești (Târgoviște)

A. Barnea (2015), Le trophée de Trajan et la Colonne de Rome, in: C. C. Petolescu – M. Galinier – F. Matei-Popescu, eds., Colonne Trajane et trophées romains. Actes du Colloque franco-roumain »Etudes sur la Colonne Trajane. 1900 ans depuis l'inauguration (113–2013)«, Bucharest, 28–29 october 2013 (Bucharest) 153–165

A. Barnea – M. Mecu (2010), Grigorie G. Tocilescu (1850–1909). Inițiatorul arheologiei clasice științifice în România, in: A. Barnea, ed., Primul secol de arheologie în România (Bucharest) 53–78

A. Barnea – A. Panaite (2010), Tropaeum Traiani. Monument și Propaganda, Caiete – Arhitectură, Restaurare, Arheologie 1, 223–234

I. Barnea – A. Barnea – I. Bogdan-Cătăniciu – M. Mărgineanu-Cârstoiu – G. Papuc (1979), Tropaeum Traiani. Cetatea 1 (Bucharest)

K. P. Beer (1984), Die Interdependenz von Geschichtswissenschaft und Politik in Rumänien von 1945 bis 1980. Die Historiographie über den Zeitraum von 1918 bis 1945, Jahrbücher für die Geschichte Osteuropas 32.2, 241–274

J. Bennett (1997), Trajan. Optimus Princeps. A Life and Times (London)

D. Berindei (2004/05), History and Archaeology during Alexandru Ioan Cuza's Reign, Dacia 48/49, 7–9

L. Bianchi (2006), Il trofeo di Adamclisi nel quadro dell'arte di stato romana, in: Rivista dell'Istituto Nazionale d'Archeologia e Storia dell'Arte 61, 9–61

I. Bogdan-Cătăniciu (2006), Where is Research on the History of the Dacia Province Headed?, in: C. Gaiu – C. Găzdac, eds., Fontes Historiae. Studia in honorem Demetrii Protase (Bistriţa – Cluj-Napoca) 959–967

L. Boia (1995), Elemente de mitologie istorică românească (XIX–XX), in: L. Boia, ed., Mituri istorice românești (Bucharest) 7–31

L. Boia (1997), Istorie și mit în conștiința românească (Bucharest)

= L. Boia (2001), History and Myth in Romanian Consciousness (Budapest)

= L. Boia (2003), Geschichte und Mythos. Über die Gegenwart des Vergangenen in der rumänischen Gesellschaft (Cologne – Weimar – Vienna)

L. Boia (2001), Romania. The Borderland of Europe (London)

L. Boia (2009), »Germanofilii«. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial (Bucharest)

R. Born (2005), Römer und / oder Daker. Zur symbolischen Funktionalisierung der Antike in Rumänien von 1918 bis 1989, in: A. Bartezky – M. Dmitrieva – S. Troebst, eds., Visuelle Kultur im Dienst staatlicher Selbstdarstellung in Zentral- und Osteuropa seit 1918 (Cologne – Weimar – Vienna) 257–271

R. Born (2017), Funktionalisierung des Römischen Erbes. Die Rekonstruktion des Siegesmonuments Tropaeum Traiani in Adamclisi und die Geschichtspolitik im Rumänien des 20. Jahrhunderts, in: A. Bartezky, ed., Geschichte bauen. Architektonische Rekonstruktion und Nationenbildung vom 19. Jahrhundert bis heute (Cologne – Weimar – Vienna) 132–155 [https://www.vr-elibrary.de/doi/pdf/10.7788/9783412508357]

R. Born (2017), Von Besatzern zu Besetzten. Kunstschutz und Archäologie in Rumänien zwischen 1916 und 1918, in: R. Born – B. Störtkuhl, eds., Apologeten der Vernichtung oder Kunstschützer? Kunsthistoriker der Mittelmächte im Ersten Weltkrieg, Visuelle Geschichtskultur 16 (Cologne – Weimar – Vienna) 215–254

A. Boroneanț (2007), Vasile Pârvan și patrimoniul arheologic dobrogean în timpul Primului Război Mondial. Documente în Archiva Muzeului Național de Antichități, Studi și cercetări de istorie veche și arheologie 58, 229–264

F. Carlà-Uhink (2019), Die Tabula Traiana und Drăgans Decebalus. Symbolische Auseinandersetzungen zwischen Serbien und Rumänien an der Donau, in: F. Carlà-Uhink – M. Gori, eds., Modern Identities and Classical Antiquity, Thersites 10, 94–127

C. Cichorius (1904), Die römischen Denkmäler in der Dobrudscha. Ein Erklärungsversuch (Berlin)

D. R. Cornea (2017), Unpublished Testimonies about the Beginnings of Museology in Dobrudja in the Late 19th Century, in: C. Szabó – V. Rusu-Bolindeț – G. T. Rustoiu – M. Gligor, eds., Adalbert Cserni and his Contemporaries. The Pioneers of Archaeology in Alba Iulia and Beyond (Cluj-Napoca) 251–264

D. Deletant (1991), Rewriting the Past. Trends in Contemporary Romanian Historiography, Ethnic and Racial Studies 14.1, 64–86

M. Diaz-Andreu (2007), A World History of Nineteenth Century Archaeology. Nationalism, Colonialism, and the Past, Oxford Studies in the History of Archaeology (Oxford)

M. Diaz-Andreu – T. Champion, eds. (1996), Nationalism and Archaeology in Europe (London)

A. Dragoman – S. Oanţă-Marghitu (2006), Archaeology in Communist and Post-Communist Romania., Dacia 50, 57–76

S. Ducaru (1995), »Religia« cincinală. Funcțiile sărbătorilor comuniste, in: L. Boia, ed., Mituri istorice românești (Bucharest) 172–181

G. Dumitrașcu (1977), Complexul muzeistic Tropaeum Traiani și influența lui asupra dezvoltării localității și teritoriului înconjurător, Pontica 10, 21–24

A. L. C. Emmerson (2017), Reception of the Tropaeum Traiani. Former Paths and Future Directions, in: Z. M. Torlone – D. LaCourse Munteanu – D. Dutsch, eds., Handbook to Classical Reception in Eastern and Central Europe (Chichester) 312–325

F. B. Florescu (1961), Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani (Bucharest)

F. B. Florescu (1965), Das Siegesdenkmal von Adamklissi. Tropaeum Traiani (Bucharest – Bonn)

R. Florescu (2002–2003), L'épisode moesique de la première guerre dacique. Une parallèle entre les reliefs de la colonne Trajane et ceux du Monument triomphal de Adamclisi, Pontica 35/36, 133–159

A. C. Fulger (2014), Tropaeum Traiani. Connotazioni del messaggio propagandistico imperiale nella provincia, Proceedings of the XVIIIth International Congress of Classical Archaeology CIAC 13–17 maggio 2013, Merida, Spain (Merida) 1489–1492

A. C. Fulger (2016), Apollodoro di Damasco ideatore del piano architettonico del monumento di Tropaeum Traiani? Ipotesi interpretative, in: A. Panaite – R. Cîrjan – C. Căpiţă, eds., Moesica et Christiana. Studies in Honour of Professor Alexandru Barnea (Brăila) 247–252

A. C. Fulger (2019), Mars Ultor ai confini dell'Impero. Il Tropaeum Traiani di Adamclisi e il Bellum Iustum in Dacia, Minima Epigraphica et Papyrologica, 19–38

A. C. Fulger – R. D'Amato (2018), Iconografia Militare sulle Metope di Adamclisi, in: M. Popescu – I. Achim – F. Matei-Popescu, eds., La Dacie et l'Empire Romain. Mélanges d'épigraphie er d'archéologie offerts à Constantin C. Petolescu (Bucharest) 175–194

A. Furtwängler (1896), Intermezzi. Kunstgeschichtliche Studien (Leipzig – Berlin) 51–77

A. Furtwängler (1903), Das Tropaion von Adamklissi und provinzialrömische Kunst (Munich)

D. Gheorghiu – C. F. Schuster (2002), The Avatars of a Paradigm. A Short History of Romanian Archaeology, in: P. F. Biehl – A. Gramsch – A. Marciniak, eds., Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien, Tübinger Archäologische Taschenbücher 3 (Münster et al.) 289–301

N. Gostar (1969), Les inscriptions votives du monument triomphal d'Adamclisi, Latomus 28, 120–125

Y. Hamilakis (1996), Through the Looking Glass. Nationalism, Archaeology and the Politics of Identity, Antiquity 70, 975–978

D. Hamlin (2010), »Wo sind wir?«. Orientalism, Gender and War in the German Encounter with Romania, German History 28.4, 424–452

D. Hamlin (2018), Germany's Empire in the East. Germans and Romania in an Era of Globalization and Total War (Cambridge)

E. R. Hanscam (2017), Frontiers of Romania. Nationalism and the Ideological Space of the Roman Limes, Ex Novo Journal of Archaeology 2, 63–83

C. Heitz (2009), Die Guten, die Bösen und die Hässlichen. Nördliche »Barbaren« in der römischen Bildkunst, Antiquitates. Archäologische Forschungsergebnisse 48 (Hamburg)

K. Hitchins (1992), Historiography of the Countries of Eastern Europe. Romania, The American Historical Review 97.4, 1064–1083

H. Hofmann (1918), Das Siegesdenkmal von Adamklissi, Rumänien in Wort und Bild 2.12, 1–7 (Sonderdruck)

C. Iordachi – B. Trencsényi (2003), In Search of a Usable Past. The Question of National Identity in Romanian Studies, 1990–2000, East European Politics and Societies 17.3, 415–453

T. Kaiser (1995), Archaeology and Ideology in Southeast Europe, in: P. L. Kohl – T. Fawcett, eds., Nationalism, Politics, and the Practice of Archaeology (Cambridge) 99–119

P. L. Kohl (1998), Nationalism and Archaeology. On the Constructions of Nations and the Reconstructions of the Remote Past, Annual Review of Anthropology 27.1, 223–246

W. Jänecke (1919), Die ursprüngliche Gestalt des Tropaion von Adamklissi, Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse 20 (Heidelberg)

G. Kossinna (1916), Das früheste Germanendenkmal an der Dobrudschafront, Alldeutsche Blätter 62, 459–461

D. Light – D. Dumbraveanu-Andone (1997), Heritage and National Identity. Exploring the Relationship in Romania. International Journal of Heritage Studies 3.1, 28–43

K. Lockyear (2004), The Late Iron Age Background to Roman Dacia, in: W. S. Hanson – I. P. Hayes, eds., Roman Dacia. The Making of a Provincial Society, Journal of Roman Archaeology Supplement 56 (Portsmouth, RI) 33–74

P. Lohmann (2020), Die Heidelberger Gipsabgüsse des Tropaeum Traiani von Adamklissi. Eine hundertjährige Biografie, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins (in print)

F. Matei-Popescu (2007), Imaginea Daciei romane în istoriografia românească între 1945 și 1960, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 58.3–4, 265–288

R. McGuire (2008), Archaeology as Political Action (Berkeley)

T. Meier (2019), Archäologie und die Pflicht zum Politischen. Die Berner Erklärung der European Association of Archaeologists, Archäologische Informationen 42, 267–275

L. Mihailescu-Bîrliba (1997), Nationalism in Romanian Archaeology up to 1989, Studia Antiqua et Archaeologica 3–4, 161–164

A. M. Mitrovici (2016), Between Limestone and Concrete. European Reactions to the Tropaeum Traiani in the 19th and 20th Centuries, International Journal of the Classical Tradition 23.1, 9–54

G. A. Niculescu (2002), Nationalism and the Representations of Society in Romanian Archaeology, Nation and National Ideology, in: I. Vainovski-Mihai, ed., Nation and National Ideology. Past, Present and Prospects (Bucharest) 209–234

G. A. Niculescu (2004/05), Archaeology, Nationalism and »The History of the Romanians« (2001), Dacia 48/49, 99–124

G. A. Niculescu (2015), Cultural Heritage and the Politics of Collective Memory, Caiete – Arhitectură, Restaurare, Arheologie 6, 243–248

G. D. Oancea (2015), Mythen und Vergangenheit. Rumänien nach der Wende (Phd thesis LMU Munich) [https://edoc.ub.uni-muenchen.de/4577/]

I. Opriş – C. Bem (2010), A History of Archaeology and Museography in Romania, in: D. W. Anthony – J. Y. Chi, eds., The Lost World of Old Europe. The Danube Valley, 5000–3500 BC (Princeton)

H. Parzinger (2012), Archäologie und Politik. Eine Wissenschaft und ihr Weg zum kulturpolitischen Global Player (Münster)

V. Pârvan (1926), Getica. O Protoistorie a Daciei (Bucharest)

I. Piso (2014), Die Trajansfora. Politische Botschaft, in: I. Piso – R. Varga, eds., Trajan und seine Städte. Kolloquium Cluj-Napoca 2013 (Cluj-Napoca) 255–273

C. N. Popa (2013), The Trowel as Chisel. Shaping Modern Romanian Identity through the Iron Age, in: V. Ginn – R. Enlander – R. Crozier, eds., Exploring Prehistory Identity. Our Construct or Theirs? (Oxford) 164–174

C. Popa (2015), Historiographical Confrontations between Romania and Other Socialist Countries during the

»Developed Socialism« Era (the 1970's and the 1980's), Bulgarian Historical Review, 93–106

C. N. Popa (2015), Late Iron Age Archaeology in Romania and the Politics of the Past, Dacia 59, 337–361

C. N. Popa (2016), The Significant Past and Insignificant Archaeologists. Who Informs the Public about their ›National‹ Past? The Case of Romania, Archaeological Dialogues 23.1, 28–39

C. N. Popa (2019), The Responsibility of European Archaeologists, European Journal of Archaeology 22.2, 1–14

C. N. Popa – R. Ó Ríagáin (2012), Archaeology and Nationalism in Europe. Two Case Studies from the Northwest and the Southeast of Europe, in: C. N. Popa – R. Ó Ríagáin, eds., (De)Construction of National and Supra-National Polities, Archaeological Review from Cambridge 27.2, 51–70

J. M. Quiery (2016), Roman Military Artwork as Propaganda on the Danubian Frontier. A Reevaluation of the Tropaeum Traiani (M.A. Thesis Brandeis University) [http://bir.brandeis.edu/bitstream/handle/10192/32314/QuieryThesis2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y]

A. Rădulescu (1977), Un act de semnificație patriotică. Reconstituirea monumentului triumfal de la Adamclisi, Pontica 10, 9–14

R. Renner (2018), Die Darstellung der Daker und Römer in den rumänischen Geschichtslehrbüchern von 1942 bis 2010 (M.A. Thesis University of Vienna)

I. A. Richmond (1967), Adamklissi, Papers of the British School at Rome 35, 29–39

L. Rossi (1997), A Synoptic Outlook of Adamklissi Metopes and Trajan's Column Frieze. Factual and Fanciful Topics Revisited, Athenaeum 85, 471–486

A. Rubel (2016), Überlegungen zum Barbarenbegriff der Römer. Geten, Daker und Thraker in den Augen der Römer, in: A. Rubel, ed., Die Barbaren Roms. Inklusion, Exklusion und Identität im Römischen Reich und im Barbaricum (1.–3. Jahrhundert n. Chr.) (Konstanz) 11–41

D. Ruscu (2004), The Supposed Extermination of the Dacians. The Literary Tradition, in: W. S. Hanson – I. P. Hayes, eds., Roman Dacia. The Making of a Provincial Society, Journal of Roman Archaeology Supplement 56 (Portsmouth, RI) 75–85

D. Rusovan (1977), Conservarea și valorificarea muzeistică a monumentului triumfal Tropaeum Traiani, Pontica 10, 15–20

M. Sâmpetru (1984), Tropaeum Traiani. Monumentele romane II (Bucharest)

M. Shafir (1999), The Mind of Romania's Radical Right, in: S. P. Ramet, ed., The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989 (University Park, PA) 213–232

C. Schuchhardt (1918), Altertumsforschungen in der Dobrudscha, in: Deutsche Etappenverwaltung in der Dobrudscha, ed., Bilder aus der Dobrudscha (Constanța) 110–130

A. S. Stefan (2005), Les guerres daciques de Domitien et de Trajan. Architecture militaire, topographie, images et histoire, Collection de l'École Française de Rome 353 (Rome)

A. S. Stefan (2009), Tropaeum Domitiani à Adamclissi (Mésie inférieure), in: C. Marangio – Laudizi, eds., Palaia Philia. Studi di topografia antica in onore di Giovanni Uggeri (Galatina) 613–634

F. Studnizka (1904), Tropaeum Traiani. Ein Beitrag zur Kunstgeschichte der Kaiserzeit (Leipzig)

G. G. Tocilescu (1900), Fouilles et recherches en Roumanie. Communications faites à l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres de Paris, 1892–1899 (Bucharest)

G. G. Tocilescu – O. Benndorf – G. Niemann (1895), Monumentul de la Adamklissi (Vienna)

L. Trenkler (2016), Überlegungen zum dreiteiligen Komplex von Adamklissi, Caiete – Arhitectură, Restaurare, Arheologie 7, 281–295

B. Trigger (1984), Alternative Archaeologies. Nationalist, Colonialist, Imperialist, Man, New Series 19.3, 355–370

C. Trümpler (2008), Das große Spiel. Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860–1940) (Cologne)

B. Turner (2013), War Losses and Worldview. Re-Viewing the Roman Funerary Altar at Adamclisi, American Journal of Philology 134, 277–304

K. Verdery (1995), National Ideology and National Character in Interwar Romania, in: I. Banac – K. Verdery, eds., National Character and National Ideology in Interwar Eastern Europe (New Haven) 103–133

M. A. Vianu (1995/96), Tropaeum Traiani. L'ensemble commemoratif d'Adamclisi, Il Mar Nero 2, 145–188

F. Zavatti (2014), Romans, Dacians, Thracians, Slavs, or Pelasgians? A History of the Debate on the Ethnogenesis of the Romanian People since the 17th Century until the Computer Age, Cadernos do Tempo Presente 17, 41–54

Metope X, römischer Standartenträger (Detail)

Metope X, purtător de stindard roman (detaliu)

Metope X, Roman standard bearer (detail)

(Polly Lohmann)

Glossar
Glosar
Glossary

Adlocutio
DE Im Allgemeinen bezeichnet die ›*adlocutio*‹ eine Begrüßung oder Ansprache (lat. ›*ad-loqui*‹ – ansprechen). Im Speziellen ist damit die Ansprache des Kaisers an seine Soldaten als Ausdruck gegenseitiger Verbundenheit gemeint.
RO În general, ›*adlocutio*‹ descrie o formă de salut sau un discurs (lat. ›*ad-loqui*‹ – a adresa). Mai exact, se referă la discursul ținut de împărat către soldații săi ca o expresie a solidarității reciproce.
EN In general, ›*adlocutio*‹ refers to a greeting or address (Latin ›*ad-loqui*‹ – to address). Specifically, it refers to the emperor's address to his soldiers as an expression of mutual solidarity.

Andrieşescu, Ioan
DE Ioan Andrieşescu (1888–1944) war ein rumänischer Archäologe, der in Iaşi und Berlin (→bei Gustav Kossinna) studierte. Er zählt gemeinsam mit →Vasile Pârvan zu den Gründungsvätern der rumänischen Archäologie und des Bukarester ›Nationalen Antikenmuseums‹. Andrieşescu war Autor grundlegender Publikationen im Bereich der Vorgeschichte.
RO Ioan Andrieșescu (1888–1944) a fost un arheolog român, care a studiat la Iași și Berlin (cu →Gustav Kossinna). Se numără, împreună cu →Vasile Pârvan, printre părinții fondatori ai arheologiei românești și ai ›Muzeului Național de Antichități‹. Autor de publicații fundamentale în domeniul preistoriei.
EN Ioan Andrieşescu (1888–1944) was a Romanian archaeologist who had studied in Iaşi and Berlin (→with Gustav Kossinna). Alongside →Vasile Pârvan, he ranks among the founding fathers of Romanian archaeology and of the ›National Museum of Antiquities‹. He contributed fundamental publications in the field of prehistory.

Antonescu, Teohari
DE Teohari Antonescu (1866–1910) war ein rumänischer Archäologe und Historiker. Zwischen 1905 und 1910 leitete er die Grabung in *Tropaeum Traiani* / *Traianum Tropaeum* als Nachfolger von →Grigore G. Tocilescu.
RO Teohari Antonescu (1866–1910) a fost un arheolog și istoric român. Între 1905 și 1910, a condus săpăturile de la *Tropaeum Traiani* / *Traianum Tropaeum,* succedându-l pe →Grigore G. Tocilescu.
EN Teohari Antonescu (1866–1910) was a Romanian archaeologist and historian. Between 1905 and 1910, he directed the excavations at *Tropaeum Traiani* / *Traianum Tropaeum* as the successor of →Grigore G. Tocilescu.

Athanarich
DE Athanarich († 381 n. Chr.) war Anführer der Terwingen (›Waldbewohner‹), die seit Ende des 3. Jh. n. Chr. im zwischenzeitlich von den Römern geräumten Dakien siedelten.
RO Athanaric († 381 d. Hr.) a fost un conducător al thervingilor (›locuitorii pădurii‹), care de la sfârșitul secolului al III-lea d. Hr. s-au stabilit în Dacia, părăsită între timp de către romani.
EN Athanarich († 381 CE) was leader of the Tervings (›forest dwellers‹), who settled in Dacia, which had since been cleared by the Romans, at the end of the 3rd century CE.

Augustus
DE Geboren als Gaius Octavius Thurinus (63 v. Chr.–14 n. Chr.), war Augustus ab 27 v. Chr. bis zu seinem Tod erster Kaiser Roms. Mit seiner expansiven Außenpolitik erweiterte er das Römische Reich auch bis in die Gebiete südlich der Donau.
RO Născut sub numele de Gaius Octavius Thurinus (63 î. Hr.–14 d. Hr.), Augustus a fost din 27 î. Hr. până la moartea sa primul împărat al Romei. Prin intermediul politicii sale externe expansive, el a extins Imperiul Roman până la teritoriile de la sud de Dunăre.
EN Born Gaius Octavius Thurinus (63 BCE–14 CE), Augustus was the first emperor of Rome from 27 BCE until his death. Through his expansive foreign policy, he extended the Roman Empire, even to the areas south of the Danube.

Barbarus | Barbar | Barbarian
DE Von den Griechen kultivierte und später von den Römern übernommene Bezeichnung, mit der fremde Völker von der eigenen Kultur abgegrenzt und hauptsächlich mit negativen Topoi versehen werden. Dennoch war der römische Barbarenbegriff vielseitig und das ›Barbarentum‹ eine flexible Zuschreibung.
RO Un termen cultivat de greci și preluat ulterior de romani, folosit pentru a distinge popoarele străine de propria cultură, concentrându-se în principal pe toposuri negative. Cu toate acestea, conceptul roman de ›barbari‹ era multilateral, iar ›barbarismul‹ era o atribuire flexibilă.

EN A term cultivated by the Greeks and later adopted by the Romans. It was used to distinguish foreign peoples from one's own culture, mainly concentrating on negative topoi. Nonetheless, the Roman concept of ›barbarian‹ was versatile and ›barbarism‹ was a flexible attribution.

Băsescu, Traian
DE Traian Băsescu (*1951) ist ein rumänischer Politiker. Unter seiner Präsidentschaft in den Jahren 2004–2014 trat Rumänien am 1. Januar 2007 der Europäischen Union bei.
RO Traian Băsescu (*1951) este un politician român. La 1 ianuarie 2007, în timpul președenției sale 2004–2014, România a aderat la Uniunea Europeană.
EN Traian Băsescu (*1951) is a Romanian politician. During his presidency 2004–2014, Romania joined the European Union on 1st January 2007.

Bastarnae | Bastarner | Bastarnii
DE Germanischer Stammesverband, dessen Anwesenheit im Donaudelta ab ca. 230 v. Chr. belegt ist.
RO Popor germanic, a cărui prezență în Delta Dunării este atestată din jurul anului 230 î. Hr.
EN Germanic tribal association, whose presence in the Danube delta is documented from about 230 BCE.

Benndorf, Otto
DE Otto Benndorf (1838–1907) war ein deutscher Archäologe und Professor in Zürich (1869–1871), Prag (1872–1877) sowie Wien (1877–1907), von wo er eine Reihe von Expeditionen nach Kleinasien, u. a. in Begleitung von →Georg Niemann organisierte. Er war Initiator der österreichischen Grabungen in Ephesos und erster Direktor des ›Österreichischen Archäologischen Instituts‹ (1898).
RO Otto Benndorf (1838–1907) a fost un arheolog german și profesor la Zürich (1869–1871), Praga (1872–1877) și Viena (1877–1907), de unde a organizat o serie de expediții în Asia Mică, printre altele însoțit de →George Niemann. A fost inițiatorul săpăturilor austriece din Efes și primul director al ›Institutului Arheologic Austriac‹ (1898).
EN Otto Benndorf (1838–1907) was a German archaeologist and professor in Zurich (1869–1871), Prague (1872–1877), and Vienna (1877–1907). During his professorship in Vienna, he organised a series of expeditions to Asia Minor, accompanied by →Georg Niemann, among others. He was the initiator of the Austrian excavations in Ephesos and the first director of the ›Austrian Archaeological Institute‹ (1898).

Bersu, Gerhard
DE Gerhard Bersu (1889–1964) war ein deutscher Prähistoriker, der ab Sommer 1916 das sog. ›Kunstreferat‹ im besetzten Belgien und ab 1917 den Schutz der archäologischen Denkmäler in Frankreich leitete. Nach dem Krieg war er stellvertretender Leiter der ›Kommission für die Rückgabe von Werten‹, promovierte 1925 in Tübingen bei Carl Watzinger und war 1931–1935 Direktor der ›Römisch-Germanischen Kommission‹ (RGK) in Frankfurt a. M.
RO Gerhard Bersu (1889–1964) a fost un preistorician german, care din vara anului 1916 a condus așa-numitul ›Departament de Artă‹ din Belgia ocupată și din 1917 a fost responsabil cu protecția monumentelor arheologice din Franța. După război, a fost șef adjunct al ›Comisiei pentru restituirea activelor‹. Și-a susținut doctoratul în 1925 la Tübingen, sub conducerea lui Carl Watzinger, și a fost director al ›Comisiei Romano-Germane‹ (RGK) din Frankfurt pe Main din 1931 până în 1935.
EN Gerhard Bersu (1889–1964) was a German prehistorian. As from the summer of 1916, he directed the so-called ›Art Department‹ in occupied Belgium. From 1917 on, he was responsible for the protection of archaeological monuments in France. After the war, he was deputy head of the ›Commission for the Restitution of Valuables‹ and received his doctorate in 1925, from Carl Watzinger, in Tübingen. Between 1931 and 1935, he was the director of the ›Roman-Germanic Commission‹ (RGK) in Frankfurt a. M.

Bibescu, Alexandru
DE Fürst Alexandru Bibescu (1842–1911) war der Sohn von Gheorghe Bibescu, dem Herrscher des Fürstentums der Walachei (1842–1848), und der Prinzessin Zoé Mavrocordat.
RO Principele Alexandru Bibescu (1842–1911) a fost fiul lui Gheorghe Bibescu, domnitor al Țării Românești (1842–1848), și al prințesei Zoé Mavrocordat.
EN Prince Alexandru Bibescu (1842–1911) was the son of Princess Zoé Mavrocordat and Gheorghe Bibescu, Ruler of the Principality of Wallachia (1842–1848).

Bogdan, Ioan
DE Ioan Bogdan (1864–1919) war ein rumänischer Philologe und Historiker. Nach Studien in Iaşi, Wien, St. Petersburg und Krakau war er ab 1892 Professor für slawische Sprachen in Bukarest und ab 1903 ordentliches Mitglied der Rumänischen Akademie.
RO Ioan Bogdan (1864–1919) a fost un filolog și istoric român. După studii la Iași, Viena, Petersburg și Cracovia, a fost din 1892 profesor de limbi slave la București și din 1903 membru titular al Academiei Române.
EN Ioan Bogdan (1864–1919) was a Romanian philologist and historian. After studies in Iaşi, Vienna, St. Petersburg, and Krakow, he was professor of Slavic languages in Bucharest from 1892 on. He became a full member of the Romanian Academy in 1903.

Braune, Heinz
DE Hans Heinrich Braune-Krickau (1880–1957) war ein deutscher Kunsthistoriker und Museumsdirektor. Er studierte Klassische Archäologie (bei →Adolf Furtwängler) und Kunstgeschichte (bei Karl Voll) in München. Von 1912 bis 1919 war er Leiter der ›Neuen Pinakothek‹ in München, 1919–1928 Direktor des ›Schlesischen Museums für Bildende Künste‹ in Breslau und anschließend 1928–1944 Direktor der ›Landeskunstsammlung‹ in Stuttgart.
RO Hans Heinrich Braune-Krickau (1880–1957) a fost un istoric de artă german și director de muzeu. A studiat arheologia clasică (cu →Adolf Furtwängler) și istoria artei (cu Karl Voll) la München. Între anii 1912–1919 a fost director la *›Neue Pinakothek‹* din München, iar în perioada 1919–1928 a fost director al ›Muzeului Silezian de Arte Plastice‹ din Breslau și apoi director al *›Landeskunstsammlung‹* din Stuttgart (1928–1944).
EN Hans Heinrich Braune-Krickau (1880–1957) was a German art historian and museum director. He studied Classical Archaeology (with →Adolf Furtwängler) and Art History (with Karl Voll) in Munich. Most notably, he was director of the *›Neue Pinakothek‹* Munich (1912–1919), the ›Silesian Museum of Fine Arts‹ Breslau (1919–1928), and the *›Landeskunstsammlung‹* Stuttgart (1928–1944), from which he retired.

Carol I.
DE Karl Eitel Friedrich von Hohenzollern-Sigmaringen (1839–1914) war als Carol I. ab 1866 Fürst und ab 1881 König von Rumänien. Unter seiner langen Herrschaft erlangte Rumänien 1878 die staatliche Unabhängigkeit. Außenpolitisch befürwortete er die Allianz mit Deutschland und Österreich-Ungarn.
RO Karl Eitel Friedrich von Hohenzollern-Sigmaringen (1839–1914) a fost, cu numele de Carol I, din 1866 Principe și din 1881 Rege al României. Sub lunga sa domnie, România și-a obținut independența de stat în 1878. În ceea ce privește politica externă, a pledat în favoarea unei alianțe cu Germania și Austro-Ungaria.
EN Karl Eitel Friedrich von Hohenzollern-Sigmaringen (1839–1914), officially Carol I, was prince of Romania starting in 1866 and reigned as king from 1881 on. Under his long rulership, Romania attained state independence in 1878. Regarding foreign policy, he advocated an alliance with Germany and Austria-Hungary.

Carol II.
DE Carol II. von Hohenzollern-Sigmaringen (1893–1953) war zwischen 1930 und 1940 König von Rumänien. Unter seiner Herrschaft wurde Rumänien zu einem autoritären Staat (1939–1940).
RO Carol al II-lea de Hohenzollern-Sigmaringen (1893–1953) a fost regele României între 1930 și 1940. În timpul domniei sale, România a devenit un stat autoritar (1939–1940).
EN Carol II von Hohenzollern-Sigmaringen (1893–1953) was king of Romania from 1930 to 1940. During his reign, Romania became an authoritarian state (1939–1940).

Cassius Dio
DE Lucius Claudius Cassius Dio (ca. 164–235 n. Chr.) war ein aus Bithynien (in der heutigen Türkei) stammender Historiker und Politiker.
RO Lucius Claudius Cassius Dio (cca 164–235 d. Hr.) a fost un istoric și om politic originar din Bitinia (în Turcia de astăzi).
EN Lucius Claudius Cassius Dio (ca. 164–235 CE) was a historian and politician from Bithynia (in modern-day Turkey).

Ceaușescu, Nicolae
DE Nicolae Ceaușescu (1918–1989) war ein rumänischer Politiker und kommunistischer Führer. Von 1965 bis 1989 war er als Nachfolger von →Gheorghe Gheorghiu-Dej Generalsekretär der Rumänischen Kommunistischen Partei und 1974–1989 auch Staatspräsident von Rumänien. Er wurde während der Rumänischen Revolution von 1989 gestürzt und hingerichtet, als Teil einer Reihe antikommunistischer und antisowjetischer Bewegungen in Osteuropa.
RO Nicolae Ceaușescu (1918–1989) a fost un politician și lider comunist român. Din 1965 până în 1989, i-a succedat lui →Gheorghe Gheorghiu-Dej în funcția de secretar general al Partidului Comunist Român și a fost și președinte al României din 1974 până în 1989. A fost înlăturat de la putere și executat în timpul Revoluției Române din 1989, parte a unei serii de mișcări anticomuniste și antisovietice din Europa de Est.
EN Nicolae Ceaușescu (1918–1989) was a Romanian politician and communist leader. From 1965 to 1989, he succeeded →Gheorghe Gheorghiu-Dej as Secretary General of the Romanian Communist Party and was also President of Romania from 1974 to 1989. He was deposed during the 1989 Romanian Revolution and executed, as part of a series of anti-communist and anti-Soviet movements in Eastern Europe.

Cichorius, Conrad
DE Conrad Cichorius (1863–1932) war ein deutscher Althistoriker und Klassischer Philologe, dessen Werk auch Arbeiten zu den Reliefs der Trajanssäule und des Tropaeum Traiani umfasst. Er war Professor in Breslau und Bonn; zu seinen Schülern gehörte u. a. →Vasile Pârvan.
RO Conrad Cichorius (1863–1932) a fost un specialist de Istorie Antică și filolog clasicist german, a cărui operă include și lucrări despre reliefurile Columnei lui Traian și ale monumentului Tropaeum Traiani. A fost profesor la Breslau și Bonn; printre studenții săi se numără →Vasile Pârvan.
EN Conrad Cichorius (1863–1932) was a German Ancient Historian and Classical Philologist whose oeuvre includes works regarding the reliefs of Trajan's Column and the Tropaeum Traiani. He was a professor in Breslau and Bonn; →Vasile Pârvan was among his students.

Civitas | Civitates
DE Offizielle römische Bezeichnung für alle nichtrömischen Gemeinden, Stämme oder *poleis*. Kennzeichnend sind ein eigenes Staatsvolk mit dazugehörigem Territorium sowie ein gewisser Autonomiestatus.
RO Denumire oficială romană pentru toate comunitățile, triburile și *poleis* non-romane. Reprezentativ pentru acesta este un popor de sine stătător, cu teritoriu aferent și un anumit grad de autonomie.
EN An official Roman term for all non-Roman communities, tribes, or *poleis*. They are characterised by their own people, territory, and a certain degree of autonomy.

Client King | Client Kingdom
→Klientelkönig, Klientelkönigtum

Costoboci | Costobocii
DE Volk →dakischer (oder →thrakischer) Herkunft mit Siedlungsschwerpunkt am östlichen Rand der Karpaten.
RO Popor de origine →dacică (sau →tracică) stabilit preponderent la marginea de est a Munților Carpați.
EN A people of →Dacian (or →Thracian) origin with a residential centre at the eastern edge of the Carpathians.

Crassus
DE Marcus Licinius Crassus (ca. 60 v. Chr.–?) war ein römischer Politiker und Konsul des Jahres 30 v. Chr., der im Auftrag des Kaisers →Augustus das Gebiet der späteren Provinz *Moesia* südlich der Donau eroberte.
RO Marcus Licinius Crassus (cca 60 î. Hr.–?) a fost un politician și consul roman în 30 î. Hr., care, în numele împăratului →Augustus, a cucerit teritoriul ulterioarei provincii *Moesia,* la sud de Dunăre.
EN Marcus Licinius Crassus (ca. 60 BCE–?) was a Roman politician and consul in 30 BCE. He conquered the territory south of the Danube, later the province of *Moesia,* on behalf of emperor →Augustus.

Creuzer, Georg Friedrich
DE Georg Friedrich Creuzer (1771–1858) war von 1804 bis 1845 Professor der Klassischen Philologie an der Universität Heidelberg und bezog als Erster auch archäologische Themen mit in die Lehre ein.
RO Georg Friedrich Creuzer (1771–1858) a fost profesor de filologie clasică la Universitatea Heidelberg din 1804 până în 1845 și a fost primul care a inclus subiecte arheologice în predare.
EN Georg Friedrich Creuzer (1771–1858) was professor of Classical Philology at the University of Heidelberg from 1804 to 1845 and was the first one to include archaeological topics in his teaching.

Cristinel, George
DE George Cristinel (1891–1961) war ein rumänischer Architekt. Nach seiner Ausbildung in Paris entwarf er zusammen mit →Constantin Pomponiu eine Reihe öffentlicher Bauten, die byzantinische Formen mit Motiven aus der volkstümlichen Architektur kombinierten und mit modernen Techniken (Stahlbeton) umgesetzt wurden. Sie sind markante Beispiele für den staatlich geförderten modernistischen Nationalstil der Zwischenkriegszeit.
RO George Cristinel (1891–1961) a fost un arhitect român. După formarea profesională la Paris, a proiectat, împreună cu →Constantin Pomponiu, o serie de clădiri publice, care combinau forme bizantine cu motive din arhitectura populară și tehnici de construcție moderne (beton armat). Aceste clădiri sunt exemple pregnante ale stilului național modernist promovat de statul român în perioada interbelică.
EN George Cristinel (1891–1961) was a Romanian architect. Following his studies in Paris, he designed a series of public buildings with →Constantin Pomponiu which combined Byzantine forms with motifs from vernacular architecture and implemented modern techniques (reinforced concrete). These buildings are striking examples of the state-sponsored modernist national style from the interwar period.

von Cube, Gustav
DE Gustav von Cube (1873–1931) war ein deutscher Architekt. Nach der Promotion zum Dr.-Ing. an der Technischen Hochschule Hannover 1906 wurde er von →Grigore G. Tocilescu als Leiter der Grabung in *Tropaeum Traiani* / *Traianum Tropaeum* (Adamklissi) unter Vertrag genommen. In der Zwischenkriegszeit plante er Wohnanlagen und Villen in München und Duisburg.
RO Gustav von Cube (1873–1931) a fost un arhitect german. După ce și-a obținut titlul de Dr.-Ing. la Universitatea Tehnică din Hanovra, în 1906, a fost angajat de →Grigore G. Tocilescu ca diriginte al șantierului arheologic de la *Tropaeum Traiani* / *Traianum Tropaeum* (Adamclisi). În perioada interbelică a proiectat în primul rând complexe rezidențiale și vile în München și Duisburg.
EN Gustav von Cube (1873–1931) was a German architect. After receiving his Doctor of Engineering (Dr.-Ing.) at the Technical University of Hannover in 1906, he was contracted by →Grigore G. Tocilescu as head of the excavation in *Tropaeum Traiani* / *Traianum Tropaeum* (Adamclisi). During the interwar period, he primarily designed residential complexes and villas in Munich and Duisburg.

Curtius, Ludwig
DE Ludwig Curtius (1874–1954) war ein deutscher Klassischer Archäologe, der in den Jahren 1920 bis 1928 als Nachfolger von →Friedrich von Duhn den Lehrstuhl für Archäologie an der Universität Heidelberg innehatte.
RO Ludwig Curtius (1874–1954) a fost un arheolog clasicist german, care a ocupat catedra de arheologie la Universitatea Heidelberg din 1920 până în 1928 ca succesor al lui →Friedrich von Duhn.
EN Ludwig Curtius (1874–1954) was a German archaeologist who succeeded →Friedrich von Duhn as chair of Classical Archaeology at the University of Heidelberg from 1920 to 1928.

Daci | Daker | Dacians
DE Wohl →thrakische Volksstämme, die in den Karpaten siedelten und in der zweiten Hälfte des 1. Jh. v. Chr. von →Decebalus vereinigt wurden. Sie werden in der Forschung häufig mit den →Geten gleichgesetzt und auch als Geto-Daker bezeichnet.
RO Probabil, triburi →tracice, care s-au stabilit în Munții Carpați și în a doua jumătate a secolului I î. Hr. au fost unite de →Decebal. În cercetare, aceștia sunt adesea echivalați cu →geții și sunt denumiți de asemenea geto-daci.

EN Most likely →Thracian tribes that settled in the Carpathians and were united by →Decebalus in the second half of the 1st century BCE. In research, they are sometimes equated with the →Getae and are also known as Geto-Dacians.

Darmstaedter, Ludwig
DE Ludwig Darmstaedter (1846–1927) war ein deutscher Chemiker, Unternehmer, Wissenschaftshistoriker und Mäzen. Neben seiner Tätigkeit als Unternehmer verfasste Darmstaedter eine Reihe von Studien zur Geschichte der Naturwissenschaften. 1907 übergab er seine Autografen-Sammlung an die ›Königliche Bibliothek‹, heute ›Staatsbibliothek zu Berlin‹.
RO Ludwig Darmstaedter (1846–1927) a fost un chimist german, antreprenor, istoric al științei și mecena. Pe lângă activitățile sale de antreprenor, Darmstaedter a fost autorul unei serii de studii despre istoria științelor naturii. În 1907 și-a donat colecția personală de autografe ›Bibliotecii Regale‹, actuala ›Bibliotecă de Stat din Berlin‹.
EN Ludwig Darmstaedter (1846–1927) was a German chemist, entrepreneur, science historian and benefactor. Besides his activities as an entrepreneur, Darmstaedter wrote numerous studies on the history of the natural sciences. In 1907, he entrusted his collection of autographs to the ›Royal Library‹, now the ›Berlin State Library‹.

Decebalus
DE Decebalus, von ca. 87–106 n. Chr. letzter König der →Daker, war vor seiner Niederlage im Zweiten Dakerkrieg Kaiser →Trajans und seinem Selbstmord 106 n. Chr. in drei kriegerische Konflikte mit dem Römischen Imperium verwickelt.
RO Decebal, ultimul rege al →dacilor din cca 87–106 d. Hr., a fost implicat în trei conflicte armate cu Imperiul Roman înainte de înfrângerea sa în cel de-al doilea război dacic al lui →Traian și sinuciderea sa în 106 d. Hr.
EN Decebalus, the last king of the →Dacians ca. 87–106 CE, was involved in three conflicts with the Roman Empire before his defeat in →Trajan's Second Dacian War and his subsequent suicide in 106 CE.

Decimus Terentius Scaurianus
→Scaurianus

Domitian
DE Titus Flavius Domitianus (51–96 n. Chr.) war von 81–96 n. Chr. römischer Kaiser und führte die ersten Feldzüge gegen die →Daker (85/86–89 n. Chr.).
RO Titus Flavius Domitianus (51–96 d. Hr.) a fost împărat roman între 81–96 d. Hr. și a condus primele campanii împotriva →dacilor (85/86–89 d. Hr.).
EN Titus Flavius Domitianus (51–96 CE) was Roman emperor from 81–96 CE and led the first campaigns against the →Dacians (85/86–89 CE).

von Duhn, Friedrich
DE Friedrich von Duhn (1859–1930) war ein deutscher Klassischer Archäologe. Nach Studium und Promotion in Bonn wurde er der Nachfolger →Karl Bernhards Starks als Professor für Archäologie an der Universität Heidelberg von 1889 bis 1920.
RO Friedrich von Duhn (1859–1930) a fost un arheolog clasicist german. După ce a studiat și și-a obținut doctoratul la Bonn, a fost succesorul lui →Karl Bernhard Stark ca profesor de arheologie la Universitatea Heidelberg din 1889 până în 1920.
EN Friedrich von Duhn (1859–1930) was a German Classical Archaeologist. He studied at and received his doctorate from the University of Bonn. Later, he succeeded →Karl Bernhard Stark as professor of Classical Archaeology at the University of Heidelberg from 1889 to 1920.

Frobenius, Leo
DE Leo Frobenius (1873–1938) war ein deutscher Ethnologe. Als Autodidakt beschäftigte er sich mit der Völkerkunde und gründete 1898 in München das ›Afrika-Archiv‹, das spätere ›Institut für Kulturmorphologie‹. Von 1904 bis zu seinem Lebensende unternahm er Expeditionen nach Afrika. 1925 zog das ›Institut für Kulturmorphologie‹ nach Frankfurt a. M. um (heute ›Frobenius-Institut‹).
RO Leo Frobenius (1873–1938) a fost un etnolog german. În calitate de autodidact, el s-a ocupat cu etnologia și a înființat în 1898 la München ›Arhiva Africii‹ *(Afrika-Archiv),* care ulterior a devenit ›Institutul de Morfologie Culturală‹. Din 1904 și până la sfârșitul vieții sale a întreprins expediții în Africa. În 1925 ›Institutul de Morfologie Culturală‹ a fost transferat la Frankfurt a. M. (actualmente: ›Institutul Frobenius‹).

EN Leo Frobenius (1873–1938) was a self-taught German ethnologist. His engagement in ethnology led him to establish Munich's ›*Afrika-Archiv*‹, later called the ›Institute for Cultural Morphology‹, in 1898. From 1904 until the end of his life, he undertook expeditions to Africa. In 1925, the ›Institute for Cultural Morphology‹ was moved to Frankfurt a. M. (now ›Frobenius Institute‹).

Furtwängler, Adolf

DE Adolf Furtwängler (1853–1907) war ein deutscher Klassischer Archäologe, der 1874 bei Heinrich Brunn in München promovierte. Er nahm an Ausgrabungen in Mykene, Ägina und Olympia teil, war ab 1894 Professor für Klassische Archäologie in München und ab 1896 Direktor der ›Glyptothek‹ und des ›Antiquariums‹.

RO Adolf Furtwängler (1853–1907) a fost un arheolog clasicist german care și-a obținut doctoratul în 1874 sub conducerea lui Heinrich Brunn la München. A participat la săpături la Micene, Egina și Olympia, apoi a fost profesor de arheologie clasică la München din 1894 și din 1896 director al ›Gliptotecii‹ și al ›Antiquariului‹.

EN Adolf Furtwängler (1853–1907) was a German Classical Archaeologist who received his doctorate from Heinrich Brunn in Munich in 1874. He took part in excavations in Mycenae, Aegina and Olympia. Furtwängler was professor of Classical Archaeology in Munich (from 1894) and director of the ›*Glyptothek*‹ and the ›*Antiquarium*‹ (from 1896).

Getae | Getai | Geten | Geții

DE Griechische Bezeichnung für die →thrakischen Volksstämme, die südlich der Donau in der Dobrudscha siedelten. In der Forschung werden sie z. T. mit den →Dakern gleichgesetzt.

RO Denumire greacă pentru →triburile tracice, care s-au stabilit la sud de Dunăre în Dobrogea. În cercetare sunt echivalați uneori cu →dacii.

EN Greek name for the →Thracian tribes that settled south of the Danube in Dobruja. In research, they are sometimes equated with the →Dacians.

Gheorghiu-Dej, Gheorghe

DE Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901–1965) stand von Oktober 1945 bis zu seinem Tod an der Spitze der Rumänischen Kommunistischen Partei und bekleidete eine Reihe von hohen Staatsämtern, darunter Vorsitzender des Staatsrates (Staatsoberhaupt) 1961–1965.

RO Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901–1965) a condus Partidul Comunist Român din octombrie 1945 până la moartea sa și a deținut o serie de funcții de stat înalte, inclusiv cea de Președinte al Consiliului de Stat (șef de stat) 1961–1965.

EN Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901–1965) led the Romanian Communist Party from October 1945 until his death. He held various high state offices, including Chairman of the State Council (Head of State) 1961–1965.

Giurescu, Constantin

DE Constantin Giurescu (1875–1918) war ein rumänischer Historiker. Auf die Studien in Bukarest folgte eine Spezialisierung im Archivwesen in Wien. Neben der Tätigkeit als Professor an der Universität Bukarest edierte Giurescu eine Reihe von Sammlungen von Dokumenten. 1914 erfolgte die Wahl zum ordentlichen Akademiemitglied. Während der Besetzung Rumäniens verblieb Giurescu in der Hauptstadt. Dort wirkte er als Generalsekretär in dem von →Simion Mehedinţi geleiteten Ministerium für Kulte und Öffentlichen Unterricht.

RO Constantin Giurescu (1875–1918) a fost un istoric român. Studiile sale la București au fost urmate de o specializare în arhivistică la Viena. Pe lângă activitatea didactică la Universitatea din București, Giurescu a editat o serie de colecții de documente istorice. În 1914 a fost ales membru titular al Academiei. În timpul ocupației țării, Giurescu a rămas în capitală, ca Secretar General al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice condus de →Simion Mehedinți.

EN Constantin Giurescu (1875–1918) was a Romanian historian. His undergraduate studies in Bucharest were followed by a specialisation in Archival Studies in Vienna. Besides teaching at the University of Bucharest, Giurescu edited important collections of historical documents. In 1914, he was elected a full member of the Academy. During the occupation of Romania, Giurescu remained in the capital where he served as Secretary-General in the Ministry of Cults and Public Instruction, chaired by →Simion Mehedinţi.

Goten | Goții | Goths
DE Nachfahren eines ostgermanischen Volksstammes, der ab dem 2. Jh. n. Chr. aus den Gebieten östlich der Oder in südöstlicher Richtung wanderte und sich ab der Mitte des 3. Jh. n. Chr. in der Schwarzmeerregion niederließ.
RO Descendenții unui trib est-germanic, care au migrat din zonele de la est de Oder în direcție sud-estică, începând din secolul al II-lea d. Hr., și s-au stabilit în regiunea Mării Negre începând cu mijlocul secolului al III-lea d. Hr.
EN Descendants of an East Germanic tribe that migrated from the areas east of the Oder River in a southeasterly direction from the 2nd century CE onwards, later settling in the Black Sea region starting in the middle of the 3rd century CE.

Grigorescu, Eremia
DE Eremia Grigorescu (1863–1919) war ein rumänischer Artilleriegeneral während des Ersten Weltkriegs und Kriegsminister in der Regierung Constantin Coandăs (Oktober bis November 1918). 1917 war Grigorescu Heerführer der rumänischen Truppen in der Schlacht von Mărăşeşti, wo er seinen größten Erfolg feierte: die Abwehr der deutschen Truppen. Nach der Schlacht bekam er den Beinamen ›Held von Mărăşeşti‹.
RO Eremia Grigorescu (1863–1919) a fost general de artilerie în timpul Primului Război Mondial și ministru de război în guvernul Constantin Coandă (octombrie – noiembrie 1918). În 1917, Grigorescu a fost comandantul armatelor române din bătălia de la Mărășești, unde a obținut cel mai mare succes al său, reușind să învingă trupele germane imperiale. După luptă, Grigorescu a fost titulat ›eroul de la Mărășești‹.
EN Eremia Grigorescu (1863–1919) was a Romanian artillery general during the First World War, and Minister of War in the Constantin Coandă government (October to November 1918). In 1917, Grigorescu was the commander of the Romanian armies in the Battle of Mărăşeşti where he achieved his greatest success, managing to defeat Imperial German troops. After the battle, Grigorescu was nicknamed the ›hero of Mărăşeşti‹.

Hampe, Roland
DE Roland Hampe (1908–1981) war ein deutscher Klassischer Archäologe; von 1957 bis 1975 war er Professor am Archäologischen Institut der Universität Heidelberg.
RO Roland Hampe (1908–1981) a fost un arheolog clasicist german; din 1957 până în 1975 a fost profesor la Institutul de Arheologie al Universității Heidelberg.
EN Roland Hampe (1908–1981) was a German Classical Archaeologist. From 1957 to 1975, he was a professor at the Archaeological Institute of the University of Heidelberg.

Hartwig, Paul
DE Paul Hartwig (1859–1919) war ein deutscher Klassischer Archäologe. Er war ein Schüler → Friedrich von Duhns und studierte an den Universitäten Heidelberg, München und Leipzig. Nach der Promotion und verschiedenen wissenschaftlichen Tätigkeiten war er als Antikenhändler in Rom tätig.
RO Paul Hartwig (1859–1919) a fost un arheolog clasicist german. A fost elev al lui → Friedrich von Duhn și a studiat la universitățile din Heidelberg, München și Leipzig. După obținerea doctoratului și după încheierea diverselor activități academice, a lucrat ca negustor de antichități la Roma.
EN Paul Hartwig (1859–1919) was a German Classical Archaeologist. He was a student of → Friedrich von Duhn and studied at the Universities of Heidelberg, Munich, and Leipzig. After having received his doctorate, he worked in various academic projects and became an antiques dealer in Rome.

Hofmann, Harald
DE Harald Hofmann (1874–1941(?)) war ein deutscher Klassischer Archäologe und Gymnasiallehrer für alte Sprachen. Er war ein Schüler und späterer Assistent von → Friedrich von Duhn in Heidelberg. Im Ersten Weltkrieg arbeitete er in Rumänien auf Ausgrabungen zusammen mit → Hubert Schmidt. Nach dem Krieg ging er zurück in den Schuldienst in Mannheim, dann Heidelberg.
RO Harald Hofmann (1874–1941(?)) a fost un arheolog clasicist german și profesor de liceu pentru limbi clasice. El a fost student și ulterior asistent al lui → Friedrich von Duhn din Heidelberg. În timpul Primului Război Mondial a participat la săpăturile din România împreună cu → Hubert Schmidt. După război a reintrat în serviciul școalar la Mannheim, apoi la Heidelberg.
EN Harald Hofmann (1874–1941(?)) was a German Classical Archaeologist and high school teacher of ancient languages. He was a student of, and later assistant to, → Friedrich von Duhn in Heidelberg. During the First World War, he and

→Hubert Schmidt worked in Romania on excavations together. After the War, Hofmann resumed work as a teacher in Mannheim and later Heidelberg.

Iazyges | Iazigii
→Sarmatae | Sarmaten | Sarmații | Sarmatians

Iliescu, Ion
DE Ion Iliescu (*1930) war nach dem Zusammenbruch des Regimes →Nicolae Ceaușescus in den Jahren 1989–1996 sowie 2000–2004 der Präsident Rumäniens; er ist Ehrenpräsident und Gründungsmitglied der rumänischen Sozialdemokratischen Partei (PSD).
RO Ion Iliescu (*1930) a fost președinte al României după căderea lui →Nicolae Ceaușescu în anii 1989–1996 și 2000–2004. Ion Iliescu este președinte de onoare și membru fondator al Partidului Social Democrat (PSD).
EN Ion Iliescu (*1930) was President of Romania 1989–1996, after the end of the →Nicolae Ceaușescu regime, and again 2000–2004. He is the honorary president and a founding member of the Romanian Social Democratic Party (PSD).

Iorga, Nicolae
DE Nicolae Iorga (1871–1940) war ein rumänischer Historiker, Literaturkritiker, Dramaturg, Dichter, Enzyklopädist, Memoirenschreiber, Minister, Parlamentarier, Universitätsprofessor und Akademiemitglied. Während seiner Zeit als Premierminister (1931–1932) zog das ›Nationale Antikenmuseum‹ in die Casa Macca, in der sich heute das Archäologische Institut ›Vasile Pârvan‹ befindet.
RO Nicolae Iorga (1871–1940), istoric, critic literar, dramaturg, poet, enciclopedist, memorialist, ministru, parlamentar, prim-ministru, profesor universitar și academician român. În perioada în care a îndeplinit funcția de prim-ministru (1931–1932), ›Muzeul Național de Antichități‹ s-a mutat în Casa Macca, în prezent sediul Institutului de Arheologie ›Vasile Pârvan‹.
EN Nicolae Iorga (1871–1940) was a Romanian historian, literary critic, dramaturge, poet, encyclopaedist, memorialist, minister, parliamentarian, Prime Minister, university professor and academy member. During his serve as Prime Minister (1931–1932), the ›National Museum of Antiquities‹ was moved to the Macca House which now houses the Institute of Archaeology ›Vasile Pârvan‹.

Jacobi, Heinrich
DE Heinrich Christian Jacobi (1866–1946) war ein deutscher Architekt und provinzialrömischer Archäologe. Nach dem Studium an der Technischen Hochschule Berlin-Charlottenburg leitete er von 1895 bis 1897 (gemeinsam mit Ioan Fakler aus Bukarest) die Grabungen in *Tropaeum Traiani* / *Traianum Tropaeum* (Adamklissi). Ab 1912 war er als Nachfolger seines Vaters Leiter des Saalburgmuseums in Bad Homburg.
RO Heinrich Christian Jacobi (1866–1946) a fost un arhitect german și arheolog specializat în arheologie provincială romană. După finalizarea studiilor la Universitatea Tehnică din Berlin-Charlottenburg, a condus săpăturile de la *Tropaeum Traiani* / *Traianum Tropaeum* (Adamclisi) din 1895 până în 1897 (împreună cu Ioan Fakler din București). În 1912 a devenit succesorul tatălui său ca director al Muzeului Saalburg din Bad Homburg.
EN Heinrich Christian Jacobi (1866–1946) was a German architect and provincial Roman archaeologist. After completing his studies at the Technical University of Berlin Charlottenburg, he directed the excavations in *Tropaeum Traiani* / *Traianum Tropaeum* (Adamclisi) from 1895 to 1897 (together with Ioan Fakler from Bucharest). In 1912, he succeeded his father as director of the Saalburg Museum in Bad Homburg.

Jänecke, Wilhelm
DE Wilhelm Jänecke (1872–1928) war ein deutscher Architekt, der an den Technischen Hochschulen in Hannover, München und Berlin-Charlottenburg studierte. Nach Privatstudien in Kunstgeschichte und Archäologie promovierte er 1903 in Münster in Kunstgeschichte sowie an der TH Hannover in den Ingenieurwissenschaften. Nach 1918 fertigte er Entwürfe für Kriegerdenkmäler an und war Dozent für Geschichte und Baukunst an der Universität Kiel.
RO Wilhelm Jänecke (1872–1928) a fost un arhitect german care a studiat la Universitățile Tehnice din Hanovra, München și Berlin-Charlottenburg. După studii private de istoria artei și arheologie, și-a obținut doctoratul în istoria artei la Münster în 1903 și în științe inginerești la TH Hanovra. După 1918,

a proiectat memoriale de război și a fost lector de istorie și arhitectură la Universitatea din Kiel.
EN Wilhelm Jänecke (1872–1928) was a German architect who studied at the Technical Universities in Hanover, Munich, and Berlin-Charlottenburg. After private studies in Art History and Archaeology, he earned his doctorate degrees in 1903 from the University of Münster in Art History and from the Technical University Hanover in engineering sciences. After 1918, he designed war memorials and was a lecturer in History and Architecture at the University of Kiel.

Jazygen
→Sarmatae | Sarmaten | Sarmații | Sarmatians

Klientelkönig, Klientelkönigtum
DE Bei einem Klientelkönigtum handelt es sich in diesem Fall um einen nicht-autonomen ›Staat‹ auf nicht-römischem Gebiet, der die römische Oberhoheit anerkennt und zu einseitiger Waffenhilfe verpflichtet ist.
RO Un regat clientelar este, în acest caz, un ›stat‹ non-autonom pe teritoriu non-roman care recunoaște suveranitatea romană și este obligat să ofere ajutor unilateral cu armament.
EN A client kingdom in this case is a non-autonomous ›state‹ on non-Roman territory which recognises Roman sovereignty and is obliged to provide unilateral arms assistance.

Kogălniceanu, Mihail
DE Mihail Kogălniceanu (1817–1891) war ein rumänischer Politiker, Anwalt, Historiker und Publizist. Seine Ausbildung erhielt er in Lunéville und Berlin. In den Jahren 1863–1865 war er Premierminister, später Außenminister und mehrmaliger Innenminister. Er spielte eine wichtige Rolle bei der Entscheidung Rumäniens, dem Russisch-Türkischen Krieg 1877–1878 beizutreten – einem Krieg, der zur Anerkennung der Unabhängigkeit Rumäniens führte.
RO Mihail Kogălniceanu (1817–1891) a fost un om politic, avocat, istoric și publicist român. A fost studiat la Lunéville și Berlin. În anii 1863–1865 a fost prim-ministru, mai târziu ministru de externe și de mai multe ori ministru de interne. A jucat un rol important în decizia României de a participa la Războiul Ruso-Turc din 1877–1878, război care a dus la recunoașterea independenței țării.
EN Mihail Kogălniceanu (1817–1891) was a Romanian politician, lawyer, historian, and publicist. He was educated in Lunéville and Berlin. In the years 1863–1865, he served as Prime Minister, later as Foreign Minister and multiple times as Interior Minister. He played an important role in Romania's decision to participate in the Russo-Turkish War of 1877–1878: a war that led to the recognition of the country's independence.

Kossinna, Gustaf
DE Gustaf Kossinna (1858–1931) war neben →Carl Schuchhardt der einflussreichste deutsche Prähistoriker in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts, v. a. durch die von ihm entwickelte sog. siedlungsarchäologische Methode. Ab 1902 war er außerordentlicher Professor für Deutsche Archäologie an der Universität in Berlin. In der Zwischenkriegszeit instrumentalisierte Kossinna die ethnische (v. a. germanische) Interpretation von Funden als Argumente für eine Revision der Bestimmungen des Versailler Vertrags.
RO Gustaf Kossinna (1858–1931) a fost, împreună cu →Carl Schuchhardt, cel mai influent preistorician german din prima jumătate a secolului al XX-lea, în special prin așa-numita metodă de cercetare arheologică a așezărilor, cu obiectiv de determinare etnologică *(›Siedlungsarchäologie‹)* dezvoltată de el. Din 1902, a fost profesor asociat de arheologie germană la Universitatea din Berlin. În perioada interbelică, Kossinna a instrumentalizat interpretarea etnică (în special germanică) a descoperirilor ca argumente pentru o revizuire a dispozițiilor Tratatului de la Versailles.
EN Gustaf Kossinna (1858–1931) was, along with →Carl Schuchhardt, the most influential German prehistorian in the first half of the 20th century: especially through the so-called settlement archaeological method *(›Siedlungsarchäologie‹)* which he developed. As of 1902, he was associate professor of German Archaeology at the University of Berlin. In the interwar period, Kossinna instrumentalised the ethnic (especially Germanic) interpretation of the finds as arguments for a revision of the provisions of the Treaty of Versailles.

Kostobokoi | Kostoboken
→Costoboci | Costobocii

von Kühlmann, Richard

DE Richard von Kühlmann (1873–1948) war ein deutscher Diplomat und Industrieller. Nach dem Jurastudium in Leipzig, Berlin und der Promotion in Heidelberg trat von Kühlmann 1900 in den diplomatischen Dienst. Auf Wunsch des Kaisers →Wilhelm II. wurde er im August 1917 zum Staatssekretär im Auswärtigen Amt ernannt. In diesem Amt leitete er 1918 die deutsche Delegation bei den Friedensverhandlungen mit Russland in Brest-Litowsk und mit Rumänien in Bukarest.

RO Richard von Kühlmann (1873–1948) a fost diplomat și antreprenor german. După ce a studiat dreptul la Leipzig și Berlin și și-a terminat doctoratul la Heidelberg, von Kühlmann a intrat în serviciul diplomatic în 1900. La cererea împăratului →Wilhelm al II-lea, a fost numit Secretar de Stat la Ministerul de Externe în august 1917. În această funcție a condus delegațiile germane la negocierile de pace cu Rusia de la Brest-Litovsk și cele cu România la București în 1918.

EN Richard von Kühlmann (1873–1948) was a German diplomat and entrepreneur. In 1900, von Kühlmann entered the diplomatic service after studying Law in Leipzig and Berlin and completing his doctorate in Heidelberg. At the request of the German emperor →Wilhelm II, he was appointed State Secretary in the Foreign Office in August 1917. In this role, he headed the German delegations at the peace negotiations with Russia in Brest-Litovsk, and Romania in Bucharest in 1918.

Langsdorff, Alexander

DE Alexander Langsdorff (1898–1946) war ein deutscher Archäologe und SS-Führer. Er promovierte 1929 in Marburg und war parallel in mehreren NS-Organisationen aktiv, u. a. als Referent für Ausgrabungswesen im Persönlichen Stab von Heinrich Himmler. Als Leiter der Abteilung ›Kunstschutz‹ in Italien war er 1944–1945 federführend an der Überführung von Kunstwerken aus Florenz nach Südtirol beteiligt.

RO Alexander Langsdorff (1898–1946) a fost un arheolog german și comandant SS. Și-a obținut doctoratul la Marburg în 1929, activând în același timp în mai multe organizații naziste, inclusiv în calitate de consultant pentru probleme de săpături în cadrul staff-ului personal *(›Persönlicher Stab‹)* al lui Heinrich Himmler. În calitate de șef al departamentului *›Kunstschutz‹* din Italia, între anii 1944–1945, a jucat un rol principal în transferul operelor de artă de la Florența spre Tirolul de Sud.

EN Alexander Langsdorff (1898–1946) was a German archaeologist and a commander in the SS. He earned his doctorate in Marburg in 1929, while simultaneously being active in several Nazi organisations, including as a consultant in excavation matters in the personal staff *(›Persönlicher Stab‹)* of Heinrich Himmler. As the head of the *›Kunstschutz‹* department in Italy 1944–1945, he played a leading role in the transfer of works of art from Florence to South Tyrol.

von Mackensen, August

DE August von Mackensen (1849–1945) kämpfte als Offizier im Deutsch-Französischen Krieg 1870–1871. Ab 1891 diente er im Generalstab in Berlin unter →Helmuth von Moltke. Als späterer Kommandant des Leib-Husaren-Regiments Nr. 1 stieg er zum Generalsadjutanten von Kaiser →Wilhelm II. auf. Im Ersten Weltkrieg kommandierte er zunächst Truppen an der Front in Polen, später dann in Serbien und Rumänien.

RO August von Mackensen, (1849–1945) a luptat ca ofițer în Războiul franco-prusac din 1870–1871. Din 1891 a lucrat în Statul Major general din Berlin sub →Helmuth von Moltke. Mai târziu, în calitate de comandant al Regimentului 1 de Husari din Garda Imperială, a ajuns la gradul de adjutant general al Kaizerului →Wilhelm al II-lea. În timpul Primului Război Mondial, el a comandat mai întâi trupe pe frontul din Polonia, mai târziu în Serbia și România.

EN August von Mackensen, (1849–1945) fought as an officer in the Franco-Prussian War 1870–1871. He served in the General Staff in Berlin under →Helmuth von Moltke starting in 1891. Later, as commander of the 1st Life Hussars Regiment, he rose to the rank of General Adjutant of emperor →Wilhelm II During the First World War, he first commanded troops at the front in Poland, and later in Serbia and Romania.

Marghiloman, Alexandru

DE Alexandru Marghiloman (1854–1925) war ein rumänischer Politiker und Außenminister 1900–1901. Der konservative und deutschfreundliche Marghiloman wurde am 18. März 1918 von König Ferdinand I. von Rumänien zum Ministerpräsidenten ernannt, um den Frieden mit den Mittelmächten auszuhandeln, nachdem Russland infolge der Oktoberrevolution als Verbündeter ausgeschieden war. Er blieb bis zum 6. November 1918 in diesem Amt.

RO Alexandru Marghiloman (1854–1925) a fost un politician român și ministru de externe în anii 1900–1901. Conservatorul și germanofilul Marghiloman a fost numit prim-ministru de către regele Ferdinand I al României la 18 martie 1918, pentru a negocia pacea cu Puterile Centrale, după ce Rusia s-a retras ca aliat ca urmare a Revoluției din Octombrie. A rămas activ în această funcție până la 6 noiembrie 1918.
EN Alexandru Marghiloman (1854–1925) was a Romanian politician and Foreign Minister 1900–1901. On 18 March 1918, the conservative and pro-German Marghiloman was appointed Prime Minister by king Ferdinand I of Romania to negotiate peace with the Central Powers after the October Revolution caused Russia to withdraw their allyship. Marghiloman remained in this office until 6 November 1918.

Marcus Licinius Crassus
→Crassus

Mars Ultor
DE Mars Ultor ist der römische Kriegsgott in seiner Funktion als ›rächender Mars‹. Es war Kaiser →Augustus, der ihm zum ersten Mal 2 v. Chr. einen Tempel auf dem *Forum Augustum* weihte.
RO Marte Ultor este zeul roman al războiului în rolul său de ›Marte Răzbunătorul‹. Împăratul →Augustus i-a consacrat pentru prima dată un templu pe *Forum Augustum* în 2 î. Hr.
EN Mars Ultor is the Roman god of war in his role as the ›Avenging Mars‹. It was emperor →Augustus who, in 2 BCE, first consecrated a temple to him on the *Forum Augustum*.

Mehedinţi, Simion
DE Simion Mehedinţi (1868–1962) war ein rumänischer Anthropologe, Geograf und Politiker. Nach Studien in Paris und Berlin promovierte er 1899 in Leipzig bei Friedrich Ratzel. Ab 1900 war er Professor für Geografie in Bukarest und 1918 für kurze Zeit unter der Regierung von →Alexandru Marghiloman Minister für Religiöse Angelegenheiten und Öffentlichen Unterricht.
RO Simion Mehedinți (1868–1962) a fost un antropolog, geograf și om politic român. După studii la Paris și Berlin, și-a obținut doctoratul în 1899 la Leipzig sub conducerea lui Friedrich Ratzel. Din 1900 a fost profesor de geografie la București și în 1918 pentru o scurtă perioadă sub guvernul →Alexandru Marghiloman ministrul cultelor și instrucțiunii publice.
EN Simion Mehedinţi (1868–1962) was a Romanian anthropologist, geographer, and politician. Following his studies in Paris and Berlin, he earned his doctorate in 1899, in Leipzig under Friedrich Ratzel. From 1900 on, he was professor of Geography in Bucharest. In 1918, the government of →Alexandru Marghiloman employed him as Minister of Religious Affairs and Public Instruction for a short time.

von Merhart, Gero
DE Gero von Merhart (1886–1859) war ein österreichischer Prähistoriker, der 1927 auf den ersten deutschen Lehrstuhl für Vor- und Frühgeschichte an der Universität Marburg berufen wurde. 1938 wurde er auf Betreiben des NS-Funktionärs Hans Reinerth und der SS entlassen.
RO Gero von Merhart (1886–1859) a fost un preistorician austriac care în 1927 a fost numit profesor la prima catedră de arheologie preistorică înființată în Germania la Marburg. În 1938 a fost demis la instigarea funcționarului nazist Hans Reinerth și al organizației SS.
EN Gero von Merhart (1886–1859) was an Austrian prehistorian who, in 1927, was the first chair of Prehistoric Archaeology appointed in Germany, at the University of Marburg. In 1938, he was dismissed at the instigation of the SS and the Nazi functionary Hans Reinerth.

von Moltke, Helmuth
DE Helmuth von Moltke (1800–1891) war ein preußischer Generalfeldmarschall. Als Instrukteur der osmanischen Truppen 1836–1839 unternahm er ausgedehnte Reisen in der Schwarzmeerregion und im Taurusgebirge. Als Chef des Generalstabs hatte er maßgeblichen Anteil an den Erfolgen im Deutsch-Dänischen Krieg (1864), Deutschen Krieg (1866) und Deutsch-Französischen Krieg (1870–1871).
RO Helmuth von Moltke (1800–1891) a fost un mareșal prusac. În calitate de instructor al trupelor otomane 1836–1839, a întreprins ample călătorii în regiunea Mării Negre și în Munții Taurus. În calitate de șef al Statului Major General, a jucat un rol decisiv în succesele militare din timpul Războiului germano-danez (1864), apoi Războiului german (1866) și ulterior Război franco-prusac (1870–1871).

EN Helmuth von Moltke (1800–1891) was a Prussian Field Marshal. As an instructor of the Ottoman troops 1836–1839, he undertook extensive journeys in the Black Sea region and in the Taurus Mountains. As Chief of Staff of the Prussian Army, he played a decisive role in the successes of the German-Danish War (1864), the German War (1866), and the Franco-Prussian War (1870–1871).

Municipium
DE In der Kaiserzeit bezeichnet man mit *municipium* eine rechtliche Stellung, die Städten und Gemeinden vom Kaiser verliehen werden konnte.
RO În era imperială, *municipium* era un statut legal care putea fi conferit orașelor și comunităților de către împărat.
EN In the imperial era, *municipium* was a legal status that could be granted to towns and communities by the emperor.

Myser | Mysii | Mysians
DE →Thrakischer Volksstamm, der im Nordwesten Kleinasiens in der Region Mysien beheimatet war.
RO Trib →trac, originar din regiunea Mysia din nord-vestul Asiei Mici.
EN A →Thracian tribe, native to the Mysia region in the north-west of Asia Minor.

Napoleon III.
DE Charles-Louis-Napoléon Bonaparte (1808–1873) war von 1848–1852 Staatspräsident während der Zweiten Republik. Nach dem Staatsstreich im Dezember 1851 errichtete er eine Diktatur und proklamierte sich 1852 zum Kaiser. Als Napoleon III. herrschte er bis 1870.
RO Charles-Louis-Napoléon Bonaparte (1808–1873), a fost președintele Franței din 1848–1852 în timpul celei de-a Doua Republici Franceze. După lovitura de stat din decembrie 1851, el a impus un regim dictatorial și s-a proclamat împărat în 1852. Ca Napoleon al III-lea a domnit până în 1870.
EN Charles-Louis-Napoléon Bonaparte (1808–1873), was the President of France 1848–1852, during the Second Republic. After the coup d'état in December 1851, he established a dictatorship and proclaimed himself emperor in 1852. As Napoleon III, he ruled until 1870.

Năstase, Adrian
DE Adrian Năstase (*1950) ist ein rumänischer sozialdemokratischer Politiker und ehemaliger Professor für internationales öffentliches Recht. Von 2000–2004 war er Ministerpräsident Rumäniens.
RO Adrian Năstase (*1950) este un politician social-democrat român și fost profesor de drept public internațional. Între 2000 și 2004 a fost prim-ministru al României.
EN Adrian Năstase (*1950) is a Romanian Social-Democratic politician and former professor of International Public Law. From 2000 to 2004, he was Prime Minister of Romania.

Nero
DE Lucius Domitius Ahenobarbus (37–68 n. Chr.) war von 54 bis 68 n. Chr. römischer Kaiser.
RO Lucius Domitius Ahenobarbus (37–68 d. Hr.) a fost împărat roman între 54 și 68 d. Hr.
EN Lucius Domitius Ahenobarbus (37–68 CE) was Roman emperor from 54 to 68 CE.

Nerva
DE Marcus Cocceius Nerva (30–98 n. Chr.) war von 96 bis 98 n. Chr. römischer Kaiser; er adoptierte 97 n. Chr. →Trajan, um eine geordnete Nachfolge zu gewährleisten.
RO Marcus Cocceius Nerva (30–98 d. Hr.) a fost împărat roman din 96 până în 98 d. Hr.; el l-a adoptat pe →Traian în 97 d. Hr. pentru a asigura o succesiune ordonată.
EN Marcus Cocceius Nerva (30–98 CE) was Roman emperor from 96 to 98 CE. He adopted →Trajan in 97 CE to ensure an orderly succession.

Nestor, Ion
DE Ion Nestor (1905–1974) war ein rumänischer Archäologe und Historiker. Er studierte in Bukarest und bildete sich 1928–1932 an den Universitäten Berlin und Marburg weiter bei →Gerhard Bersu, →Carl Schuchhardt und →Gero von Merhart. In der Zwischenkriegszeit leitete er die Grabungen in Sărata Monteoru, Dridu und Bratei, ab 1945 war er Professor an der Universität Bukarest.
RO Ion Nestor (1905–1974) a fost un arheolog și istoric român. A studiat la București și și-a continuat pregătirea între anii 1928–1932 la Universitățile din Berlin și Marburg cu →Gerhard

Bersu, →Carl Schuchhardt și →Gero von Merhart. În perioada interbelică a condus săpăturile de la Sărata Monteoru, Dridu și Bratei, iar din 1945 a fost profesor la Universitatea din București.
EN Ion Nestor (1905–1974) was a Romanian archaeologist and historian. He studied in Bucharest and continued his training from 1928 to 1932 at the Universities of Berlin and Marburg with →Gerhard Bersu, →Carl Schuchhardt, and →Gero von Merhart. In the interwar period, he directed the excavations at Sărata Monteoru, Dridu and Bratei. From 1945 on, he was a professor at the University of Bucharest.

Netzhammer, Raymund
DE Raymund Netzhammer (1862–1945) OSB war römisch-katholischer Erzbischof von Bukarest (1905–1924); er veröffentlichte mehrere numismatische Beiträge und Studien zum frühen Christentum in der Dobrudscha.
RO Raymund Netzhammer (1862–1945) OSB a fost arhiepiscop romano-catolic de București (1905–1924); a publicat numeroase articole de numismatică și studii despre creștinismul timpuriu în Dobrogea.
EN Raymund Netzhammer (1862–1945) OSB was the Roman Catholic Archbishop of Bucharest (1905–1924). He published several numismatic contributions and studies on early Christianity in Dobruja.

Niemann, Georg
DE Georg(e) Niemann (1841–1912) war ein deutsch-österreichischer Architekt, Bauforscher und Archäologe. Er war in Wien Mitarbeiter von Theophil von Hansen und später Professor für Perspektive und architektonische Stillehre an der dortigen Kunstakademie. Als Bauforscher nahm er an den österreichischen Expeditionen und Ausgrabungen im Mittelmeerraum teil.
RO Georg(e) Niemann (1841–1912) a fost un arhitect germano-austriac, cercetător în construcții și arheolog. A lucrat la Viena cu Theophil von Hansen și a fost ulterior profesor de perspectivă și de teorie a stilurilor arhitecturale la academia locală de artă. În calitate de cercetător în construcții, a participat la expediții și săpături austriece în bazinul mediteranean.
EN Georg(e) Niemann (1841–1912) was a German-Austrian architect, building researcher and archaeologist. He worked in Vienna with Theophil von Hansen and was later a professor of perspective and the theory of architectural styles at the Academy of Fine Arts. As a building researcher, he participated in Austrian expeditions and excavations in the Mediterranean basin.

Nodus
DE Haarknoten, der in der römischen Bildkunst, z. B. auf der Trajanssäule, teilweise für stereotypische Abbildungen von →›Barbaren‹ verwendet wurde. Er wird in antiken Quellen teilweise als germanische Haartracht beschrieben (›Suebenknoten‹).
RO Nod de păr, care a fost folosit în arta picturală romană, spre exemplu pe Columna lui Traian, parțial pentru imagini stereotipe ale →›barbarilor‹. În sursele antice, este uneori descris ca o coafură germanică (›nod suebian‹).
EN A type of hair knot which was used in Roman pictorial art, e. g. on Trajan's Column, partly for stereotypical images of →›barbarians‹. In ancient sources it is sometimes described as a Germanic hairstyle (›Suebian knot‹).

Pagenstecher, Rudolf
DE Rudolf Pagenstecher (1879–1921) war ein deutscher Klassischer Archäologe und Schüler →Friedrich von Duhns. Nach dem Studium und der Promotion in Heidelberg war er ab 1916 in Rostock Professor für Archäologie als Nachfolger von →Arnold von Salis.
RO Rudolf Pagenstecher (1879–1921) a fost un arheolog clasicist german și student al lui →Friedrich von Duhn. După ce și-a terminat studiile și doctoratul la Heidelberg, a fost profesor de arheologie la Rostock din 1916 ca succesor al lui →Arnold von Salis.
EN Rudolf Pagenstecher (1879–1921) was a German Classical Archaeologist and student of →Friedrich von Duhn. After finishing his studies and doctorate at the University of Heidelberg, he became the successor of →Arnold von Salis as professor of Archaeology in Rostock in 1916.

Pagi
DE Dabei handelt es sich um eine territoriale Untereinheit, deren Bevölkerung in Einzelhöfen und kleinen Dörfern, also in nicht urbanisierten Regionen, wohnte.
RO Aceasta este o subunitate teritorială a cărei populație trăia în ferme individuale și sate mici, adică în regiuni neurbanizate.
EN This is a territorial sub-unit whose population lived in individual farms and small villages, i. e. in non-urbanised regions.

Pârvan, Vasile
DE Vasile Pârvan (1882–1927) war ein rumänischer Historiker, Archäologe und Geschichtsphilosoph. Nach seiner Promotion in Breslau (1909) wurde er als Nachfolger von →Grigore G. Tocilescu Professor an der Universität Bukarest und Direktor des ›Nationalen Antikenmuseums‹ in Bukarest. Ab 1913 war er ordentliches Mitglied der Rumänischen Akademie der Wissenschaften und ab 1914 des Deutschen Archäologischen Instituts. 1914–1916 und 1921–1926 leitete er die Ausgrabungen in Histria. Durch systematische Grabungen zur späten Eisenzeit versuchte er zudem offene Fragen der Geschichte Dakiens zu beantworten.
RO Vasile Pârvan (1882–1927) a fost un istoric, arheolog și filosof al istoriei. După obținerea doctoratului la Breslau (1909), l-a succedat pe →Grigore G. Tocilescu ca profesor la Universitatea din București și director al ›Muzeului Național de Antichități‹ din București. Din 1913 a fost membru titular al Academiei Române de Științe și din 1914 al Institutului Arheologic German. Între 1914–1916 și 1921–1926 a condus săpăturile la Histria. Prin săpăturile sistematice ale siturilor din a doua epocă a fierului, el a încercat să clarifice Aspecte neelucidate din istoria Daciei.
EN Vasile Pârvan (1882–1927) was a Romanian historian, archaeologist and philosopher of history. After his doctorate in Breslau (1909), he succeeded →Grigore G. Tocilescu as a professor at the University of Bucharest and director of the ›National Museum of Antiquities‹ in Bucharest. In 1913, he was inducted as a full member of the Romanian Academy of Sciences and in 1914, into the German Archaeological Institute. From 1914–1916 and 1921–1926 he directed the excavations at Histria. Through systematic excavations of the sites of the late Iron Age, he also tried to answer open questions about the history of Dacia.

Polonic, Pamfil
DE Pamfil Polonic (1858–1944) war ein rumänischer Topograf und Archäologe. Nach der Ausbildung an den österreichischen Militärschulen in Weisskirchen (Mähren) und Wien war er 1892–1902 Mitarbeiter von →Grigore G. Tocilescu am ›Nationalen Antikenmuseum‹, u. a. auf der Ausgrabung in Adamklissi. Ab 1910 war er Mitarbeiter von →Simion Mehedinţi und erstellte 1928 eine Landkarte mit den prähistorischen und griechisch-römischen Fundstätten und eine Karte der Wallanlagen in der Dobrudscha.
RO Pamfil Polonic (1858–1944) a fost un topograf și arheolog român. După studii la școlile militare austriece din Weisskirchen (Moravia) și Viena, a fost angajatul lui →Grigore G. Tocilescu din 1892–1902 la ›Muzeul Național de Antichități‹, printre altele și pe șantierul de la Adamclisi. Din 1910 a fost colaboratorul lui →Simion Mehedinți. În 1928 a realizat o hartă cu siturile preistorice și greco-romane și o hartă a fortificațiilor liniare din Dobrogea.
EN Pamfil Polonic (1858–1944) was a Romanian topographer and archaeologist. After training at the Austrian military schools in Weisskirchen (Moravia) and Vienna, he was an employee of →Grigore G. Tocilescu 1892–1902 at the ›National Museum of Antiquities‹ and worked on the excavation in Adamclisi. From 1910 on, he was an employee of →Simion Mehedinţi. Later, in 1928, he produced a map with the prehistoric and Graeco-Roman sites as well as a map of the linear fortifications in Dobruja.

Pompeius Longinus
DE Möglicherweise mit einem Gnaeus Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus zu identifizieren, der vor seiner Gefangennahme und seinem Selbstmord im Jahr 105 n. Chr. sogar das Konsulat bekleidete.
RO Se poate identifica, probabil, cu un Gnaeus Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus care, înainte de capturare și sinucidere în 105 d. Hr., deținea chiar consulatul.
EN Possibly the Gnaeus Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus who, before his capture and suicide in 105 CE, even held the consulate.

Pomponiu, Constantin
DE Constantin Pomponiu (1887–1945) war ein rumänischer Architekt und Vertreter des neo-rumänischen Stils, der in dem gemeinsamen Büro mit →George Cristinel neben Sakralbauten (Kathedrale von Cluj) in der Zwischenkriegszeit eine Reihe von Gedenkstätten für die Gefallenen des Ersten Weltkriegs entwarf.
RO Constantin Pomponiu (1887–1945) a fost un arhitect român și reprezentant al stilului neoromânesc. În atelierul pe care l-a partajat cu →George Cristinel, a proiectat în perioada interbelică o serie de complexe memoriale consacrate ostașilor căzuți în Primului Război Mondial, precum și edificii sacrale (Catedrala din Cluj).

EN Constantin Pomponiu (1887–1945) was a Romanian architect and follower of the Neo-Romanian style. In the studio he shared with →George Cristinel, during the interwar period, he designed religious buildings (Cluj Cathedral) as well as a series of memorials to the fallen of the First World War.

Rege clientelar | Regat clientelar
→Klientelkönig, Klientelkönigtum

Roxolani | Roxolanen | Roxolanii
→Sarmatae | Sarmaten | Sarmații | Sarmatians

von Salis, Arnold
DE Arnold von Salis (1881–1958) war ein Schweizer Klassischer Archäologe, der in Basel, Berlin und Bonn studierte. 1910 wurde er Ordinarius in Rostock, anschließend in Münster und war schließlich als Nachfolger →Ludwig Curtius' von 1929 bis 1940 Professor für Klassische Archäologie an der Universität Heidelberg.
RO Arnold von Salis (1881–1958) a fost un arheolog clasicist elvețian, care a studiat la Basel, Berlin și Bonn. În 1910 a devenit profesor titular la Rostock, apoi la Münster și a fost în cele din urmă, ca succesor al lui →Ludwig Curtius din 1929 până în 1940 profesor de arheologie clasică la Universitatea Heidelberg.
EN Arnold von Salis (1881–1958) was a Swiss Classical Archaeologist who studied in Basel, Berlin, and Bonn. In 1910, he became professor ordinarius in Rostock and later in Münster. Finally, from 1929 to 1940, he was professor of Classical Archaeology at the University of Heidelberg, succeeding Ludwig Curtius.

Sarmatae | Sarmaten | Sarmații | Sarmatians
DE Verschiedene iranische Nomadenvölker, wie die Jazygen oder Roxolanen, werden unter dem Sammelbegriff Sarmaten subsumiert. Sie siedelten wohl ab dem 4. Jh. v. Chr. im nördlichen Schwarzmeergebiet.
RO Diferite popoare nomade iraniene, precum iazigii sau roxolanii, sunt incluse sub termenul colectiv de sarmați. Probabil s-au stabilit din secolul al IV-lea î. Hr. în zona nordică a Mării Negre.
EN Various Iranian nomadic peoples, such as the Iazyges or Roxolani, are subsumed under the collective term Sarmatians. They probably settled in the northern Black Sea region from the 4th century BCE onwards.

Scaurianus
DE Der Senator Decimus Terrentius Scaurianus war 109 n. Chr. zweiter Statthalter der Provinz *Dacia* und Gründer der *colonia Sarmizegetusa*.
RO Senatorul Decimus Terrentius Scaurianus a fost al doilea guvernator al provinciei *Dacia* și fondatorul coloniei *Sarmizegetusa* în 109 d. Hr.
EN Senator Decimus Terrentius Scaurianus was the second governor of the province of *Dacia* and founder of the *colonia Sarmizegetusa* in 109 CE.

Schmidt, Hubert
DE Hubert Schmidt (1864–1933) war ein deutscher Prähistoriker. Auf das Studium in Breslau und Berlin und die Promotion in Halle 1890 folgte eine Grabungstätigkeit in Troja. 1907 folgte die Habilitation an der Friedrich-Wilhelms-Universität in Berlin, wo Schmidt neben seiner Haupttätigkeit in der Vorgeschichtlichen Abteilung des ›Museums für Völkerkunde‹ fast zwei Jahrzehnte unterrichtete.
RO Hubert Schmidt (1864–1933) a fost un preistorician german. A studiat la Breslau și Berlin. După obținerea doctoratului la Halle în 1890, a lucrat pe șantierul de la Troia. În 1907, și-a obținut abilitarea la Universitatea Friedrich-Wilhelm din Berlin, unde a predat timp de aproape două decenii, pe lângă locul său de muncă principal la Departamentul de Preistorie al ›Muzeului de Etnologie‹.
EN Hubert Schmidt (1864–1933) was a German prehistorian. He studied in Breslau and Berlin. Following his doctorate in Halle in 1890, he worked as an onsite archaeologist in Troy. In addition to his primary work in the Prehistory Department of the ›Museum of Ethnology‹, Schmidt obtained his habilitation at the Friedrich-Wilhelms-University in Berlin in 1907, where he taught for almost two decades.

Schuchhardt, Carl
DE Carl Schuchhardt (1859–1943) war ein deutscher Prähistoriker. Er studierte Philologie und Klassische Archäologie in Leipzig, Göttingen und Heidelberg, wo er 1882 promoviert wurde. In Heidelberg ergab sich auch der Kontakt zum Fürsten

→Alexandru Bibescu. Von 1888 bis 1908 war er Direktor des ›Kestner-Museums‹ in Hannover und anschließend Direktor der Vorgeschichtlichen Abteilung des ›Museums für Völkerkunde‹ in Berlin bis 1925.
RO Carl Schuchhardt (1859–1943) a fost un preistorician german. A studiat filologia și arheologia clasică la Leipzig, Göttingen și Heidelberg, unde și-a obținut doctoratul în 1882. Tot la Heidelberg a intrat în contact cu principele →Alexandru Bibescu. Din 1888 până în 1908 a fost director al ›Muzeului Kestner‹ din Hanovra, apoi până în 1925 director al Departamentului de Preistorie al ›Muzeului de Etnologie‹ din Berlin.
EN Carl Schuchhardt (1859–1943) was a German prehistorian. He studied Philology and Classical Archaeology in Leipzig, Göttingen, and Heidelberg, where he earned his doctorate in 1882. In Heidelberg, he also came in contact with Prince →Alexandru Bibescu. From 1888 to 1908, he was the director of the ›Kestner-Museum‹ in Hanover, and until 1925, the director of the Prehistory Department of the ›Museum of Ethnology‹ in Berlin.

Stark, Karl Bernhard

DE Karl Bernhard Stark (1824–1879) war Professor für Archäologie von 1855 bis 1879 und Begründer des Archäologischen Instituts der Universität Heidelberg.
RO Karl Bernhard Stark (1824–1879) a fost profesor de arheologie din 1855 până în 1879 și fondator al Institutului de Arheologie de la Universitatea Heidelberg.
EN Karl Bernhard Stark (1824–1879) was professor of Archaeology from 1855 to 1879 and the founder of the Archaeological Institute of the University of Heidelberg.

Teodoru, Horia

DE Horia Teodoru (1894–1976) war ein rumänischer Architekt und Restaurator. Er studierte in Paris und Rom und war seit 1924 Mitarbeiter der technischen Abteilung der ›Kommission für historische Denkmäler‹ (*Comisiunea Monumentelor Istorice*). Zudem war er Professor an der Akademie der Künste in der Abteilung für Perspektive und Prinzipien der Architektur. Er publizierte wichtige Beiträge zur Theorie und Praxis der Denkmalpflege und Restaurierung historischer Monumente.
RO Horia Teodoru (1894–1976) a fost un arhitect și restaurator român. A studiat la Paris și Roma și din 1924 a lucrat în departamentul tehnic al ›Comisiunii Monumentelor Istorice‹. De asemenea, a fost profesor la Academia de Arte, Departamentul de Perspectivă și Principii Arhitecturale, cu contribuții importante în cristalizarea sistemului teoretic și practic al protecției și restaurării monumentelor istorice.
EN Horia Teodoru (1894–1976) was a Romanian architect and restoration specialist. After his studies in Paris and Rome, from 1924 on, he worked in the technical department of the ›Commission of Historic Monuments‹ (*Comisiunea Monumentelor Istorice*). He was also professor at the Department of Perspective and Principles of Architecture of the Academy of Arts, with important contributions on the theory and practise of the protection and restoration of historical monuments.

Thraker

DE Sammelbegriff für die verschiedenen Stämme, die die antike Region Thrakien auf dem Balkan bewohnten; sie wurde 46 n. Chr. römische Provinz. Möglicherweise waren auch die →Daker ein thrakischer Stamm.
RO Termen colectiv pentru diferitele triburi care au locuit în regiunea antică a Traciei din Balcani; care a devenit o provincie romană în 46 d. Hr. Este posibil ca și →dacii să fi fost un trib trac.
EN A collective term for the various tribes that inhabited the ancient region of Thrace in the Balkans. Thrace became a Roman province in 46 CE. The →Dacians may have also been a Thracian tribe.

Tocilescu, Grigore G.

DE Grigore George Tocilescu (1850–1909) war ein rumänischer Historiker und Pionier der rumänischen Archäologie. Er studierte in Bukarest, Prag, Wien und Paris. Seine Grabungen in der Dobrudscha und in Adamklissi waren wegweisend für die spätere Forschungsarbeit. Ab 1881 war er Professor an der Universität Bukarest.
RO Grigore G. Tocilescu (1850–1909) a fost un istoric român și pionier al arheologiei românești. A studiat la București, Praga, Viena și Paris. Săpăturile sale din Dobrogea și de la Adamclisi au fost inovatoare pentru lucrările de cercetare ulterioare. Din 1881 a fost profesor la Universitatea din București.
EN Grigore G. Tocilescu (1850–1909) was a Romanian historian and a pioneer of Romanian archaeology. He studied

in Bucharest, Prague, Vienna, and Paris. His excavations in Dobruja and in Adamclisi laid the foundation for later research work. From 1881 on, he was a professor at the University of Bucharest.

Traeger, Paul
DE Paul Traeger (1867–1933) war ein deutscher Privatgelehrter und langjähriger Sekretär der ›Berliner Anthropologischen Gesellschaft‹. Er betrieb ethnologische und archäologische Forschungen auf dem Balkan und war ab 1927 Lehrbeauftragter für Fragen des Grenz- und Auslanddeutschtums an der Friedrich-Wilhelm-Universität in Berlin.
RO Paul Traeger (1867–1933), savant privat german și secretar de lungă durată al ›Societății Antropologice din Berlin‹. A efectuat cercetări etnologice și arheologice în Balcani. Din 1927 a fost lector pentru ›germanismul de peste hotare‹ *(Auslandsdeutschtum)* la Universitatea Friedrich-Wilhelm din Berlin.
EN Paul Traeger (1867–1933) was a German private scholar and long-time secretary of the ›Berlin Anthropological Society‹. His focus was ethnological and archaeological research in the Balkans. From 1927 on, he was a lecturer on ›Germanness Abroad‹ *(Auslandsdeutschtum)* at the Friedrich-Wilhelm-University in Berlin.

Traianus | Trajan | Traian
DE Marcus Ulpius Traianus (53–117 n. Chr.) war von 98 bis 117 n. Chr. römischer Kaiser; er führte zwei Kriege gegen die Daker.
RO Marcus Ulpius Traianus (53–117 d. Hr.) a fost împărat roman între 98 și 117 d. Hr.; a purtat două războaie împotriva dacilor.
EN Marcus Ulpius Traianus (53–117 CE) was Roman emperor from 98 to 117 CE. He waged two wars against the → Dacians.

Tzigara-Samurcaș, Alexandru
DE Alexandru Tzigara-Samurcaș (1872–1952) war ein rumänischer Kunsthistoriker, Ethnograf, Kunstkritiker und Kulturpolitiker. Er war an der Nationale Schule der Schönen Künste, der Universität Bukarest und der Universität Czernowitz tätig. In seinen Jugendjahren war er Sekretär König → Carols I. 1906 gründete er das ›Nationalmuseum‹, heute bekannt als *›Muzeul Național al Țăranului Român‹* (›Nationalmuseum des Rumänischen Bauern‹). In der Zwischenkriegszeit setzte er sich öffentlich für eine Rekonstruktion des Tropaeum Traiani an seinem ursprünglichen Ort in Adamklissi ein.
RO Alexandru Tzigara-Samurcaș (1872–1952) a fost istoric de artă, etnograf și jurnalist cultural român. A deținut funcții la Școala Națională de Arte Frumoase, la Universitatea din București și la Universitatea din Cernăuți. În timpul tinereții, a fost secretar al regelui → Carol I. În 1906 a fondat ›Muzeul Național‹, cunoscut astăzi ca ›Muzeul Național al Țăranului Român‹. În perioada interbelică a militat public o reconstrucție a monumentului Tropaeum Traiani, pe locul inițial de la Adamclisi.
EN Alexandru Tzigara-Samurcaș (1872–1952) was a Romanian art historian, ethnografer, art critic, and cultural politician. He held positions at the National School of Fine Arts, the University of Bucharest, and the University of Chernivtsi. During his youth, he was secretary to king → Carol I In 1906, he founded the ›National Museum‹, which is known today as *›Muzeul Național al Țăranului Român‹* (›National Museum of the Romanian Peasant‹). In the interwar period, he publicly advocated for the reconstruction of the Tropaeum Traiani at its original location in Adamclisi.

Wilhelm II.
DE Friedrich Wilhelm Viktor Albert von Preußen (1859–1941) war letzter deutscher Kaiser und König von Preußen von 1888 bis 1918.
RO Friedrich Wilhelm Viktor Albert al Prusiei (1859–1941), ultimul Împărat German și Rege al Prusiei din 1888 până în 1918.
EN Friedrich Wilhelm Viktor Albert of Prussia (1859–1941) was the last German emperor and king of Prussia, ruling from 1888 to 1918.

Zahn, Robert
DE Robert Zahn (1870–1945) war ein deutscher Klassischer Archäologe, Schüler → Friedrich von Duhns und späterer Direktor der ›Antikensammlung Berlin‹ (1931–1935).
RO Robert Zahn (1870–1945) a fost un arheolog clasicist german, elev al lui → Friedrich von Duhn și ulterior director al ›Colecției de Antichități din Berlin‹ (1931–1935).
EN Robert Zahn (1870–1945) was a German Classical Archaeologist, student of → Friedrich von Duhn and later director of the ›Berlin Antiquities Collection‹ (1931–1935).

Metope LIV, zwei dakische Frauen (Detail)
Metopa LIV, două femei dacice (detaliu)
Metope LIV, two Dacian women (detail)
(Polly Lohmann)

Metope XLIV, Widder (Detail)
Metopa XLIV, berbeci (detaliu)
Metope XLIV, rams (detail)
(Polly Lohmann)

Adamklissi heute
Adamclisi în prezent
Adamclisi today
(Polly Lohmann)

Das Tropaeum Traiani heute
Tropaeum Traiani în prezent
The Tropaeum Traiani today
(Polly Lohmann)

DE

Ein Monument, zwei Geschichten

Wem gehört kulturelles Erbe, und was erzählt es uns? Diese hochaktuellen Fragen sind Teil eines Spannungsfeldes zwischen Besitzansprüchen und Geschichtskonstruktionen, für das die Archäologie immer wieder herhalten muss. Das Tropaeum Traiani von Adamklissi in Rumänien steht beispielhaft für die historischen Verflechtungen von Archäologie und Politik.

Die Pop-up-Ausstellung und dieses Buch erzählen die zwei Geschichten desselben Monuments, das – als Original in Rumänien und als Kopie in Heidelberg – im Verlauf des 20. Jahrhunderts ganz unterschiedlich rezipiert und politisch instrumentalisiert wurde. Mit der Archäologie im Ersten Weltkrieg, der Antikenrezeption im kommunistischen Rumänien und der 1968er-Bewegung in Deutschland werden schlaglichtartig verschiedene politische Kontexte und ihre Auswirkungen auf das kulturelle Erbe der Antike gezeigt.

RO

Un monument, două narațiuni

Cine deține patrimoniul cultural și ce ne poate relata acesta? Aceste întrebări de mare actualitate fac parte din relația tensionată dintre revendicările de proprietate și construcțiile istorice, pentru care arheologia a servit de nenumărate ori. Monumentul Tropaeum Traiani de la Adamclisi, România, este un exemplu istoric pentru îmbinarea arheologiei și a politicii.

Expoziția pop-up și acest volum relatează cele două narațiuni legate de același monument, care – odată sub forma originalului aflat în România și odată sub forma copiei din Heidelberg – a fost receptat și instrumentalizat politic în moduri foarte diferite în cursul secolului al XX-lea. Prin lucrările arheologice efectuate în timpul Primului Război Mondial, receptarea antichității în România comunistă precum și prin exemplul protestelor din 1968 în Germania, expoziția evidențiază diverse contexte politice și efectele acestora asupra patrimoniului cultural al antichității.

EN

One Monument, Two Stories

Who owns cultural heritage, and what does cultural heritage mean to us? These questions are closely linked with claims of ownership and historical narratives for which archaeology has often been appropriated. The Tropaeum Traiani in Adamclisi, Romania is a striking example of the historical intertwining of archaeology and politics.

The pop-up exhibition and this volume tell the two stories of the same monument: the original in Romania and its copies in Heidelberg. Over the course of the 20th century, the monument was differently received and politically instrumentalised. Periods such as the First World War, communist Romania, and the 1968 movement in Germany are highlighted as political contexts which affected the ancient cultural heritage.

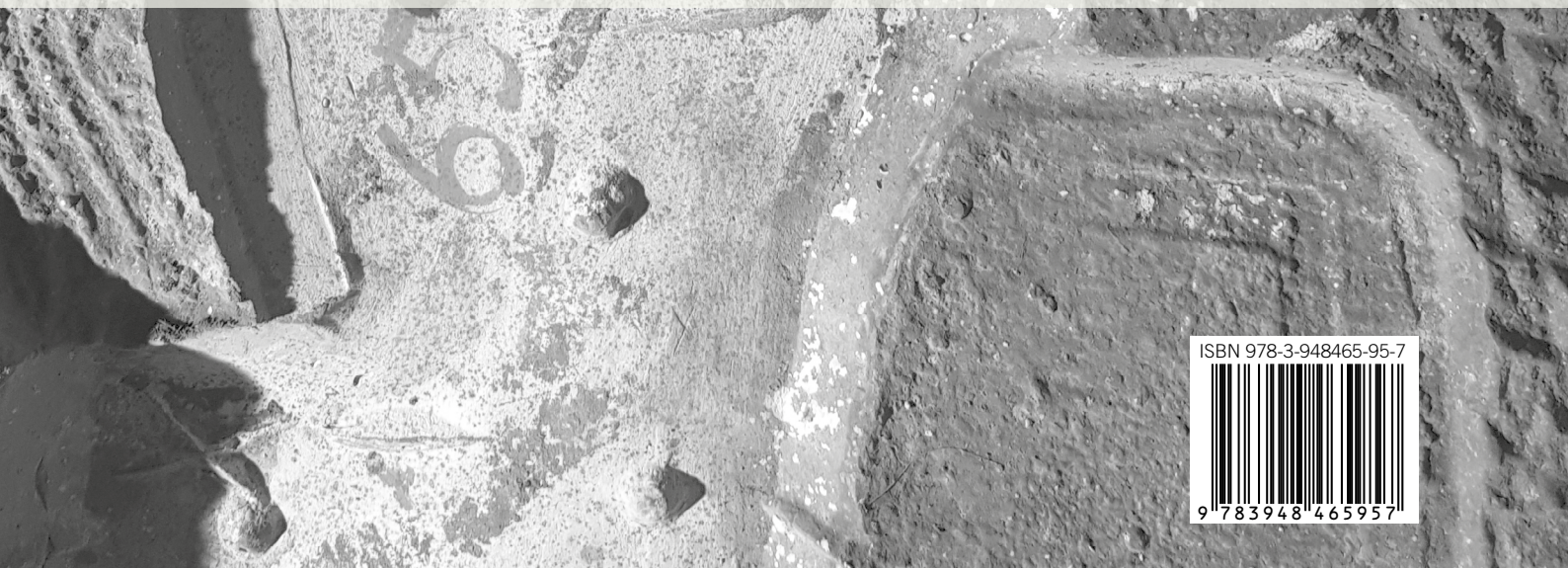

ISBN 978-3-948465-95-7